

bånd-a'canthus, ornament, bestående af flettede bånd med klokkeblomster og

acanthusløv, fra Louis-Quatorze-stilen.

båndfilter, elektr. filter, der kun tillader gennemgang af vekselstrømme med frekvenser inden for et bestemt område. Anv. i radiomodtagere.

båndfisk (*Trachyporidae*), langstrakte, meterlange, båndformede fisk, sølvskinnende med røde finner, oceaniske. To arter, vågmæren og sildekongen, i nordl. Atlanterhav.

båndgræs, varietet af den på enge alm. græsart rørgæs, b. der udmærker sig ved sine hvidstribede blade, anv. som prydpilante.

båndhage, bødker værk tøj, hvormed de yderste tøndebånd trækkes ned over tøndene.

båndjern, tyndt fladjern valset af blødt stål.

båndkeramik, lerkar fra Ml.-Eur.s sten-

alder prydet med ornamenter i slyngede el. vinklede bånd.

båndkniv, bødkerværktøj; kniv med om-bøjet håndtag i begge ender.

båndkæde, endeløs, flad kæde, sammensat af metalrådshager.

båndkæppe, unge skud af hassel el. pil, der anv. som bånd på tønder, smørdritler o. l.

båndlæggelse, jur., en ordning, hvorved en persons ejendele undrages hans rådighed og fra at tjene til fyldestgørelse for hans kreditorer, idet han kun er berettiget til at oppebære renten el. indtægten af dem. Særlig hyppigt forekommer **b** af arv i overformynderiet. Hvor det drejer sig om den pågældendes tvangsarv, kræves der kongelig konfirmation af b. **b** er forsk. fra de ordninger, hvorved man tillægger en person rentenydelser af en kapital, som skal tilhøre en anden, idet den, hvis kapital er båndlagt, er ejer af den og f. eks. kan råde over den ved testamente.

båndmål el. *målebånd*, med inddelinger forsynet bånd af lærred el. båndstål, ofte opviklet i en kapsel.

båndoptagelse, lydregistrering v. hj. af magnetofon. Anv. fortrinnsvis i radiofonien.

båndpil, de pilearter, der leverer båndkæppe.

båndsav, maskinsav m. endeløs, båndformet kling.

båndslyng, ornament, dannet af to sammenslyngede bånd, kendt fra oldtiden. Ved år 1600 alm. i da. snedkerarbejder.

båndspektrum, spektrum af lys, udsendt af luftformige kern. forbindelser (molekyl-

m

spektrum); **b** adskiller sig fra linespektret ved at bestå af adskilte lysende bånd, der dog ved undersøgelse med stærkt spredende spektralapparater viser sig at bestå af talrige tætliggende linier, der rykker tættere og tættere sammen henimod båndets ene kant (se fig.). **b** udsendes ved svingning af atomerne i molekylet, ved rotation af hele molekylet og ved elektronerspring ml. stationære tilstande, **b** kan også iagtages som absorptionspektre.

båndspredning, indretning ved radiomodtagere for lettelse af indstilling på kortbølgeområderne.

båndstål, tyndt fladjern af kulrigt stål.

båre, 1) sygebåre t. transport af syge og sårede (ambulance); 2) ligbåre el. kiste.

båreprobe, fra ca. 12.-17. årh. anv. bevismiddel, der bestod i, at den for et drab sigtede skulle lægge sin hånd på liget, af hvis sår der da antoges at ville flyde blod, hvis han var skyldig. Omtales i Danm. i 16. og 17. årh.

Båring 'Vi'g, bugt på Fyn, Svf. Bogense.

Båstad [bå'sta], sv. køping. Badested ved Laholmsbukten; 2200 indb. (1946). Internationale golf- og tennisturneringer.

Bååth [bå:rt], *Albert Ulrik* (1853-1912), sv. lyriker. Indleder med *Dikter* (1879), en saml. naturalist. landskabsbilleder, den rige skånske hjemstavnspoesi.

C

C, c, 3. bogstav i det lat. alfabet. Romerne udtalte c som k. I de nyeur. sprog har c forsk. lydverdier; i da. har c lydverdien s foran e, i, y, æ og ø og lydverdien k i alle øvrige tilfælde.

c, et af Johan Hus opfundet tegn for [tj]. Anv. i échisk og litauisk.

5 (c med cédille) betegner i fr. og portug. [s], i tyrk. og albansk [tʃ].

c betegner i polsk mouilleret t [tj].

C, autom.-kendingsmærke for Holbæk amt.

C som rom. taltegn bet. *centum* (100).

C (lat. *carbo* kul), kern. tegn for kulstof.

C, fys., fork. f. Celsius-grader og for coulomb, samt for enheden curie.

c, *mus.*, grundtonen i den diatoniske C-dur skala. C-dur har ingen forten, c-mol har 3 p'er.

c, fork. f. centime, cent m. m.

Ca, kern. tegn for calcium.

cab, fork. for cirka.

cab [kab] (eng., af fr. *cabriolet*), tohjulet droske; droskebil (taxicab).

caballero [ka'ã'ljæro] (sp., af *caballo* hest), ridder, kavalier; gentlemann; hr.

Caballero [ka'ã'ljæro], Francisco Largo (1869-1946), sp. socialdemokrat. Opr. murer. Blev generalsekretær for d. sp. fagl. landsorganisation og 1931 arbejdsminister. Dannede efter borgerkrigen udbrud 1936 folkefrontsregering, i hvilken han tillige var krigsminister. Afgik maj 1937. Flygtede 1939 til Frankr.; under 2. Verdenskrig i ty. koncentrationslejr.

Caba'nel, *Alexandre* (1823-89), fr. maler. Har malede figurbilleder, bl. a. *Velus' Fødsel* (Lu xembourg Mus., Paris) og kvindeportrætter.

Cabanis [kaba'ni:s], Pierre Jean Georges (1757-1808), fr. læge og psykolog. Mente, at livet er en sum af bevægelser, og at hjernen frembringer tanken på lign. måde, som maven fordøjer og leveren afsondrer

galde. Hovedv. *Traité du physique et du moral de l'homme* (1802).

Cabet [ka'bæ], *Etienne* (1788-1856), fr. kommunist. Grl. 1849 i Nauvoo (USA) en religiøs socialistisk koloni efter de i hans samfundsmærkede *Voyage en learie* (1842) udviklede principper. Hans diktatoriske styrelse førte til hans fordrivelse. De ikariske kolonier i USA blev ingen succes.

Cabinda [ka'Sindal], nordligste del af Angola (portug. V-Afr.), skilt fra hovedområdet ved Belg. Kongos kystland.

Cabo (sp. [ka'ol], portug. [ka'βu]) (lat. *caput* hoved), forbjerg, kap.

Caboto [ka'boto], eng. *Cabot* ['kåbat], 1) *Giovanni* (eng. *John*) (ca. 1450-98), ital. opdagelsesrejsende i eng. tjeneste, opdagede 1497 Newfoundland, Labrador og Nova Scotia. 2) *Sebastiano* (eng. *Sebastian*) (ca. 1476-1557), berejste 1526-30 La Plata og udgav et verdenskort 1544.

Cabot Strædet ['kåbat], 92 km bredt stræde ml. Newfoundland og Kap Breton Øen; danner indsejling til St. Lawrence.

Cabral [ka'bral], *Pedro Alvares* (ca. 1460-1526), portug. søfarer, opdagede 1500 (på vej til Indien) Brasilien.

cabrio'let (fr.), bil med foranderlig kalleche (se karrosseri). Opr. let, tohjulet espændervogn med kaleche.

cacanny [kå:'kåni] (skotsk *call canny* køre forsigtigt), forsættelig forimidsk, af arbejdsintensiteten som kampmiddel mod arbejdsgiveren.

Caccini [ka'tʃini], *Giulio* (ca. 1550-1618), ital. komponist, levede i Firenze. Forkæmper for den monodiske stil, f. eks. i *Nuove musiche* (1602). Medskaber af operaen.

Cåceres [ka'ææres], sp. by nær grænsen til Portugal; 52 000 indb. (1947). Kork-, læder-, lervare- og tekstilindustri. I omegnen brydes fosfat.

cacholong [kajo'toi?], ugenemsigtig opal (Færøer, Isl.).

cachucha [ka'tʃutra], sp. solodans i ³/i takt til kastagnetakkompagnement.

CaCO₃, kern. formel for calciumkarbonat.

caddie ['kådi] (eng.), dreng, der bærer en golfspillers køller.

cadeau [ka'do] (fr. gave), opmærksomhed, imødekommethed.

Cadillac (fr. [kadi'jak], eng. ['kåd(i)lak]), *Antoine de la Mothe* (o. 1656-1730), fr. kolonistator; grl. byen Detroit i USA. Har givet navn til C-bilen, der fremstilles af General Motors.

Cádiz [ka'ði], 1) Spaniens sydligste prov. Udvinning af havsalt. 2) Hovedstad i l), 97 000 indb. (1947). Bet. havneby for oversøisk skibsfart samt fæstning og krigshavn. - Grl. omkr. 1100 f. Kr. af fönikerne (*Gades*), 711-1262 maurisk. I 15.-18. årh. en af Eur.s vigtigste havnebyer. 1812 vedtoges her en ny sp. forfatn.

•**cadmium** (gr. *kadmia* betegn. f. zinkmalme), grundstof, kern. tegn Cd, atomnr. 48, atomvægt 112, vf. 8,6, smp. 320,9°, kp. 767° valens 2. Blødt hvidt metal, i kern. henseende nær zink. Holder sig godt i luften, c findes i små mængder sammen m. zink, fra hvilket det skilles v. destillation. Anv. som bestanddel af tandplomber, til lavtsmeltdende legeringer og især til elektrolytisk overtrækning af andre metaller (cadmierring), f. eks. til rustbeskyttelse af stål og som mellemlag ved fornikling.

cadmium-sulfid, *CdS*, cadmiumgult, anv. til malerfarve, til farvning af vulkaniseret kautsjuk, glas, tekstiler m. m.

¹ **cadmium-wolframa't**, *CdWO₆*, wolframsyre's kadmiumsalt, fluorescerer ved bestråling med røntgen-el. katodestraler.

Cadogan [ks'dågsn], Sir *Alexander* (f. 1884), brit. diplomat. Gesandtposter siden

1909. Deltog i fredskonferencen 1919. 1933-35 ekstraord. udsending og 1935-36 ambassatør i Peking. 1938 permanent udsendingssekretær i udenrigsmin. Deltog i 2. Verdenskrigs store konferencer ml. de Allierede. 1946 permanent eng. medl. af FN's sikkerhedsråd og af atomenergi-kommissionen.

Cadoudal [kadu'dal], *Georges* (1771-1804), fr. oprørsleder. Landmandssøn fra Bretagne; royalist, katolik, fra 1793 optræde i Bretagne for chouannerne, slået 1795-96. Stiftede 1803 sammensværgelse mod Napoleon Bonaparte, henrettet.

Caen [ka], fr. havneby ved Orne, dept. Calvados; 52 000 indb. (1946). Centrum for Normandiets malmlejer; skibsværfter, fiskeri og østersavl. - I 11. årh. residens for Vilhelm Erobreren, 1417-50 eng. Erobreret af de Allierede 8.-13. 7. 1944 efter hårde kampe. Indre by stærkt ødelagt.

Caernarvonshire [ka'naivonjʃ], grevskab i NV-Wales. 1473 km², 125 000 indb. (1948). Hovedby: Caernarvon.

Caerphilly [ka:'fili], by i S-Wales N f. Cardiff; 34 000 indb. (1948). Kul- og jernværker. Tekstilindustri.

caf [kaf], fork. af fr. *cout, assurance, fret* (varens) værdi, forsikring, fragt, d. s. s. cif.

café [ka'fe'] (fr. kaffe), kaffehus.

Café-lit. formstof, fremstillet i USA under 2. Verdenskrig af overskudskafe. Lign. anv. som bækfelt.

Caffieri [-'fjæri], ital. kunstnerfamilie i 17. og 18. årh. Virkede som billedhuggere og bronzestøbere i Paris; især kendt er *Jean Jacques* (1725-92); *statuer af Molière og Corneille*.

Cagliari ['kaljari], ital. by på Sardinien ved C-bugten; 134 000 indb. (1947). Udfører bly, zink og salt.

Cagliostro [ka'ljo:stro], *Alessandro* (ca. 1743-95), ital. eventyrer, hed opr. *Giuseppe Balsamo*. Strefjæde Europa rundt, vandt indpas i de højeste kredse, udgav sig for udsending fra profeten Elias, ændemaner og guldmager. Skandaleredes i Frankrig, 1789 arresteret i Rom, død i fængsel.

Cagnes-sur-Mer ['kanj syr 'mæ:r], fr. badested ved Rivieraeen.

Cagney ['kægni], *James* (f. 1904), arner, filmskuespiller. »G-Men« (1935), »En Skærsmønnats Drøm« (1935), show-film »Yankee Doodle Dandy« (1942). Siden 1942 sin egen producent.

Cagni ['kanji], *Umberto* (1864-1932), ital. søofficer, næstkommanderende på Luigi Amadeos eksped. 1899-1900, nåede på slæderejse 86° 31' n. br., den tids højeste nåede bredde.

cağoulards [kagu'la:r] (fr. *cağoule* munkekutte), medlemmer af hemmelig fr. fascist-sammenslutning; beskyldtes i årene for 2. Verdenskrig for terroristiske handlinger.

Cahier [ka'je], Mme *Charles* (f. 1875), arner, opera- og koncertsangerinde (contralt). En af sin tids største opera- og oratoriesangerinder.

cahiz [ka'i:z], ældre sp. kormål «- 12 fanegas = 666 l.

Cahors [ka'o:r], malerisk fr. by med mange middelalderl. huse i dept. Lot; 15 000 indb. (1946). Vinavi (kræftige, billige rødvine) og handel med træfler.

Caillaux [ka'jo], *Joseph* (1863-1944), fr. politiker. Radikal, finansmin. 1899-1902, 1906-09; sluttede som førstemin. 1911-12 Marokko-aftalen m. Tyskl. 1911. Finansmin. 1913-14, gik af, da hans hustru skød »Le Figaro«s redaktør Gaston Caimette, der havde kompromitteret C ved at offentliggøre hans private breve; fru C blev frikendt. C ønskede forstælsesfred m. Tyskl., arresteredes 1918-20, fængselsdom 1920 for »korrespondance med fjenden«. Tilbage i fr. politik efter 1924, korte finansmin.-perioder 1925, 1926, 1935.

Cain [kae], *A ug uste-Nicolas* (1822-94), fr. billedhugger. Fremragende dyreskulptør.

Cain [kæ:n], *James Afallah* (f. 1892), arner, forfatter, typisk repr. for den hårdkogte roman. *The Postman Always*

Rings Twice (1934, da. 1939), *Mildred Pierce* (1941, da. 1942) o. a.

Caine, Thomas Henry *Hall* ['hå:l 'kæin], (1853-1931), eng. romanforf. C-s romaner nød stor popularitet, og de fleste er oversat til da., f. eks. *The Manxman* (1894), *My Story* (1908) er en selvbiogr. C-s menneskeskildr. har spænding, men ikke større psyk. dybde.

5a ira [sa i'ra] (det skal gå), fr. gadeviser fra Revolutionsstiden. Omkvedet ød under Rædselsperioden: Ah! ca ira, ca ira, 5a ira. Les aristocrates à la lanterne! (På lygtepælen med aristokraterne).

Cairo ['kairo], arah., *Masr el-Qâh ira* [masr (el. [misr]) al 'kra:hira], Ægyptens hovedstad, ved grunden af Nilens delta; 2 100 000 indb. (1947). C ligger på højre Nilbred, på venstre Giza med de store pyramider. De vestl. kvarterer er eur. prægede. C har flere muhamedanske bygningsværker end nogen anden by; omkr. 500 moskeer, citadel (1176). Mod

Sultan Muajed's moské, Cairo.

N ligger flodhavnen Biiłaq. C er et vigtigt handelscentrum (ringe industri). Lufthavn ved Heliopolis NØ f. byen. - *Historie*. Opr. rom. kastej; opstået som by efter ca. 640. Hovedstad i Fatimidernes Ægypten. Højdepunkt i 14. årh. Univ. i C er centr. for mod. panislamitisk bevægelse, og C er mødested for medl. af Arab. Union.

Cairo-konferencen 22.-27. 11. 1943, afholdt inden Tehrån-mødet, ml. Roosevelt, Churchill og Chiang Kai-shek. På C udfordredes Stillehavtsdeklarationen, medd. i. 12. 1943. Efter Tehrån-mødet forhandlede de eng.-amer. politikere i Cairo 4.-6. 12. m. politikere fra Det Nære Østen, m. græske, jugoslav, og sydafr. politikere.

caisson sygdom [ka'e:so'] (fr. *caisson* sænkekasse), dykkesyge.

Caitanya [tjai'tanja] (omkr. 1500 e. Kr.), ind. rel. sektstifter, forkynder af en erotisk følelsesmystik tilknyttet Krishnadyrkelsen.

Caithness ['kæi'næs], nordligste grevskab i Skotl.; 1776 km²; 24 000 indb. (1947).

Ca'jander, *Aimo* (1879-1943), fi. politiker. Prof. i skovbrug. Tilh. Liberale Fremskridtsparti. Statsmin. 1922, 1924, 1937-39. Ledede fi. reg. under fi.-sovj. krise efterår 1939, skarpt angrebet fra Sovj., afgik 30. 11. 1939.

Cajanus, busk med bølge og frø, omtr. som ærteplantens C, der dyrkes i trop. lande, kaldes også *ærtebønne* el. *angolaer*.

Caje tanus, *Thomas* (1469-1534), ital. kardinal. Pavelegat i Tyskl. mod Luther. Berømt samtale med Luther i Augsburg i 1518.

cake walk ['kæ:k 'wâ:k] (arner: kagedans, fordi der opr. blev udsat en kage som præmie), arner, dans af negeroprindelse, forløber for moderne danse.

Cakmak [tjak'mak], *Fevzi* (f. 1876), tyrk. marskal. Deltog i forsvar af Dardanellerne under 1. Verdenskrig; knyttet til Kamâl Ataturks nationalistbevægelse, ledende i udvikl. af tyrk. militær efter 1920. Generalstabschef 1941-44.

Cakti [Ja-] (sanskrit: kraft), i ind. hinduistisk rel. den kvindelige potens som en universal kraft, som regel opfattet som hustru til en mandlig guddom, f. eks. Civa, og udtryk for denne guddoms skabende evne.

Cakunta'lâ [Ja-]. (sanskrit: lille fugl, drama af Kâlidâsa over et ind. sagn om den i skoven blandt eneboerne opfødte pige *Qe-S* kærlighed til jægeren kong Dushyanta.

Caldéron de la Barca. E. Caldwell.

cal, fork. for gramkalorie, *Cai*, fork. for kilogramkalorie.

Ca'la'brien, ital. *CaHabria*, sydital. halvø og landsdel omfattende den sydligste del af Apenninerne; 15 094 km²; 2 006 000 indb. (1947).

Caiais [ka'læ], fr. havneby ved Kanalens snævraste sted; 50 000 indb. (1946). S tækt bnfæstet. O verfar a ts ted til Engl. Fiskeri, fremstilling af kniplinger og tyl. - Eng. 1347-1558. Erobreret af Tyskl. 26. 5. 1940; tv. garnison kapitulerede 30. 9. -1. 10. 1944. - Bet. ødelæggelser.

Calame [-'lam], *Alexandre* (1810-64), schw. maler. Har malet apelandskaber, ofte med trægrupper og vandfald. Raderinger.

Calam'inth (gr. *kalds* smuk + *minthé* mynte), d. s. s. voldtimitian.

Calam'ites (gr. *kâlamos* rør), slægt af ud-dode til 20 m høje træer med langsribede stammer og kranstiliede blade; beslægtet med padderokker, men heterosporiske. Karbon og nedre perm.

'**calamus** (gr. *kâlamos* rør), 1) gr. og lat skrivedræskab i oldtiden lavet af rør; 2) slægt af palmer; klatter v. hj. af sine indtil 40 m lange, ofte tornede stængler. Spanskror fås af visse C-arter.

Calan'drinia (efter schw. botaniker J. L. *Calandrin* (1703-58)), slægt af portulakfam. Et par arter er enårige sommervækster med røde blomster. Hjemmehørende i S-Amer.

Calas [-'la:s], *Jean* (1698-1762), protestantisk købmænd i Toulouse, henrettet etter uretfærdig kat. anklage, ved ny dom 1765 frikendt efter kraftig kampagne af Voltaire.

Calatrava-ordenen [-'æ-a] (efter tidl. borg *Calatrava* i Nycastilien), sp. ridderorden mod maurerne, grl. 1158.

calcaire grossier [kal'kæ:r gro'sje] (fr.), grovkalk.

Calceola [kal'se:la] (lat. *calceolus* lille halvstøvle), halvkreds- el. tøffel-formet enligt tetrakoral med låg; hyppig i mellemste devon i Eur. og Asien.

Calceolaria [kalse-j (lat. *calceolus* lille halvstøvle), d. s. s. tøffelblomst. 'calceus [-se-us] (lat.), halvstøvle, som omsluttede hele foden. Hørte i oldtiden til romerens off. dragt.

Calcifer'ro'l [-si-] (lat. *calcifer* kalkholdig + *ergosterol*), vitamin D₂, olieopløseligt vitamin, fremstillet af ergosterol ved bestråling, virksom på kalkstofskiftet, findes i koncentrerede »levertranpræparater«.

Calcutta [kål'kâta], ind. *Kalikâtâ*, hovedstad i prov. V-Bengalen, Hindustan, ved Ganges' munding; 2 109 000 indb. (1941); Stor-C (1947) 4,5 mill. indb. Jernbane-centrum og havneby med handel for hele

Victoria Memorial, Calcutta.

Gangesletten og Assam; eksport af jute, gule og industrivarer. Bet. tekstil-, jern- og olieindustri (alle ind. jutefabr.) Univ. -

Gr. af englænderne 1866-98, centrum for eng. magt i Ind., 1834-1912 regerings-sæde.

cal'dera (sp; kedel), udvidet vulkankrater opstået ved eksplosion el. indstyrning. Calderon de la Barca [kalde'ron de la 'forkai, Pedro (1600-81), sp. dramatiker. Hans stykker er typisk sp. med deres glødende katolicisme og sans for æresbe- grebet og er skrevet i et patetisk og farve- rigt sprog; han blev senere megei skattet af romantikerne. Berømtest af hans »comedias« er *El alcalde de Zalamea* (1682-91; da. *Dommeren i Zalamea* 1882) og *La vida es sueno* (1635; da. *Livet er Drøm* 1858). (Portr. sp. 654).

Caldwell [kã:ldwæl], Erskine (f. 1903), arner, forf. iii Sydstats-skildringer af barok humor og social realisme. Romaner bl. a. *Tobacco Road* (1932; da. 1943), *God's Little Acre* (1935; da. *Verherres Lille Ager* 1939). Noveller samlet i *Jackpot* (1940; da. udvalg *Pokker til Asen* 1942). (Portr. sp. 654).

Cale'donia, rom. navn på N-Skotland. Cale'do'niske Bjerger, fjælsbetegn. for bjergene i N-Skotl.

cale'do'niske foldning, bjergkædefold- ning, hvis hovedfase faldt ved overgan- gen fra silur til devon. I Eur. foldedes No. og Skotl.

Cale'do'niske Kanal, forb. Nordsees og Atlanterhavet gnm. Glenmore-dalen, N-Skotl.

calembour [kõla'bu:ɹ] (fr.), ordspil, bran- der.

Calendar of State Papers ['kãlindar av 'stãit'pãipaz], eng. række af kildepubli- kationer m. uddrag af admin.s akter og akter i fremm. arkiver vedr. Engl. De meget omf. bindrækker er hovedkilde til studiet af verdenshistorie.

Ca'lendula (lat. *Kalendae* 1. i måneden (fordi man mente, at C da blomstrede), d. s. s. morgenfrue.

Calgary ['kãlgari], by i Alberta, Canada, 100 000 indb. (1946). I omegnen store kullejer, og i Turner Valley, 50 km mod SV, findes olie.

Calgo'n el. natriumhæksametafosfat, vand- blødgøringsmiddel.

'Cali, Colombias fjerdestørste by: 147 000 indb. (1947). C ligger ved Rio Caucaas øvre løb i 900 m højde i det 2500 km² store, frugtbare Cauca-bassin. Egnens stærkt voksende kaffeproduktion udføres over Pacific-havnen Buenaventura.

Caliban ['kãhbns] (egl. kannibal), et dyr- skisk menneskevesen i Shakespeares dra- ma »Stormen«.

caliche [kã'litjã] (sp.), urene aflejringer af chilesalpeter fra Tarapacã, Chile.

calico(t) ['kõ] (fr.), lærredsvævet bom- uldsstof, ensfarvet el. med påtrykt møn- ster. Stærkt appretureret c anv. som bog- binderlærred (buckram el. canvas).

Calicut ['kãlikat], ind. *Koliktad*, by i prov. Madras, Hindustan, på V-kysten SØ f. Bombay; 126 000 indb. (1941). God havn, baner til indlandet. Bomuldsindustri. I C landede Vasco daGama 1498. Eng. fra 1664.

Calif., off. fork. f. California, USA. California [kãfa'fãrnja] (fork. *Calif.*), stat i vestl. USA; 410 999 km²; 6 907 000 indb. (1940) (16,1 pr. km²; 1946 9,9 mill.), deraf hvide 6 597 000, negre 124 000, og andre racer (især kinesere og japanere) 186 000; 71 % boede i byerne. Hovedstad Sacramento; største byer: Los Angeles og San Francisco. C begrænses mod V af Stillehavet, mod N af Oregon, mod O af Nevada og Arizona, mod S af Mexico. - Mod V havnefasting længdekyst langs kystkæden (Coast Range), der afbrydes af tværbrud ved Golden Gate, der fører ind til glimrende naturhavn ved San Francisco og Oakland. Derpå følger den frugtbare calif. længdedal bestående af kvartære hav- og flodsedimenter. Hoved- floder: Sacramento og San Joaquin. O f. dalen ligger de smukke Sierra Nevada Bjerger (højeste punkt Mt. Whitney, 4410 m; smukkeste partier er nationalparker: Yosemite og Sequoia). Sydl. del af C er Mohave Ørkenen; N f. Mohave sãnkning- en Death Valley. - *Klima*. NV del af C

Heinrich Callisen. Albert Calmette.

har temp. klima med kølig sommer (store nåleskove); resten af C har subtropisk klima med vinterregn, rigeligst ved kys- ten, hvor der er maki, mindre i længde- dalen (græssteppe) og mindst mod S (busksteppe). - *Landbrug*. Uden vanding avles byg og lidt hvede. Store områder kunstvandes, og her høstes ca. halvdelen af USA-s frugt (vin, ferskner, abrikoser, citroner, appelsiner og en del æbler og pærer); desuden dyrkes her bomuld og sukkerroer. - *Skovbrug*. Næst Washing- ton og Oregon har C USA's største tom- merproduktion. - *Minedrift*. I h. t. olie er C nr. 2 i USA efter Texas, mens guldr- prod. (1944 11% af USA's) og kviksølv- prod. er aftagende. C mangler kul, men er den stat i USA der har mest udnyttet vandkraft (1941: 2,4 mill. HK). - *Indus- tri*. Olie raffinering, frugtkonservering og filmsindustri (Hollywood). - *Historie*. C blev opdaget 1542, koloniseret af spanske franciscanermunke 1769-76, annekteret af USA 1848. Guldfundene 1848 bragte en strøm af immigranter til landet. 1869 åbnedes Union Pacific Railroad. (Kort se næste side).

Calif'or'niske Halvø, sp. *Baja California* (Nedre C), 1200 km l. mexicansk halvø i Stillehavet (144 092 km²; 129 000 indb. i 1940), adskilt fra fastlandet ved Den Calif. Bugt. C er opfyldt af bjerge, der danner en fortsættelse af Coast Range, højeste punkt 3086 m.

Calif'or'niske Strøm, kold S-gående havstrøm ved N-Amer.s V-kyst.

californisk vagtel (*Lo'phortyx cal'Ofor- nica*), arner., agerhønselign. fugl, sort, hvidrandet strube og fremadrettet fjer- top på hovedet.

Ca'ligula (lat: lille soldaterstøve), egl. *Gaius Caesar* (12-41), rom. kejser 37-41, søn af Germanicus og Agrippina d. ældre, udtarødt hurtigt til en vanvittig og ødsel despot, dræbt ved sammensværgelse.

Caligulas skibe, to pragtgaletter udlagte på Nemi-søen af kejser Caligula som flydende paladser. 70 og 72 m l., 20 og 23 m br. Begge høvet 1928 og anbragt i 2 han- garer på bredden. Fuldstændig opbrændt v. ildspåsettelse af ty. soldater 1944.

'Calino, ital. navn på Kálymnos blandt De Dodekanesiske Øer.

calisthenics [kãlis'thãniks] (eng. af fr. *kalds* smuk + *sthe'nos* styrke), eng. kvinde- gymnastik uden redskaber.

calix'ti'nete (lat. *calix* bæg, kalk), de hussitter, som ville nøjes med lægmands- kalk og prædiken på modersmålet.

Ca'lixtus, 3 paver; bedst kendt Calixtus 2., pave 1119-1124, som ved Wormsk- konradet 1122 bilagde investiturstriden.

Calixtus, *Georgius*, Jørgen Callisens lat. navn.

'Calla pa'lustrls (lat. *paluster* sump-) el. *kar-myse*, art af arum- fam. med hjerteformede A yf^A^Pf blade og kolben om- / fi->^A^ givet af et på den indv. j J A j * ^ A ^ - / side hvidt hylsterblad, ^ / p T J ^ / Ret alm. vildtvoksende fi f ^ A ^ - / i moser i NØ-Sjælland. I / ta^A^St Stueplanten c, hvis rig- / wtijfp tige navn er Zante- TM / ^ ^ ^ A ^ deschia aethiopia, er *Calla*; kolbe, hjemmehørende i S-Afri- blad og blomst. ka; ligner kær-myse (samme fam.), men er større og har pil- formede blade.

Callao [kã'laõ], Perus vigtigste havneby, 11 km fra hovedstaden Lima; 84 000 indb. (1940).

Callier-effekt [kã'ljẽ-] /bf., opdaget 1909 af d. belg. videnskabsmand A. Callier, ytrer sig v., at et negativ ser hårdere (større kontraster) ud i parallelt lys end i spredt.

Calli'opsis (gr. *kdllos* skønhed -f *opsis* udsende), slægt af kurvblomstfam. (sol- sikkegruppen). Eenårige urter i mange former, udmærket ved blomsterpragt og -rigdom, prydblplanter i haver.

Callisen, Heinrich (1740-1824) da. læge. Beg. som barbersvend, tog både kir. og med. eksamen. Dr. med. 1772, prof. 1773. generaldir. for kir. 1794. Udg. en meget læst lærebog i kir. Forf. til *Fysisk medi- cinske Betragtninger over Kiøbenhavn* (1807-09), der giver et udmærket billede af tidens sanitære forhold. (Portr. sp. 656).

'Callisen, Jørgen/Georg/Callixtus (1586-1656), ty. teolog af slesv. slægt. Søgte økumenisk forståelse på grundl. af de første 5 årh.s fælles lære.

'Callisen, Karen (f. 1882), da. mineralog. Har foretaget fl. undersøgelsesrejser til Grønland. Afh. om Grønlands nefelin- sytter, Bornholms grundfeld o. a.

Callistephus chi'nensis (gr. *kdllos* skønhed + *stefos* krans), art af kurv- blomstfam., eenårig haveplante, der stam- mer fra Japan og Kina. C dyrkes i en mængde former under navn af asters, som den også ligner.

Callot [kã'lo], Jacques (1592-1635), fr. raderer, som i enkeltbilde og serier med enestående træfsikkerhed har skildret krigsepisoder med en vrimmel af perso- ner, folkelivsscener, tiggere, djævlerier og karikaturer i Brueghels manér. Kendte serier: *Les miserables* og *l'aguerre* Capricie.

Calloway [kã'lãwã:], Cab(ell) (f. 1909), arner, jazzdirigent og hitsanger. Deb. i N.-Y. i operetten »The Chocolates«, havde 1933 sin filmsdebut i »The Big Broad- cast«. Startede 1929 ensemblet The Missourians.

Call'luna (gr. *kallynein* feje ud; hentyder til C-s anv. som koste), d. s. s. hedelyng.

'caillus (lat.), hård, hornagtig hud; ved knoglebrud det ved brudebrøerne nydan- nede, i beg. brusklign. væv, der fremkom- mer ved heling.

Calmette [kã'mãt], Albert (1863-1933), fr. læge, fra 1917 underdir. ved Pasteur- inst. i Paris. Indførte 1921 vaccination af nyfødte mod tuberkulose. C-vaccination- nen har i de sidste år vundet stærk ud- bredelse, også for ældre børn og voksne. C har endv. udført betydelige arbejder over slangegifte og vandhygiejne. (Port- ræt).

calmettevaccination, vaccination mod tuberkulose, med svækkede tuberkelbakterier. Der fremkaldes en lille afgrænset tuberkulos betændelse i huden som spontant heler op, hvorved individets mod- tagelighed over for en senere tuberkulos infektion nedsættes.

Ca'lonius, Matthias (1737-1817), finsk retslær. og statsmand. 1778-1815. Prof. ved Abo univ. Ypperlige arbejder inden for retshist. og strafferet.

Calonne [kã'lon], Charles Alexandre de (1734-1802), fr. poltt., styrede finanserne 1783-87, skaffede hoffet penge v. dyre lån. Styrtet af notabelforsãm., da C havde foreslået skat af privilegerede; emigrant under Revolutionen.

'caloric, sv. [-'lã], d. s. s. svensk punch. calorifère [kãbrifã:ɹ] (fr. varmeapparat), varmegiver i et luftopvarmnings- læg, c består af en ventilator, som blæser luft gnm. et varmeløgene, der kan være elektr. el. være indrettet i lighed med en automobilkøler, hvorigim. varmt vand el. damp føres.

Calo'rit, lille termittombe til opvarm- ing af vand, strygejern o. a.

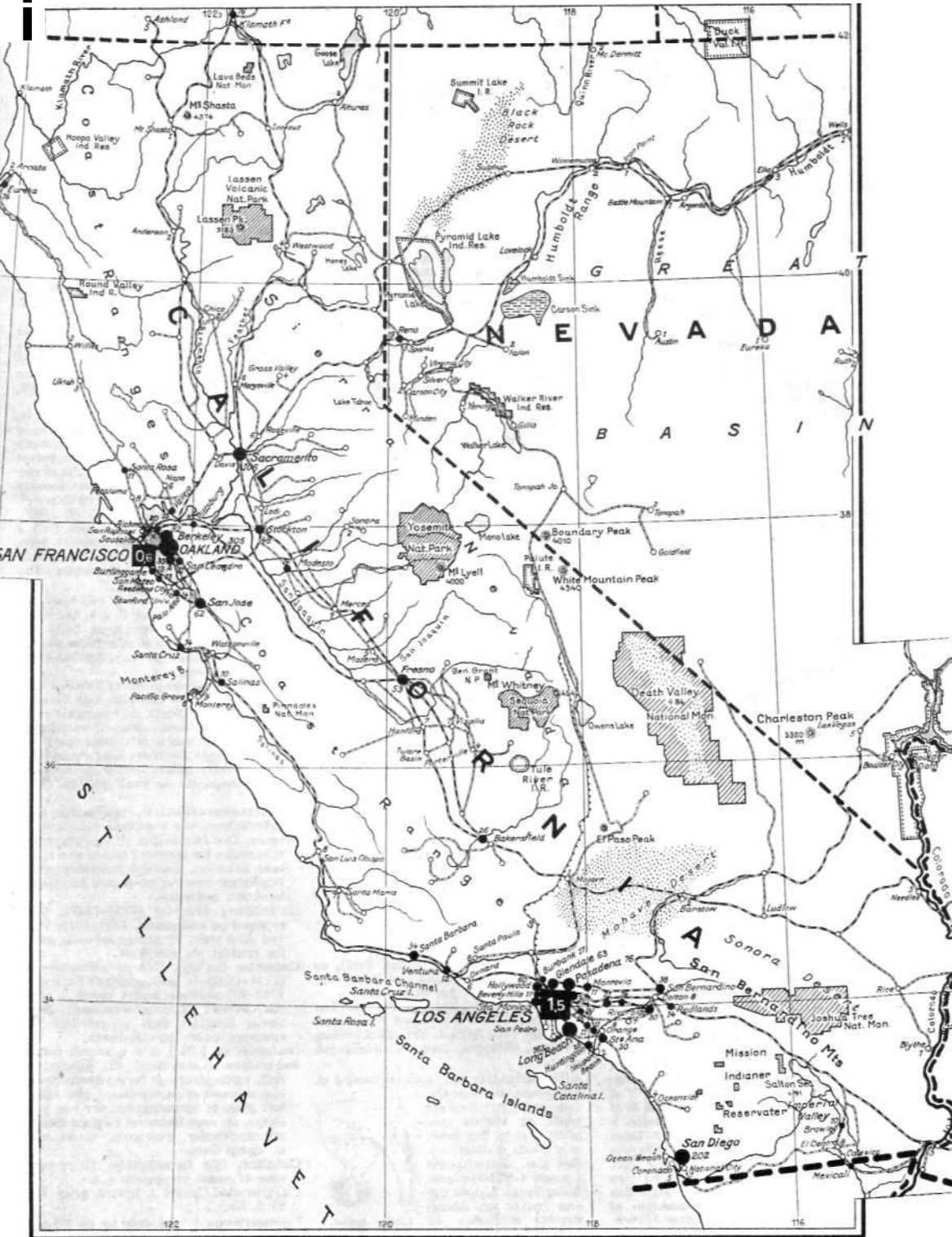
Cal'pumla, Cæsars 3. hustru, g. ni. ham 59 f. Kr.

Caltagi'rone [-d3i-], ital. by på SØ-Sicilien; 39 000 indb. (1936).

Caltanis'setta, ital. by på S-Sicilien; 51 000 indb. (1936). Svovlminer.

'Caltha (lat.), d. s. s. kabbelleje.

Calvados [-'do:s], fr. dept. iNormandiet; 5693 km²; 400 000 indb. (1946). Bet. kvægavl, mejeribrug, fiskeri.

Maalestok 1:5 625 000

Udarbejdelse- J. Humlum

Kort over California (se sp. 655—656).

calvados [-'do:s], (fr.) æble-brændevin fra Normandiet.

Cal'vi'n (fr. [kal'vÆ]), *Jean* (1509-64), fr. reformator. Som ung påvirket af luth. tanker, Hans rel. oplevelse var mere bestemt af intellekt og vilje end af følelse. Hans grundtema var Guds ubetingede suverænitæt, deraf fulgte en skarp prædestinationslære, ubetinget skrifttroskab, iver for helliggørelse (kirketugt) og en kirke, opbygget med de 4 apostolske embeder: præster, ældste, lærere og diakoner. I *Institutio Religionis Christianæ* (1536; undervisning! den kristne religion) (først en katekismus, siden en dogmatisk håndbog) er hans usædvanlig logiske system udfoldet og har siden domineret den reformerte kristenhed. Efter en omtemlet tilværelse fik han 1541 et fristed i Geneve, som han gjorde til et åndeligt centrum for den protestant, kristenhed i 16. årh.s sidste halvdel. - Fra V-Schweiz bredte calvinismen sig til hele V-Eur. og var fremtrædende i Ungarn og Polen. (Portræt).

Jean Calvin.

Luis de Camoes.

Cambridge [kæ:'mbridʒ], industriby i Massachusetts, USA, 7 km NV f. Boston; 111 000 indb. (1945). I C ligger Harvard Univ.

Cambridge-pla'to'nikerne (efter Cambridge univ.), en lille gruppe eng. filos. i det 17. årh., som hylkede en slags platonisme. Hovedrepr.: Cudworth og Henry More.

Cambridgeshire [kæimbridʒɔft], eng. grevskab S f. Wash Bugten, 2238 km², 166 000 indb. (1948). Nordl. del kaldes Isle of Ely.

Cambridge-skolen (efter Cambridge univ.), mod. filos. retning samlet om G. E. Moore, der ikke så meget interesserer sig for at bevise filos. teser som for ved logisk-filos. analyse af dagliglivets antagelser (påstande) at udfinde og klargøre, hvilken mening der fornuftigvis kan tilskrives dem.

Cambridge University Press [kæimbridʒ jʊni'və:siti], Cambridge universitetets forlag til udgiv. af vidensk. værker, samt af eng. klassikere. Har s. m. Oxford Univ. Press privilegium på bibeludsendelser. C-s virksomhed går tilbage til 1521.

Camden ['kæmdən], by i New Jersey, USA; 118 000 indb. (1940). Fra C hængebro over Delaware River til Philadelphia.

Camden ['kæmdən], *William* (1551-1623), eng. historiker, skrev om Engls ældste hist. og om dronning Elisabeth C-Society (gri. 1838), der udgiver eng. hist. kilder, er opkaldt efter C.

Camelo'pardalis (gr.-stjernebillede, Giraffen).

camelots du roi [kam'lo dy 'rwa] (fr: kongens gadedrenge), unge monarkisier, knyttet til l'Action française.

Camembert rkamd'bær:l], fr. by i dept. Orne; ostproduktion.

camembertost (efter byen *Camembert*), lille, blød, fr. ost fremstillet af sødmælk. Ved modningen medvirker spec. skimmel-svampe.

ca'mener (lat. *Camena*), i rom. rel. kilde-nymfer, anv. af lat. forf. dg i eur. litt. som navn for muserne.

camera ob'scura (lat: mørkt kammer) el. *hulkamera*, et kamera, hvor billeddannelsen foregår ved lysstrålernes gennemgæng. et lille hul i kameraets forside. Et omvendt billede i genstandens farver dannes på en flade lige over for åbningen. Angivet af Roger Bacon (ca. 1214-94).

camer'lengo (ital: kammerherre), embedsmand (i alm. kardinal), der leder de pavelige finanser.

Cameroons [kæmu:ru:nz] el. *BritishC*, to landstrækninger, der 1919 tilfaldt Engl. ved deling af den tidl. ty. koloni Kamerun ved Guineabugten, Afr.; 88 300 km², 926 000 indb. (1944). C er fra 1947 formyndre rsk ab sområ de under FN.

Cameroons, Mount [maunt'kæmsrumz], 4076 m h. vulkan ved Guineabugten.

King's College, Cambridge.

Cameroon [kams'ru:n], territorium ved Guineabugten, som 1919 tilfaldt Fr. som mandatområde ved deling af den tidl. ty. koloni Kamerun; 432 000 km²; 2 820 000 indb. (1946), deraf 4000 hvide. Hovedstad: Yaoundé. -Overvejende høj-sletter (500-1500 m). Klimaet er tropisk. I regnskoven lever bantunegre, mod N sudannegre. Hovedprodukter er jordnødder, palmeolie, huder, tømmer, kakao, kaffe og elfenben. C er fra 1947 formynderskabsområde under FN.

Ca'millus (d. 365 f. Kr.), rom. statsmand, erobrede Veji 396, skal ifv. sagnet have besejret gallerne efter Roms plyndring 390 og genopført byen.

cam'i'sar'der (fr: de skjorteklædte), protestanter i Cevennerne, der 1702 rejste oprør mod Ludvig 14. p. gr. af religions-førfølgelserne. Blev i det væsentlige standser af Villars 1704.

'Cammermeyer, no. boghandel og forlag, gri. 1867 af Albert C (1838-93). 1888 udskiltes bogladen som eget firma.

Camoes [kæ'mdjo], *Luis de* (o. 1525-80), Portugals nationaldigter. Af fattig adelsfamilie, tjente som soldat i Afr. og Indien. Skildrer disse egne i sit berømte epos *Os Lusíadas* (1572; da. *Luslæde* 1828-30), der besynger portugisernes bedrifter med udgangspunkt i Vasco da Gamas rejse til Indien; det indeholder store lyriske skønheder. Hans øvrige produktion består væsentlig af lyriske digte. Mindre bet. som dramatiser. (Portræt).

Ca'morra, hemmelig sydital. forening, stiftet ca. 1820 af tidl. straffefanger, efter 1830 med foreninger op til højeste samfundslag. Foretog mord på bestilling, alm. frygdet. Tabte sig efter 1900, helt udryddet i 1920erne.

camouflage [kam'u'fla:ʃ] (fr.), *mil.*, slør; arbejder, der slører, ukendelig ting for at narre fjenden. Verbum *camou'fle're*.

camp [kamp] (eng.), lejre.

Campagna di Roma ['panja], ital. navn på Romerske Campagne.

cam'pana (ital.: klokke), musikinstrument, der består af en række afstemte stålør.

Campa'nella, *Tommaso* (1568-1639), ital. filosof. Udformede under indflydelse af Telesio og Platon et filos. system, der i visse hovedtræk foregriber Descartes'. Ud-kastede i *Civitas solis* (solstaten) planer for et socialist. idealsamfund.

Cam'pania, sydital. landsdel. Hoveddelen er Den Campanske Slette omkr. Napoli. 13 593 km², 4 175 000 indb. (1947).

campa'nile (ital.), fritstående klokketårn, næsten udelukkende forekommende v. ital. kirker.

Cam'panula (nylat. *campana*-klokke), d. s. s. klokkeblomst.

Campbell [kæmbəl], *Sir Malcolm* (1885-1949), eng. motorsportsmand. Verdensrekorder hastighed m.autom. og motorbåd.

Campbell [kæmbəl], *Sir Ronald Hugh* (f. 1883), brit. diplomat. Min. i Paris 1929-35, i Beograd (935-39), ambassadør i Frankr. 1939-40, i Portugal 1940-45.

Campbell [kæmbəl], *Roy* (f. 1902), sydafri- eng. digter og journalist. Har bl. a. udg. den litt. satire *The Georgiad* (1931). Gik 1935 over til katol., kæmpede under d. sp. borgerkrig på Francos side.

Campbell [kæmbəl], *Thomas* (1777-1844), eng. digter. Kendt for sine krigsdigte: *Ye Mariners of England* - *The Battle of the Baltic* (slaget på Reden) og *Hohenlinden* (om Frankrigs sejr over Østrig v. H. 1800). (Portræt sp. 664).

Campbell [kæmbəl], *William Wallace* (1862-1938), amer. astronom; astrospektrosk. arbejder, særlig bestemmelser af radial-hastigheder.

Campbell-Bannerman [kæmbəl'bæns-mən], *Sir Henry* (1836-1908), brit. polit., underhusmedl. fra 1868 (liberal), 1886 og 1892-95 krigsmin. i samleda fra 1899 Det Lib. Parti i kampen mod Chamberlains imperialism. Premiermin. 1905-08.

•Campe, /oachim /einrich (1746-1818), ty. pædagog, påvirket af Basedows reform-ideer. Udgav pædag. værker i oplysnings-tidens ånd, især en bearb. af Defoe's Robin-son Crusoe (1779).

Ca'lypso bul'bosa (efter nymfen Kalypso + gr.-lat. *bulbosus* knoldagtig), orkidé, der vokser i granskove i det nordl. Sv. og Fini. (samt Rusl. og Arner.).

Camag'tey [-'gwæj], by i østl. del af Cuba; 156 000 indb. (1943). Centrum i et frugt-bar område. Gri. 1516.

camaiæu [-'jo] (fr., beslægtet m. *camée* kame), maleri i een farve i forsk. afskynginger, oftest gråt i gråt.

camail [ka'ma:ʃ], (fr.), skulderslag, opr. med hætte. Siden ca. 1400 paven dagligklædning. Træffes i 19. årh. i damedragter og uniformer.

Camaldul'en'serkongregationen (af *Camaldoli*, landsby nær Firenze), stiftet 1018 i Ial. som et eneboersamfund, der ville reformere klostrene.

Camargue. La [laka'marg], fr. landskab i Rhone-deltaet; tidl. lagunesøer og sumpe, nu opdyrket.

Cambay [kæm'bæj], ind. *Khambāyat*, indisk fyrstestat ved C-bugten Nf. Bombay; 1015 km²; 97 000 indb. (1941).

camber [kæmbsl] (eng.), forhjulets hældning udefter på automobilhjul.

Camberwell [kæmbawsl], bydel i London, S f. Themsen; 178 000 indb. (1948).

'cambio (ital.), i gi. handelsprog d. s. s. veksel.

Cam'bodja, fr: *Cambodge* [ka'boʒ], kongedømme i den sydvestl. del af Indokina; 174955 km²; 3046mill. indb. (1936). Hovedstad: Pnom-Penh. - Fr. protektorat fra 1863. 1948 anerkendt som autonomt kongerige inden for Union Française.

Cambon [ka'bo], *Jules* (1845-1935), fr. diplomat, 1907-14 ambassadør i Berlin.

Cambon, *Paul* (1843-1923), foreg.s broder, organiserede som ministerpræsident i Tunis det fr. protektorat; 1898-1920 fr. ambassadør i London, bidrog væsentligt til det eng.-fr. samarbejde.

Camborne-Redruth [kæmbåm'rædru:ʌ] by i SV-Cornwall, Engl. 36 000 indb. (1948). Skole for bjergværksingeniører.

Cambrai [ka'bræj], fr. befæstet by i dept. Nord; 26 000 indb. (1946). Tekstilindustri (kniplinger). - *Historie*. I middelalderen bispedes og grevskabshovedstad, omstridt ml. Nederl. og Fr., fr. 1678 1508 dannedes i C en fr.-sp.-østr. liga, rettet mod Venezia; 1529 ordnede Louise af Savoyen og Karl 5.s fæster Margrethe af Østrig »damefreden» i C. ml. Frans 1. og Karl 5.; Frankrig opgav sine krav på Ital. - Under I. Verdenskrig hårde kampe ved C; 20.-29/11. 1917 historiens første tankslag.

cambric [kæim-] (eng., efter *Cambrai*), fintrådet, tæt, bleget bomuldsvare i lærerbinding.

Cambridge [kæimbridʒ], universitetsby! Engl., 85 km N f. London. 85 000 indb. (1948). C, der er en gammeldags by, er anlagt omkr. floden Cam [kam], der er en biflod til Ouse. C universitetet, et af de ældste i Eur., gri. i 13. årh. Univ. har 18 colleges (deraf 2 for kvinder), der hver for sig er selvejende og selvstyrende. 400 lærere, 6000 studenter (1947).

Thomas Campbell. Albert Camus.

Campeche-bugten [-'pætjæ] (efter byen C. på Yucatán-halvøen) den sydvestl. del af Den Mexicanske Bugt, V f. Yucatán-halvøen.

campechetra [-'pætja-], d. s. s. blåtræ **Caxpen** [k'ampja], *Jacob van* (1595-1657), holl. arkitekt og maler. Under påvirkning af Palladios (studier i Ital. 1615-21). Grundlægger af d. klassicistiske retning i holl. bygningskunst. Udførte tegningerne til Mauritshuis i Haag og til rådhuset (nu slot) i Amsterdam.

Campinas [k'æ'pina], by i staten São Paulo, Brasilien, i vigtigst kaffedistrikt 100 km NV f. byen São Paulo. 78 000 indb. (1940).

Campine [k'd'pin], fr. navn på (flamsk) Kempen, Belgien.

camping [k'æmp'iŋ] (eng. *camp* lejr), lejr-sport.

camp ['kæpu] (flertal *campos* [k'æpu]), brasiliansk betegn. f. tropisk savanne.

Campoamor [k'æmpo'mo'r], *Ramon de* (1817-1901), sp. lyriker, især kendt for sine flosli-melankolske digte, som han kaldte »Doloras«.

Campo'basso, ital. by i landsdelen Abruzzi e Molise, 90 km NNØ f. Napoli; 30 000 indb. (1936).

'**Campo** 'Formio, landsby i NØ-I tal., hvor Bonaparte okt. 1797 sluttede fred m. Østrig, som opgav Lombardiet, Belgien, lovede at støtte fr. Rhin-krav, men fik Venezia.

campo'lo'n, koncentreret leverpreparat til behandling, af blodsygdomme.

'**campo** 'santo (ital. hellig mark), betegn. især for ældre ital. kirkegårde ofte smykket med kostbare monumenter. Berømt c i Pisa, hvis bugeang byggedes af Giovanni Pisano; fra senere tid den store c i Genova.

campo'nit, basaltlign. alkalirig gangbjergart, forekommende s. m. alkalisyenitter f. eks. i Oslo-egnen.

Camrose ['kæmrouz], Lord William Ewert Berry, (f. 1879), eng. bladgivner, kontrollerer sm. m. sin broder Lord Kemley de til Berry-gruppen hørende bladforetagere. Chef-red. ved Daily Telegraph.

Camus [ka'my], *Albert* (f. 1913), fr. forf., blev bekendt for skuespillet *Caligula* (1938) og romanen *Vétranger* (1941; da. *Den Fremmede* 1944). Tog ivrigt del i modstandsbevægelsen. Har efter krigen skrevet *La ppste* (1947; da. 1948). (Portr.).

Canada, **Dominion of** [ds'minjn av 'kænds], fr. *Puissance du Canada*, brit. forbundsstat, omfattende hele det nordl. N-Amer. undt. Alaska, Grøntand, Newfoundland (indlemmet i C 1949); 9 569 000 km², deraf søer 591,000 km² og arktiske øer 1300 000 km²; 12 582 000 indb. (1947). Hovedstad: Ottawa. Stillehavskysten er en isfri skærgårdskyst med øerne Vancouver og Queen Charlotte Islands. Ishavskysten er hele året spæret af is, Hudsonbugten i 9 måneder og St. Lawrence 4-5 måneder, hvorimod Halifax på Nova Scotia er isfri. - *Terræn*. C kan deles i 6 naturi. områder: 1) det appalachisk-acadiske område mod SØ med lave, afrundede, isskurede, SV-NØ forløbende rygge, der danner forstættelsen af USAs Appalacher; de når 1250 m i Mt. Jacques Cartier; 2) St. Lawrence-lavlandet omkring de store canadiske søer og deres afløb St. Lawrence; dækket af frugtbare moræne- og smeltevandsaflejringer over palæozoiske sedimenter; 3) det canadiske skjold; et indtil 600 m h. plateau, der V-formet omgiver den store lavvandede Hudsonbugt, hvortil områ-

det afvandes. Landet ligner Finland, bestående af arkaiske gnejs, isskuret, afrundet og overlejret af et tyndt lag morænegrus, præget af utallige søer og elve med vandfald; 4) det indre stletland, der fra USAs prærier fortsætter mod N til Ishavet; 5) Cordillererne i vestl. C, opbygget af algonkiske, palæozoiske og mesozoiske lag; de består af Rocky Mountains, det indre plateau i 1100-1200 m højde afvandes til Stillehavet og Beringshavet; Coast Range og Ø-Cordilleren. Rocky Mts. er højest mod S i Mt. Robson (3954 m). Coast Range når i St. Elias Alperne v. grænsen til Alaska 6050 m i Mt. Logan. Ø-Cordilleren når kun ca. 2 km højde; 6) det arktiske arkipel: Ellesmereland går mod N til 83° 30'. S herfor ligger Devon og Baffin Land; disse tre øer er høje, op til 3 km, og nedside. De øvrige er lave og ikke nedside. Undergrunden består af arkaiske og algonkiske grundfjeld med yngre lag fra kul, trias og tertiar. Til området slutter sig geologisk lavlandet S f. Hudsonbugt med silur-devon lag. - *Klima*. De vigtigste typer ses af flg. oversigt:

	Koldeste md.	Varmeste md.
1. Barrow Strædet	+36	+ 3,1
2. Hebron, Labrador	-21,2	+ 7,6
3. Victoria, Vancouver	+ 3,3	+15,5
4. Winnipeg (232 m)	+21,7	+18,7
5. Montreal	+10,9	+20,5
6. Halifax	~ 5,6	+18,2

Det arktiske arkipel (1) har højarktisk, den nordl. del af fastlandet (2) lavarktisk klima; vestkysten (3) har et mildt temp. kystklima, det indre (4) temp. fastlands-klima, der kun mildnes lidt mod O (5 og 6). Isen i Hudsonbugten giver de omliggende egne en meget kort og kølig sommer; den isfyldte Labradorstrøm giver Labrador-kysten polarklima; vestkystens milde vinter skyldes den varme Kuro-shiostrøm. - *Plantevækst*: se kortet over N-Amer.'s plantebælte. - *Befolkning*. C er delt i 9 forbundsstater (provinces) og 2 territorier: Prince Edward Island, Nova Scotia, New Brunswick, Québec, Ontario, Manitoba, Saskatchewan, Alberta, British Columbia, Yukon Territoriet, Northwest Territorierne, hertil fra 1949 Newfoundland som 10. forbundsstat. 1941 var 5715904 = 49,68% af indbyggerne af britisk herkomst, 3 483 038 = 30,27 % af fransk, og 464 682 = 4,04 % af tysk herkomst. Der fandtes 37 439 danske (0,33%), 100 718 nordmænd (0,88%), 85 396 svenske (0,74%), 74064 kinesere og japanere (0,64 %), 118 316 indianere (1,03%), 7205 eskimoer (0,06%), 22 174 negre (0,19%). Briterne er i flertal undt. i Québec (81% fransktalende) og Saskatchewan. Danskene bor især i Alberta, 90% af C-s befolk. bor mindre end 320 km fra USAs grænse, særlig i St. Lawrence-landet, på Ontario-halvøen og i prærien. 1946 fødtes 26,9 og døde 9,4 pr. 1000 indb. 43,3 % er romersk-katolske, resten protestanter. - *Sprog*. Flertallet af befolkningen taler et eng., som er beslægtet med og stærkt påvirket af det eng. sprog i USA. Ca. 1/4 af befolkningen taler fr., særlig i provinserne Québec og New Brunswick. Off. sprog er eng. og fr. - *Mønt*: 1 dollar = 100 cents (= 1 USA-dollar). - *Mål og vægt*: Det eng. system. - *Erhverv*: Landbrug, skovbrug, minedrift og industri er de ledende erhverv. - *Landbruget* beskæftigede 1941 25,2% af befolk. 1946 produceredes 440 mill. bushels hvede, 411 mill. bushels havre, 164 mill. bushels byg, 1945 fandtes 4 mill. malkekøer, 6,8 mill. andet kvæg, 6 mill. svin, 3,6 mill. får, 2,6 mill. heste og 90 mill. høns. Hestene og hønsene findes især i Ontario og præriestaterne, malkekøerne i Québec og Ontario, fårene i Alberta. Svineholdet er fordoblet siden 1938, det findes især i Québec, Ontario og prærien. - *Skovbrug*. 35 % af C (781 mill. acres) er skovdækket. Vigtigst er Brit. Columbia med 2/7 af skovarealet, men også Québec, Ontario, New Brunswick (78% skovdækket) og Nova Scotia (68% skovdækket) er vigtige. 3/4 af hugsten er småved, der anvendes til papir.

C producerer 40% af verdens avispapir, heraf eksporteres de 9/10, især til USA. - *Fiskeriet* er et af verdens største: ved Stillehavskysten fanges store, men aftagende mængder af laks i flodmundingerne (det meste henkøges og 70 % eksporteres), desuden helleflynder og sild. Ved Atlanterhavskysten fanges fra 15. 3. til 1. 10. torsk ved langline fis ker i, desuden hummer, østers, sild, kuller og helleflynder.

- *Jagten og pelsdyravlen* fremskaffede 1944⁸⁵ 6,9 mill. skind, de fleste fra pelsdyrfarmene. Vigtigst var sølvkræve (Prince Edward Island), blåkræve, sølvever, bævere. - *Minedrift*. C er meget mineralrigt. Fra C kommer 4/5 af verdensprod. af asbest (1945: 424 000 t; SØ-Québec) og 2/3 af verdensprod. af nikkel (1945: 110 700 t; Ontario). C er verdens næststørste guldproducent (1947: 79 760 kg; især Ontario og Québec) og tredjestørste kobberproducent (1947: 206 400 t). Desuden produceres bly (1947: 144 000 t), zink (1947: 194 400 t), sølv (1947: 360 000 kg) og kviksølv. Kul (1947: 13 mill. t) brydes mest i Nova Scotia, Alberta og Brit. Columbia; de tættest befolkede og mest industrialiserede områder i det centrale C får kul fra USA, men er velforsynede med vandkraft. Radiummalmen beglunde opdagedes 1930 ved Great Bear Lake. Olie (1947: 994 000 t) udvindes mest i Alberta. - *Industri*. De vigtigste industrigræne er nærings- og nydelsesmiddelindustri (mølleri, mejeri, slagteri, konserverfabrikker), jern- og metalindustri, savmølleri, papirfabrikker og tekstilindustri. Produktionsindekset (1937 = 100) var 1948 168 (miner: 122, bearbejdende industri: 177). - De vigtigste handelsforbindelser er USA og Engl.; udenrigshandelen er udpræget positiv. (1947; eksport 2,8 mld. \$, import: 2,6 mld. \$). - *Transport*. 1945 var der 68 000 km jernbane. Handelsflåden var 1948 på 2 039 000 tons, deraf 895 000 tons søgørende skibe.

- *Forfating*. C er britisk dominion. Den eng. kronens repræsentant, generalguvernøren, udnævner parlamentarisk reg. Parlamentet består af et Senat, m. fastsat antal medl. fra hver af C-s stater, i alt 96 (valgbarhedsalderen: 4000 \$ formue), og et Underhus (House of Commons), m. 245 medl. valgt v. alm. valget (5-årig valperiode; reg. har opløsningsret). - De 9 canadiske stater (provinces) har hver sit parlament og egen admin., med myndighed over lokale anligg., med undervisning, sundhedspleje, lokaltrafik, retspleje. Northwest Territories og Yukon-territoriet styres af særl. kommissærer m. adm. råd. - *Skolevæsenet* er væsentl. offentl. og gratis. Skolepligt i 7-9 år. Over 30 univ. I 1941 ca. 4% analfabeter (indianere). (Kort se Nordamerika samt Québec og Ontario).

- *Historie*. Efter G. Cabots rejser v. C-s kyst 1497 og 1498 begyndte franskmænd Cartier nærmere udforskning og et mislykket koloniseringforsøg efter 1534. Under Henrik 4. blev C varigt koloniseret af franskmænd, der drev indbringende pelshandel, mens jesuiter missionerede. Gnm. 150 år var der stadig konflikt ml. fr. og eng. nybyggere i Arner.; under kolonikrigen 1755-63 erobrede Engl. C (Wolfes sejr v. Québec 1759), hvorefter de fr. indbyggere 1774 fik fuld religionsfrihed og sikkerhed for deres samfundsordn. C forblev derfor Engl. tro under Nordamer. Uafhængighedskrig, men ved tilvinding af eng. elementer opstod efter 1800 skarp nationalkonflikt. 1837 udbrød oprør både bl. fr. og eng. befolk., hvorefter de 2 can. provinser forenedes under fælles fr. forfat. 1841; den eng. guvernør indførte parlamentarisme, og ved British North America Act 1867 blev C selvstyrende dominion. 1869 overdrog Engl. Hudson Bay Companys tidl. territorier til C, og samtidig udvidedes C gradvis vestover (1886 can. Stillehavs-bane fuldfor). Under skiftende kons. og lib. reg. har C bevaret tilknytningen til imperiet og ydet Engl. kraftig støtte under begge verdenskrige, men samtidig hævdet sin ret til selvstændig udenrigspolitik og egen

forsvarsmagt. Det under 2. Verdenskrig indledte militærsamarbejde m. USA fastholdtes efter 1945, selv om C ikke tilsluttedes det panamer. samarb. Dec. 1948 sluttedes traktat med Newfoundland om dets optagelse i C som provins fra 31. 3. 1949. April 1949 medunderskriver af Den Nordatlantiske Traktat.

canadabalsam, nåletræsharpiks, der tørres ganske klar, anv. til kitning af linser og mikroskopiske præparater.

canadahjort, d. s. s. wapiti.

Canadian National Railway [ka'næ:djns 'nafanl 'ræ:ivæ:], de som et privat selskab drevne canadiske statsbaner. Samlet driftslængde (1947) 38 117 km. Hovedlinjerne: de transkontinentale fra Saint John og Halifax ved Atlanterhavet til Vancouver og Prince Rupert ved Stillehavet.

Canadian Pacific Railway [ka'næ:djns pa'sifik 'ræ:lvæ:], det største canadiske jernbaneselskab, som (1947) driver 33 633 km jernbaner. C åbnede 1886 den første transkontinentale jernbane i Amer. fra Atlanterhavet til Stillehavet. C driver også i stort omfang skibsfart på de canad. søer samt til Asien og Eur.

ca'na'diske skjold, arkæisk gnejsområde omfattende Grønland, Labrador og landet umiddelbart S og V f. Hudson-Bugten.

Ca'na'diske Søer, sammenfattende betegn. for de 5 store søer ml. USA og Canada: Øvre-, Michigan-, Huron-, Erie- og Ontario-søen.

ca'na'disk gås (*Branta cana'densis*), hvidstrubet, N-amer. knortegås, nu også forvildet i Eur.

cana'do'l (*canadisk + petroleum*), d. s. s. petroleumseater (letbenzin).

canaigre [ka'næ:g3r] (sp. *caná agria*), et garvestof, der udvindes af de tørrede rodstocke af Rumex hymenosepalus (sydlige USA), indhold 20-30%; c anv. mest i N-Amer.

Ca'nal de l'Est [-da'læst], 450 km l. fr. kanal ml. Meuse, Mosel og Saone.

Ca'nal du Centre [-dy 'sa:tr], 121 km l. fr. kanal ml. Saone og Loire.

Ca'nal du Midi [-dymi'di], 241 km l. fr. kanal ml. Middelhavet og Toulouse ved Garonne, anlagt 1666-81; nu kun lokal bet.

Ca'nal du Nord [-dy'noir], 1903 påbegyndt kanal ml. Oise og Lys, Fr.; opgivet efter 1. Verdenskrig.

Cana'letto, egl. *Antonio Canal* (1697-1768), i tal. maler. Virksom i Venezia. 1746 rejste til Engl. Har malet venetianske prospekter bl. a. af *Canal Grande*. *Dogen og det Store Råd* (Kunstmus.). (II).

Cana'letto, *Bernardo Belotto* (1720-80), ital. maler. Elev af onklen A. C. virksom bl. a. i Venezia, Dresden og Warszawa. Har malet arkitektbilleder.

Canal Grande [kanal 'grande] (ital.: den store kanal), Venezias hovedkanal.

Ca'naris, *Wilhelm* (f. i 1880erne, d. 1945), ty. spionagechef. Marineofficer; spion i Al. og Amer. under 1. Verdenskrig, admiral 1918. Fra 1934 ledende i ty. flådes efterretningstjeneste og spiongearb.; samtidig monarkist og modstander af Hitler, under 2. Verdenskrig i kontakt m. Hitlers modstandere i udlandet. Lød før 9. April 1940 advarsel om forestående angreb gå videre til da. kredse. Bidrog til attentatet mod Hitler 1944, derpå i koncentrationslejr (Flossenburg i N-Bayern), hængt apr. 1945.

ca'narisek(t), en sød hedvin fra De Canariske Øer.

Ca'na'riske Strøm, gren af Golfstrømmen, mod S langs V-Afrs kyst.

Ca'na'riske Øer, sp. *Islas Canarias*, spansk, bjergfuld øgruppe i Atlanterhavet ved Afrs NV-Kyst (kort se Afrika); 7 øer og nogle holme; 7273 km², 761 000 indb. (1945), mest blandingsfolk af spaniere og negre med elementer af de opr. indb., de berisktalende *guancher*. De østl. øer: Gran Canaria, Fuerteventura og Lanzarote udgør den sp. prov. Las Palmas; 4065 km², 357 000 indb. Hovedstad: L. P. på Gran Canaria. De vestl. øer: Tenerife med vulkanen Pico de Teide, Gomera, Palma (2420 m) og

Canaletto: Canal Grande med S. Simeone Piccolo og GU Scalzi (Nat. Gallery, London).

Hierro udgør prov. Santa Cruz de Tenerife; 3208 km², 404 000 indb. Hovedstad S. C. d. T., på Tenerife. Vinteren er frostfri, sommeren ikke hed. NØ-passaten bringer navnlig om vinteren rigelig regn på N-skråningerne, hvor der vokser maki eller skov, mens busksteppe er fremherskende andetsteds. Vigtige produkter er bananer, appelsiner og tomater; desuden rørsukker, vin og cochenille. - C kendtes af karthagerne, genopdagedes af franskmændene ca. 1330 og erobredes af spanierne 15. årh.

Canberra f'kånbara], Austr.s hovedstad siden 1927, grl. 1913 i naturskøn egen ved Molonglo Floden og en gruppe søer i Australian Capital Territory. Fra 1929 univ. - 16 500 indb. (1947); i stærk vækst.

cancan [kar'ka:t?], fr. dans, dyrkedes i 19. årh. i folkelige forlystelsessteder og varieteer i Paris; allerede af Bournonville brugt som scenedans.

Cancer ['kan'sar] (lat: krebs), *astr.*, stjernebilledet Krebsen.

cancer, *med.*, det lægevidensk. navn på kræft.

cancerregister, kræftregister, 1) institutioner, hvor man samler og studerer præparater af spec. sjældnere svulstformer, el. særlige organer. Findes i USA og Engl.; 2) institutioner til statistisk undersøgelse af kræftens udbredelse i en befolkning. Det første c omfattende en nation oprettedes 1942 i Kbh.

canción [kan'piñ] (sp: sang), sp. digtform i middelalderen omfattende ethvert lyrisk digt, som har regelmæssig strofebygning og ikke hører til en anden genre.

cancionero [ktm'jio'næro] (sp.), samling af lyriske digte, især anvendt om de visebøger, der samlede en række digte fra middelalderens sp. og portug. litt.

cancro'i'd (*cancer* - + -id), kræftlignende svulst især i ældre sår, breder sig ikke til andre organer, helbredes ved operation el. stråler.

can'd. aet. (fork. f. *candi'datus actu'arii*) el. *aktu'a'r*, indehaver af forsikringsvidensk. eksamen.

can'd. agro. (fork. f. *candi'datus agrono'mia*), landbrugskandidat.

can'd. hort. (fork. f. *candi'datus horticulturæ*), indehaver af havebrugseksamen.

'Candia, ital. navn på byen Herakleion på Kreta.

candi'datus (lat.), kandidat; fork: cand.

Candide [ka'did] (fr. egl: den godtroende), roman af Voltaire, udg. 1759.

cand. jur. (fork. f. *candi'datus juris*), indehaver af juridisk embedseksamen.

can'd. mag. (fork. f. *candi'datus magi'sterii*), indehaver af skoleembedseksamen.

can'd. med. et chir. (fork. f. *candi'datus medicinæ et chirurgiæ*), indehaver af medicinsk embedseksamen.

can'd. med. vet. (fork. f. *candi'datus medicinæ veterinarie*), indehaver af dyrlægeeksamen.

can'd. mere. (fork. f. *candi'datus merca'tu-*

ræ), indehaver af handelsvidensk. eksamen.

cand. odont. (fork. f. *candi'datus odontolo'giæ*), indehaver af eksamen fra Tandlægehøjskolen.

cand. pharm. (fork. f. *candi'datus pharmaciae*), indehaver af eksamen fra Danm.-s Farmaceutiske Højskole.

cand. polit. (fork. f. *candi'datus poli'tices*), indehaver af statsvidensk. eksamen.

cand. polyt. (fork. f. *candi'datus polytechnices*), polyteknisk kandidat, ingeniør med afgangseksamen fra Danmarks Tekniske Højskole. Nu afløst af betegn. *civilingeniør*.

cand. psyk. (fork. f. *candi'datus psycholo'giæ*), indehaver af den psykologisk-pædagogiske eksamen.

Candra'gupta [tjån'drå-] (d. 291 f. Kr.), konge i Magadha (N-Indien) 316-292; fik 312 det af Alexander d. St. erobrede land i Indien igen af Seleukos I.

cand. theol. (fork. f. *candi'datus theolo'giæ*), indehaver af teologisk embedseksamen.

cand. oecon. (fork. f. *candi'datus oeconomice*), indehaver af økonomisk eksamen (fra Arhus Univ.).

Canea [ka'næa], ital. navn på byen Chaniá på Kreta.

canepin [kan'pæ] (fr.), fint, hvidgarvet fære-el. gedeskind, anv. især til damehandsker.

Cane'vari-bind, en bindtype man i lang tid troede hidrørte fra den ital. bogsamler, pave Urban 8.s livlæge, Demetrio Canevari's (1559-1623) samling. Det har senere vist sig, at de tilhørte hertug Pierluigi Farnese (1503-47); kaldes nu Farnesebind.

Ca'nicula (lat: lille hund), Hundestjernen, Sirius.

Canigou [-'gu], fr. granitmassiv i Østpyrenæerne (2787 m).

'Canis 'major, **Canis 'minor**, stjernebilleder, se Hunden.

Cankara [Já'a-] (omkr. 800 e. Kr.), ind. filosof, fuldendte vedánta-filosofien.

'Canna (gr: rør), enkimbladet plantestægt af fam. Cannaceæ. Flerårige urter med knoldformet jordstængel, oversædigt, 3-talligt, usymmetrisk bioster. Svøbærere bladagtige. En art, C. indica fra Centralamerika, dyrkes i mange varieteter i varmehus, enkelte udplantes på friland.

canna'bi'n (gr. */cannabis* hamp), harpiks i ind. hamp (hashish), anv. i Østen som rusmiddel, fremkaldt hallucinationer og velvære, men fører let til forfaldenhed, cannabismus. c anv. i med. som beroligende og smertestillende middel.

'Cannabis (gr.-lat.), *bot.*, hamp.

cannelkul ['kænsl-] (eng. *candle* lys), bitumenrige kul, dannet af alger og sporer (karbon). Anv. som gaskul.

Cannes [kan], fr. by ved Rivieraen; ca. 46 000 indb. (1946). Internat, badested; fabrikation af parfume m. v.

Canning ['karm], *George* (1770-1827), brit. statsmand. Tory; udenrigsmin.

1807-09 (toget til Kbh.) og 1822-27, premiermin. 1827. Ønskede stærkt Engl. uafh. af Den Hellige Alliance; støttede grækernes oprør, bøjede sig for Monroedoktrinen og anerkendte de sydamer. stater uafhængighed (1825).

Cannock ['kånak], eng. by NV f. Birmingham; 41 000 indb. (1948). Kulgruber, metalindustri (værktøj, dampkedler).

Cannæ, oldtidsby i Apulien, hvor Hannibal 216 f. Kr. afgørende slog en overlegen rom. hær.

Canø, *Alonso* (1601-67), sp. maler, billedskærer og arkitekt. Rel. billeder. Bemalet træskulptur; især virksom i Granada, hvor han bl. a. var domkirkens hovedarkitekt.

Canø, *Sebastian del* (d. 1525), spansk søfarer; deltog i Magalhães' verdensomsejling, førte efter Magalhães' død eksped. hjem 1521-22.

canon, anden stavemåde for canyon.

Canopus, stjernen *a* i Kølen på den sydl. stjernehimmel, næst efter Sirius himlens lysstærke stjerne.

Canossa, ital. borgruin, 20 km SV f. *Reggio Emilia*. Her opsøgte den bandlyste Henrik 4. af Tysk. 1077 Gregor 7. og måtte i tre dage vente i gården, inden han blev løst af bandet. Heraf gik til C = ydmyge sig.

Canova, *Antonio*, (1757-1822), ital. billedhugger; en af banebryderne for nyklassicismen. Udførte 1783-87 *monumentet over pave Clemens 14.* i Santi Apostoli, 1792 *monumentet over pave Clemens 13.* i Peterskirken foruden gruppen *Amor og Psyche*, en statue af *Hebe*,

A. Canova: Napoleon I. (Firenze).

Persus m. m. Rejste 1802 til Paris, hvor han modellerede en *buste af Napoleon*. Desuden har han udført den nøgne *marmorstatue af Pauline Bonaparte* (Borghese) i Borghese-galleriet i Rom og 1810 en *statue af kejserinde Marie Louise*. Hans talrige værker bærer alle præg af brud med rokokoen, men ligger dog klassisk kunst fjernt.

Canso Strædet ['kånso:], eng. *Strait of C.* 23 km l., 1,6 km br. farvand ml. Nova Scotia og Cape Breton Island, Canada.

cant ['kant] (eng., af lat. *cantare*, synge), uprørigt tale, hykleri (som regel ubevist).

can'tabile (ital.), *mus.*, sangbar. Can'tabria, rom. navn på NV-Spanien. Can'ta briske **Bjerger**, bjergkædesystem langs Spaniens N-kyst med rige lejer af magnetjærsten og kul; højst er Peña de Cerredo (2678 m).

Cantal [kd'tal], 1) bjergparti i Auvergne (1858 m); 2) fr. dept. omkr. 1); 5779 km²; 187 000 indb. (1946). Kvægvavl. Hovedstad: Aurillac.

can'taro tl.cantajo, *kintal, kimar, qantâr, quintar* (gr. *kântharos* drikkekar), en til centner svarende handels vægt i Ital., Grækenl., Tyrk., Ægypt. o. a. lande.

cant'er ['kants] (eng.), jævn, frisk galop. **Canterbury** ['kantabari], eng. by i Kent SØ f. London; 25 000 indb. (1948);

Karel Capek.

Frank Capra.

Engl.s. fornemste ærkebispesæde, grl. 597. Ærkebispem. residerer i Lambeth Palace i London. Ødelæggelser v. ty. luftangreb 1.-7. 6. 1942 som hævn f. luftangreb mod Kbln. Den prægtige C Cathedral er fra 11. årh. Handel med korn og humle.

Canterbury ['kantabari], provins på øst-siden af New Zealands sydø, 35900 km²; 260 000 indb. (1947). Hovedby: Christchurch. Ud mod kysten et løssdækket sletteland, C Plains, New Zealands kornkammer (73 % af landets hvedeareal, 1943). (III).

Canterbury Tales ['kantabari 'tæilz], hovedværk af Chaucer.

Canth [kant], *Minna* (1844-97), finsk forfatterinde. Skrev en række omstridte realistiske dramer med samfundsreformatorisk tendens, bl. a. *Arbejderens Hustru* (1885).

canthari'di'n [-ta-] (gr.-lat. *cantharis* sp. flue), det blære trækkende stof i sp. flue. **'canti** carnascialeschi [karnaja'leski] (ital.), folkelig lystig, satirisk digtart. **can'tiga**, sp. og portug. betegn. for mange slags folkelige viser.

can'tilena (lat.), sangmæssig melodi.

cantilever ['kantili:va] (eng.), konstruktionsprincip. En c-bjælke el. -drager består af udkragede bjælker, der bærer hinanden som en slags vægtstang over understøtningen. På disse udkragede

bjælker hviler midterbjælken (den »svævende« bjælke). Konstruktionen har den fordel, at den ikke er så følsom som kontinuerlige bjælker over for sætninger på dårlig byggegrund, c-brø se bjælkebro. **cantileverf** jeder ['kantili:va-], en særlig form for en billjeder, hvis midte og ene ende er ophængt på chassisset, medens fjederens anden ende bærer den aksel, som skal affjedres.

cantille [kan'tilja] (fr. af gr.-lat. *canna* rør), 1) fin snoet tråd af sølv el. guld, som anv. til frynser; 2) den forsvlede messingtråd over de tykke strenge på musikinstrumenter.

'canto (ital.), sang, melodi.

canton [ka'tɔ̃] (fr.), d. s. s. kanton; betegn. for den enkelte forbundsrepublik i Schweiz.

Canton ['kantan], industriby i Ohio, USA, 80 km S f. Cleveland; 110 000 indb. (1945).

'Canton, kin. *Kwang-chow* [gwa? d30u], havne- og industriby i S-Kina ved Perlefloden i Si-kiangs delta; hovedstad i prov. Kwang-tung; 861 000 indb. (1931). Udhavn: Wham-poa. C var indtil 1842 den eneste havn i Kina, som europæerne havde forb. med.

'Cantor, *Georg* (1845-1918), ty. matematiker, skaber af mængdelæren.

Canterbury Cathedral.

Can'tu, *Cesare* (1804-95), ital. historiker. Berømt for sin *Storia universale* (1838-1846; da. fork. udg. 1871), en verdensmist, i 35 bd. bygget på den ital. romantikens ideer. Skrev også en uhyre populær hist. roman *Margherita Pusterla* (1838; da. 1883).

'cantus (lat.), sang, melodi. I Renæssancetidens polyfone vokalmusik benævnedes sopranstemmen c.

'cantus 'firmus (lat: den faste sang), Renæssancens polyfone vokalmusik den givne melodistemme, der oftest lå i tenoren, og hvortil der kontrapunktisk var komp. over- og understemmer.

Ca'nutus, lat. form for Knud.

'canvas (gr. *kânmbis* hamp), 1) åbne, stærkt appretterede, lærredsvævede stoffer af bomuld el. hør, der bruges som grund for broderier; kaldes ofte *stramaj* (hvor trådene dog skal ligge parvis sammen); 2) lærredsvævede, hellinnede, rå, men appretterede varer, der under betegn. *stivlærred* bruges som indlægsstof; 3) tæt lærredsvævet stof af hør, hamp el. bomuld, der under betegn. *sejldug* bruges til sejl, presenninger osv.-og under betegn. *calico*(t) til bogbind.

canyon ['kånjan] (sp. *canon* rør, helhed), dybt nedskåret, snæver floderosionsdal.

canzone [kan'tsone] (lat. *cantio* sang), 1) *lit.*, ital. lyrisk versform væsentligt jambisk bestående af strofer, hvis verslinjers antal ikke er bestemt, men dog ens i alle strofer. Verslinjerne ofte ulige lange og indbyrdes rimede i ikke strengt løvbunden orden, til slutn. danner nogle få linier en lille strofe, *congedo*. Dante og Petrarca har skrevet c; 2) *mus.*, instrumentalform fra 17. årh., som udføres af luttet små led af forsk. art og karakter. Forløber for sonate.

canzonetta [kantsone'ta] (ital.), et kort musikstykke, der beherskes af en enkel sangbar melodisk linie.

Capa'blanca, *José Raoul* (1888-1942), cubansk skakmester, verdensmest. 1921-27.

cap corse [kap 'kars] (fr.), en aperitif fra Corsica.

cape [kæip] (eng., af lat. *caput* hoved), forbjerg, kap; se Ag. betydning.

Cape Breton Island [kæ:p 'britn 'ailand], 10282 km² stor, 450 m h. 0, Nova Scotia, Canada. Største by er Sydney.

Cape Cod ['kæ:p 'kad], hesteskoformet halvø i SØ-Massachusetts, USA, omgivende C Bugten og gennemskåret af C Kanalen.

Capek ['tjæpæk], *Karel* (1890-1938), Cech. forfatter; indførte talesproget i sine dramer: *R. U. R.* (Rossum's Universal Robots) (1920), *Makropulos* (1922), *Den Hvide Pest* (1937), *Moderen* (1938), som behandler problemer som kulturens mekanisering, livets forlængelse, diktatur, krigens vanvid. Romanerne *Krakatit* (1924) og *Krigen mod Salamandrene* (1936, da. 1937) analyserer tidens titanisme. I en anden gruppe romaner, *Horadubai* (1933), *Meteor* (1934) og *Et Alm. Liv* (1934) opstiller forf. en række psyk. problemer og behandler dem med filos. stringens. (Portræt).

Capek-Chod ['tjæpæk- at], *Karel Matěj* (1860-1927), Cech. romanforfatter; har skrevet en lang række samfundskritiske romaner.

Ca'pella (lat: lille bed), stjernen *a* i Kusen.

Cape of Good Hope [kæip av 'gud 'houp], eng. navn på Det Gode Håbs Forbjerg.

Cape'ling'erne, fr. *Capétiens* (*capet* munnke-kappe), fr. dynasti 987-1328, opkaldt efter HugoCapet, der havde været abbed. Først grever af Paris, Eudes og Robert 1., var konger henh. 887-98 og 922-23, for Hugo 987 grl. C-s dynasti, hvis hovedlinie uddøde 1328, medens sidelinier (Valois, Orleans, Angoulême, Bourbon og Bourbon-Orléans) reg. til 1792 og 1814-48.

Cape Town [kæip 'taun], kapholl. *Kaapstad* (da. *Kapstaden*), hovedstad i Kapprov., Den Sydafr. Union; med forstæder 355 000 indb. (1936); 1946 var der 214 000 hvide. C ligger ved Table Bay og er S-Afr.s vigtigste havn. Univ. (grl. 1919). C grl. af holl. 1652.

Cap-Haitien [kap ai'sjæ] (alm. *Le Cap*), haveby ved republikken Haitis N-kyst; ca. 12 000 indb. C var 1697-1801 hovedstad i fr. Vestindien.

Capion [ka'pjã], *Etienne* (d. før 1759), fr.-født teaterentreprenør. Ca. 1700 til Kbh. som traktør og vinhandler, fik monopol på skuespilopførelser og rejste i 1721 et komediehus på grunden ml. Lille Grønne-gade (nu Adelgade) og Gøthersgade, hvori Den Da. Skueplads åbnedes 1722.

ca'pistrum (lat: grime) med., spec. ansigtsoforbind i g.

Capitano (ital: kaptajn), martials figur fra den ital. maskedramatik.

Capitol ['kãp3t(a)] (eng. efter Capitohum), 1) Kongressens sæde i Washington, USA; 2) navn på reg.sbygningerne i de enkelte stater i USA.

Capitolinerhøj (lat. *mons Capitoli-nus*), den mindste og stejleste af Roms 7 høje, hvor højborgen Arx og statshelligdommen, templet for Jupiter, Juno og Minerva lå (brændt 83 f. og 69 og 80 e. Kr.). Sparssomme ruiner bevaret.

Capitolinske Ulv, etruskisk bronzefig. fra beg. af 5. årh. f. Kr. De diende

Capitolinske Ulv.

børn, Romulus og Remus, tilføjet i Renaissance.

Capitolium, 1) den ene af Capitolinerhøjens spidser i det gi. Rom, hvor Jupiter-templet lå; 2) hovedtemplet i adsk. byer i romerriget.

capo (ital.), hoved, begyndelse. I musikken bet. da capo fra beg., at et stykke skal gentages.

Capodi'monte, ital. fajance- og porcelensfabrik ved Napoli, 1736-1821.

Capodistria, jugoslav. *Koper*, fisker- og turistby i Trieste-området, 15 km S f. Trieste; 14 000 indb. (1936).

Capone [ka'pomi], ^/(phonse) (1897-1947), ital.-arner, gangsterfører, navnlig i Chicago. Ansås for pers. ansvarlig for mindst 125 mord, men korruption og vidners frygt hindrede, at han blev dømt herfor. Idømtes 1931 10 års (afsonede 772 år) fængsel for skattesvig. Levede sine sidste år stille på sit landsted i Miami.

Caporetto, ital. kommune v. Isonzofloden, hvor ostr. tropper 24. 10. 1917 slog ital. afgørende.

cappa (middelalderlat.), betegn. for hættekappe, opr. kun anv. af den højere gejstlighed.

Cappelen, no. boghandel og forlag, grl. 1829 af Jørgen Wright C (1805-78); ejes af sønnesønnen J. W. C (f. 1891).

Cappelen, August (1827-52), no. maler; elev af Gude i Diisseldorf; var bl. de s tors te roman tiske landskabsmalere i No. *Uddøende Urskov* (1852, Nasjonalgall., Oslo).

Cap'pelle, Jan van de (1624 el. 25-79), holl. maler. Elev af Vlieger. Marinebill.

Capra, Frank (f. 1897), ital.-amer. filminstruktør. Brød i 1930erne igennem med lystspil med emne fra den arner, dagligdag og med en ofte skarp samfundskritik, f. eks. »Det Hænde en Nat« (1934), »EnGentleman Kommer til Byen« (1936), »Du Kan Ikke Ta' Det Med Dig« (1938), »Mr. Smith Kommer til Washington« (1939) og »Det er Herligt at Leve« (1947). For sig står eksperimentet »Tabte Horisonter« (1937). Ivrig fortaler for filmens frihed over for kapitalen, dannede 1945 eget produktionsselskab, Liberty Films. (Portræt sp. 671).

'Capri, ital. klippeø ved Napoli-bugten S-side; 10,4 km²; 8000 indb. (1936). På C ligger småbyerne C og Anacapri.

Capri. Ruiner af Tiberius' palads.

På N-kysten Den Blå Grotte, der s. m. øens skenhed og behagelige klima gør C til et kendt turiststed. Ruiner af rom. paladser, som har tilhørt Augustus og Tiberius.

capriccio [-'priti3o] (ital., egl: lune), et musikstykke af lettere karakter, bygget over en original ide, men ikke bundet til nogen bestemt form.

capriccioso [-'pri'tjoso] (ital.), mus., spøgefuld.

Capricorn Channel ['kãprikã:n 'tjãnt] (eng: stenbukkens kanal), åbning gnm. Store Barriere Rev ved Austr.s østkyst.

Capri'cornus (lat.), stjernebilledet Stenbukken.

caprification (lat. *caprificus* vild figen), ophængning af caprificus-grene (en uspiselig figen-art) på dyrkede figentræer for at fremme disses bestøvning og derved figenernes kvalitet.

Ca'privi, *Georg Leo von* (1831-99), ty. politiker, general. Marinemin. 1883-90, rigskansler 1890-94. Lettede ty. industrieksport ved mellemeur. handels traktater efter 1891.

Caproni-Cam'pini, en af verdens første reaktorflyvemaskiner, konstr. af de ital. fly- og motorkonstruktører Gianni Caproni (f. 1886) og Secondo Campini. C fløj første gang aug. 1940 og udførte en distanceflyvning nov. 1941, men opfyldte ikke forventningerne.

capsicin-vat ['-si'n] (af *capsicum*), giftvat, gennemtrængt af udtræk af spansk peber; irriterer og varmer huden.

'Capsicum (lat. *capsa* kasse), slægt af nat-skyggefam., een- el. flerårige urter med kogleformede røde el. gule bær, der anv. som krydder (spansk peber, paprika og cayennepeber). En art med røde bær er en alm. potteplante.

capstan ['kãpstan] (eng.), søv., forhalings-spil med lodret aksel.

'Capua, ital. by 25 km N f. Napoli; 14 200 indb. (1936). Ruiner af romernes C 4 km mod SØ; amfiteater. I oldt. hovedby i Campanien, 343 f. Kr. knyttet til Rom som forbundsælle. Gik efter Cannæslaget 216 m. Hannibal; 211 erobret af Rom. 59 f. Kr. rom. koloni.

Capu'ana, *Luigi* (1839-1915), ital. forfatter. Indflydelsesrig naturalistisk teoretiker, praktiserede romankunsten som en dokumentarisk og analytisk kunst i værker som *Giacinta* (1879).

Capus [ka'py], *Alfred* (1858-1922), fr. forfatter. Hans romaner og skuespil er præget af et optimistisk syn på livet.

'caput (lat.), hoved. I anat., den fortykkede ende af en knogle el. et organ.

'caput mortuum (lat: dødingehoved),

rød malerfarve, ferrioksyd.

Capuzzo, Fort [ka'put :so], ørkenfort, bygget af ital. nær libysk-egypt. grænse. Under 2. Verdenskrig erobret af engl. dec. 1940-apr. 1941, nov. 1941-juni 1942, definitivt fra nov. 1942.

Cara'calla (188-217), rom. kejser 211-17, søn af Septimius Severus, gav 212 alle romerriegets frie indb. rom. borgerret, opførte C-s termer i Rom; myrdet.

Cara'callas termer el. *Therma Antoniniane*, badeanlæg opf. af Caracalla 211-216 nær Via Appia i Rom. I brug indtil goterne afbrød vandledningerne 537. Nu brugt til friluftopera. (11!).

caraca'ra, d. s. s. gribbefalk.

Caracas [ka'rakas], Venezuelas hovedstad; 270000 indb. (1942). C ligger i De Carabibiske Kystbjerge i 920 m højde i en

bjergdal med dyrkning af sukkerrør, ca. 10 km S for havebyen La Guaira.

caracuru el. *cam'jura*, rødt farvestof, udvindes af bladene af *Arrabidaea chica*, MI.-Arner. Anv. til bomuldsfarvning.

Caragiale [kora'ab], *Jon* (1852-1912), rum. forfatter; har i fortællinger og især lystspil vist stor satirisk og humoristisk sans.

caraj'ber, indianere tilhørende den store caraibiske sprogæt i S-Amer. Hjemme-hørende på fastlandet, hvorfra de bredte sig til De Små Antiller kort før erobringen; (tyd. forekomst omkr. Rio Xingu, centrale Brasilien, e er agerbrugere, kendt for deres krigerske karakter.

Caraj'biske Hav, eng. *Caribbean Sea*, sp. *Mar de las Antillas*, randhav begrænset af Mellemamer., De Store og De Små Antiller samt Venezuela, Colombia. Areal: 2,6 mill. km². Ved undersøiske tværrygge er C delt i fl. bækken. Største dybde 6269 m S f. Cayman Øerne. Det største fladsøområde er Mosquitosbanken ved Nicaraguas kyst.

Caraj'biske Kystbjerge, indtil 2782 m h. bjerge langs Det Caraiib. Hav S-kyst i Venezuela; forbinder Colombias Cordillere med Antillerne. Rige på mineraler.

ca'ramba (sp.), død og pine!

Caran d'Ache [kard'daf], se Poiré, E.

ca'rapafet (-olie), tuluuncinfedt fra frøene af carapatræer (Vestindien, S-Amer.); anv. til sæbefremstilling.

Caravaggio [-'vad:3o], *Michelangelo Merisi* (ca. 1569-1609), ital. maler. Virksom i Rom, Milano, Napoli, Malta og på

Caravaggio: Den Hellige Francisca af Rom og en Engel. (Genova).

Sicilien. Har malet rel. billeder, bl. a. *Lazarus' Opvækkelse*, genrebilleder med kortspillere og vagabønder, portrætter og nature morte. Foreren for den naturalistiske skole. Arbejdede med stærke lys- og dybe skyggevirkninger i en art clair-obscur. Øvede stor indflydelse på samtidens kunstnere, bl. a. Rubens og Honthorst.

'Carbo, 1) *Gnaeus*, rom. konsul 113 f. Kr., tabte slaget ved Noreia mod cimbrerne; 2) *Gnaeus* (d. 81 f. Kr.), rom. konsul 85, 84 og 82 f. Kr., ledede den demokratiske reg. mod Sulla, fanget og henrettet af Pompejus.

carbo'nado (portug: kulstofholdig), kor-net, sort diaman; anv. til dybdeboring. Forekommer i Brasilien.

Carbo'nari (ital: kulsviere), hemmelig polit. sammenslutning i S-Ital., stiftet ca. 1810, kæmpede for Ital.s enhed mod Frankr., siden mod Østr. og ital. små-

fyrster, forfulgt efter revolutionerne 1820-21.

carbromal, bromholdigt beroligelses- og sovemiddel.

carbromal-tryk (lat. *carbo* kul + *brom* id), fot. kopieringsmetode ad rent kern. vej uden lysets medvirken, c er af samme art som kulfotoğraf.

Carcassonne [-son], fr. by i dept. Aude; 38 000 indb. (1946). Den gi. bydel (la

Carcassonne. Parti fra ringmuren.

Cité) er Frankr.s bedst bevarede middelalderby, bl. a. dobbelt ringmur med 50 tårne. Bet. vinhandel; garverier.

carcer (lat.), fængsel.

carceres (lat.), båse til væddeløbshestene v. startlinien i det rom. cirkus.

carcinog'en (gr.), kræftfremkaldende.

carcinoma (gr. *karkinos* krebs, kræft + *-oma*), fællesbetegn. for alle kræftsvulster, som udgår fra hudens, slimhindernes og kirtlernes epithelceller. Almindeligste kræftform, c optræder oftest efter 30 års alderen. Fælles for alle c er som regel mangfoldighed af cellernes form og stor variation i cellekernerens størrelse og struktur. Stor tilbøjelighed til metastaser.

carcinosa'ko'm, kræftsvulst opbygget af carcinom og sarkom i intim blanding.

Car co, Francis (f. 1886), fr. forfatter; har i romaner som *Vhomme traqué* (1922); da. *Den Forfulgte* (1944), *Rien qu'une femme* (1922), da. *Kun en Kvinde* (1944) med stor kunst skildret sjælelivet hos folk, der lever uden for det normale samfund. To erindringsbind (1927 og 1937; da. 1943-45).

Car'dano, Geronimo (1501-76), ital. læge og matematiker. I sit værk *Ars magna de regulis algebraicis* (1545) giver han løsningen af en ligning af 3. grad; han er endv. den første, der har regnet med imaginære tal. Han opfandt den efter ham benævnte kardanske ophængning el. ring (se kardanled, kardansk ophængning).

Car'denas ['kar'senas], Lázaro (f. 1895), mexikansk general, politiker. Præsident 1934-40, leder f. nat.-revolutionære parti, der vender sig mod fremmed kapitalmagt i Mexico. Forsvarsminister. 1943-45.

'cardia el. *kardia* (gr.), hjerte, øvre mavrund.

car'diaca (gr. *kardia* hjerte), hjertestyrkende midler.

Cardiazol [-'so'l] (gr. *kardia* hjerte), el. *pentazol*, et hjertestimulerende middel, der indeholder en tetrazolring (femledet ring med 1 kulstof- og 4 kvælstofatomer), fremskynder i små doser respirationen, anv. til oplivningsforhold. Bruges også i store doser ved bænd, af sindssyge, idet man ved indsprøjtninger fremkalder kramper med bevidsthedstab.

Cardiff ['ka:dif], eng. havneby i S-Wales; 235 000 indb. (1947). Stor havn (7,3 mill. t 1938). Vigtig udførselshavn for kul og koks. Indførsel af sp. jernmal, der udsmeltes i C.G.I. af med University College og walisisk nationalmuseum. Hovedstad i Glamorganshire.

Cardigan Bay ['knidigan 'bæi], bugt på V-kysten af Wales, Engl.

Cardiganshire ['kaidigsnjia], grevskab i V-Wales. 1794 km², 52 000 indb. (1939). Hovedstad: Aberystwyth.

cardi'nalia (lat.), grundtal.

'cardium-dynd og -ler (gr.-lat. *cardium* hjertemusling), dynd og ler fra alleryngste alluvialtid, forekommer i da. fjorde og indeholder cardium, mya, litorina mytilus o. a.

Cardona [-'dona], sp. by 75 km NV f. Barcelona; 6500 indb. (1940). Ved C brydes stensalt, der danner en 80 m h. bakke, 5 km i omkreds.

Carducci [-'dut:ji], Giosué (pseud. *Enotrio Romann*) (1835-1907), ital. digter og kritiker. Prof. i Bologna; patriotisk digter, der som oftest behandlede Ital.s hist. Nobelpris 1906.

Carew [ka:'ru:], Thomas (15987-1639), eng. lyriker. Tilhørte den »metafysiske« barokdigtning. Skrev lejligheds- og kærlighedsdigte.

'Carex, bot., er det lat. navn for halvgræsset star.

Carey ['kæ:ri], Henry Charles (1793-1879), amer. økon.-sociol. forfatter; fremtræd. protektionist, harmoniøkonom.

Carey ['kæ:ri], William (1761-1834), grundlægger af den mod. mission, opr. skomager og baptistprædikant, stiftede 1792 det baptistiske missionsselsk. og rejste selv til Indien. C var et sprogaltent og virkede siden 1801 som prof. i Calcutta.

cargo ['ka:'gou] (sp.-eng.), last, skibsladning.

cargo-liner ['kaigou'lains] (eng.), større lastfartøj i hurtig og regelm. rutefart.

Caribiske Hav, eng.-præget navneform for Caraiabiske Hav.

'caries [-ias] (lat: råddenskab), den almindeligst forekommende tandsygdom; ytrer sig ved henfald og svind af tandens hårde væv. Den er en typisk degenerations- og tandsygdom; dens optræden hænger sandsynligvis sammen med kost- og diætforhold. Det antages, at der er tale

Caries i permanente tænder. T. h. abscesser i kæben.

om en kem.-bakteriel proces, idet tandemajlen og tandbenet opløses af syrer, som skaber indgang for ødelæggende bakterier. Hvis processen går uhindret videre, angribes pulpa. Der opstår betændelse, og ofte dannes der sig i kæbebenet en pussamling (tandbyld), som giver stærke smerter. - Hos kulturfolk i storbyerne er 99 % af befolkn. angrebet af c.

carillon [kari'jal] (fr. af lat. *quaternio* 4 klokker), klokkespil, et sæt samstemte klokker, hvorpå man kan spille enten med håndkraft el. ad mek. vej.

Ca'rinus, rom. kejser 282-84, Carus' søn og medkeiser, styret af Diocletian.

cario'ca [-'Dkaj, bras. dans af rumba-karakter, kom via USA til Eur.

cari'so'l, løst vævet stof af hør- el. hampegar, kaldes oftest *canvas*.

Ca'risimi, Giacomo (ca. 1604-74), ital. komponist. Kendt for sine oratorier, f. eks. *Jephtha*.

Carit Andersens Forlag, grl. 1940 af Poul C. A. (f. 1910). 1944 a/s, udg; da. og udenl. skønlitt., ung da. lyrik samt ill. værker.

'caritas, i kat. teologi betegn. for den i kærligheden til Gud grundede kærlighed til næsten, c-begrebet opstod ved en sammensmeltning af nyplatonisk efosolære og ny test. agape-lære, som især foregik i Augustins teologi.

Carit Etlar, pseud. f. Carl Brosbøll.

Carl, da. prins, broder til Christian 10, fra 1905 no. konge under navnet Håkon 7. Carl (f. 1861), sv. prins, hertug af Västergötland. Broder til Gustav 5., ægtede 1897 den da. prinsesse Ingeborg.

Car'lina (lat.), bot., bakketidsl.

Carlisle [k<'3:ail], lokalt ['kat:ail], by i NV-Engl. nær Solway Firth. 64 000 indb. (1947). Jern-, tekstil- og biskuitindustri.

car'lister, sp. parti, opr. tilhængere af Ferdinand 7.s broder Don Carlos (1788-1855) under borgerkrig 1833-39, ønskede klerikal absolutisme. Støttede siden Carlos' søn Don Carlos (1818-61) og dennes brodersøn Don Carlos (1848-1907), der rejste oprør 1873-76, fader til nuv. prætendent Don Jaime (f. 1870), c har tilslutn. bl. yderste højre og kirken, samt særlig i de baskiske områder; sluttede sig 1936 til Franco.

'Carlos, sp. form f. Karl.

Carlos, Don (1545-68), infant af Spån., søn af Filip 2. Svagt begavet, halvt utilregnelig, rejste konflikt med faderen; død i fængsel (selvmord?). Schillers hovedperson i dramaet »Don Carlos« (1787).

Carlos, Don (1788-1855), sp. tronprætendent. Broder til Ferdinand 7., skudt til side som tronfølger, da Ferdinand indførte kvindelig arveret; rejste 1833-39 oprør mod sin niece Isabella, støttet af yderligtgående reaktionære »carlister«, men slået.

Carlow [ka:'lou] (irsk: *Ceatharlach*), grevskab i prov. Leinster SØ-Eire; 896 km²; 34 000 indb. (1946). Overvejende frugtbar sletland.

Carlsberg Bryggerierne, indehaver: Carlsbergfondet, bayerskølbryster og mineralvandsfabrik i Kbh., opstået 1906

Ny Carlsberg. Elefantporten.

ved en sammenslutning af bryggerierne Gamle Carlsberg, grl. 1847 af J. C. Jacobsen, og Ny Carlsberg, grl. 1882 af sønnen Carl Jacobsen. Gamle Carlsberg ejedes fra 1888 af det 1876 stiftede Carlsbergfond, Ny Carlsberg overdroges 1902 til det samtidig oprettede Ny Carlsbergfond, der henlægges under Carlsbergfondet. -GI, Carlsberg var det første bayerskølbryster i Danm.; det blev under J. C. Jacobsens ledelse en monstervirksomhed (1883 indførtes således den på Carlsberg Laboratoriet udarbejdede metode til rendyrkning af gær). Ny Carlsberg prægedes af grundlæggerens kunstn.- (elefantporten, den snøede skorsten m₂ m.). - C dækker et areal på 256 000 m². I højsæsonen beskæftigedes 1948 3250 arb. 1947-18 solgtes i 070 082 hl bayerskøl (over 300 mill. flasker), heraf 81 428 hl til udlandet; om sætningen var s. å. 154 mill. kr., deraf 79/2imll. kr. øl- og mineralvandskatt samt omsætningsafgift. Lønningsskontoen var 22 mill. kr. Nettooverskuddet, der tilfalder Carlsbergfondet, udgjorde 4 750 000 kr.

Carlsbergfndet, da. fond, stiftet 1876 af brygger J. C. Jacobsen til fremme af naturvidensk., mat., filos., hist. og sprogv. Opretholder Det Nationalhist. Museum på Frederiksborg. J. C. Jacobsen efterlod ved sin død 1887 C sit bryggeri Gamle Carlsberg og sønnen Carl Jacobsen overdrog 1902 sit bryggeri Ny Carlsberg til C. C opretholder Carlsberg Laboratorium og C's Biol. Inst. C står i nær tilknytning til Videnskabernes Selskab, som vælger fondets direktion bl. sine medlemmer. Kapital: ca. 78 mill. (1948). I regnskabsåret 1947-48 anvendtes 2 440 000 kr. til fundatsmæssige formål.

Carlsbergfondets Biologiske Institut, Kbh., stiftet 1932 til foretagelse af vidensk. undersøgelser inden for celle-

Thomas Carlyle. Andrew Carnegie. Lazare Carnot. Carol 2. af Rumænien. Caroline Amalie. Caroline Mathilde.

biologien. Modtog ved oprettelsen 1 mill. kr. fra The Rockefeller Foundation.

Carlsbergfondets ekspedition til Østgrønland 1898-1900, leder G. C. Amstrup. Depotudlægning fra Angmagssalik 98-99; med »Antarctic« fra Kbh. 1900 til 74½° n. br. Vidensk. undersøgelser og kortlægning, bådrejse til Angmagssalik.

Carlsbergfondets æresbolig, brygger J. C. Jacobsens privatbolig opført 1852, testamenteret til fribolig for en fortjent person udvalgt af Videnskabernes Selskab; 1914-1931 Harald Høffding, fra 1932 Niels Bohr.

Carlsberg Laboratorium, forskningsinstitut i Kbh. for fysiologi og kemi, oprettet 1876 i forb. med Carlsbergfondet af brygger J. C. Jacobsen. Ledere for C-s to afd. har været: Emil Chr. Hansen, J. Kjeldahl, S. P. L. Sørensen, Johannes Schmidt, Øyvind Winge og K. Understrøm-Lang.

Carlsen, Camillo (1876-1948), da komponist. 1911-46 domorganist i Roskilde. Har komp., sange, klaverstykker, orkesterfantasier og adsk. værker for orgel.

Carlsen, Elling (1819-1900), no. ishavsskipper, omsejlede 1863 Spitzbergen.

Carlsen [karlɪz(a)n], *Emil* (1853-1932), arner, maler, f. i Kbh. Kom 1872 til USA; virksom i New York. Har malet marinebilleder og nature morte. Billeder i Metropolitan Mus. (N. York).

Carlsen, //ans Rasmussen (1810-87), adelig stamhusbesidder (Gl. Køgegård), rigsdagsmand. Opr. kons., fra ca. 1851 knyttet til Grundtvig, en tid i forbindelse m. Bondevennerne; indenrigsmin. under Monrad maj-juli 1864.

Carlson, Frederik Ferdinand (1811-87), sv. historiker; ecclesiastikminister 1863-70, 1875-78, gennemførte skolereform 1859, udg. kæmpeværk om sv. hist. fra Karl Gustav til Karl 12.

Carlton [ka:lta:n], forstad til Nottingham, Midt-Engl.; 30 000 indb. (1939). Kulgruber, jernbanelinjeindustri.

Carlton Club [ka:lta:n klab], Engls. fornemste kons. klub, grl. 1832 under Wellingtons auspici. Bl. a. samlingssted f. parlamentsmedl.

Carlyle [ka:la:il], *Thomas* (1795-1881), eng. forfatter og historiker. C-s værker falder i 1) filos., bl. a. *On Heroes and Hero-Worship* (1841, da. 1916), en foredragsrække om store mænd; 2) soc.-polit., bl. a. *Chartism* (1839) om tidens polit. problemer; og 3) hist. bl. a. *The French Revolution* (1837, da. 1917). Fordømmer det moderne samfund, hvor den gamle moral er erstattet af pengebegær. Ønsker tilbagevenden til patriarkalske forhold og underkastelse under store, retfærdige mænd. C-s værker er holdt i en retfærdighedska belig s til, påvirke t af ty. romantiske filosoffer. (Portræt).

Carmagnole, la [karma:njɔ:l], fr. revolutionsang fra 1792, egl. dansemelodi, fejrer Ludvig 16S og Marie Antoinettes afsættelse og kampen om Tuilerierne 10. 8. 1792.

Carmarthenshire [ka:ma:danjia], grevskab i SV-Wales; 2381 km²; 172 000 indb. (1939).

carmen (flertal *carmina*) (lat.), sang.

Carmen, opera, musik af G. Bizet, tekst, efter en novelle af Mérimée, af H. Meilhac og L. Halévy (Paris 1875, Kbh. 1897).

Carmen Sylva [silva], forfatterpseudonym f. Elisabeth, rum. dronning.

Carmina Burana (lat.): digte fra Beuern), lat. digtsaml. fundet i klosteret Benediktbeuern i Bayern. Middelalder-

lig, særdeles verdslig poesi, drikkeviser, erotisk lyrik o. l.

carmina'tiva (lat. *carminare* kæmme, rense), midler mod forøgelse af luften i og fra tarmen.

Car'mona [kar'manå], *Antonio* (f. 1869), portug. politiker. General, tog magten ved militærkup 1926 og styrede diktatorisk, fra 1928 som præsident; har siden 1932 støttet sig til Salazar som regeringschef.

car'n- (lat. *caro*, gen. *carnis* kød), kød-.

Ca^nac, fr. landsby i Bretagne, bekendt for sine indtil 3 km lange, parallelle stenrækker, »alignements«. De har været tydet som heiliggdomme fra sten- og bronzetiden.

car'nal'lit (efter en tysk bjergværksmand Rudolf von 'Carnall (1804-74)), *KCl*, *MgCl₂*, *6H₂O*, stensaltlignende mineral, henflydende i fugtig luft. Vigtigt kalium- og Stassfurt; anv. til fremstilling af kaligødninger.

'Carnap, Rudolf (f. 1891), ty.-amer. filosof, førende inden for den logiske positivisme (den vidensk. empirisme), hvor han især har ydet t bidrag til logisk syntaks, semantik, fysikalisme og enhedsvidenskab.

Carnarvonshire [ka'na:vanjia], ældre stamemåde for Caernarvonshire.

Carna'valet [-læ], *Hotel de*, palæ i Paris opfortomt kr. 1550, senere udvidet; fra 1880 byen Paris' hist. museum.

Car'né, Marcel (f. 1912), fr. filminstruktør. Den egl. skaber af den socialt betonedede linie og virkelighedsnære stil i 1930-ernes fr. film drama, f. eks. i »Hos Jenny« (1936), »Tågenes Køj« (1938), »Hotel du Nord« (1938), »- og ved Daggrø« (1939), »Nattens Porte« (1947).

Carnegie [kar'nægi], *Andrew* (1837-1919), USA-millionær. - Født i Skotland, USA-jernbaneingeniør, skabte efter 1865 gradvis ståltrust, der 1901 indgik i U. S. Steel Corporation (vurderet her: 500 mill. \$). Stiftede fonds til belønning af heltemodige handlinger verden over (1912 for Danm.); støttede vidensk. arb.; oprettede C Endowment for International Peace (1910). (Portræt).

Carnegie Endowment for International Peace [kar'nægi in'dauntan far intar'nafanal 'pi:s], *Carnegie Stiftelsen for International Fred*, oprettet af Andrew C. 1910 til afskaffelse af krig; kapital 10 mill. \$ Arb. f. fremme af forbindelse ml. nationerne, udg. hist. værker, f. udforskning og udvikl. af folkeret.

Carnegies Belønningsfond for Heltemod, fundats af 1912. Uddeler pengebelønning og medalje for heltemodig indsats i fredens gerning. Admin. gnm. Socialism.

carne'o'l (lat. *carn* kød-), rød kaledon, anv. som smykkesten.

Car'nera, Primo (f. 1906), ital. bokser (2,05 m h., vejede 120 kg). Verdensmester i sværvægt 1933-34. Slået af Max Baer.

carnet de passage [kar'næ da pa'sa:ʒ] (fr.), toldpasserseddel, der i I år fritager føreren af et motorkøretøj for at betale told ved passage af grænser for de lande, der har tiltrådt den internationale automobilonkonvention, e udstedes i Danm. af FDM og KDAK.

'Car'niske Ålper, i dinar. *Alpi Carniche*, den nordligste kæde i Dinariderne på grænsen ml. Italien og Østrig. Monte Parabla 2694 m. Højeste punkt 2810 m.

Carnot [kar'no], *Lazare* (1753-1823), fr. politiker. Ingeniørofficer, konventsmedl.; krigsmin. 1793-95, gennemførte alm.

værnepligt og skabte Revolutionshæren. Medl. af direktorieregeringen 1795-97. (Portræt).

Carnot, Sadi (1837-94), fr. præsident 1887-94. Sønsøn af Lazare C; mådeholden republikaner, populær, uden fremragende politikerevner; myrdet af ital. anarkist.

carno'tit (efter fr. mineinspektør A. Carnot), gult pulverformigt uran- og radiumholdigt mineral. Colorado og Sydaustralien.

Carnots [kar'no-] princip, opstillet 1824 afd. fr. officer og fys. N. L. Sadi Carnot (1796-1832), omhandler varmets omdannelse til mek. arbejde og udsiger, at det arbejde der kan opnås, når en varmemængde går fra en nøjere til en lavere temp., er uafhængigt af stoffets natur og kun afhængig af disse to temp. Ved hjælp af C kan vises, at kun brøkdelen $\frac{1}{T_2 - T_1}$ af varmen kan omdannes til arbejde, hvor T_1 og T_2 er de absolutte temp.

'Caro, Annibale (1507-66), ital. forfatter. Hovedværk en ital. overs. af Aeneiden, som stadig bruges i ital. gymnasier.

'Caro, Heinrich (1834-1910), ty. kemiker, en af grundlæggerne af den ty. kem. industri. Udførte bet. tekn. og kem. vidensk. arbejder.

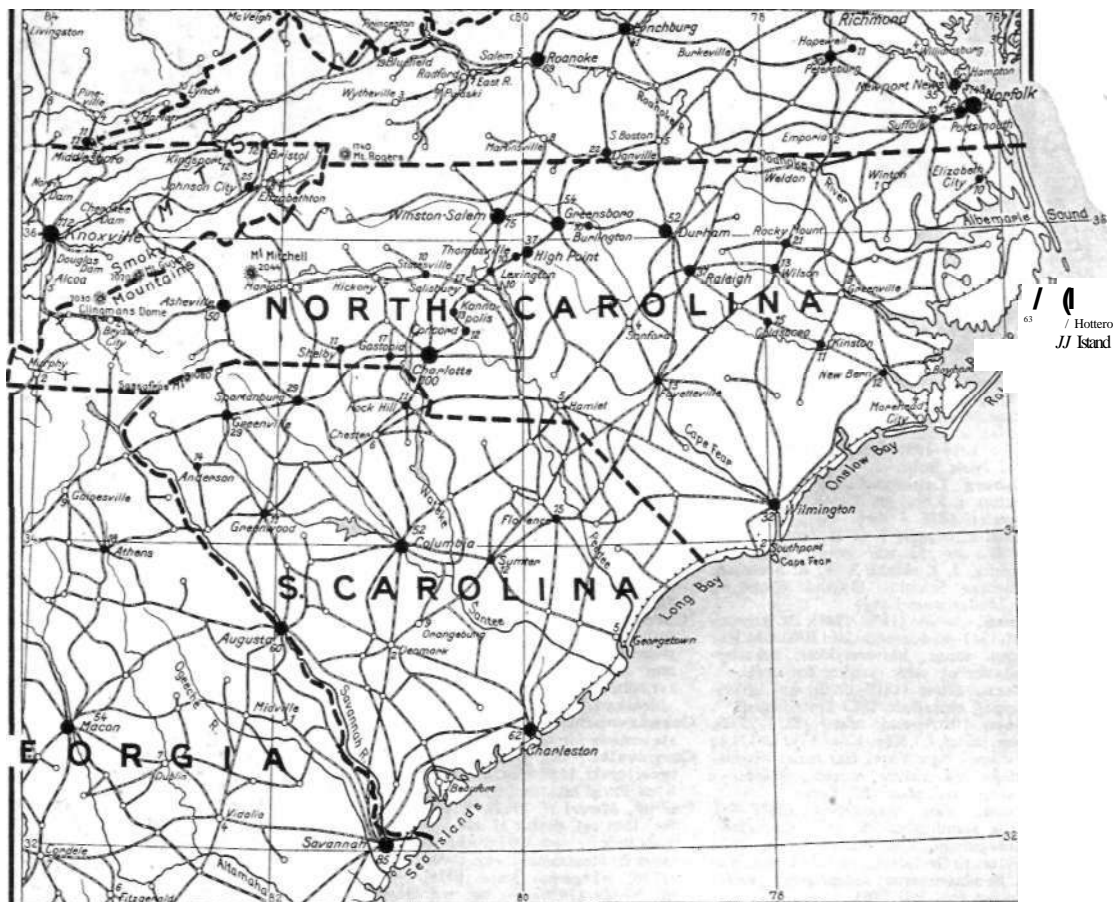
carol [kara:l] (eng. af gi. fr.), kædedans. I Engl. endnu betegn. for folkelige fest-sange, f. eks. Christmas c [krismas-], julesang.

Carol [kara:rl], rum. form f. Karl.

'Carol, rum. konger. Carol (Karl) 1. (1839-1914), fyrste af Rumænien 1866-1914; kongetitel 1881. Tilhører katolske gren af huset Hohenzollern. Opnåede fuld uafh. af Tyrk. v. russ.-tyrk. krig 1877-78. G. m. Elisabeth af Wied (Carmen Sylva). -Carol 2. (f. 1893), reg. 1930-40. Søn af Ferdinand 1. Fragsig sig 1925 som kronprins sin arveret for at bevare forb. med sin elskerinde Magda Lupescu, vendte 1930 ved Maniush hjælp tilbage til Rumænien og blev konge i st. f. sin umyndige søn Mikael. Bekæmpede Jern-gardens; måtte efter Transilvaniens deling abdicere sept. 1940 til fordel for Mikael. Fra 1941 i Arner., hvor han 1947 ægtede Madame Lupescu. (Portræt).

Caro'lina, fork. f. Constitutio Carolina Criminalis.

Carolina, North [når'kara'iaina. -kar'iainal] (fork. N. C), stat ved Atlanterhavet, i det sydøstl. USA; 136 519 km²; 3 572 000 indb. (1940); 1947: 3 698 000; 27,2 pr. km²; 981 000 var negre; 27,3% boede i byerne. Hovedstad: Raleigh. Den vestl. del opfyldes af de løvskovdækkede Appalacheres østl. kæde, Blue Ridge, der når 2045 m. 0 herfor ligger det frugtbare Piedmont Plateau, ved hvis østl. rand, Fall Line, floderne danner vandfald ned til den lavtliggende, sandede, atlantiske kystlette, der dækkes af sumpe og nåleskove. *Klimaet* er tempereret, mod SØ subtropisk. Landbrug er det bærende erhverv. Der avles majs, tobak, bomuld, batat. Tobakshøsten er enorm: 1945 372 000 t - 40,1% af hele USA's høst, især cigarettobak. Af bomuld hostedes 1945 97 000 t = 4,7% af USA's høst. Minedriften leverer glimmer, feldspat, ler. Industrien får kraft fra vandfaldene ved Fall Line: bomuldsvarer, cigaretter, tømmer, møbler: - *Historie*. Kolonisation fra 1660 (opkaldt efter Karl 2. af Engl.). 1729

Hotters
JJ Istand

Maalestok 1:5.625,000

Udarbejde/se. J. Humlum

Kort over North og South Carolina.

skilt fra South C. En af de opr. 13 amer. stater. Med Sydstatene under borgerkrigen 1861-65. I alm. demokratisk flertal.

Carolina, South [sau'kåra'laina, -kar'laina] (fork. S. C), stat i SØ-USA, ved 'Atlantehavet; 80 000 km²; 1900 000 indb. (1940; 1947: 1951000), 24,7 pr. km², 814 000 var negre (42,8%); 24,5% boede i byerne. Hovedstad: Columbia; største by: Charleston. Terrænet falder i 3 dele: mod V den løvske vækkede, indtil 1054 m h. Blue Ridge, 0 herfor det frugtbare Piedmont Plateau med stejl rand, Fall Line, mod den lave, sandede atlantiske kystlette, der dækkes af subtropisk fyreskov. Landbrug er det vigtigste erhverv; der avles især bomuld (1945: 7,4% af USA's host) og tobak (1945: 6,8%). Bet. tommerproduktion. Vigtigste industri er bomuldsindustri (-tøj, -frøolie, -frøager). - Historie. Første kolonisationsforsøg 1562; første permanente britiske koloni 1670. Skilt fra North C. 1729. C var en af de opr. 13 amer. stater. Som slaverstat og skarp modstander af negerfrigørelsen udmeldte C sig i slutn. af 1860 af unionen som den første af sydstatene, et skridt, der førte til Den Nordamer. Borgerkrig. Fast tilslutn. t. Demokr. Parti.

Caroline (1768-1821), eng. dronning, prinsesse af Braunschweig. 1795 g. m. Georg (senere 4.), som dog foretrak en elskerinde. Ved sin ankomst til Engl. 1820, efter årelang ophold i udlandet, anklaget for ægteskabsbrud; sagen standsedes efter at have foranlediget voldsomme folke-demonstrationer mod Georg 4.

Caroline (1793-1881), da. arveprinsesse. Datter af Frederik 6., ægtede 1829 arveprins Ferdinand.

Caroline A'malie (1796-1881), da. dronning. Datter af Frederik Christian af Augustenborg (d. 1814), 1815 g. m. d. senere Chr. 8. (ægteskab barnløst). Optaget af fængselsagen, oprettelse af asyl, støttede Grundtvig. Stillede sig mod sine brødre Christian August og Frederik af Nør 1848-50. Var især som enkedronning populær. (Portr. sp. 681).

Caroline Ma'thilde (1751-75), da. dronning. Sønnedatter af Georg 2. af Engl., ægtede 1766 Chr. 7. af Danm. Ulykkeligt stillet over for sin sindssyge og ondsksfulde ægtemand knyttede C sig 1769-70 til Struensee, der blev hendes elsker. Oprådte uforsigtigt under Struensees magtperiode. Fængslet jan. 1772; ægteskabet m. Chr. 7. opløstes ved dom. Maj 1772 førtes C til byen Celle, Hannover, hvor hun øvede megen godgørelse. (Portræt sp. 681).

Caroline-Ma'thilde (f. 1912), da. prinsesse. Datter af prins Harald, ægtede sept. 1933 sin fætter prins Knud.

Carolin'erne, gruppe af 549 lave koraller i Stillehavet N f. Ny Guinea, ca. 3000 km i 0-V; 1340 km²; ca. 60 000 indb. De største er mod V Palau og Yap, i 0 Truk og Ponape. Trop. klima med helårsregn. De indfødte mikronesier dyrker kokos, bananer og sukkerør og eksporterer kopra. Opr. sp., 1899 ty., 1919 jap. mandat. Udbygget ved stærke militæranlæg; forbigået i allieret Stillehavsoffensiv 1944-45, kapitulerede sept. 1945. Under USA's formynderskab 1947.

'**Carolus**, lat. form for Karl.

'**Carolus Magnus**, lat. for Karl den Store.

Ca'rossa, Hans (f. 1878), ty. forfatter, læge. C-s værk er fortrinnsvis selvbiogr., *Eine Kindheit* (1922), *Das Jahr der schonen Täuschungen* (1942). C dyrker stærkt symbolet, romanen *Der Arzt Gion* (1931), da. *Læge og Ven* (1940), og hælder mod det dunkle og højtidelig-mysteriøse, *Geheimnisse des reifen Lebens* (1936). Tvefyldig holdning under nazismen.

'**Caros syre** (efter H. Caro), peroksymonovovulsyre H₂SO₄. Stærkt iltningmiddel.

carotider (gr. *karos* dyb søvn; de gr. grækere mente, at søvnighed opstod gnm. disse årer), halsens to hovedpulsårer. Hver c deler sig i en gren, der forsyner hjernen med blod, og en gren, der forsyner hovedets overfladiske dele.

Caraccio [-'pæ:Jo], *Vittore* (ca. 1455-før 1526), ital. maler. Elev af Gentile Bellini. Virksom i Venezia. Har fortrinnsvis behandlet bibelske og legendariske motiver, bl. a. *scener fra den heil. Ursulas liv*.

Carpeaux [-'po], *Jean Baptiste* (1827-75), fr. billedhugger. Vandt 1854 den store romerpris med *Hektor og Astyanax*. Har udført *Ugolino og hans Børn*, *Dansen og Verdensdelene* foruden talrige springvand, monumenter og portrætbuster. C's arbejder udstråler et stærkt bevægelsesindre liv. (III se sp. 685).

'**carpe 'diem** (lat: pluk dagen, d. v. s. nyd dagen i dag, du ved ikke, om du lever i morgen), citat fra Horats' oder I, II, 8.

Carpen'ta'ria Bugten, eng. *Gulf of C*

1. B. Carpeaux: *Dansen*. 1869. (Louvre).

Ægulf av kaipns'tæaria), bugt på Austr.s N-kyst. Opdaget 1644 af Tasman.

Carpenter ['ka:panta], Edward (1844-1929), eng. forfatter og socialist. Havde forb. m. Fabian Society. *Englands Ideal* (1887) er foredrag om socialismen. C var optaget af rel. og seksuelle emner og var påvirket af Walt Whitman.

Car'pinus (lat.), bot., avnbøg.

Carr [ka:], Wildon (1857-1931), eng. filosof. Udformede en idealistisk filosofi på grundlag af relativitetsteorien.

Carracci [-'rat:ʃi], ital. malerfamilie, grundlægger af »Accademia degli Incamminati« i Bologna, udførte den tidlige baroks mesterværk: *fresker i Palazzo Farnese* (1595-1604, Rom). 1) *Lodovico* (1555-1619), elev af Tintoretto, leder af akademiet; 2) *Annibale* (1560-1619), fætter til og elev af 1), påvirket af Correggio og Veronese; skaber det heroiske landskabsmaleri; 3) *Agostino* (1557-1602), broder til 2), især virksom som kobberstikker.

carrageen ['kårsɡi:n] (irsk *carrageen* klippemos) ('*Chondrus crispus*) el. *irlandsk mos*, er i virkeligheden en rødalge, hvis slim har forsk. tekn. anv., f. eks. klaringsmiddel til øl og vin, til hvidtning, farver. Opfiskes i havene ved V-Eur.

Carrantuohill [ka:ren'ʷu:H] (irsk *An Corrán*), Irlands højeste bjerg (1042 m) i Kerry Mountains i SV-Eire.

Car'ra, tidl. ital. by i De Apuanske Alper 100 km ØSØ f. Genova; 1938 indgået i Apunian. Berømt marmorbrud.

Carrel [ka:ræl], Alexis (1873-1944), fr. læge, levede 1905-39 i USA, derefter i Fr., hvor han under besættelsen samarbejdede med tyskerne. Var den første, der fik vævsceller fra den levende organisme til at vokse og formere sig ved dyrkning uden for organismen på særlige substrater. Nobelpris 1912. Udgav 1935 *Man, the Unknown* (da. *Mennesket det Ukendte*, 1936). Konstruerede s. m. flyveren Charles Lindbergh det »kunstige hjerte«.

Carreno [ka:r'æno], Teresa (1853-1917), venezuelansk pianistinde og operasangerinde, g. m. bl. a. E. d'Albert (1892). Komp. strygekvartet, klaverstykker m. v.

Carri'era, *Rosalba* (1675-1757), ital. malerinde. Virksom i Venezia. Har malet indtagende pastelportrætter bl. a. af Fr. 4. (Frederiksborg).

Carrier de Belleuse [ka:rje de bæ'lø:z], Albert Ernst (1824-87), fr. billedhugger. Elev af David d'Angers. Leder af porcelænsfabrikken i Sévres. Især kendt f. sine portrætbuster.

Carri'ere [ka:rj'æ:r], Eugène (1849-1906), fr. maler. Har malet figurbilleder og portrætter i slørede, grå toner og uden faste konturer.

Carroll [karat], Lewis, pseud. for Charles Dodgson (1832-98), eng. matematiker og eventyrforf. Skr. bl. a. den berømte vrøvlbøg *Alice's Adventures in Wonderland* (1867; da. A. i *Vidunderland* 1912).

carry ['kəri] (da. ['kari]) el. *curry* (eng. fra

tamil-sprog), krydderiblanding, indeholder gurkemeje, hvid peber, cayennepeber, koriander, muskatblomme, ingefær, kanel, kryddemelliker, kardemomme, sennep og kommen.

Carshalton [ks'Jårhsn] (lokalt [kæis-'hå:tn]), sydl. forstad til London; 60 000 indb. (1939).

Carson ['kaisan], Edward, Baron of Duncairn (1854-1935), brit. politiker. Organiserede efter 1911 Ulsters protestanter til væbnet modstand mod Home-Rule. 1915-18 medl. af brit. reg., 1917-18 af krigskabinettet.

Carson City ['karsn 'siti], hovedstad i Nevada, USA; 2478 indb. (1940).

Carstens, *Asmus* (1754-98), da. maler; hist. og mytol. motiver; prof. v. akad. i Berlin 1790-95.

Carstensen, *Ebba* (f. 1885), da. malerinde; medl. af »Decembristerne«; figurbill. Opstill. og landskaber i en forenklet af fr. kunst påvirket stil.

Carstensen, *Georg* (1812-1857), da. forlystelseentreprenør; grl. 1843 Tivoli, 1847 vintertivoliet Casino (omdannet til teater året efter) og 1856 Alhambra på Frederiksberg, et sidestykke til Tivoli.

Carstensen, *Svend* (f. 1898), da. journalist. Medarb. bl. a. ved »Politiken« og »Berl. Tid.«. Red. af »Pressens Radioavis« 1926-39.

Carta del La'voro (ital: arbejdets grundlov), fascistisk lov af 21. 4. 1927, samlede arbejdere og arbejdsgivere i landsomfattende korporationer, gav alm. regler for arbejdsforhold, forbød arbejdsstandninger, understregede det private initiativ og statens kontrolret.

Cartagena [karta'hæna], havneby i Colombia ved Det Caraiabiske Hav; 107 000 indb. (1947). Kaffeeksport.

Cartagena [karta'fæna], befæstet havneby i SØ-Spanien; 117 000 indb. (1945). Flådestation og skibsværfter. I omegnen brydes malme af sølv, bly, zink, jern og kobber samt svovl. -Grl. af karthageren Hasdrubal i 3. årh. f. Kr. (»Ny-Karthago«, lat. 'Carthago nova), 210 u. Rom, provinshovedstad. Handelsopsving især fra 16. årh.

carte [kart] (fr. af lat. *charta* papir), kort; spiseseddel, c blanche (da. [-blå?]), uindskrænket fuldmagt, fri rådighed, c postale [-po'stal], brevkort.

Carte du Ciel ['kartady'sjæl] (fr: himmelkort), et ved astrofot. fremstillet stjerneatlas, planlagt til at omfatte ca. 22 000 kortblade med i alt ca. 30 millioner stjerner, påbegyndt omtr. 1890, ikke fuldendt. Udk. i Paris.

Carter [ka:ta], Howard (1873-1939), eng. arkæolog; fandt 1922 i samarbejde med Edward Herbert Earl of Carnarvon (1866-1923) Tutankhamons grav på Thebens gravmark.

Carteret ['kaitsrjet] el. [-rit], Philip (d. 1796), eng. opdagelsesrejsende, opdagede Pitcairn og fl. andre øer i Stillehavet 1766-69.

cartesia'nisme, den filos. der hyldes af Descartes (Cartesius) og hans tilhængere.

cartesia'nsk djævel, et legetøj (ofte som en lille glasdjævel), der fyldes så meget med vand, at det, svømmende, kun rager lidt op af vandet. Anbringes c i en vandfyldt beholder, der f. eks. er lukket med en elastisk hinde og udøves et tryk på hinden, vil trykket forplante sig til luften i c. Luften sammenpresses, der trænger mere vand ind i den, bliver tungere og synker. Hører trykket op, udvider luften sig og presser vandet ud af c, der igen stiger op. Ved hurtigt gentagne tryk kan man bringe c til at danse.

car'te'siske koordinater (navn efter Cartesius), d. s. s. retvinklede koordin. **Cartesius**, latiniseret navn på Descartes.

Cartier ['tjæ:r], Jacques (ca. 1491 -ca. 1557), fr. søfarer, opdagede St. Lawrence-floden 1534, grl. Mont Royal (nuv. Montreal).

carti'lago (lat.), bruskl.

cartu'laria (lat. '*chartula*, lille papir) el. *brevbøger*, kopibøger med gavebreve, privilegier o. l. ved middelalderens klostre, kapitler o. i.

Cartwright ['ka:trait], Edmund (1743-

Enrico Caruso.

Pablo Casals.

1823), eng. gejstlig og opfinder. Arbejdede efter besøg i et bomulds-spinderi m. ideen om anv. af maskiner i væverier og konstruerede 1785-87 en første mek. væv; desuden 1789-92 et apparat til uldkæmning o. a. Modte voldsom modstand fra fabrikanter og arbejdere og den første fabrik med 500 væve blev brændt. C modtog i 1809 af parlamentet £ 10 000 som belønning.

'**Carum** (lat.), bot., kommen.

'**Carus**, rom. kejser 282-83, død under tog mod partnerne.

Caruso [ka'ruzo], Enrico (1873-1921), ital. operasanger (tenor). Deb. 1894 i Napoli. Sin samtids største sanger. Indsungen i alt 154 grammofonplader. (Portræt).

Cårvaka ['tjær-], navn på legendarisk stifter af den indfilos. materialisme lokayata.

'**Carya**, d. s. s. hickorytræ.

'**casa** (ital., sp.), hus.

'**casa'blanca**, arab. *Dâr el Baida* (Hvide Hus), vigtigste havneby og lufthavn på

Fr. Marokkos Atlanterhavskyst. 551 000 indb. (1946), deraf 121 000 eur. Fransk fra 1907.

Casablanca-konferencen afholdtes 14.-24. 1. 1943 ml. Roosevelt, Churchill og eng.-amer. militæreldeelse, mens Stalin var forhindret i at møde. Søgte at koordinere de fr. styrker og slå bro over mis-tilliden ml. de Gaulle og tidl. Vichy-folk. Erklærede, at krigen kun kunne afsluttes, m. Aksemagternes betingelsesløse kapitulation.

Ca'sals, Pablo (f. 1876), sp. violoncellist. Siden 1919 dirigent i Barcelona; har dervedt ingen haft stor indflydelse på det kulturelle liv i Catalonien. (Portræt).

Casa'nova, *Gian Giacomo Geronimo*, kaldte sig Chevalier de Seingalt (1725-98), veneziansk eventyrer og memoireforf. I sine 12 bd. memoirer (da. udvalg 1940) har han med stor åbenhed fortalt om sit omskiftelige liv, også om sine talr. kærlighedsventyr.

'**Casas 'Grandes** (sp: store huse), gigantiske ruiner i det nordl. Mexico og Arizona.

CascadeMountains [kås'kæ:d' mauntzn], N-S løbende bjergkæde i nordvestl. USA. De højeste toppe er udslukte, snedækkede vulkaner. Mt. Rainier (4394 m), Mt. Shasta (4374 m). C er dækket af tætte nåleskove.

casca'H'npiller, afførende piller af bl. a. Cascara sagrada.

Cascallares [kaska'la:], by i Argentinas Pampas, 180 km SV f. Tandil. Da. skole med ca. 80 elever.

cas'cara sa'grada (sp: hellig bark), bark af nordamer. træ (Rhammus purshiana), har affør. virkning.

case-law ['kæislå:] (eng. *case* tilfælde, retssag + *law* lov), retssystem, der, som det eng. og amer., er bygget op på tidl. domstolsafgørelser.

Ca'stella, Alfredo (f. 1883), ital. komponist og dirigent. Skaber af en lang række

værker, bl. a. operaer, balletten *La Giara* (1924) og orkesterværket *hatia* (1909).
Casement [ˈkæismant], Sir *Roger* (1864-1916), irsk politiker. Mdsatte sig eng. rekruttering i Irland 1914. Organiserede fra Tyskl. irsk oprørsforsøg (våbenindsmygning). Henrettet.
Caserta [kaˈzær-], ital. by, 25 km NNØ f. Napoli; 50 000 indb. (1936). Pragtfuldt kongeslot (1752-74), hvor ty. betingelsesløs kapitulation f. Ital. og ves ti. Østr. underskrevs 29. 4. 1945 (meddelt 2. 5.).
Casey [ˈkæisi], *Richard Gardiner* (f. 1890), eng.-austr. politiker. Finansmin. i Austr. Forb. 1935-39, forsyningsmin. 1939-40. Austr. gesandt i USA 1940-42, derpå medl. af brit. krigskabinett og 1942-dec. 1943 brit. minister i Mellemste Østen. 1943-46 guvernør i Bengalen.
caseus ø's (lat. *caseus* ost), ostegæst, i med. betegn. for henfalden væv, der kan ligne frisk camembert-ost.
cash [kaʃ] (eng. rede penge), eng. navn for //, kin. vej- og flademål, vægt og mønt.
cash and carry [kaʃ an ˈkæri] (eng. kontant og transportere), salg pr. kontant, hvorved køberen skal sørge for varens transport, c-princippet, regel i USA-neutralitetslov af 1. 5. 1937: I tilfælde af krig ml. to magter kan USA-s præsident forbyde al eksport af varer, der ikke er betalt kontant (cash) og i USA gået over til at være køberens ejendom, og forbyde USA-skibe at besøge transporten (carry); alt bortset fra våben, ammunition og krigsmateriel, der overhovedet ikke måtte eksporteres, når præsidenten havde fastslået, at krigstilstand forelå ml. to magter, c var højdepunkt af isolationisternes politik; forhindre, at USA som i 1. Verdenskrig skulle blive interesseret i indgreben, fordi den ene part havde modtaget store kreditter fra USA. 1939 ophævedes på Roosevelts ønske forbudet mod eksport af krigsmateriel, men c, der egentl. var udløbet 1939, forlængedes og faldt først ved låne- og lejeloven 11. 3. 1941.
cashmere, d. s. s. kashmir.
Casimir-Périer [kaziˈmir peˈrije], *Auguste Jean* (1847-1907), fr. præsident 1894-95, moderat republikaner. Trak sig tilbage i uvilje over præsidentstillingens afmagt.
Ca'sino, kbh.sk privatteater (Amaliegade) 1848-1937, grl. 1847 som vintertivoli af G. Carstensen. Vandt et bredt stampekøbe ved folkelige forestillinger (H. C. Andersens eventyrkomedier, operetter, og folkekomedier som »De Små Landstrygere«, »Landmandsliv«, »65, 66 og mig« o. m. a.). Efter en række krak og vanskelige sæsoner solgtes bygningen 1937 til pakhus. Flg. skuespillere har bl. a. virket v. C: Fjølstrup, Reenberg, Alstrup, Ellen Gottschalck, Schjøler Linck.
Casino-møderne, polit. møder afholdt af de Nat.lib. i C-teatrets store sal 11. og 20. 3. 1848; v. sidste møde krævedes fri forfatn., Danm. og Sønderjyll. sammenknyttet, frindsent ministerium. - Under den spændte situation 28. 3. 1863 holdtes atter møde i C.
Casiquiare [kasiˈkjarə], flod der forbinde øvre Orinoco med Amazonas' biflod, Rio Negro.
Caslon [ˈkæzn], *William* (1692-1766), eng. skriftstøber og bogtrykker. (Caslon).
Ca'sorti, *Giuseppe* (1749-1826), ital.-da.

mimiker. Kom 1800 til Kbh. med sin faders selskab, optrådte på Dyrehavsbakken, men blev senere den store attraktion på »Morskabsteatret«, bl. a. som Pjerrot (senere videreført på Tivolis Pantomimeteater).
Casperiene, *Karen* (1890-1941), da. skuespillerinde. Deb. 1909 på Nørrebro Teater, siden ved Dagmarteatret. Besad lune, pikanteri og temperament («Det Svage Køn», »Premiere«, »Høfeber« o. a.). Filmdebut 1909.
Cassado, *Gaspar* (f. 1897), sp. violoncellist, elev af Casals. Optrådte 1. gang 9 år gi.
Cassandre [kaˈsa:dr], *Adolphe Mouron* (f. 1900), fr. reklamekunstner; har i tilknytning til moderne kunstreninger (kubisme, surrealisme) skabt en ny, artistisk præget plakatkunst. (111.).
cassa panca (ital.), kistebænk i 15.-17. årh. Finde især i Italien.
Cassatt [kaˈsæt], *Mary* (1845-1926), amer.-fr. malerinde. Frå 1879 i Paris. Elev af Manet. Hendes billeder af kvinder med børn vidner om sjælden artistisk bevægelse.
cassazione [-tsiˈo:(n)e] (ital.), idet 18. årh. et musikstykke i serenade-el. divertimentform, beregnet til at spilles i fri luft.
'Cassel, *Karl Gustav* (1866-1945), sv. nationaløkonom. Fremhævede knapheden som prisbestemmende og formulerede købekraftsparitetsteori. Tog fremtræd. del i de internat. pengepolit. diskussioner efter 1. Verdenskrig. Hovedværk: *Theoretische Sozialökonomie* (1918, sv. 1934).
'Cassia (gr.), planteslægt, beslægtet med ærteblomstfam. Urter, buske el. træer med ligefinnede blade og gule el. røde blomster i klaser. 350 arter fra trop. og subtrop. egne. Med. anv., sennesblade og -bølge af C aculifolia og C angustifolia virker afførende, ligeledes bølgeindholdet af C fistula der har lange cylindriske, hårde kamrede bølge.
Cassi'anus, *Johannes* (d. ca. 440), teolog; fik stor bet. ved at forsvare det semipelagianiske standpunkt og overføre munkevæsenet til Vesterlandet (S-Fr.).
cassi'net (eng.), et klædeagtigt, halvduldt, oftest kiptet stof, hvis retside fortrinsvis består af uld, vrangen af bomuld.
Cas'sino, ital. by, 120 km ØSØ f. Rom ved klostret Monte C. (19 000 indb.). Ødelagt efter voldsomme kampe ml. ty. og allierede styrker febr.-maj 1944.
Cassio'dor (us) (6. årh.), rom. senator i østgoternes tjeneste (til 540). Skrev bl. a. *verdenshist.* til 519, en tabt *goternes hist.* og *Institutiones* (en introduktion i teologisk og verdenslig videnskab).
Cas'siope, slægt af lyngfam., hører hjemme i arktiske egne.
Cassio'peia (efter *Kassiopeia*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.
cassio'peium (efter stjernebilledet *Cassiopeia*), grundstof, d. s. s. lutecium.
Cas'sirer, *Ernst* (1874-1945), ty. jød. filosof, 1935-41 prof. i Gøteborg, derefter ved Yale Univ. i USA. Med udgangspunkt i Marburg-skolen har C udformet nykantianismen som en kulturfilos., if. hvilken de forsk. kulturområder er »frembragt« af bevidstheden som udtryk for dens symboliserende virksomhed. Desuden kendt som erkendelses teoretiker og filosofihist. Hovedværk: *Das Erkenntnisproblem in der Philosophie und Wissenschaft der neueren Zeit* (3 bd., 1906-23).

cassius [kaˈsi:s] (fr., egl. solbær), en fr. solbærlikor.
'Cassius, *Gajus* (d. 42 f. Kr.), rom. politiker, reddede resten af Crassus' hær efter nederlaget ved Carrhæ i Mesopotamien 53 f. Kr., en af hovedmændene ved Cæsars mord 44, begik selvmoderigt nederlaget ved Filippi mod Antonius.
'Cassius, *Spurius*, rom. statsmand, dræbt 486 f. Kr., da han søgte at opkaste sig som konge i Rom.
'Cassius 'Dio', rom. historiker, konsul 229. Skrev på græsk en Roms historie i 80 bøger til 229, hvoraf 36.-60. og 78.-79. bøger er bevarede, mens resten kendes i udtoget.
cas'sone (ital.), kiste fra 14.-17. årh. fra den ital. gotik og Renaissance. - cas'sonebillede, billede (fra ital. Renaissance), der opr. har udgjort låg el. side i en malet kiste.
Castagno [-ˈstanjo], *Andrea del* (ca. 1410-1457), ital. maler. Påvirket af Donatello; malet djærv, realistiske portrætter og fresker med bibelske motiver.
'Castberg, *Johan* (1862-1926), no. politiker. Overretssagf., stortingsm. fra 1900, leder for »arbejderdemokraterne« (ml. Soc.dem. og radikale venstremænd). Bekæmpede Michelsens varssomme politik og Karlstadkonventionerne 1905. Efter 1907 i forståelse m. Gurniar Knudsen, justitsmin. 1908-10, handels- og socialmin. 1913-14, forberedte lov af 1915 ang. børn f. uden for ægteskab.
Castel Gandolfo [kastæˈgnɔldo], by med paveligt lystslot ved Albaner-søen 20 km SØ f. Rom; 3000 indb. (1936). Allieret bombeangreb 10. 2. 1944.
Ca'stelli-Ca'stelli, *Luitpold Alfred* (1904-41), ty. greve. Ministeralembds. 1937 g. m. prinsesse Alexandrine-Louise af Danm., datter af prins Harald.
Castello-Branco [kãˈtjælu ˈbrãˈku], *Camillo* (1826-90), portug. romanforf. *Amor de perdicao* (ulykkebringende kærlighed) 1862.
Castellon de la Plana [kastæˈljɔn], sp. by nær Middelhavet; 47 000 indb. (1940). Udfører appelsiner og mandler.
Castelnuovo-Te'desco [-ˈnovo-], *Mario* (f. 1895), ital. komponist. Har bl. a. komp. operaen *La Mandragola* (1926). Siden 1939 i USA.
Ca'stelli Sant' Angelo [-ˈandʒelo], (ital.), d. s. s. Engelsborg.
'Castenschiold [-skjɔl], *Carl* (1837-1919), da. godsejer (Borreby), officer. Kommanderede skiftende m. Anker i Dybbøllstillingens skanse 2. marts-apr. 1864.
'Castenschiold [-skjɔl], *Holten Frederik* (1865-1941), da. generalmajor. 1922*11 formand f. DIF.
'Castenschiold [-skjɔl], *Jørgen* (f. 1893), godsejer (Kongstedlund), hofjægermester, 1922 g. m. prinsesse Dagmar (søster til Chr. 10).
Castiglione [kastiˈtʃo:(n)e], grev *Baldassarre* (1478-1529), ital. forfatter. Skrev // *libro del Cortegiano* (hofmandens bog) (1518-24), hvor Renæssansens gentlemensbegreb er fastslået.
Castilho [kaˈtilju], *Antonio Feliciano de* (1800-75), den mest formfuldende lyriske begavelse af de portug. romantikere; tidligt blind.
Castilja'ske Skillebjerger, en række bjergkæder, der deller Pyrenæerhalvøens indre i to højsletter, den gammelcastilianske mod N og den nycastilianske mod S. C består af Sierra de Guadarrama mod NØ, Sierra de Gredos i midten og Sierra de Gata mod V.
Ca'strienjSp'as/iV/ˈatkaˈstija], Spaniens g. hovedlandskab; omfatter største delen af Pyrenæerhalvøens store centrale højslette og deles af De Castilianske Skillebjerger i to landskaber. Gammel C mod N og Ny-C mod S. - *Historie*. C blev kongerige ved delingen af Sancho den S tores kris tne kongerige i N-Spanien 1035 og havde hoveddelen i maurenes fordrivelse fra Spanien, hvorved C blev det spanske hovedland, der 1506 endeligt forenedes med Aragonien i kongeriget Spanien.
Castillo Salorzano [kastiljo saˈlorbano],

A. M. Cassandre: Reklameplakat for Dubonnet.

Alonso de (ca. 1584-ca. 1647), sp. forfatter, især af gavtyveromaner.

castle [ko:sl] (eng.), borg, slot.

Castleford ['ka:slfəd], eng. by, SØ f. Leeds, 43 000 indb. (1939). Fabrikation af flasker, krukker osv.

Castlereagh ['ko:slræi], *Robert Stewart*, Marquess of Londonderry, Viscount C (1769-1822), brit. statsmand, Tory. Krigsmin. 1807-09 (tog mod Kbh.), virkede for koalitionen mod Napoleon og som udenrigsmin. 1812-22 for opretholdelse af den eur. ligevægt (mod Frankr., Rusl.), deltog med stor dygtighed i Wienkongressen. Forhad p. gr. af sin konservatisme; begik selvmord.

Castleton ['ka:shan], eng. landsby V f. Sheffield. Berømte kalkstenshuler.

Castor, *myt.*, lat. navn for den ene af diokurterne.

Castor (efter *Castor*, *myt.*), stjernen et i Tvillingerne.

castra (lat.), Jetr.

Castrén *Matthias Alexander* (1813-52), fi. sprogforsker. Indsamlede på store rejser til Nordrusl. (1842-44) og Sibirien (1845-49) oplysninger om talr. fi.-ugriske, tyrk., mongolske, tungusiske m. fl. sprog, som udg. efter hans død af F. A. Schiefner (1817-79).

Castrén, *Urho* (f. 1886), fi. politiker. 1929 president i uafhængighedsdomstol: jur. forf.; justitsmin. under Kallio 1925-26. Statsmin. 21. 9.-11. 11. 1944.

Castres [kastʁ], fr. by i dept. Tårn; 31 000 indb. (1946). Tekstilindustri. Under religionskrigene vigtig huguenot-fæstning.

Castro ['kajtrə], *Eugenio de* (1869-1944), portug. digter. Symbolisternes fører i Portugal. *Oaristos* (1890).

Castrogiovanni [kostrodso'vanri], til 1927 navn på byen *Enna* (Sicilien).

Castro Osorio ['kajtrə u'zoriu], *Ana de* (f. 1872), portug. forfatterinde og kvindesagsforkæmper. Romaner og fortællinger (især for ungdommen).

Castro y Bellvis [kastro i Øelj]Sis], *Guillén de* (1569-1631), sp. dramatiker, berømt for *Las mocedades del Cid* (Cids ungdomsbedrifter) (1621), forbilledt for *Comeilles »Le Cid«*.

castrum do'loris (lat. *castrum* fæstning 4- *dolor* smerte), forhøjning, hvorpå en formen afdøds lig el. kiste henstilles til beskuelse for begravelsen (lit de parade).

casula (lat.), messehægel.

casus (lat: fald), tilfælde, tilfældig forvoldt skade, c. *gramm.*, se *kasus*.

casus belli (lat.), krigsgrund, grund til at føre krig.

casus mixtus (cum culpa) (lat.), hændelse blandet med brøde, f. eks. tilf. hvor en person er ansvarlig for den hændelige skade, som indtræder, efter at han har fremkaldt en retsstridig situation, (f. eks. er finderens, der ikke anmelder en funden ting, ansvarlig for skaden, hvis tingen bliver stjålet fra ham).

casus reser'vati (lat: forbeholdte tilfælde), i d. kat. kirke forsyndelser, præsten ikke kan absolvere fra, men som henskydes til biskop el. pave.

catal'ansk sprog og litteratur. Det catal. sprog, der står selvstændigt ml. sp. og provencalsk, tales i NØ-Spanien (Catalonien, det gi. kongerige Valencia, De Baleariske Øer, samt i det fr. landskab Roussillon) i 1948 skønsm. af godt 4 mill. mennesker. Den ældste poesi er stærkt påvirket af provencalsk digtning, senere i 14.-15. årh. kommer en ital.-præget kunstdigtning, hvis ypperste repr. er *Auzias March*. Prosaen bestod især af rel. litt.; som enkeltforf. er den ejendommelige teolog, missionær og alkymist *Ramon Lull* (1252-1316) blevet berømt. Fra 16. årh. trængtes catal. litt. tilbage af sp., og først romantikken kaldte en ny litt. frem (renaixensa); talr. digtere og romanforf. har skrevet på catal.; den berømteste af dem alle blev *Jacinto Verdaguer* (1843-1902), der skrev catalanernes nationalepos *La Atlântida* (1877).

catal'au'ner, i oldtiden gallsk stamme omkr. Châlons-sur-Marne.

Catal'au'niske Marker, slette S f.

Châlons-sur-Marne, hvor Aétius 451 slog hunnerne under Attila.

Catal'oni'en, sp. *Cataluna*, landskab i NØ-Spanien (provinserne Barcelona, Gerona, Lérida og Tarragona); 31 899 km², 2 891 000 indb. (1940). Omfatter Østpyrenæernes S-skæring, De Cataloniske Bjerge og Middelhavskysten N f. Ebro. C har store vinavlsdistrikter, skove med korkeg, samt Spaniens vigtigste industriområde omkr. Barcelona. Det catalanske sprog afviger fra det castilianske, hvilket har været medvirkende til at skabe en separatistisk bevægelse. - *Historie*. C udviklede sig af Den Spanske Mark, blev uafhængigt 888 og forenede 1162 med Aragonien. Oprør mod Spån. i 1640erne, med Østr. i Sp. Arvefølgekrig. Især fra slutn. af 19. årh. stærk separatistbevægelse og arbejdskampe. 1931-32 opnåede C selvstyre, som ophævedes 1934, men genindførtes 1936; støttede Madrid-reg., indtil borgerkrigens afslutning 1939 gjorde ende på selvstændigheden.

Catalpa, træer el. buske, nær i slægt med maskeblomstfam. C *speciosa* fra N-Amer. har gulhvide blomster, klaser og store, brede blade. Prydtræ.

Cataluna [koto'lunja], sp. navn på Catalonien; catalansk *Catal unya* [kats'lunja].

Ca'tania, by på Sicilien ved Ætnas fod; 277 000 indb. (1947). Udfører appelsiner, citroner, mandler, vin, svovl, pimpsten og asfalt. - Opr. gr. koloni (*Katánē*) (grl. ca. 730 f. Kr.). Stærkt medtaget under 2. Verdenskrig; erobret af d. 8. brit. armé 5. 8. 1943.

Catanzaro [katon'dzaro], ital. by i Calabrien. 45 000 indb. (1936).

catch [kætj], (eng. fange, fangst), gi. eng. form for selskabsang, hvor de enkelte sangere skulle falde ind med deres strofer på stikord.

catch as catch can ['kætj az 'katf 'kan] (eng. gribe som man kan), *sport*, d. s. s. fri brydning.

catchup, anden stavemåde for ketchup.

Cateau-Cambresis, le [la ka'to kãbre'zi], fr. by i dept. Nord. Ved freden i C 1559 afstod Frankrig Piemonte og Savoyen og opgav krav på Ital.

Ca'tel, Franz (1778-1856), ty. maler. Har malet ital. landskaber. Billede på Thorvaldsens Museum.

caterpillar ['kãtipãla] (eng., egl: larve), larvefordobil, c drives frem ved et på begge sider anbragt endeløst bånd bestående af gummi el. stålled, som føres

over mindst to særl. hjul, af hvilke eet el. fl. er drivende. P. gr. af båndets store anlægsflade kan c køre på blød grund uden at synke i og eger sig særl. til terrænkørsel.

Caterpillar Club, The [-'kãtipãla klãb] (eng. *caterpillar* silkesommerfugellarve), forening af flyvere, som har reddet livet ved udspiring med faldskærm af mærket Irving; grl. efter 2. Verdenskrig af Irving-faldskærmsfabrikken. C-s symbol er silkesommerfugellarven, der kan sænke sig til jorden ved at spinde en silketråd. 1948: 13 da. medl.

catgut ['kãtgat] (eng. kattetarm), kir. sytråd (suttur) af forsk. tykkelse, fremstillet af fåretarme. Anv. under operationer til underbinding af blodkar og syning. Kan resorberes, d. v. s. opløses af vævsafften og forsvinde af sig selv (efter 3-6 uger).

cathar'ti'nsyre (gr. *kathartikos* rensende), stærkt virksomt alkoholekstrakt af sennes.

ca'thedra (gr.), stol, kateder, bispedæde; c Petri pavestens. Pavens afgørelser ex c er siden 1870 ufejlbarlige.

Cathelineau [katli'no], *Jacques* (1759-93), opr. vognmand, rejste 1793 bønderne til oprør i Vendée. Ivrigt katolsk, fremragende lederevner, faldt under mislykket forsøg på at erobre Nantes.

Cather ['kãgar], *Willia* (1876-1947), amer. forfatterinde. Romaner om kvinder fra Nebraskas nybyggertid: *O'Pioneers* (1913), *My Antonia* (1918), da. *Undervejs* (1930), *The Professors House* (1925, da. 1929), *Death Comes for the Archbishop* (1927, da. 1934) o. m. a.

Cathkin Peak [kã'kin 'pi:k] el. *Cham-pagne Castle* [Jam'pæin 'ko:si], S-Afrs højeste bjerg; 3650 m (i Drakensberg).

Cathrinebjerg, hovedgård V f. Kbh., har tilhørt bl. a. slægten Verne. Navn efter Cathrine Sehested (d. 1670).

Cati'lina (d. 62 f. Kr.), rom. statsmand, der 66-63 søgte konsulatet for at styrte senatspartiet, 63 gik over til åbent oprør i Toscana, men 62 faldt i slaget ved Pistoia. Angrebet i 4 taler af Cicero.

Catlin [kãtiin], *George* (1796-1872), amer. maler. Beredte prærien og udgav et illustreret værk om prærieanterne.

Cato Cen'sorius, den ældre *Cato* (d. 149 f. Kr.), rom. konsul 195, udmærkede sig i Spanien og mod Antiochos 3., bekæmpede luksusk og umoral som censor 184 (heraf tilnavnet), byggede Roms første basilika, skrev Roms hist. (tabt) og *De agricutura* (om landbruget). Hans fjendskab til Karthago (han sluttede alle senatsindlæg med: »For øvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges.«), bidrog til 3. puniske krig.

Cato Uti'censis, den yngre *Cato* (95-46 f. Kr.), sønnesøns søn af den ældre C. Viede sit liv til senatsvældets forsvar, bekæmpede Pompejus og senere Cæsar, begik selvmord i Utica (heraf tilnavnet) efter Cæsars sejr ved Thapsus.

Catroux [ka'tru], *Georges* (f. 1879), fr. general. Sluttede sig til de Gaulle, 1941 højkommissær i Syrien, som C i forståelse med Engl. lovede fuld uafhængighed; bidrog 1943 til en foreløbig forståelse ml. de Gaulle og Giraud; dec. 1944-marts 1948 fr. ambassadør i Moskva, derpå diplomatisk rådgiver f. fr. reg.

Cats, *Jacob* (1577-1660), holl. forfatter. Trods lærdom og høje stillinger udpræget borgerl.-folkelig digter, rig på anekdoter, moraliserende fortæll. og belærende huslig poesi, *Houwelijk* (ægteskab) (1625).

Cattaro [kot'oro], ital. navn på byen Kotor i Jugoslavien.

Cattleya [-'laia] (efter eng. botaniker Wm Cattley), en orkidslægt med store, pragt-

fulde blomster, fra ML- og S-Amer.; ca. 40 arter, af hvilke mange er kostbare prydanter.

Catto ['kãtou], *Thomas Sivewright*, (1936) f. Baron of Cairncatto (f. 1879), brit. finansmand. Nedlagde 1940 sine stillinger i forretningsverdenen og blev rådgiver f. finansmin. Siden 1944 leder (governor) af Bank of England.

catty ['kãti], handels-, guld- og sølvvægt i Østasien, spec. • = kin. chin = 596,8 g.

Ca'tul' (lat. *CaHullus*), *GajusVaHerius* (87-ca. 54 f. Kr.), rom. lyriker. Bevarede 116 digte, dels af lærd indhold efter alexandrinsk forbillede: *Peleus'* og *Theis'* *Bryllup*, dels satiriske udfald mod samtidige; højest når C i friske, oprindelige *kærlighedsdigte* t. *Clodia* under navnet *Lesbia* (da. overs. 1937).

Catulus, *Lu'tatius* (lat. *catulus* hundevalp), fornem rom. familie; bl. a. I) *Gajus* C, konsul 242 f. Kr., slog Karthago ved De Ægadiske Øer V f. Sicilien. -

A.L. Cauchy.

H. Cavendish.

Henrik Cavling.

Camillo di Cavour.

2) *Quintus C.*, konsul 102 f. Kr., slog s. m. Marius cimbrene v. Vercelli. - 3) *Quintus C.*, søn af 2), konsul 78 f. Kr., slog *Lepidus'* demokratiske opstand, senatspartiets fører til sin død 60.

Cauca, Rio [ˈkɑukɑ], 1100 km l. biflod til Rio Magdalena, Colombia. Ved dens øvre løb i det såkaldte C-bassin omkr. byen Cali findes et velopdyrket, tærbefolket kaffedistrikt.

Cauchy [koˈʃi], *Augustin Louis* (1789-1857), fr. matematiker, har på afgørende måde bidraget til analysens eksakte opbygning, grl. den moderne funktions-teori for kompleks variabel og i læren om differentialligninger godtgjort integralernes eksistens. (Portræt).

caucus [ˈkɑːkɑs] (vist indiansk ord), i USA partimøde, der træffer f. medl. bindende aftaler, særl. m. h. t. opstilling af valgkandidater. Hyppigt behersket af snæver kred af partiledere.

'cauda (lat.), *anat.*, hale; tilspidset ende af et organ.

'cauda equina [-ˈkv-] (lat: hestehale), *anat.*, bundt af nerver fra rygmarvens nederste afsnit.

caudillo [kauˈʃiljo] (sp.), fører, høvding (fra 1936 titel for general Franco i hans egenkab af sp. statschef).

Cau'di'nske Passer, i oldtiden navn på et pas v. Benevento, hvor sammentre 321 f. Kr. tvang Roms hær til at kapitulere.

'causa (lat.), grund, årsag. I *rettsvidensk.* især skyldgrunden for forpligtelse, f. eks. et køb.

'causa efficiens (lat: virkende årsag), en af Aristoteles' 4 arter af årsager. Stilles ofte i mods. til *causa occasionalis*, foranledningsårsagen, d. v. s. betingelsen for at c. kan træde i virksomhed.

'causa 'sui (lat: årsag til sig selv), *filos.*, det som eksisterer i kraft af sit eget væsen, navnll. anv. om Gud.

cause celebre [koːzəˈleːbr] (fr.), opsigtsvækkende sag.

cau'se're [ko-] (fr.), passiare; tale el. skrive underholdende og let; *cause'ri'* [ko-] foredrag el. artikel i causeerende tone.

'cautio judi'catum solvi (lat.), sikkerhedsstillelse for, at det tilfødte bliver betalt; i moderne ret navnlig den sikkerhedsstillelse for idømte sagsomkostn., der i visse lande afkræves sagsøgeren, inden han kan anlægge sag.

Cavaignac [kavɑːˈnjɑk], *Louis Eugène* (1802-57), fr. general. Slog som krigs-min. juni 1848 arbejderrejning ned med hård hånd; faldt v. præsidentvalg s. år mod Louis Napoleon.

Caval'canti, Alberto (f. 1897), ital.-eng. filminstruktør. Begyndte i Paris som avantgardist, producerede og instruerede dokumentarfilm i Engl. i 1930'erne og har senere tillige med held dyrket spillefilmen, f. eks. »Nicholas Nickleby« (1945).

Caval'canti, Guido (ca. 1259-1300), ital. digter, politiker og soldat. Af adelig slægt. Den første ægte digter i ital. litt. Ballader og sonetter.

cava'let (ital. *cavalletto* lille hest; staffeli), drejligt fodstykke, hvorpå billedhuggeren bygger sin figur op i ler.

cavalier [kavɑːˈlje] (fr.), ridder, kavalier, herre.

Cavalier [-ˈlje], *Jean*, fr. elfenbenskunstner i Sthlm. i slutn. af 17. årh. En tid også i Danmark.

Cavalieri [-ˈljeɾi], *Francesco Bonaventura* (1598-1647), ital. matematiker. C-s princip siger, at to legemer har samme rum-

fang, dersom enhver plan, parallel med en given, skærer de to legemer i snit med lige store arealer.

Cavalle'ria rusti'cana (ital: landligt kormageri), opera af P. Mascagni. Tekst efter et skuespil af G. Verga. (Rom 1890, Kbh. 1891).

Cavallero [kaˈʒalˈjeɾo], *F. L.*, anden stave-måde for Caballero, Francisco Largo.

Cavallero [-ˈlje-], *Ugo* (1880-1943), ital. general. 1938-40 øverstkommand. i Ital. Østaftr., dec. 1940 generalstabschef, over-tog jan. 1941 ledelsen på albanske front, men uden resultat. Styrket jan. 1943, bidrog til Mussolinis fald, selvmord s. år.

Cavan [ˈkɑvɑn] (irsk: *An Cabhadn*), irsk grevskab i prov. Ulster, NV f. Dublin; 1891 km²; 70 000 indb. (1946).

cava'tine (ital. *cavatina*), i operaen en lille arie i en ganske enkel form uden koloraturer el. tempoforandringer og med en sangbar, lyrisk præget melodi.

'cave 'canem (lat.), pas på hunden. Indskrift ved indgangen til g. rom. huse.

Cavell [ˈkɑv(ə)l], *Edith* (1865-1915), eng. sygeplejerske, skudt efter ty. krigsrets-dom, havde hjulpet eng. soldater tit at flygte fra Belgien.

Cavendish [ˈkɑvəndɪʃ] hertugerne af Devonshires slægtsnavn.

Cavendish [ˈkɑvəndɪʃ], *Frederick Charles*, lord (1829-82), brit. politiker. Liberal; 1882 min. f. Irland, s. år myrdet af fenier i Phoenix-parken i Dublin.

Cavendish [ˈkɑvəndɪʃ], 7/17 (1731-1810), eng. kemiker og fysiker. Påviste og målte 1798 den alm. tiltrækning ml. tunge masser v. hj. af en snovægt og bestemte derved talkonstanten i Newtons gravitationslov, hvorved Jordens vægtfylde fandtes til 5,48. Foretog grundlæggende undersøgelser over luftarterens kern. natur, opdagede således bl. a., at brint og ilt forener sig til vand, ilt og kvælstof og vand til salpetersyre, og bestemte atmosfærens sammensætning. (Portræt).

Cavendish [ˈkɑvəndɪʃ], *Thomas* (ca. 1555-92), eng. søfarer, verdensomsejling 1586-88, opbragte ved Sydamer.s vestkyst 19 sp. sølvskibe. Hjemrejse syd om Afrika.

Cavendish-laboratoriet, det fys. labor. ved Cambridge Univ. Oprettet 1868 og opkaldt efter Sir Henry Cavendish. Har spillet en afgørende rolle for udviklingen af den moderne fysik. Dets ledere har været: J. C. Maxwell, Lord Rayleigh, J. J. Thomson, E. Rutherford og W. L. Bragg.

ca'ver'ne (lat. *caverna* hul, *med.*, hulrum, jfr. kaverne og kavernøst væv.

Cavite [kaˈviːtæ], Manilas havneby, Filippinerne; 28 000 indb. (1936).

'Cavling, Henrik (1858-1933), da. journalist. 1885 medarb. ved »Politikeren«, 1905-27 hovedred.; omfodrede og moderniserede bladet, bl. a. ved indførelse af alsidig reportage og en daglig kronik. Skrev bl. a. sine erindringer: *Efter Redaktionen's Slutning* (1928) og *Journalistik* (1930). (Portræt).

Cavling, Ole (f. 1898), da. journalist, søn af Henrik C. 1925 medarb., 1936 ansvarshavende red. af »Ekstrabladet«.

Cavling, Viggo (1887-1946), da. journalist, søn af Henrik C. 1908 medarb. ved »Politikeren«, 1922 red. af »Magasinet«. Har skrevet *Ludvig Feilberg og hans Levlevere* (1915), *Schopenhauer* (1920), *Fællesånden* (1924), et bind erindringer (1942) samt noveller og balletter.

Cawnpore (eng. [kɑːnˈpɑː]), ind. *Kanpur* [kɑːnpur], by i United Provinces, Hindustan ved Ganges, SØ f. Delhi; 487 000

indb. (1941), jernbaneknudepunkt og flodhavn. Tekstilindustri, ris- og oliemøller.

Cavour [kaˈvuːr], *Camillo di* (1810-61), ital. statsmand, greve. Medl. af sardinske deputeretkammer 1848 og 1849-61, min. 1850-52, fra 1852 -"egeringschef; gennemførte jernbaneanlæg, hidrog til at svekke kirkens magt. Håbede at fordrive Østr. og samle Ital. under sardinsk ledelse. Traf. juli 1858 aftaler m. Napoleon 3. om fr. hjælp mod Østr., fremkaldte 1859 østr. krigserklæring. Fik Lombardiet og Mellemital. tilsluttet (mod at give Frankrig Savoyen og Nizza), støttede hemmeligt Garibaldi's angreb på Sicilien, besatte derpå det østl. af Kirkestaten og hele Sydital. Marts 1861 kunne C. oprette Kongeriget Italien, hvor dog Vene-zia og Rom endnu manglede; døde juni s. år. (Portræt).

Cayenne [kaˈjæn], hovedstad i Fr. Guayana på en lille O nær kysten; 12 000 indb. (1946). 1854-1946 deportationssted.

cayennepeber [kaˈjæna-] fås af frugterne af de til natskyggefam. hørende arter *Capsicum frutescens* og *C. fastigiatum*.

Cayman Øerne [kaɪˈmæn], brit. øgruppe v. f. Jamaica. 270 km²; 7000 indb. (1945). S. f. C. er målt 6269 m. den største havdybde i Det Caribiske Hav.

Cazamian [kazaˈmjan], *Louis* (f. 1877), fr. litt. historiker, har bl. a. s. m. *Emile Legouis* (1861-1937) skrevet *Histoire de la Littérature Anglaise* (1924 ff.).

Cazin [kaˈzæn], *Charles* (1841-91), fr. maler. Knyttet til Puviss de Chavannes. Landskaber, Keramik.

CB-Betjente, fork. f. *civilbeskyttelsesbetjente*, indkaldt i h. t. lov af 29. 4. 1938, indtil 19. 9. 1944, bl. de værnepl. t. bi-stand f. politiet, brandvæsenet, hospita-lerne m. v., i forb. med det civile luftværn. Atter i funktion 1945-47.

cbm, fork. f. kubikmeter (bl. a. i Tyskl.).

CBU, fork. f. *CB-udrykningskolonne*, CB-mandskab særl. udd. til ydelse af kata-strøfhjælp, dog efter 1945 også anv. til bevogtningsopgaver. 1949 afløst af civilforsvarskorps.

c. c., eng. fork. f. *continuous current* jævnstrøm. Mere alm. dog d. c. *direct current*.

CCC, fork. f. Constitutio Carolina Criminalis.

ccm, fork. f. kubikcentimeter (bl. a. i Tyskl.).

Cd, kern. tegn for cadmium.

CD, fork. f. Corps Diplomatique (*automobil-kendingsmærke*).

cdm, fork. f. kubikdecimeter (bl. a. i Tyskl.).

CDU, fork. f. Christlich-rfemokratische Union. (se Kristelig - Demokratiske Union).

C-dur, toneart med grundtonen c og uden fortegn; paralleltoneart til a-mol. Den første og normgivende i det mod. tone-system.

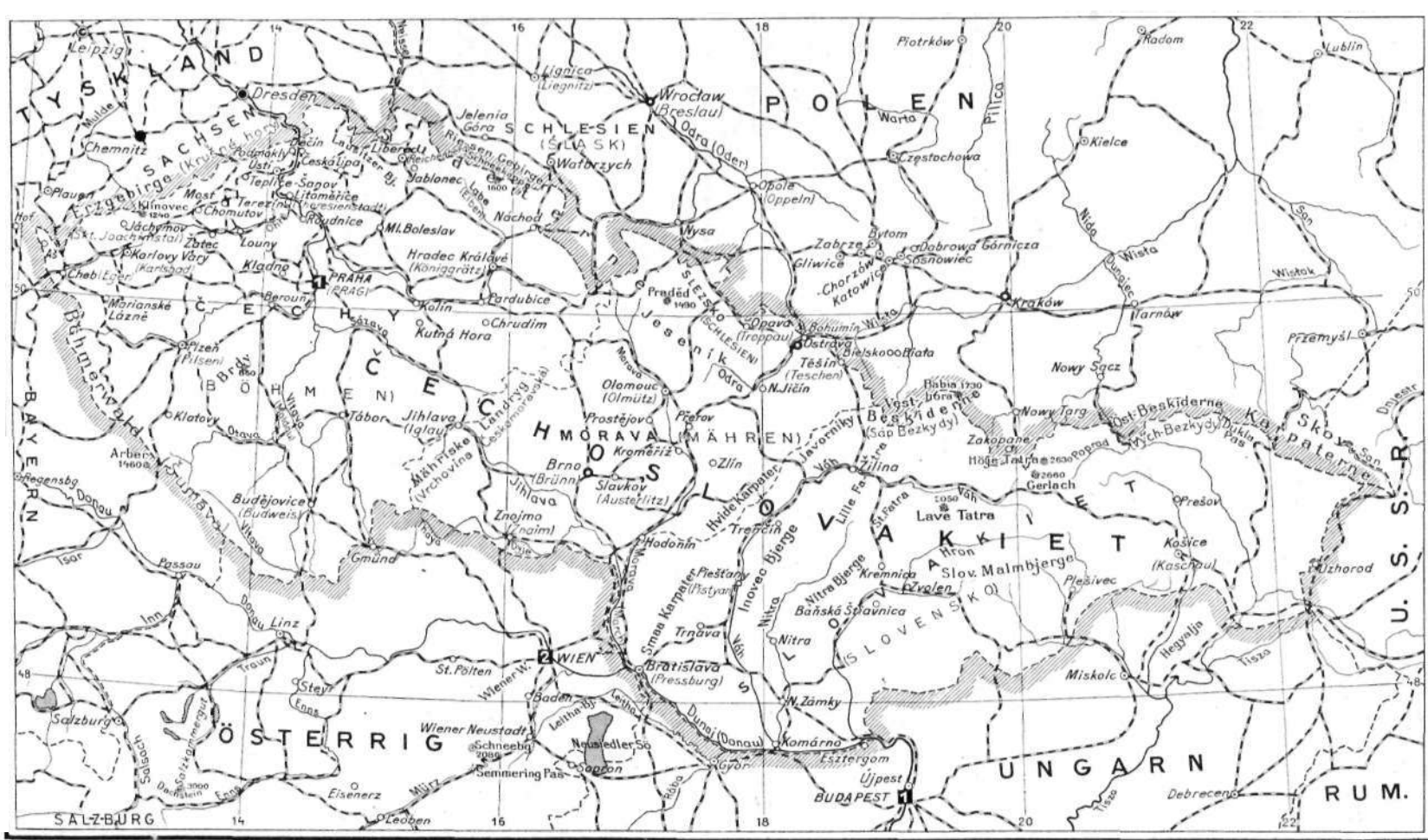
Ce, kern. tegn for cerium.

Ceará [siaˈʁa], stat i NØ-Brasilien; 104 200 km²; 2 336 000 indb. (1946); hovedstad: Fortaleza.

Cebu [səˈbuː], i), tætbeholdt 0 bl. Filippi-nerne; 4390 km²; 1 175 000 indb. (1946). 2) Hovedstad på 1); 155 000 indb. (1941).

Cech [tʃɛt], *Svatopluk* (1846-1908), cech. lyriker og prosaist, som under påvirkning af Byrons poesi og russ. byronist. digtning gav det cech. lyriske øse nyt indhold ved indførelse af nat. og fælles-slav, emner, tilsat rel., polit. og sociale problemer. Nogle af hans store digtning bæres oppe af panslavist. fremtidsdrømme.

cechisk og slovakisk litteratur. Skønt det kirkeslav. sprog opr. blev skabt på cech.slov. territorium, stod åndslivet i middelalderen helt i katolicismen og det lat. sprogs tegn. Litt. på Cech. er helt behersket af vest-ere. forbilleder (middelalderdialoger, det romantiske epos »Aleksandreisk«, Dalimil-kroniken). I de flg. årh. vover det cech. sprog sig kun frem i teol. skrifter af protestantisk tendens og bryder endelig igennem med Jan Hus (d. 1415). Hussit-terkrigene fremmede opkomsten af den

Maalestok 1:3 700000

Kort over Cechoslovakiet.

Udarbejdelse :J. Humlum

re), kirkesang. I det 16. årh. trænger sproget frem i bibelovers., annaler og grammatikker. Denne periode, som fostrede en mand som Comenius (d. 1670), sluttede med slaget ved Det Hvide Bjerg (1620) og den kat. reaktion sejrede over hele linien. Først i slutn. af 18. og i beg. af 19. årh. indtrådte der en nat. vækkelse, Dobrovský genopdagede folkesproget, der blev skabt ordbøger og skrevet hist. værker på cech. En fremtømt. litt. med Kollár, Celakovský, Erben i spidsen opstod nu. I byrnismens tegn førte Mácha sproget til sejr. Efter 1848 opstod den solide Cech. realisme (Němcová, Světlá, Neruda). *Den cech. litt.* oplever i slutn. af 19. årh. sin egl. guldalder med Cech, Zeyer og Vrchlický; gnm.løber i tæt kontakt med vest- og østeur. kultur de alm. etapper, bliver symbolistisk og artistisk med Otakar Březina, socialromantisk med Olbracht og realistisk-fantastisk med Capek. - *Den slovak. litt.* opstod først i midten af det 19. årh. Ludevít Stur var her banebrydende. Efter oprettelsen af den Cech.slov. stat fik den en hurtig og frugtbart udvikling.

cechisk sprog [ˈtʃɛk-], vestslovakisk sprog, der tales i Cechy (Bdñmen) og Morava (Mahren). Akcenten ligger på første stavelse. Der findes korte og lange vokaler, og r og l kan optræde stavelsesdannende. Tungepidkonsonanterne kan være bløde (i-farvede). Specifik cechisk er lyden f. Under bøjning kan der indtræde visse konsonant-alternationer. Deklinationen er meget varierende. Verbals vis terne t er behersket af modsætn. ml. perfektiv og imperfektiv aspekt. Alfabetet er det lat. udvidet (af Jan Hus) med diakritiske tegn over bogstaverne.

Cechoslova'ki'et [ˈtʃɛk-]. Cech. *Ceskoslovenskå Republikå*, mellemeur. stat; 127 876 km²; 12 338 000 indb. (1948). (1938: 140 394 km²; ca. 15 mill. indb.). De fleste grænser er naturlige (bjergkæder og floder), mod S og O kunstige grænser. (Kort se foreg. side). — C deles i:

	km ²	Indb.
Cechy (Bohmen)	52 062	5 627 000
Morava og Slezsko		
(Mahren og Schlesien)	26 808	3 136 000
Slovakiet (Slovensko)	49 006	3 402 000

Cechy er et plateauand begrænset af en række højere randplateauer (Bohmerwald, Sudeterne og Erzgebirge), gennemstrømmet af Elben og dens bifloder Vltava (Moldau) og Ohře (Eger). Af *Morava* og *Slezsko* hører NV-Morava til det bdñmiske plateau, medens Ø-Morava er sletteand, gennemstrømmet af Morava. Den cech. del af Schlesien udgøres af Jesenik, en del af Sudeterne. - *Slovakiet* er, bortset fra SV, opfyldt af Karpaterne. ML Karpaterne og Sudeterne strækker en lavning sig, Den Mähriske Port, hvorigenen landevejen fra Wien til Polen løber.

- *Klimaet* er kontinentalt, temp. fastlandsklima (Praha: jan. 4° 1,5°, juli 19,0°). Nedbøren kan i lavlandet synke under 50 cm, men når i bjergene op over 100 cm. Sommerhalvåret er nedbørrikest.

- *Planteveksl.*: I lavlandet er græssteppe de fleste steder den opr. planteveksl. Bjergene er rige på skove. I Karpaternes højeste dele træffes alpegræssange gående over i åben fjeldmark. - *Dyrlevet* er temmelig rigt af mellemeur. type. - *Af befolkningen* var 8,2 mill. cecher, 2,9 mill. slovakker, 0,4 mill. tyskere (3,3 mill. i 1930), 0,4 mill. ungarere (616000 i 1930), 70000 polakker (122 000 i 1930) og 20 000 jøder (180 000 i 1930). 24% af befolk. var 1947 beskæftiget v. landbrug, 47% ved industri, 8% v. handel. C har to *skriftsprog*, cechisk og slovakisk, som er indbyrdes nærbeslægtede vestslovakiske sprog. - *Mont.*: I koruna(fork.kcs.) = 100hålf(u).Md/og vægt: Metersystemet. - *Erhverv.* Landbrug. Af arealet var i 1945 41% opdyrket, 31% skov og 15% græs og eng. Agerbruget er det vigtigste erhverv. I 1946 hostedes 1 139 830 trug, 1 325 138 t hvede, 762 944 t byg og 824 604 t havre. Desuden dyrkes sukkerroer (1946 459 068 t sukker), majs, lucerne, kartofler, frugt, lidt vin og humle samt tobak. Kvægavlen er bet., i

1945 fandtes 4 116 000 stk. hornkvæg, 648 000 heste, 2 359 000 svin, 511 000 får og 1 310 000 geder. - *Stort skovbrug* og bet. tømmereksport. Det vigtigste skovtræ er granen. - *Minedriften* omfatter en bet. kulbrydning (stenkulproduktion 1948: 17,7 mill. t) ved Ostrava, Klado-Rakovnik og Chomutov, brunkul (produktion 1948: 23,6 mill. t) ved Most og Teplice), desuden brydes jern (Cechy, Slezsko osv.; produktion 1947: jern: 1,4 mill. t, stål: 2,3 mill. t), olie, grafit (Budějovice), Kaolin (Karlovy Vary og Plzen), sølv, kobber, bly, stensålt og uranmalm (Jáchymov). - *Talrige mineraler* (Karlovy Vary, Písečany m. v.). Vandkraften er ca. 1 mill. HK, hvoraf kun en mindre del er udnyttet. - *Industrien* er veludviklet; tekstil-, metal- og glasindustri er de vigtigste grene, desuden stor papir- og træindustri, kemiske artikler, optiske instrumenter og levnedsmiddelinindustri. Produktionsindeks 1948 102 (1937=100). Veddekret af 24.10.1945 er de fleste større industrianlæg nationaliseret. *Udenrigshandelen* er bet., normalt eksportoverskud; eksport af metal-, tekstil- og glasvarer samt træ, kul og malm; import af bomuld, uld, levnedsmidler og råstoffer for industrien. - *Transport.* Jernbanenettet er tæt; 1945 fandtes 13 128 km jernbane; flodtrafikken har stor økon. bet., særlig på Elben, Donau og Vltava.

Forfatning af 1948 erklærer C for en demokratisk folkerrepublik, bestående af to ligeberettigede nationer, cecher og slovakker. Lovgivende magt hos en nationalforsaml. (300 medl.), valgt ved alm. valgret for 6 år; valgretsalder 18 år, valgbarhedsalder 21. Præsidenten vælges for 7 år af nationalforsaml., udnævner og afskediger de over for forsaml. ansvarlige ministre. For slovakiske særanliggende findes slov. lovgivende nationalråd på 100 medl. og et administrativt slov. råd. Alm. borgerlige rettigheder er garanteret, også ejendomsret, idet dog »C-s økon. system støtter sig til nationalisering af naturrigdomme, af industri, engrosandel og banker«; jorden tilhører den, der arbejder på den (ingen privat ejendom må være større end 50 ha). Staten leder i folkets interesse erhvervslivet efter en økon. plan. Virksomheder med indt 50 arbejdere beskyttes, priv. monopolsammenslutninger er forbudt. Enhver borger skal efter evne bidrage til samfundets vel; embedsmænd forpligtes til at virke i folkedemokratisk ånd.

Hær. Alm. værnepligt efter lov af 1927, ændret sidst 1946. Første tjenestetid under fanerne ca. P/2 år. Derefter genindkaldelse i alt 150 dage. Arbejdet på forsvarets genopbygning ikke endt (1948). - *Kirken.* Ingen statsunderstøttet kirke. 1947 ca. 9,3 mill. katolikker, 0,9 mill. protest., 20 000 jøder. En nat. kat. kirke har 0,9 mill. medl. 820 000 konfessionsløse. - *Skolevæsenet* omformes efter 2. Verdenskrig (skolelov 1948) til enhedsskole, 3 univ. (Praha (grl. 1348), Brno og Bratislava).

Historie. C oprettedes ved Østr.-Ung.s sammenbrud okt.-dec. 1918, støttet til cech. og slovakiskke frihedsbevægelser. Med Th. Masaryk som præsident, 1918-35, og E. Benes som udenrigsmin. opnåede C strategisk fordelagtige grænser, men samtidig store minoriteter, særlig sudeterty og ungarske; centraliseret regering dannedes på tværs af slovakiske selvstyresønsker. Udadtil søgte C sikkerhed mod Ung. ved den af Benes dannede »Lille Entente« (C, Jugosl., Rumæn.); mod Tyskland ved forståelse m. Frankr. og fra 1935 Sovj. En tid deltog ty. grupper i regeringsdannelse, men fra 1935 rejstes en »sudetertysk hjemmefront«-bevægelse under Henlein, der blev helt afh. af Hitler og efterh. arbejdede på C-s opløsning. Benes, præsident 1935-38, og Hodza, førstemin. 1935-38, tog kampen op, men svigtede af Vestmagterne, der aug.-sept. 1938 gennemtvang afståelse af de sudeterty. områder til Tyskl.; C omdannedes til forbundsrepublik, hvor Slovakiet og Karpatho-Ukraine fik egne regeringer.

Ved Hitlers kup marts 1939 blev Bdñmen-Mähren ty. protektorat; Slovakiet, der 1938-39 afgav land til Ungarn, blev selvstændigt. Karpatho-Ukraine gik til Ungarn. Sept. 1939 dannede Benes cech. nationalkomité i London, der 1941 erkendtes som regering af Engl. og Sovj.; apr. 1945 vendte ger. tilbage med Benes som præsident. C genoprettedes med grænserne af 1920, undtagen Karpatho-Ukraine, der gik til Sovj. Ved massedeportationer fjernedes ca. 2 251 000 tyskere (meddelt okt. 1946); planlagt mindretal s udveksling m. Ungarn gennemførtes ikke. Store dele af industrien (miner, kemisk ind., sverind., det meste tekstilind.) socialiseredes. Valg 1946 gav kommunisterne ca. 40% af stemmerne, men samlingsregering opretholdtes. Udadtill fastholdt C nøje forståelse m. Sovj. Svarede 7. 7. 1947 ja til indbydelse til konference om Marshall-planen, men foretrak 12. 7. at slutte handelsaftale m. Sovj. Kort for fatsat valg sprængtes samarb. i min. Gottwald; 9 ministre fra de borgerl. partier og Benes's Nationale Socialistparti udtrådte 20. 2. Derpå trådte aktionsgrupper i virksomhed med fabriksbesættelser og udrens. af modstandere fra ledende stillinger. Soc.dem. bøjede sig for Fierlingers kravom samarb. m. Gottwald (fuld sammenslutn. juni 1948); 25. 2. dannede Gottwald saml.reg. m. kommunisterne som ledende. Socialiserings øgedes, og pressen blev ensrettet. USA, Engl. og Frankr. nedlagde skarp protest mod udvikl. i C. Spændingen ml. Sovj. og de 3 vestl. stormagter øgedes væsentl. Valg maj 1948 udledte opposition i nationalforsaml., juni 1948 afgik Benes, hvorpå Gottwald underskrev ny forfatn. og valgtes til præsident.

Cechy [ˈtʃɛtʃi], ty. *Bdñmen*, Cechoslovakiets nordvestligste landsdel, overvejende højslette begrænset af bjergrygge (Bohmerwald, Sudeterne, Erzgebirge); 52 062 km²; 5 627 000 indb. (1947). Hovedstad: Praha. Randbjergene er opbygget af arkæiske og palæozoiske eruptiver og sedimenter, som er foldet i hercynisk tid og senere planeret, dækket af kridttidsdannelse og i tertiær forskudt langs brudrander. Gennemstrømmes af Elben og dens bifloder Vltava (Moldau) og Ohře (Eger).

ce'cidier [se'si-] (nylat. *cecidium* af gr. *kékis* galabø, d. s. s. galler).

Cecil [sæsl], baron Burghleys familienavn. **Cecil** [sæsl], *Robert*, (1923) Viscount of Chelwood (f. 1864), eng. sagfører og politiker. I Underhuset 1906-23 (kons.), 1910-11 udtrådte i protest mod protektionisterne. 1915 understatsektr. i udenrigsmin., 1916-18 blokademin., 1918 assisterende udenrigsmin. Fremtrædende talsmand f. internat. samarb. og folkeforb., bidrog på fredskonf. 1919 til udformn. af folkeforbundspagten; 1923-24, 1924-27 min. under Baldwin. Afgik 1927, da Engl. efter C-s opfattelse ikke gjorde nok for afrustningssagen. Eng. delegeret til Geneve i ministertiden og 1929-32. Fik 1937 Nobels fredspris for sit arbejde i folkeforb.

Cedar Rapids [ˈsi:dar ˈræpɪd], mølleby i østl. Iowa, USA; 62 000 indb. (1940).

ceder [s-] (*Cedrus*), nåletræsslægt, der ligner lærk, men er stedsegrøn. Libanon s (C. *jòP^Mfø?*)

pansk c [^] *®^
(*CrypUomena* [*d^ponica*], nåletræ hjemmehørende i Japan og Kina, dyrkes i hjemlandens skove og anv. bl. a. som allétræ. (III. visy gren med tætte knipper af rosetillede nåle og en ægformet kogle).

Cederborgh [-bårj], *Fredrik* (1784-1835), sv. forfatter. 1802-10 embedsmænd i Stihlm., senere bladdrager, fra 1823 jernværksejer. Indførte den realistiske roman i Sv. med de humorist. arb. *Uno von*

Trasenberg 1-3 (1809-10) og Ottar Tralings lefnads-målning 1-4 (1810-18).

Cederstrom [ˈse:darstrø:m], *Gustaf* (1845-1933), sv. historiemaler; især kendt er hans *Karl 12.s Ligfærd* (1878, Nat.mus., Sthlm.).

ceder [s-], opr. betegn. for veddet af Libanon-ceder; bruges nu om andre træsorter, der minder om det ægte c, f. eks. rødt c el. blyantstræ, fås af en enebær-art fra N-Amer.; oregonc og kanadisk c er thuja-arter; cigarkassestræ el. kuba c fås af et løvtræ (Cedrela odorata).

ceder (træ) olie, æterisk olie; fremstilles ved destillation af rødt cedertræ, f. eks. affald fra blyantsfabrikation; anv. til parfumer og som immersionsolie i mikroskopien (brydningsforhold 1,5).

cédlille [seˈdɪlja], fr. [seˈdi:j] (sp.-fr. lille z), en hage, der anbringes under c for at angive udtalen s (på fr. og portug.): c. I nyere tid også under s (på tyrk.) som tegn for [j]: s.

Cefalonia [tʃeˈfaloˈnja], ital. navn på den gr. ø Kefallénia.

Cegléd [tʃeˈleːd], central-ung. by; 39000 indb. (1941). Mølleindustri, handel med landbrugsprodukter.

Celakovskv [tʃelakofski:], *Frantisek* (1799-1852), Sech, lyriker og filolog, romantisk og nat. indstillet. Blev prof. i slav. filologi i Breslau 1842 og i Praha 1849.

ce'le'ber [s-] (fr. *celebre*), berømt, stærkt omtalt; noksom kendt; cele'bre're, fejre.

Celebes [saˈleibas], ø i Holl. Indien 0 f. Borneo; 179 000 km²; ca. 4,5 mill. indb. Hovedby: Makassar. C er bjergsig med en midtkæde på hver af de fire store halvøer; højeste punkt: 3300 m. Klimaat er tropisk, bjergene skovdækkede. Indb. (mod N mange kristne) dyrker ris, kopra, kautsjuk, tobak, maniok m. v. - Fra 1525 portug. kolonisation, fra 1607 holl. Hele C holl. fra beg. af 19. årh. 1942-45 besat af Japan.

Celebes Søen, farvandet ml. Celebes og Filipinerne.

ce'lest [s-] (fr.), himmel-.

ce'lesta [s-], lille tangentinstrument, opfundet 1886 af en fr. instrumentmager Mustel. Tonerne frembringes af stålstave over en resonansbund af træ. Omfang C-c", klinger en oktav højere.

Celestina, la [jeleˈstina], sp. dram. værk fra omkr. 1490; en storslået hovedskildring med en koblerske som hovedfig.

cele'sti'ner [s-], to munkeordener, opk. efter pave Cølestin 5. 1) Gren af benediktinerordenen, stiftet 1264, især udbredt i Ital. og Frankr.; 2) streng reformkongregation i franciscanerordenen, stiftet 1294.

Célestin og Flori [dor[selaˈstæT]], dobbeltrolle i Hervés operette »Frøken Nitouche« (1883); samme person virker som organist i et nonnekloster (C.) og som komponist og kapelmester i et operette-teater (F.).

ce'lest mekanik [s-] el. *himmelmekanik*, den gren af astron., der omhandler himmellegemernes bevægelser i rummet. Det såk. tolegeme-problem, bevægelser af to punktmasser under indflydelse af den indbyrdes tiltrækning if. Newtons tyngdelov, har kunnet løses fuldstændigt på simpel måde. Den relative bevægelse beskrives ved keglesnit (lukkede ellipsebaner el. åbne parabel- og hyperbel baner). I solsystemet er solens masse den dominerende, hvorfor planeternes baner med god tilnærmelse beskrives ved de for tolegeme-problemet gyldige formler. Ved en nøjagtig bestemmelse af bevægelserne i solsystemet må der imidlertid tages hensyn til tiltrækningen fra alle planeterne foruden til solens tiltrækning, hvorved problemet bliver et overordentlig indviklet mangelegeme-problem. Dette behandles, idet de små forandringer i tolegeme-problems vægeiserne, perturbationer, som frembringes af planeterens tiltrækninger, beregnes. Andre problemer inden for den c er teorien for Jordens rotation, for vor egen månens og andre planet-dra-banters bevægelse, for bevægelserne i dob-

belte og flerdobbelte stjernesystemer og stjernehohe og endelig problemerne ved mælkevejsystemets dynamik og galaksernes relative bevægelser.

Célimène [seliˈmæːn], den kvindelige hovedfigur i Molières *Misanthropen* og derfra betegn. for en åndrig kokette.

Celine [seˈlin], *Louis-Ferdinand* (f. 1894), fr. forfatter; har skrevet den dybt deflusionerende roman *Voyage au bout de la nuit* (1932) og forsk. andre værker. Blev ivrig antisemit og søgte efter krigen tilflugt i Kbh., hvor han blev arresteret.

cella [s-] (lat.: rum, celle), ark., d. s. s. naos.

celle [s-] (lat.), 1) kammer, f. eks. kloster, fængsels; 2) i *elektrotekn.* det enkelte element i et elektr. akkumulatorbatteri; 3) *biol.*, opr. betegn. for de af cellevægge bestående småkammer, som den eng. fys. Robert Hooke (1635-1703) 1665 så i kork, trækul o. lign. plantedele. Senere betegn. for kammerets levende indhold, også kaldet protoplast. c i denne betydning kan kort beskrives som en afgrænset klump af c-slim omkr. en c-kerne (idet dog bakterier og blågrønner har det til kernen svarende stof fordelt på anden måde), c er den mindste organiserede form, hvori levende stof kan bestå som sådant, d. v. s. med vækst, stofskifte, formering og reaktionsevne. Ved ophør af c-s organisation indtræder døden. - Nogle organismer er så små, at de kun består af een c (encellede), andre så store, at en nødv. forøgelse af den indre overflade kræver den levende masses opdeling i mange c (flercellede), c-størrelsen ligger hyppigst ml. 10^{-6} og 10^{-2} mm, men kan gå ned til 10^{-8} mm og op til fl. cm (blommen af Væxro) og op til fl. m (blommen af Væxro). Visse c, nerve-c, kan opnå bet. længde. Størrelsen ej uafh. af den flercellede organismes størrelse. Et menneske består af billioner af c. - Den encellede organisme er autonom, d. v. s. den antager en skikkelse, der svarer til den ned- arvede natur. Den flercellede organismes

A protoplasma.

B vacuole.

C kernehinde.

D kernelegeme.

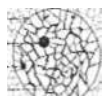
E kromatin-

korn.

F kerne-

trådnæt.

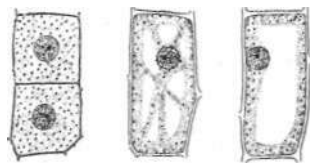
G pollegemer.

Skema af en celle.

vævs-c er i deres udformning underkastet c-vævets, organets og hele organismens indre love. Det er her organismen som helhed, der er autonom: et sluttet system. Såvel den encellede som den flercellede organisme formerer sig ved at dele, differentiere, sin levende masse. Hos de flercellede antager c her ved meget forsk. skikkelser. Ved kunstige vævskulturer taber c igen disse træk. - Den primitive, embryonale c-s vigtigste levende bestanddele (protoplasma) er følgende: 1) *Cellekerne* (nucleus), i hvis indre der findes et antal trædformede dannelser, kromosomer, og eet el. fl. kernelegeme (nukleoler); kromosomerne er synlige ved kernes' deling, mitose og meiose. 2) I kernes' nærhed, et *centrallegeme* (centrosom), der spaltes i to før c-delingerne og går til mods. poler, hvorhen kromosomernes spaltehalvdele også søger. 3) *Celleslim* (cytoplasma), der består af oftest arts-specifikke æggehvide-stoffer i kolloidal tilstand, og hvis meget store molekylerkæder kan sammenkøbes og løses således, at tilstanden hurtigt kan skifte ml. fast og flydende. Herpå beror plasmaets rige formdannelsesevne og bevægelighed (sammentrækning, strømning). Grundplasmaet er klart, men er tæt opfyldt af talr., mere el. mindre selvstændige småkorn og legemer: plastider (i plante-c), chondriosomer, golgi-apparat (i dyre-c).

I plasmaet findes i opløsning talr. stoffer, der dels tjener til energikilde ved kern. at nedbruges (forbrændes), dels tjener som byggesten i det levende stofs opbygning, c-s livsfunktioner udføres af plasmaet, men ledes af c-kernens gener. Hvordan dette sker, vides ikke. Mange c er forsynet med fimre tråde (cilier, flageller), andre formår at bevæge sig ved plasmastromninger (amøbeagtige c). - I plante-c danner der sig vandfyldte safrum (vakuoler). Disse og plasmaet selv er afgrænset af hinder, *cytoplasma-hudlag*, der er halvtgennemtrængelige.

Ung, udvokset og gammel plantecelle.

Dyre-c er nøgne og ofte tæt forbundne uden skarpe grænser. Plante-c har væg af cellulose ofte plus kork- el. vedstof (lignin). Ml. dyre-c danner der sig ofte intercellularsubstanser (brusk, ben m. v.). c-forskning kaldes *cytologi*. Studiet af c-kernen (karyologi) udgør en vigtig hjælpevidenskab til arveligheds-læren.

Celle fts.-l. ty. by i Niedersachsen; 38 000 indb. (1939).

cellebeton (navn efter de små luftceller, c indeholder), let, varmeisolerende byggemateriale fremstillet af cementmørtel blandet med skum. Dansk opfindelse.

celledannelse, opdeling af en to-el. flerkerne t plasmamasse i adskil te celler; sker oftest umiddelbart efter cellekerne-delningen (mitose, meiose), men kan komme på et senere tidspunkt, efter at der i plasmaet har dannet sig talr. kerner.

cellekerne (lat. *nucleus*, gr. *kdryon*), *biol.*, dannelse i celle, rummende kromosomerne. Opstår altid gnm. deling af tidl. kerne. To kerner kan forenes v. befrugtning.

celleskifter, *elektrotekn.*, apparat, hvorved der trinvis kan ind- og udkobles en el. fl. celler af et elektr. akkumulatorbatteri på en sådan måde, at strømmen ikke afbrydes, og akkumulatorcellerne ikke kortsluttes.

cellesystem, *jur.*, ordning af udståelse af fængselsstraffe, under hvilken fangerne anbringes i særl. celler, opr. navnlig for at undgå uheldig påvirkning fra medfanger. Betegnes også som *Philadelphia-systemet* efter fængslet i Philadelphia fra 1790. Fra det rene c (*separate- el. solitary-systemet*) adskiller Philadelphia-systemet sig dog ved, at fangen søges undergivet rel. og opdragende påvirkning.

cellevogn, lukket vogn, indrettet i celler, der benyttes til fangetransport.

cellevæg, *biol.*, den oftest af cellulose og træstof bestående væg ml. planteceller.

Cell'ini [tje-]. *Benvenuto* (1500-71), ital. guldsmed, stempelskærer, medailør og billedhugger. Har udført *Nymfen fra Fontainebleau* i Louvre, *bronzebuste af Cosimo I. af Medie* i og *Perseus med Medusas Hovede* i Loggia dei Lanzi i Firenze, foruden et *guldsaltkar for Frans I.*

Benvenuto Cellini: Guldsaltkar for Frans I., udført 1540-43.

Meget kendt er han dog for sin selvbiografi, der giver et udmærket indtryk af forholdene i Renaissanceen.

cello [(t)ʃæ-], fork. af i tal. *violoncello*, da. *violoncel*.

cellobiose [-s] (af *cellulose* + *biose*). $C_{12}H_{22}O_{11}$ disakkarid, der dannes ved hydrolyse af cellulose, c danner ved hydrolyse glukose.

cello fa'n [-s] (*cellulose* + *gj.fainein* gøre synlig), transparentfolie, fremstillet af cellulosexantogenat opløst i natronlud og ved udpresning gnm. en fin spalte i surt fældedbad udskilt som cellulosehydrat på lign. måde som kunstsilke, c er meget stærkt i tør tilstand og kan ved lakering gøres fugtighedsbestandigt. Største anv. indpakningsmateriale. (Cellophan er opr. firmanavn for f. fabrikat; lign. cellulosefolier fremst. nu i fl. lande, i Danm. således Danofan).

cel'lo'n [-s] (*Ecarit*, *Trolit B* og *W*), glasklart formstof (plastic), fremstillet af sekundære-celluloseacetat med blødgøringsmidler; forarbejdes på lign. måde som celluloid (el. sprøjtestøbes), men er ikke brændbart. Anv. til film, ruder i automobiler m. m.

cellu'la'rpato'lo'gi' [-s] (lat. *cellula* lille celle -f *patologi*), sygdomslære, grl. af R. Virchow i midten af det 19. årh.; går ud på, at de sygelige tilstande skyldes forandringer i cellerne el. disses livsvirksomhed. Ved sit gennembrud afløste og kuldkastede c den fra den gr. oldtid herskende humoralpatologi og var i en periode dominerende. Nu delvis, men vistnok noget overdrejet, afløst af fysiolog. synspunkter.

cellu'lase [-s] (*cellulose* + gr. (di)ást)^" spaltning), enzym, som kan spalte cellulose til glukose. Forekommer i lavrestående dyr og planter, f. eks. i visse snegle, bakterier og svampe.

cellulid, kunsts pindstof fremstillet ad kern. vej (kemotave) ud fra cellulose på samme måde som kunstsilke (viskose). Trådene samles dog fra et stort antal spindsteder (man anv. spindebruser med indtil 3000 huller) i et »kabel« på et transportbånd, hvorefter det skæres i passende længder (stentlæver) til spinning, c spindes enten alene el. sammen med bomuld og finder stigende anv. takket være en stadig forbedring af dens kvalitet. Manglerne er ringe isolationsevne (varmevævne) og ringe vaskefasthed.

cellulo'i'd [-s] (*cellulose 4- o id*), *pyralint*, *xylofit*, cellulosenitrat-kamfer-formstof, et af de ældste formstoffer (plastics), har, trods brandfarlighed, stadig et stort marked (verdensprod. ca. 40 000 t årlig) p. gr. af sin styrke, elasticitet, glans, farvningsmulighed, lette bearbejdelighed og relative billighed, c fremstilles ved, at nitrocellulose med ca. 10,5-11,5 % kvælstof behandles med alkohol og kamfer i et kraftigt bløndeapparat, c er plastisk formbart i varmen og kan mek. forarbejdes ved alm. temp. c er modstandsdygtigt over for olier, alkalier, syrer, men opløses af forsk. organiske opløsningsmidler. Bl. de talr. anvendelser kan fremhæves kinematograf. film, hvortil c trods dets brandfarlighed er vanskeligt at erstatte.

cellu'lo'ngarn [-s], erstatningsspindemateriale af traccellulose, fremstilles som fiberbånd på papirmaskine og drejes på spec. spindemaskiner; er blødere og smidigere end papirgarn; bruges bl. a. i hatindustrien.

cellu'lose [-s] (lat. *cellula* lille celle + *glukose*), kulhydrat, polysakkarid ($C_6H_{10}O_5$)_n, hvor *n* er et stort, ikke nøjere kendt tal (måske ca. 2000). c forekommer udbredt i naturen, idet den udgør hovedbestanddelen af planternes cellevæg, således også af træ (40-50%), bomuld (90%). Ren c er en hvid masse, uopløselig i næsten alle opløsningsmidler, c smelter ikke, men dekomponeres v. høj temp. bl. a. til vand, eddikesyre og acetone. Ved hydrolyse med syrer fås glukose. Visse bakterier, der bl. a. findes i drøvtyggernes fordøjelseskanal, kan nedbryde c. c er et af industriens vigtigste råmaterialer. Det er meget modstandsdygtigt overfor

alkalier, men ved behandling med koncentreret natronlud finder der en mercerisering sted. I varme el. ved indvirkning af blegemidler el. syre svækkes fibrenes styrke, c-fremstillingen af træ er en af nutidens største kern. industrier. Træ indeholder 40-50 % c, 20-30 % lignin og 10-30 % hemic o. a. polysakkarider. Ved fremstillingen hugges træet til flis og behandles i reglen i stående kogere (rumindhold 100-300 m³) enten med en sur kalcium-bisulfitoløsning el. med en alkalisk lud indeholdende natriumhydroksyd og natriumsulfid; i sidstnævnte tilfælde genvindes alkaliet ved inddampning, smeltning og kaustificering, idet alkalitabet dækkes med natriumsulfat. Opvarmningen sker med direkte og indirekte damp. Herved bringes c-s led-sægestoffer i opløsning, c er selv uopløselig og bliver tilbage som en hvid masse. Alt efter behandlingsmåderne betegnes det vundne produkt som sulfit- el. sulfatc. Af affaldsluden fra sulfitt (sulfittud) fremstilles alkohol. Store mængder c anv. til papirfremstilling. Estere af c f. eks. c-nitrat (nitroc) og c-acetat anv. som lakker, formstoffer etc. c-nitrat desuden som sprængstof (skydebomuld); c-xantogenat er udgangsmaterialet for kunstsilke- og cellofanfremstillingen, c fremstilles særlig i USA, Sovj., Sverige, Norge, Fint., Canada og Tyskl.

cellu'loseaceta't, estere af cellulose og eddikesyre; fremstilles af bomuldsaffald og iseddike med svovlsyre som katalysator; anv. til ubrændbare film, folier, acetatsilke, lakker m. m.

cellulosedynamit, nitroglycerin gelatineret med cellulosenitrat.

cellulosefoder, kunstigt kraftfoder, fremstillet ved blanding af papirmasse (cellulose), proteinholdige-foderstoffer, melasse samt uorg. salte. Ingen nævneværdig praktisk bet.

cellulosefortynder, vædske, der anv. til fortynding af celluloselakker; består væsentlig af alkohol blandet med acetone, amylnacetat el. lign.

cellulosegæring, gæringsproces, fremkaldt af visse bakterier, hvorved cellulose nedbrydes til kuldioksyd og metan, c er årsagen til sumpgas.

celluloselakker fremstilles af nitrocellulose og har vundet indpas i årene efter 1. Verdenskrig, da man lå inde med ubrugte nitrocelluloselagre. Anvendeligheden af c forudsætter fremstilling af en lavviskøs nitrocellulose med stor opløselighed i de gængse organiske opløsningsmidler, f. eks. til sprøjtelakering af automobiler (Ducolac). c indeholder desuden blødgøringsmidler (ricinusolie, trikresylfosfat, dibutyltaltal o. a.). c er hårdere end oielakker, uangribelig af varmt vand og alkalier; anv. meget i møbelindustrien.

cellu'lose-xantogena't [-san-] (*cellulose* + gr. *ksanthás* gul), opstår når cellulose behandles med natriumhydroksyd og svovlkulstof. Det herved opståede c danner med natronlud en viskos masse (viskose), der kan udpresses i tynde tråde; ved behandling af disse med syre gendannes cellulosen, der da fås i tynde blanke tråde, som kan spindes (kunstsilke). På lign. måde fremstilles cellofan af viskosen.

Ce'losia [-s] (nylat. af gr. *kéleos* brændende), slægt nær salturtfam. Et par enårigge arter med violetter, røde el. gule blomster i monstørse blomsterstande; er alm. haveplanter. Kaldes på da. *hanekam*.

Celo'texplader [-s], isolerende fiberplader til bygningsbrug; fremstilles normalt af presserester fra sukkerrørindustrien.

Celsius [-s], *Anders* (1701-44), sv. astronom og fysiker. Foreslog 1742 at dele termometerskalaen i 100 grader ml. vandets frysepunkt og kogepunkt.

Celsus [-k-] (ca. 180), rom. filosof. Stridskrifter mod kristendommen.

Celsus, *Aulus Cornelius* (1. årh. e. Kr.), rom. forfatter til en encyklopædi i 20 bøger, hvoraf omtrent 8 bøger om lægevidenskab.

cel't [-s] (vulgærlat. *celtis* stenhuggermejsel), økseblad med skaftør fra bronze- og jernalder. (111. sp. 708).

celtic revival, *the* [6a 'kæltik ri'vaivlj (eng: den keltiske genoplivelse), en irsk litt. bevægelse opstået omkr. 1890. Forfatterne (Douglas Hyde, W. B. Yeats, G. W. Russell, Lady Gregory (1852-1932), Padraic Colum (f. 1881) o. a.) søgte at skabe en selvstændig irsk litt. til støtte for den polit. frihedskamp. Man fandt inspiration i den irske sagnlitt. og skrev på keltisk og eng. Bevægelsen førte til oprettelse af et nationalteater i Dublin.

cembalo [(t)læm'-] (ital. *clavicembalo*), klaverinstrument fra tiden 1550-1780, tonerne frembragtes ved, at små hornstifter passerede strengene, c havde fasan

som et mod. flygel med som regel to manualer og en række registrertræk, hvorved tonerne kunne skifte klang og styrke. På eng. kaldtes det *harpisichord*. Den ofte meget mindre taffelformede model med kun et manual og ofte ganske ringe oktavomfang kaldtes *spinet* (eng. *virginal*).

ce'men't [-s] (lat. *cementum* udhugget sten), mineralsk bindemiddel, ofte pulver, der i forb. med vædske, ofte vand, hærder til en stenetagtig masse alene p. gr. af kem. processer ml. c og vædske. Den i byggetekn. mest anv. c er Portland-c. Den fabriksfremstillede l. gang i 1824 i Engl. af den eng. murermester Aspdin, der kaldte den Portl.-c på af dens lighed med kalksten fra Portland. Den fremstilles nu i roterovne ved blanding og brænding af opslæmnet, finmalet kalkog ler, hvortil velegnede råmaterialer findes i Danm., f. eks. ved Limfjorden og Mariager Fjord, hvor den da. c-industri er koncentreret. Ved ca. 1500° sinterer massen og danner nøddestore klinker, hvori kalk og ler har forbundet sig kem. til kalksilikater, kalkaluminater m. m. Klinkerne males og danner halvdelevans Portland-c, et fint, gråt puter. I forb. med vand hærder Portland-c til en stenetagtig masse, hvis styrke vokser med tiden, navnlig i de første døgn. (Tilsætning af sukker, boraks m. m. hindrer fuldstændigt c-s afbinding (hærdning)). Man skelner ml. alm. Portland-c og hurtigt-hærdende c, der efter få døgn giver lige så stor styrke som alm. Portl.-c efter en måned, men større temp.stigning, der kan holde sig længe i kernen. Dette sidste kan føre til revner i store betonmasser (f. eks. spærredæmninger) og til sådanne fremst. særl. lavvarme-c. Lign. prod. er alc. molerc, rapide og veloc; de tre sidste er da. Hvid Portl.-c (hvid cement) bruges, hvor farven har betydning. Den fremstilles ofte som Portland-c, men råstoffer og brændsel er jernfri. Den kan også brændes af dolomit ved lavere temp., men svulmer da under størkningen.

cement-asbest, byggemateriale, der ofte betegnes asbestcement el. eternit.

Cett.

cementationszone, *geol.*, zone under grundvandspejlet, hvori i vandet opløste stoffer afsættes. I malmlejer er c rigest på malm.

cementbaciller, alunkrystaller (ikke baciller), der udkrystalliserer i og ødelægger cement (især ved bygningsarbejde i saltvand); skyldes for stort aluminiumindhold i cementen.

cementbetonbelægning, vejbelægning, fremstillet ved udstøbning af cementbeton på en vejbane i bestemt tykkelse på et afrettet vejplanum fra et og oftest transportbortblandeanlæg v. hj. af en fordelevogn. Cementbetonen komprimeres derefter ved stampning el. vibring og afrettes således, at den får en jævn overflade, afpasset efter det ønskede vejprofil. Belægningens tykkelse gøres fra 8 til 20 cm, alt efter fremstillingsmåden, trafikken størrelse og undergrundens beskaffenhed. Som oftest armeres belægningerne med et jernet, der hindrer opståede revner i betonen i at brede sig. Dersom bredden af belægningen er større end 5-6 m, forsynes den med en asfaltfyldt midterfuge, og desuden indlægges tværfuger med en indbyrdes afstand på 8-30 m. c hører til de bedste vejbelægninger.

cementte'ring (*indsætning*), nu sjældent anv. opkulsningsproces, hvorved blødt stål 14-20 dage glødes med kulstofholdigt materiale ved 800-1100° c i lukkede cementtørvne (karbidiseringsovne); herfra betegne, »cementstål«.

cement'tit [-s], *jernkarbid*, Fe₃C, svarende til 93,3 % jern og 6,7 % kulstof, c er hård og »slidfast, men skør, og en af de vigtigste strukturbestanddele i stål og støbejern. Krystalliserer som et netværk af små, slanke krystaller, c er identisk med mineralet *cohenit*.

cementkobber, kobber vundet ved udstentering. De forvittede og knuste malme udledes med fortyndet svovlsyre; af kobberopløsningen udfældes c v. hj. af jern.

cementmarmor, kunstmarmor med cement som bindemiddel.

cementmursten fremstilles ved presning af tør, oftest mager cementmørtel til murstensformat. Styrke og frosthæthed ikke altid tilfredsstillende.

cementmørtel fremstilles af cement, sand og vand, kan dog være sandfri. Bruges til muring, pudning og støbning. er stærkere end kalkmørtel.

cementprøvning udføres for at kontrollere cements egenskaber og foretages efter regler nøje beskrevet i normer, der er omtrent ens i de forsk. lande. Man kontrollerer finhed, kern. sammensætning, størkningsforhold, formbestandighed, vandbehov og styrke.

cementrør, størstampede rør af cement, sand og sten; anv. til vandledninger og afløb. Jfr. betonrør.

cementsten, lerholdig kalksten med hydrauliske egenskaber ved brænding. I Danmark er bl. a. ortoceratitkalken og c-konkredonerne i moleret c.

cementstål, stål fremstillet ved cementering af blødt stål el. svejsjernet; bruges tidl. til fremstilling af fine knive o. l.

-een [se'n] (gr. *kainos* ny), fra en af perioderne i Jordens tertiær-el. kvartærtid.

cénacle [se'nakl] (fr. af lat. *caenaculum* spisestue), opr. brugt om den sal, hvor Kristus indstiftede Nadveren, dernæst om lutt. sammenslutninger som de to cénacler fra 1823 og 1828, der forenede de fr. romantiske digtere.

Cenci ['tjæntʃi], *Beatrice* (1577-99), rom. adelsdame, sammensvør sig med sine brødre og sin stedmoder om at myrde faderen, Francesco C., 1598. Henrettedes. Shelley har i tragedien »The Cenci« (uhistorisk) skildret hende som engleskikkelse.

céndré [sa'ndre] (fr. af *céndre* aske), askeblond.

Cendrillon [sadr'i'ja] (fr.), Askepot.

Cen'nini [tje-], *Cennino* (ca. 1370-ca. 1440), ital. maler; skrev en bog om 14. årh.s malerkunst og dens teknik; *Trattato della Pittura* (1437, udg. 1821, sv. 1946).

cen'o'ma'n [-s] (lat. *Cenomanum* (byen) le Mans), nederste etage af øvre kridt. I c kridttidens største transgression. I Danmark. Arnager-grønsand.

Cenotaph, the [5a 'sændta:f] (eng.), mindesmærke i Whitehall for de faldne i 1. Verdenskrig, jfr. kenotaf.

cen'sor [-s-j] (lat. *cen'sere* tælle, vurdere), 1) rom. embedsmand, der besørgede folketælling, opstilling af senator- og ridderlister, bortlicitation af offentl. arbejder m. v. Fra 443 f. Kr. valgtes m. visse mellemrum (oftest 5 år) to c. Fra 351 f. Kr. havde plebejerne adgang til embedet, der under republikken var Roms fornemste; 2) i moderne samfund: den, der udøver censur.

Censo'rinus (3. årh. e. Kr.), rom. grammatiker. Forf. til *De die natali* (om fødselsdagen) omhandlende himmellegemernes indflydelse på menneskets fødsel.

cen'su'r [-s] (l&t.censura af *cen'sere* bedømme), egl. bedømmelse, anv. om bedømmelse af eksamensprøvetninger, af kunstværker indsendt til udstilling m. v.; fremdeles om offentl. myndigheds kontrol med tryksager, teaterforestillinger, film, inden disse fremkommer offentligt, c i sidste betydning, kan anv. ud fra alm. sømmelighedshensyn, men har spec. i diktaturstater fået betydning som middel til at tvinge opposition mod myndighederne til tavshed. Da, grundlovs § 84 sikrer enhver borgers ret til at offentliggøre sine tanker på tryk uden forudgående c, men under ansvar for presseloven.

cen'su're're, udøve censur.

cen'sus [-s] (lat. af *cen'sere* tælle, vurdere), 1) I det gi. Rom censorernes folketælling og fordeling af borgerne på valg- og skattelister samt lægdsruller. - 2) I nyere tid den formue el. indkomst, der kræves til valget el. valgbarhed. (I Danmark. f. eks. c ved landsingsvalg 1866-1915).

cent [-s] (af *centum*) (fork: c), mønt = 1) 1/100 holl. gulden; 2) = 1/100 USA-dollar.

cental [sænti] (af *centum*), amer.-eng. vægt = 100 pounds = 45,36 kg.

Centau'rea [-s] (efter *centaurus Cheiron*, bot., d. s. s. knopurt).

Cent'au'ren [k-] (gr. *kéntaurus* et uhyre, halvt hest, halvt menneske), stjernebillede på den sydl. himmel.

centavo [sæn't'avo] (af *centum*), 1) mønt i Syd- og Mellemamer. = 1/100 peso; 2) mexicansk mønt = 1/100 peso; 3) [s'æn't'au] portug. mønt = 1/100escudo.

cent'narium [-s] (af *centum*), hundredårsjubileum.

centerbord (eng. *centre-board*, egl: midterbræt), søv., sænkekøl.

center-court ['sænts 'kɑ:t] (eng.), internat. betegn. for tennisbaner, som anv. til større turneringer og opvisninger. Betegn. stammer fra c i Wimbledon. I Danmark. anv. oftere betegn. *opvisningsbane*.

centerless-slibning ['sæntsrlæs-1] (eng: uden centerering), slibemetode, hvorved emnet understøttes ved at rulle på slibestenen og en støtteskive.

centervinkel ['sæn-'1] (1. led af *centrum*), vinklen ml. to radier i en cirkel.

centesi'mal [-s] (lat. *centum* 100), inddelt med 100 som grundtal. Eks: celsiusskala.

centesi'malvægt [-s] (lat. *centum* 100), en vægt, hvor den vejede genstand vejer 100 gange så meget som lodderne.

centesimo ['tjæntæz-] (lat. *centum* 100), flertal *centesimi*, ital. mønt = 1/100 lira.

centi'sesim (lat.), den hundrede.

centi- [-s] (lat. *centum* 100), i metersystemet 1/100 af enheden.

centime [s'd'tim] (lat. *centum* 100) (fork: c), schw., belg. og fr. mønt = 1/100 franc.

céntimo ['pæn-] (lat. *centum* 100), mønt; i Spanien = 1/100 peseta; i Venezuela = 1/100 bolivar; i Costa Rica = 1/100 colon; i Paraguay = 1/100 guarani.

centimorgan (efter Th. H. Morgan), i arvelighedslæren måleenhed, der udtrykker afstanden ml. gener på kromosomer, anv. ved kortlægning af kromo-

somer. 1 c svarer til fremkomst af 1 % overkrydsningsgameter, d. v. s. kønscelle typer, i hvilke de koblede gener har byttet pladser. Hertil svarer 2 % kromosomoverkrydsning. Jo større genafstanden er, jo større er sandsynligheden for, at generne skilles fra hinanden ved overkrydsning. Overkrydsningshyppigheden er ligefrem proportional med genernes indbyrdes afstand.

cent'nær [-s] (lat. *ce'num* 100) (fork: ctr.), 100 pund. 1 metercentner (i Tysk. kaldet doppelcentner) = 100 kg.

Cent nouvelles nouvelles, *les* [le 'sa 'nuvæl nuvæl] (fr: de 100 nye noveller), fr. novellesaml. fra 15. årh., efterligning af Boccaccios »Decamerone«.

Cent'o'nelle antiche ['tʃænto- 'tike] (ital: 100 gamle noveller) el. *il novellino*, ital. samling af 100 noveller, hvoraf alverdens forfattere har hentet inspiration; stammer antagelig fra det 13. årh.

cent'ra'l [-s] (af *centrum*), som hører til el. angår midtpunktet el. kernepunktet; vigtigst, hoved-, - med., i forb. med nervesystemet antyder c forb. til centralsystemet, i forb. med kredsløbet betyder c forb. med hjertet.

centraladministration, de øverste statslige forvaltningsmyndigheder, i Danmark. særlig ministerierne.

Centralafrika, det af Congo med bifloder afvandede område.

Centralalperne, Østalperne S f. de nordl. Kalkalper..

centralantændelse, hurtig og sikker antændelsesmekanik i bagladegeværet. Tændsatsen er anbragt i en fænghætte centralt i bunden af patronhylsteret.

Centralasien, højsletterne i og bjergene i og omkr. Tibet, Sin-kiang og Mongoliet.

centralbank, siddelbank, som er organ f. et lands pengepolitik; virker som bank f. landets øvr. banker.

centralbatterisystem, telefonsystem, hvor mikrofonstrømmen tages fra et på telefoncentralen opstillet batteri.

centralbevægelse, en bevægelse af et legeme under påvirkning af en kraft rettet mod et fast punkt, centrum. Eks. på c er planetbevægelser.

centralbiblioteker er i Danmark. visse købstadsbibl., der foruden at betjene deres egen by virker som bibl. for et nærmere afgrænset område (amt el. mindre) og teknisk vejleder for disses sognebibl. Tanken om c blev rejst af overbibliotekar H. O. Lange 1909, og 1914 begyndte de første c i Vejle og Holbæk. 1949 fandtes 33 c foruden et i Torshavn på Færøerne. c er typisk for da. bibl.-væsen og er blevet efterlignet i No. og Sv. If. den nugæld. bibl.lov får c et særligt tilskud på indtil 8000 kr.

centralbygning, bygning, der er symmetrisk opbygget om en lodret akse. c-s plan er altså enten rund, 3-, 4-el. manglekantet, el. f. eks. regelmæssigt stjerne- el. korsformet. To så ulige kirker som den 5-tårnede i Kalundborg og Marmorkirken i Kbh. er begge c.

centraldepression, *geol.*, inderlavning. **centraleksekutivkomité**, indtil 1936 sovj. råd, valgt af sovjetkongressen, der overførte sin lovgivende magt til c. Bestod fra 1923 af unionssovjeter (451 medl., valgt af de lokale sovjetter) og nationalitetssovjeter (136 medl. fra unionens medlemsstater og -områder), c valgte den sovj. unionsreg. (folkekommisssarenes råd). Ved forfårt. af 1936 afløstes c af øverste sovjet.

Central India Agency ['sæntsr'l 'indja 'æid33nsi] (eng.), tidl. agentskab i Indien omfattende 88 indiske fyrstestater (bl. a. Indore og Bhopal); 133 630 km²; 7 506 000 indb. (1941).

centralisation, *centralisme* el. *central-system*, bestræbelser for at samle den offentl. myndighed hos centrale statsorganer, modre. decentralisation.

centralis'me (af *centrum*), samle på eet sted; bringe under fælles ledelse.

centralkirke, kirke med plan som centralbygning.

centralkobling, jernbanekobling, hvor pufferne er sammenbygget med trækkerog kobling i et apparat midt for vogn-

enderne, så man ikke behøver at træde ml. pufferne for at koble to vogne, c anv. overalt i USA, i Eur. kun ved sporvogne og spec. togtyper, f. eks. lyntog. Ved autom. c foregår sammenkoblingen af to køretøjer ved, at c stødes mod hinanden. Løsningen sker f. eks. ved trykluft.

centralkomité, udvalg, der leder en større sammenslutn.s arb. Normalt om de kommunistiske partiers øverste udvalg.

centrallegeme, *biol.*, d. s. s. *centrosom*.

centrallukker, *foto.*, d. s. s. objektivlukker.

Centralmagterne, Tyskl. og dets forbundsfæller (Østr.-Ung., Bulg., Tyrk.) i 1. Verdenskrig.

Centralmassivet, fr. *Massif central* [sa'tral], 500-1500 m h. plateau i Midtfrankr. gennemskåret af Loires og Alliers dale, hvorved det falder i 3 dele: Auvergnens højland, Monts du Forez og Cevennerne. C består af arkaiske dannelser, mod 0 delvis overljet af nyere vulkanske dannelser; det har ikke været oversvømmet siden kultiden og er derfor stærkt nederoderet.

Centralmissionen, grl. 1910, er et metodistisk, forkyndende, filantrop, arbejde i Kbh.

centralmuseer, benævnelse for de større kulturhist. provinsmuseer, som regel stifts- el. amtsmuseer, med et omfattende virkeområde, c findes i Ålborg, Århus, Rønne, Odense, Haderslev, Herning, Hjørring, Holbæk, Kalundborg, Kolding, Maribo, Randers, Sønderborg og Viborg.

centralnervesystem, fællesbetegn. for hjerne og rygmær.

centralprojektion, projektion, hvor sestrålerne går gnm. et fast punkt, øjepunktet.

Central Provinces [sæntral 'prävinsiz], prov. i Hindustan; 256 200 km²; 16 814 000 indb. (1941). Hovedstad: Nagpur.

centralskoler, i da. landkommuner skoler for de ældste folkeskoleelever fra fl. skoledistrikter el. komm. (indført 1937); udstyret med fagløgaler til sløjd, husgerning og gymn., evt. bibl. o. l.

centralsmøring, et særligt system for smøring af et bilchassis' smøresteder. Fra hvert af disse er der ført en ledning til et smøreapparat, som er forsynet med f. eks. en pedal, som føreren kan trykke ned og derved på en gang smøre alle smøresteder. Apparatet kan kombineres med koblingspedalen.

centralsol. Kant antog, at stjernerne i Mælkevejssystemet bevægede sig om c i analogi med planeternes bevægelse omkr. Solen. Nyere undersøgelser har vist, at hovedparten af Mælkevejssystemets stjerner bevæger sig i omtr. cirkulære baner omkr. en massekoncentration nær systemets centrum bestående af et meget stort antal stjerner.

centralsygehus, større sygehus med adskilte kir. og med. afd., røntgenklinik, en el. fl. specialafd. og ofte klinikker til ambulat. behandl. I de senere år er der bygget talr. c i Danm., så at der nu findes et el. to c i hvert amt. Tidl. byggedes mindre, blandede sygehuse, hvor en overlæge behandlede alle forekommende sygdomstilfælde.

centralvarmeanlæg, varmeanlæg, hvor varmen produceres i eet rum og derfra gnm. et ledningssystem v. hj. af 1) luft, 2) vand, 3) vanddamp føreles til de øvrige rum. - 1) Den varme luft produceres i reglen i en calorifere, hvorfra den, evt. iblandet frisk luft føres ud til lokalerne gnm. et kanalsystem. Dette system bruges mest ved store lokaler, hvor opvarmningen sker i korte perioder (kirker o. lign.). - 2 a) Fra kedlen cirkulerer det varme vand gnm. et rørsystem med radiatorer. Cirkulation fremkommer enten p. gr. af forskellen i vægtfylde ml. det varme og det kolde vand, el. især ved større anlæg v. hj. af pumper (varmepumper). Systemet anv. især i beboelsesejendomme. - 2 b) Ved det såk. kritill-system indstøbes varmtvandsrørene i loftet og isoleres opefter. Betonmassen under isolationen opvarmes derved og ud-

stråler varme til det underliggende rum. Dette system er endnu under udvikling, men har sikkert en fremtid for sig, da det giver behagelig varme og er ret billigt i drift, mens anlægget er dyrt. - 3 a) Lavtryksdampanlæg, hvor varmen transporteres v. hj. af vanddamp med ringe overtryk gnm. rørsystem med radiatorer. I radiatorerne fortættes dampen, hvorved fordampningsvarmen afgives; det fortættede vand føres tilbage til kedlen. Mangel er, at systemet er svært at regulere, at overfladetemp. er høj, hvilket kan give dårlig luft p. gr. af udtørring af luftens støv. Bør derfor ikke anv. til opholdsrum. - 3 b) Vakuumdampanlæg, hvor varmen transporteres af vakuumdamp. Da temp. af mættet vanddamp falder med trykket, kan anlægget reguleres ved regulering af vakuomet. Vakuomet kan f. eks. opretholdes v. hj. af en pumpe, som suger vand og luft ud af anlægget og derved samtidigt skaber en god cirkulation. Systemet er regulerbart, der fremkommer hurtig afkøling efter lukning, og der er ikke fare for vandskader.

centre ['s-] (eng. af *centrum*), egl. sparke en fodbold ind mod banens midte; navnlig: aflevere en fodbold til en mædspiller.

centre'forward [-v-] eng. ['sænt3'få:wad] (eng.), den midterste angrebsspiller i fodbold o. l. spil.

centrehalfback ['sænta'hatfbåk] (eng.), centrale forsvarsspiller i fodbold o. l. spil.

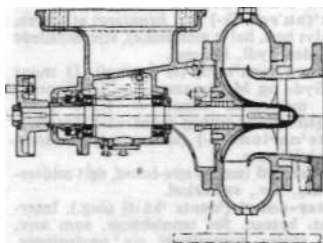
cent're're ['s-] (fr. *centrer* anbringe centrum nøjagtigt), indjustere en række punkter på en ret linie, f. eks. centreerne for kuglefladerne i linserne i et optisk instrument. - *tekn.*, fastlægge en akse i et emne v. boring af pinollhuller i stykkets endeflader.

centrifugal [sæntrum + lat. *fugere* flygte], midtpunktflyvende.

centrifugalkraft, den kraft, hvormed et legeme, der udfører en cirkelbevægelse, synes at påvirkes bort fra cirkelns centrum, c er lig med og modsat rettet af centripetalkraften.

centrifugalmaskine, fys. apparat til påvisning af lovene for cirkelbevægelse og rotation.

centrifugalpumpe, pumpe m. et rote-

Halvaksial centrifugalpumpe (pumpehjulet på den frie del af akslen).

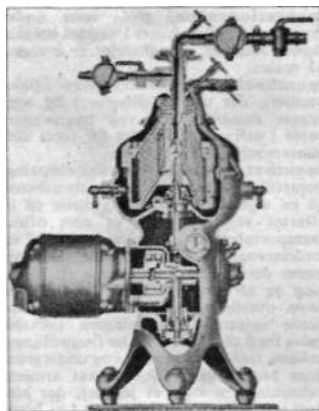
rende, indkapslet skovlhjul; de særligt udformede skovle overfører bevægelsen til luften el. vædsken. c fungerer v. hj. af centrifugalkraften (jfr. pumpe).

centrifugalregulator, apparat, som v. hj. af roterende svingvægte regulerer omdrejningstallet for kraftmaskiner ved at ændre tilførslen af drivmiddel.

centrifugalstøbning el. *slyngstøbning*, støbemaade, hvorved formen bringes i hastig rotation, og centrifugalkraften trykker det istøbte materiale mod formvæggen; c anv. for at få tæt støbegods til ror o. l.

centrifugalventilator, en art centrifugalblæser med et system af hurtigt drejende vinger, virker som ventilator el. ekshaustor.

centri'fuge [sæntrum -f lat. *fuge re* flygte], apparat til adskillelse af faste og flydende el. lettere og tungere flydende stof-

Skumfri trykcentrifuge.

fer v. hj. af centrifugalkraft, der adskiller bestanddelene. I *mejeribrug*et anv. c til adskillelse af sødmælk i flode og skummetmælk. 1878 konstruerede den da. ing. L.C.Nielsen (1848-1930) og svenskeren G. de Laval, uafhængig af hinanden den kontinuerligt virkende c. c gav stødet til det mod. mejeribrugs udvikl., idet den muliggjorde behandlingen af store mælke-mængder på kort tid. c-s ydelse øgedes stærkt ved indførelsen af forsk. forbedringer. En mod. c behandler ca. 5000 l mælk i timen og efterlater mindre end 0,05 % fedt i skummetmælken. Hastigheden er ca. 6500 omdrejninger pr. min.

centripe'ta'l [sæntrum + lat. *petere* søge], midtpunktsøgende.

centripetalkraft, den kraft, som er nødvendig for at holde et legeme i en cirkelbane med konstant hastighed, c skal være rettet mod cirkelns centrum og have

størrelsen $\frac{mv^2}{r}$, hvor *m* er legemets masse, *v* dets hastighed og *r* cirkelns radius. Ved hurtigt roterende legemer kræves så stor c, at stoffets sammenhængskraft ikke altid er tilstrækkelig, så at legemet kan sprænge.

centrosojuz [sæntrasa'jus] (russ: centralforbundet), uøvede organ for Sovj.s brugsforeninger.

centro'so'm [-s-] (*centro*-vedr. centrum + *-som*), *pol.-el. centrallegeme*, lille kugle- el. stavformet, lysbrydende dannelse; forekommer ved polerne i dyrecellen under dennes deling samt i forplantnings-cellerne hos visse sporeplanter.

centrum ['s-] (lat. af gr. *kéntron*, egl. brod, spids), midtpunkt; 1) *mat.* Et punkt er c for en kurve el. flade, når kurvens el. fladens punkter ligger symmetrisk med hensyn til dette punkt; 2) *med.* Inden for centralnervesystemet hver gruppe af nerveceller, der udgør det organiske substrat for visse funktioner (synscentret, talecentret osv.).

centrum, *polit.* parti el. partier, der indtager mellemstandpunkt. Særlig om ty. Katolske C (Zentrum), der i 1870erne under Windthorst førte »kulturkampen« mod Bismarck. Efter 1918 som midtergruppe i rigsdagen med i de fleste ty. regeringer til 1933 (Bruning 1930-32); opløst af Hitler 1933, genrejst i vestl. besættelseszoner efter 1945 som kristel. demokr. parti (CDU, Kristel.-Dem. Union, el. CSU, Kristelig-Soc. Union); v. borgerl. vælgeres tilslutn. stærkeste parti i Bayern.

centum ['k-] (lat.), hundrede.

cent'tu'rie [k-] (lat: *centuria* af *centum*), 1) afd. af en rom. legion (60 c); 2) afd. af den rom. folkeforsaml. *comitia centuriata* (196 c).

centuri'o'n [k-] (lat. *centuria*), befalingsmand over en centurie. c var underofficerer og kunne ikke avancere til egl. officersstillinger.

century ['sæntjuri] (eng. af lat. *centum* 100), en spillers score på 100 points i en cricket-halvleg.

centweight ['sæntweɪt] (*centum* + eng. *weight* vægt), d. s. s. hundredweight * 112 pounds.

cephalal'gi' [sef-] (gr. *kēfaiē* hoved -f -algi), hovedpine.

Cepha'lanthera [sef-] (gr.-lat.), *bot.*, d. s. s. skovlilje.

cephalica [se'fa-] (gr. *kēfaiē* hoved), huden på armen.

cephalo'poder [sef-] (gr. *kēfaiē* hoved h -pod), d. s. s. blåsprutter.

cephalo'thorax [sef-] (gr. *kēfaiē* hoved + *thoraks* brystkasse), hos krebsdyrene o. a. det sammensmeltede hoved og bryst.

Cephelder [sefe'i-], en gruppe foranderlige stjerner, der udmærker sig ved overordentlig regelmæssig lysveksling, navn efter stjernen S i stjernebilledet Cēpheus.

Cepheus [se:'fous] (efter den gr. sagnhelt *Kēfaiēs*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

cera [k-] (lat.), voks.

Ceram [se:ram], malaj. *Serapng* [sə'raŋtʰ], ø bl. Molukkerne; 17 660 km²; ca. 110 000 indb.

Ce'rastium [s-] (gr.-lat.), *bot.*, hønsetarm.

Cera'tites [s-] (gr. *kēras* horn), slægt af ammonitter med ribbet spirallullet skal og karakt. takket lobeinlie. Hyppig i trias, især i muslingkalken.

Cerato'pyge [s-] (gr. *kēras* horn + *pygē* hale), triflobtslægt med lange torne på halen. Nedre ordovicium.

Cerato'saurus [s-] (gr. *kēras* horn + *saurus* øgle), til theropoderne hørende dinosaur-slægt, 5 m l. med benkamme på næsen. Nedre kridt i Colorado.

'Cercis siliquastrum [-'kva-], *bot.*, d. s. s. judastræ.

cere'a'lkemi [se-] (lat. *cerealis* korn-, af *Ceres*), kornkemi, mere spec. meleets og brødet kemi.

cere'bellum [s-] (diminutiv af *cerebrum*), lillehjerne.

cere'bra'l [s-] (af *cerebrum*), hjerne-.

cere'bra'ler [s-] (lat.) er konsonanter, der artikuleres med tungespids mod ganetop, som t og d efter r på højsv. og no.

cerebration [s-] (af *cerebrum*), hjernevirksomhed.

cerebro'sider [s-] (af *cerebrum*), *glykolipider*, kvælstofholdige stoffer, der findes i det centrale nervesystem og i de perifere nervers marksvæde. Hydrolyseres under dannelse af bl. a. kulhydrater.

cerebrosp'i'na'l [s-] (*cerebrum* + *spinal*), hvad der vedrører hjerne og rygmarg.

cerebrospinalmeningitis, form for meningitis; betændelse af hjerne- og rygmargshinder, sædv. epidemisk optrædende, skyldes en bakterie (meningokokken).

cerebrospinalvædske el. *spinalvædske*, vandlar vædske, der omgiver rygmarg og hjerne og udfylder hjernens hulheder. Består af vand, der indeholder små mængder salt og æggehvide. Undersøgelse af c. fremskaffet ved lumbalpunktur, er vigtig for diagnosen af hjerne- og rygmargssygdomme, idet der ved disse kan optræde forøgelse af æggehvide-mængden samt hvide blodlegemer og bakterier.

cerebrum [s-] (lat.), hjerne; bruges især om storthjernen.

ceremo'ni' [s-] (lat. *caerimonia* hellig handling), vedtægtsmæssig udført (ofte rel.) handling; højtidelig hoffelighedshandling; højtidelighed; ceremonie'el. forskreven fremgangsmåde ved c; vedrørende c, formal, højtidelig.

Ce'renagrøn [s-], varm valsede byggrøn (lav kogetid: 4-8 min.).

Ceres [se:-], 1) i rom. rel. gudinde for kornavl, identisk med Demeter; 2) *astron.*, den først (1. 1. 1800) opdagede asteroide.

cere'si'n [s-] (lat. *cera* voks), gul, voksliign. masse af kulbrinter, fås ved rensning af ozokerit (jordsvovs). Anv. som de virkelige vokstyper til bonevoks, vokspapir, salver, fiberimpregnering. Det i handelen værende c er ofte tilsat el. forfalsket ved tilsætning af paraffin.

Cereus [se:re-us] (lat.) vokslys; efter planternes form, kaktusslægt med søjle- el. kugleformede stængler; mange arter dyrkes, bl. a. »nattens dronning«.

cerise [se:ri:s] (fr: kirsebær), kirsebærrød.

Miguel de Cervantes. Paul Cézanne.

ce'rit [s-], rombisk, brunligt mineral, silikat rigt på cerium.

ce'rithiumkalk [s-], tyndt lag af hærdenet kokkolitkalk, der forekommer i Stevns Klint under limstenen (ældre danien). c. indeholder bl. a. arter af sneflen Cerithium.

cerium [s-] (efter asteroiden *Ceres*), grundstof, det vigtigste af de sjældne jordarters metaller, kern. tegn Ce, atomnr. 58, atomvægt 140, v.f. 6,9, smp. 640°, valenser 3 og 4. Udvindes dels af cerit, dels af monazit. Anv. pr. af sin letantændelighed i legering med jern el. zink til »sten« til gastændere o. l. c-oksyd er en vigtig bestanddel af aurnet.

-cerk [s-] (gr. *kérkos* hale), -hale, med en vis slags hale.

cerkesser, anden stavemåde for tjerkesser.

Cer'nica Jezero [tsærknitsa 'jæzæra], sø med stærkt skiftende areal (0-56 km²) og underjordisk afløb i Karstegenei NV-Jugoslav.

Cer naïti [tjærna 'utsj], rum. navn på Tjernovtsy i Ukraine.

cer'ne'ring [s-] (fr. *cerner* omringe), indslutning af en fæstning el. by.

Cer'nunnos [k-], gallsk gud, afbildet med hjortetakker (Gundestrup-kedelen).

ceropla'stik [s-] (lat. *cera* voks), plastisk billedfremstilling i voks, især praktiseret i **Ital.** i Renæssancen.

cero'ti'nsyre [s-] (lat. *cera* voks), C₂₅H₆₁COOH, org. »fed« syre, bestanddel af forsk. vokstyper.

Cerro de Pasco [sær:o də 'poska], vigtigste mineby i Peru (kobber, sølv, vanadin); 19 000 indb. (1940).

certation [s-] (lat. *certare* kappes), det fænomen hos planter, at støvrør med forsk. grøn-indhold ikke vokser lige hurtigt mod frøanlæggene m. bestøvning og befrugtning), hvilket kan spores som skævheder i udsplattings tallene ved visse krydsninger.

certepar'ti' [s-] (fr. *charte-partie*, egl: delt aktstykke, idet dokumentet opr. blev delt i 2 stykker, af hvilke hver af parterne fik et), skriftl. kontrakt ml. reder og befragter af et skib. I visse fragter anv. internat. vedtagne former af c.

certiff'ka't [s-] (lat. *certus* sikker -f *facere* gøre), bevis, attest, vidnesbyrd, i alm. udstedt af offentl. myndighed. - I *handel* spec. officiel inspektors erklæring om bestemt værepartis kvalitet. - I *søv.* myndigheds autoriserede anerkendelse af, at skib el. dele heraf - skibsstyrt o. l. - opfylder lovens krav (lanterner, kompas m. m.).

certosa [tjær'to:zi], 1) ital. betegn. for karteuserkloster; 2) likør, ital. char-treuse; 3) som tilleggsord, i 1890'erne Kbh. = prima: c - h e r r e [sær'to :sa] kaldtes en kbh.sk laps i 90'erne.

Certosa di Pa'via [tjær'to:za-], ital. karteuserkloster, 8 km N f. Pavia, grl. 1396; en rigt udsmykket femskibet kirke, væsentlig i ungrænsancen stil, sammenbygget med en firlænget klostergård.

certosa-mosaik [tjær'to:za-] (navn efter *Certosa di Pavia*), mosaikindlægning af benstykker på ital. renaissancemøbler.

ce'rumen [s-] (lat. *cera* voks), ørevoks.

cerus'sit [s-] (lat. *cerussa* blyhvidt), *PbCO*, hvidligt, rombisk mineral med diamantglans. Ret alm. blymalm, opstået af blyglans.

ce'rut (tamilsprog *shurutu* rulle), cigar uden spids og med en vægt over 3,5 g.

Cervantes *Saavedra* [tjær'væntæs sa-'jæ:5ra], *Miguel de* (1547-1616), Spaniens

berømteste digter. Førte et eventyrligt liv; deltog i søslaget ved Lépanto (1571) og var senere i fangenskab hos maurerne i Algier. Efter løskøbelsen vendte har. tilbage til Spanien, hvor han i øvrigt havde svært ved at klare sig økonomisk, trods den store berømmelse, han vandt ved sit mesterværk *Don Quijote* (1. del 1605, 2. del 1615, da. 1776-77), den kostelige parodi på ridderromanerne og fantasimennesket. Vigtigst bl. hans øvrige værker er *Novelas ejemplares* (1603). (Portr.)

cerve'la'tpølse [s-] (ital. *cervello* hjerne), saltet, røget pølse af fint hakket svinekød.

cervi'ca'l [s-] (lat. *cervix* nakke), hvad der henhører til nakken.

ce'ry'lalkohol [s-] (lat. *cera* voks), C₂₁H₄₃OH, indgår som ester i forsk. vokstyper.

ces [s-], den ved et J^o er halvtone el. et tonetrin sænkede tone c. ces-es, den ved to bb to tonetrin sænkede tone c. Ceskå **Lipa** [Uæska: 'li:pa], *ty.* *Bohmisch-Leipa*, cech. by ved biflod til Elben; 12 000 indb. (1939); tekstilindustri m. v.

Ce'Soir (ss'swa:r] (fr: i aften), fr. aftenavis, Paris; kommunistisk. Udg. siden aug. 1945; chefred. Louis Aragon. Oplag 1948: 450 000.

cession [s-] (lat. *cessio* overdragelse (af ejendom)) el. *transport*, overdragelse af fordring til ny kreditor. Overdrageren betegnes som ce'den't, erhververen som *cessio* 'na'r og skyldneren som 'cessus.

Cestius' pyramide [sæ-], antikt gravmonument (37 m h.) i Rom. Rejst over

den rom. prætor og folketribun Gaius Cestius (d. ca. 12 f. Kr.).

c'est la guerre [sæ la 'gæ:r] (fr: det er krigen), sådan er krigens vilkår.

Cestrum 'elegans [s-], art hørende til natkyggefam. En alm. dyrket koldhudsplante med purpurrode blomster. Stammer fra Mexico.

Ce'tatea-'Albå [tje-], rum. navn for *Bjelgorod Dnjestrøvs*.

'ceteris 'paribus (lat.), under ellers Uge (ens) forhold, »alt andet lige«.

Cetinje [tsæ-j], hovedstad i Montenegro i SV-Jugoslavien; 6000 indb. (1931).

cetolo'gi' [s-] (gr. *kétos* hval + *-logi*), kundskab om hvalerne.

Cette [sæ:ty], til 1928 stavemåde for Sete (sydfr. by).

ce'ty'lalkoho? [s-] (gr. *kétos* hval), C₁₇H₃₅OH, indgår som ester i forsk. vokstyper.

Ceuta [pæ:uta], fæstningsby i Sp. Marokko ved Gibraltarstrædet; 61 000 indb. (1947). C blev 1415 portug., 1580 sp.

Ce'ven'nerne [se-], fr. *les Cévennes*, indtil 1754 m h. fr. bjergkæde, danner SØ-kanten (mod Rhone-dalen) af central-massivet. Opbygget af granit, glimmerskifer og kalk fra juratiden, på V-siden er klimaet barsk, mod Ø er vinteren mild. Erhverv: agerbrug, færaavl og minedrift.

Ceylon [sæiton], eng. fsi'tån), 0 SØ f. Forindien og brit. dominion; 65 608 km²,

6 879 000 indb. (1947). (Kort se Indien). Hovedstad: Colombo. Uden om en central bjerggruppe (Pedrotallagalla 2540 m; Adam's Peak 2241 m) ligger et lavland. Klimaet er trop., plantevæksten varierer fra regnskov til savanne. Befolk. består af singaleser (ca. 4,6 mill.), tamiler og arabere. Der dyrkes ris, kokos, te, kakao, kaffe, gumm, kinin, nelliker o. a. krydderier. Ris må indføres, de øvrige produkter udføres. Af en totalekspor på 51 mill. £ i 1946 udgjorde te 25,4 mill. £, gumm 15,1 mill. £ (96000 t). Mine-driften leverer grafit, glimmer og adle stene. Industrien behandler landbrugs-produkterne. - *Hist.* Delvis under portug. styre fra 1517, holl. 1658; fra 1796 erobret af Engl., der fjernede sidste uafh. fyrstiger. Fik 1931 selvstyre f. indre anl., udvidet 1946 m. egen ansvarl. regering og tokammersystem, fra febr. 1948 fuld dominionstilling (Engl. beholdt luft- og flådebaser).

Cézanne [se'zan], *Paul* (1839-1906), fr. maler. I Paris under indflydelse af bl. a. impressionisterne og Zola. Først i hans sidste leveår, som han tilbragte i ensom-

Paul Cézanne: Nature morte. {Chicago}.

hed i Aix-les-Bains, vandt hans kunst påskønnelse. Har malet portrætter, figurkompositioner, landskaber og opstillinger. Formen gives gnm. fine fortoninger af lokalfarver, idet han med stor konsekvens fastholder billedets fladevirkning og søger at trænge tilbuds i tingenes væsen. Billeder på glyptoteket. (Selv-portr. sp. 716).

cf. el. cfr., fork. f. lat. *con/er* sammenlign! cf. el. c & f [si: and 'æf] (fork. f. eng. cost, /reight = værdi, fragt), handelsklausul, hvorefter sælger skal besørge og bekoste varens forsendelse til bestemmelsesstedet. CF-pligtige, civilforsvarskorpsets mand-skab, indkaldt som værnepligtige; højst 2000 årlig.

cg., fork. f. centigram. CGS-el. egs-systemet (fork. f. centimeter, gram, sekund), se absolutte enheder. CGT, fork. f. Confédération Générale du Travail.

CH, autom.-kendingsmærke for Schweiz. Chabarovsk, anden stamemåde for Habarovsk, Sovj.

Chablais [Ja'blæ], alpelandskab S f. Geneve-søen. Højeste punkt: Dent du Midi (3260 m).

Chablis [Ja'bli], fr. by i dept. Yonne; berømt vinavl (hvid bourgogne).

Chabrias [ka-] (gv. *Cha'brias*) (d. 356 f. Kr.), athensk strateg, slog Sparta v. Naxos 376, forsvarede Korinth mod Epaminondas 369.

Chabrier [Jabri'e], *Emmanuel* (1841-94), fr. komponist. 1883 internat, kendt for orkesterrapsodien *Espana*. Endv. bl. a. operaen *Gwendoline* (1886).

Chaco, Gran [tjako], 1 mill. km² stort subtropisk savanneområde omfattende det nordvestl. Argentina og tilstødende dele af Paraguay og Bolivia ml. Andes og Paraná. C gennemstrømmes af Rio Pilcomayo, Rio Bermejo og Rio Salado, der i sommertiden går over deres bredder og hyppigt skifter leje, mens de om vinteren delvis er udtørrede. Afside beliggenhed, mangel på drikkevand, insektplage, vanskelige trafikforhold og fjendtlige indianere bevirker, at C er en af de tyndest befolkede og mindst kendte egne i verden. Kun randområderne udnyttes. Indianerbefolk. anslås til 50-60 000.

E. B. Chain . Austen Chamberlain. Joseph Chamberlain. Neville Chamberlain.

Chaco-konnikten [t'fako-], strid ml. Bolivia og Paraguay om Gran Chaco. Efter langvarig dipl. uoverensstemmelse ang. den utilstrækkeligt fastsatte grænse i det delvis ukendte område kom det fra 1927 til væbenede sammenstød, der 1932 blev til regulær krig. Olieforekomsterne i distriktet var den egl. årsag. 1935 sluttedes våbenstilstand, 1938 fastlagdes grænsen ved voldgift.

Chaconne [Ja'kcm] (fr. af sp. *cha'cona* egl. navn på en dans i 3/4 takt), instrumentalform, der navnlig dyrkedes 1600-1750 og som bestod af et kort motiv (i alm. på 8 takter), der efterfulgtes af en lang variationsrække på en sådan måde, at tema og variationer dannede en sluttet enhed.

chacun à son gout [la'konasa'gu] (fr.), hver efter sin smag. Gl. fr. ordsprog, anv. af Montaigne i »Essays«, I, bog, 16. kap.

Chadderton [tjädatan], eng. by NØ f. Manchester. 31 000 indb. (1939). Tekstil-, metal- og kern. industri.

Chadidja [ta'di:d3a], Muhameds første hustru.

Chadwick [tjädwik], *James* (f. 1891), eng. fysiker. Opdagede neutronen 1932. Nobelprisen 1935.

Chafadschi [ta'fa:d3i], ruinplads 0 f. Bagdad. Ved armer, udgravninger, begyndt 1930, gøres her vigtige fund fra oldnumersk tid.

Chagal [Ja'gal], *Marc* (f. 1887), russ.-fr. maler, jøde, 1910 rejste til Paris, kontakt med kubisterne. Fra 1925 indtil Paris' besættelse bosat i Paris, derefter i USA. Hans billeder er i surrealistisk drømmestil med tung og glødende kolorit; opr. motiver fra jød. opvækstmiljø. Endv. grafiske arb., bl. a. *Hl. til Gogols »Døde Sjæle«*.

Chagas sygdom [Ja-] (efter den bras. læge Carlos *Chagas* [Jaga]) (1879-1934), sygdom forårsaget af en trypanosom, der overføres af visse væggelusarter. Angriber bl. a. hjertet, skjoldbruskkirtlen og centralnervesystemet. Forekommer i S-Amer., angriber også det nibæltede bælte-dyr.

Chagos [tfa:gos] Øerne, brit. øgruppe i Ind. Ocean S f. Forindien; 110 km²; ca. 500 indb. Hører til Mauritius.

chagrin [ra'græi?] (fr. af tyrk. *saghri* ryg), gedskind, hvori der med valser er presset et nobret mønster. Den ægte, orientalske c er fremstillet af rygstykkerne af æsels- el. hestehuder, der er presset med hårde frø, skrælet glat og presstederne bragt til at bulne ud. c-papir, der bruges til bogbind, får mønster indgraveret med valser.

Cha-har [t'ha'flar], prov. i Indre Mongoli, Kina; 281 000 km²; 2 mill. indb. Hovedstad: Wan-chuan.

Chain Jifæin, *Ernst Boris* (f. 1906), eng. kemiker, f. i Tyskl., fader russ., moder ty., emigrerede til Engl. 1933. Især berømt for sin medvirken ved opdagelsen af penicillinets konstitution. Nobelpris 1945. (Portræt).

chaise [Jæ:z] (fr. stol), let vogn. chaiselongue, da. [Jæsa'tølj] A (fr. lang stol), sofa med eet W sidelæn og skævt ryglæn. ih^te chakot [Ja'ko] (fr. af magy- WB arisk *csako*, egl. spidshue), ^K høj filt-, klædes- el. læder- ^J ^B hat, brugt fra 18. årh. i i b ^ hærene, afløst af hue el. "ij^V^V^ hjelm. (IH. viser c brugt ^-^j i det eng. artilleri 1807-09). *

chalazion [ka'latsion] (gr.), haglkorn, vansirende sygdom i øjelaagskants fectkirtler.

Chalgrin [Ja'grÆ], *Jean-Francois* (1739-1811), fr. arkitekt, gav tegning til *Napoleons triumfbue* i Paris, beg. 1806. chali'kose [ka-] (gr. *chalkos* kiselsten + -ose) kronisk betændelse af tungevævet fremkaldt af stenstøv (stenhuggerlunge). chalkedon, se kalkedon.

Chalkidiké [falkjidi'kji], da. [kal-'di-], gr. prov. og halvø 0 f. Saloniki udgående mod S fra Makedonien; halvøen, der mod S løber ud i tre mindre, smalle halvøer, er på ca. 4000 km², prov. på 3206 km² med 77 000 indb. (1938).

Chalkis [fal'kjis], da. l'kal-], hovedstad på den gr. ø Eubøa; 17 000 indb. (1938). Frugteksport. - I oldtiden vigtig handelsby. Grl. kolonier på Chalkidiké, Sicilien og S-Ital.

Cha II enger-ekspeditionen [tjätindsa-], eng. oceanograf. ekspedition (med korvetten C.) 1872-76. Opnåede grundlægg. resultater. Leder; Charles Wyville Thomson. Kaptajn 1872-74: G. S. Nares.

Chalmers [t'raimaz], *James* (1782-1853), skotsk bladmand, foreslog 1837 som den første den eng. reg. indførelsen af frimærker.

Chalmers [tja:maz], *Thomas* (1780-1847), skotsk teolog. Hovedmanden i den skotske frikirkeandelse 1843.

Chalmers tekniska hogskola [x<I-], læreanstalt i Gdteborg, Grl. 1829. Ud-danner civilingeniører og arkitekter. 1947 ca. 850 studenter.

Châlons-sur-Marne [Ja'l5syr 'mar'n], fr. by i dept. Marne; 31000 indb. (1946). Hovedsæde for handelen med champagne-vin; tekstilindustri. Mil. øvelseslejr. - Oldtidens *Catalaunum*; da. fra catalauniske marker blev Attila slået 451.

Chalon-sur-Sadne [ja'lp syr 'so:n], fr. by i dept. Saone-et-Loire ved Saone; 33 000 indb. (1946). Jern-, metal- og maskinindustri. Bet. handel med korn og vin.

cha'luin [J-] (fr. *chaloine*), slup (mellems-tor båd til orlogssbrug).

Chalupka [fal'upka], *Samo* (1812-83), slovak, digter, skrev folkelige ballader, genoplevede den slovak. litt.

Chaluz [fa'luz] (nyhebr. pioner), betegn. for de zionistiske kolonister i Palæstina. Chamba [tjamba], ind. fyrstetæt i N-Punjab, N f. Delhi; 8098 km²; 169 000 indb. (1941).

chamberlain [tjæimbalin] (eng.), kammerherre. Fra 11. årh. høj finansembedsmand i Engl. Nu kun titulært (Lord Great C). Lord C er kongens overhofmarskal.

Chamberlain [tjæimbslin], Sir *Austen* [æ:stin] (1863-1937), brit. politiker, søn af Joseph C. Fra 1892 i Underhuset, finansmin. 1903-06. Min. f. Indien 1915-17; 1919-21 finansmin., 1921-22 segl-bevander og leder af Underhuset, 1924-29 udnæringsmin. C's arbejde for Locarno-aftalerne 1925 bragte ham 1926 Nobels fredspris (s. m. Dawes). (Portræt se 719).

Chamberlain [tjæimbalin], *Houston Stewart* [hu:stan 'stjuat] (1855-1927), ty.-eng. antisemitisk forfatter. Svigersøn af Rich. Wagner. Opstillede »nordisk-arisk« änd som bærende i ty. kultur; knyttet t. altyserkerne; en af nazismens foregangs-mænd. Udg. *Die Grundlagen des 19. Jahrhunderis* (1899).

Chamberlain [tjæimbstin], *Joseph* [dsouzif] (1836-1914), brit. politiker. Fabrikant i Birmingham, kommunalpolit.

smst. 1876-1914 i Underhuset. I beg. radikal og tilsluttet Gladstone (handelsm. 1880-85), men mod denne m. h. t. Irland. Gled som leder af de liberale unionister over mod højre. Kolonimin. 1895-1903, medvirkede til Boerkrigen. Arb. især fra 1903 f. protektionisme m. præference inden for imperiet, hvilket splittede de kons. og bidrog til nederlag 1905-06. (Portr. sp. 720).

Chamberlain ['tʃæmbərlɪn], *Neville* ['næv-vil] (1869-1940), brit. politiker. Søn af Joseph C. 1918 i Underhuset (kons.). 1922-23 generalpostmester, 1923, 1924-29 og 1931 sundhedsmin. 1923-24 og 1931-37 finansmin. Gennemførte toldbeskyttelse, skaffede penge til oprustn. 1937 premiermin. og leder af det kons. parti. C-s mål var at sikre en fredelig udvikl. f. Engl. 1938 indgik C overenskomst m. Daladier, Mussolini og Hitler, hvorved områder af Cechoslov. overlodes Tyskl. (forhandl. i Berchtesgaden 15. 9., Godesberg 22.-23. 9., München 29. 9.). München-forliget bragte C såvel ovationer som kritik, men forståelsespolit. led nederlag ved ty. besættelse af Bohmen-Mahren marts 1939. C gik derpå ind for eng.-fr. blokdannelse, søgte at mægle i ty.-po. konflikt, erklærede 3.9.1939 Tyskl. krig. Da Engl. ikke kunne opfylde sine lofter til Polen, og krigsførelsen i V-Eur. mislykkedes (ty. invasion i Holl.-Belg.), afløstes C 10. 5. 1940 af Churchill; fortsatte til okt. som Lord President, dog nov. s. å. (Portr. sp. 720).

Chambers ['tʃæmbəz], *Ephraim* (1680-1740), udg. af *Cyclopaedia* 1728, den første mere almene encyklopædi i ord-bogsform.

Chambers ['tʃæmbəz], *Robert* (1802-71), skotsk forf. og forlægger. Udg. *C's Journal* (1832 ff.), et af de første folkelige magasiner. Medforf. af *Biographical Dictionary of Eminent Scotsmen* (1832-35) og *Cyclopaedia of English Literature* (1844).

Chambers ['tʃæmbəz], *William* (1726-96), eng. arkitekt, opf. 1776-86 *Somerset House*, London, f. kongen. Forkæmper f. d. overromantiske, vildsomme have. *Kew Gardens* romantiske *pagode* o. a. pittoreske småbygninger er af C.

chambertin [tøbært'e:n], rød bourgognevin (vingård nær Dijon).

Chambéry [fabe'ri:], fr. by i en Alpedalid dept. Savoie; 30000 indb. (1946). Tekstil- og læderindustri. - Savoyens g. hovedstad. Ærkebispedesæde. Bet. ødelæggelser i 2. Verdenskrig (1944).

Chambord [fə'bo:r], fr. jagtslot i øde egn nær Blois, påbeg. omkr. 1526 af Frans I.; i ungenræssance, men m. gotiske tagformer.

Chambord [fə'bo:r], *Henri*, greve af (1820-83), fr. tronprætendent. Søn af hertugen af Berry; legitimistisk tronkandidat efter farfarens Karl I.O.s død 1836 (»Henrik 5.«). Bidrog til monarkisternes nederlag efter 1871 ved at nægte at godkende en fri forfatn. og tricoloren som fr. fane.

chambre [tø:br] (fr.), kammer, værelse;

c séparée, værelse for sig.

Chamisso [Ja'miso:], *Adalbert von* (1781-1838), ty. forfatter; fr. emigrant fra Revolutionstiden. Blev berømt for det romantisk-realistiske eventyr *Peter Schlemihls wundersame Geschichte* (1814; da. 1841, v. Johs. V. Jensen 1919). Lyrik med sans for det sensationelle, chamois [Ja'mwa:] (fr. gemse; gemsekind), 1) vaskeskind; 2) en vaskeskind-lignende farve.

Chamonix [fə'mu'ni:], Alpedal ved Mont-blanc med søgt kur- og turiststed (vintersport).

chamotte [tøa'mDte] (fr.), keramisk mageringsmiddel af brændt og formålet ildfast ler; iblandes råt, ildfast ler til brænding af c-sten til ovne, digler, retorer, kapsler til porcelænsbrænding; kan anv., når temp. ikke overskrider ca. 1400° C.

Champagne [Jd'panj], gi. fr. landskab S f. belg. grænse; deles i C pouilleuse (lusede C) mod V (gælde kalkplateauer; fæarevl; berømt vinavl) og C humide (fugtige C) mod O (frugtbart lerbjrd). Stør vinavl. - Grevskab fra 10. årh., definitivt under kronen 1361. I middel-

ald, berømte handelsmesser. Under 1. Verdenskrig hårde kampe.

champagne-vine [Tam'panja], stærkt mousserende vine, som alt efter sødme-graden inddeles i flg. kvaliteter: brut og nature, extra sec, sec og (de sødeste) demi sec. Kun de i omegnen af Reims og Épernay i Champagne avlede vine har ret til at benævnes c.

Champagne [Ja'panj], *Philippe de* (1602-74), flamsk-fr. maler. Målede rel. billeder for jansenerne i klosteret Port-Royal og til fl. kirker i Paris. Bl. hans enkle og forenet virkende portrætter er *Kardinal Richelieu* i Louvre det betydeligste.

champignon [fəmpinjor] (fr: svamp, af *champ* mark), *Psalliota*, svampeslæggt af bladhatte med midtstillet stok og hudagtig ring. Sporestøv purpurbrunt-purpursort. Vokser på jord. I Danm. 12 arter, der kan samles fra maj-juni til langt hen på efteråret. Mark-c (*P. campestris*) har en i beg. halvkugleformet hvid hat og smukt bragt, ty. sidst chokoladebrune lameller. Mandel- el. gulhvid c (*P. silvicola*) har en i beg. ægformet mere el. mindre gulhvid hat og blege, til sidst brunsorte lameller og en behagelig bitter-mandellign. lugt, hører til vore bedste spisesvampe. Den første vokser på græs-enge og overdrev samt ved foden af allé- og vejtræer, den anden i skove, c dyrkes i kældere, drivhuse o. a. st., hvor lyset kan lukkes ude, temp. holdes på 13°-15°, og luftfornyelse kan ske. Til næringssubstrat kan anv. frisk hestegodning og grannåle. Sporeformet mycelium, dyrket på steril næringssubstrat forhandles alm. på flasker. Mange skadedyr og svampe kan hemme c-dyrkningen, f. eks. svampemyg, forsk. fluer («c-fluer»), springhaler og mider, af svampe især c-simmel. Opr. importeredes c fra Frankr., men nu dyrkes de alm. i Danm. (dog først i større målestok fra 1929). (Ill. se tavle Svampe).

champignonsfluer, d. s. s. svampefluer.

Champigny [Jd'pi'nji], østl. forstad til

Paris; 30 000 indb. (1946).

champion [tjæmpjan] (eng.), idrætsmand, som har vundet et mesterskab; c-ship.

Champlain [Jd'plæ:], *Samuel de* (1567-1635), fr. opdagelsesrejsende. Udforskede St. Lawrencefloden, gri. 1608 Québec og udforskede derfra bl. a. De Store Søer (1615). 1633-35 guvernør for de fr. kolonier i Amer.

Champlain, Lake [læ:k Jæm'plæ:n] (efter S. Champlain), 1200 km² stor langstrakt sø i NØ-USA, i seljbar forb. med St. Lawrence River mod N og Hudson River mod S.

champlevé [fəh've:] (fr. *champ* felt + *levé* hævet), emailleteknik, den gennem-sigtige emaille udfylder de i metallet ind-graverede fordybninger (mods. cloisonné).

Champlevé, detaille af relikvieskrin. Limoges, 14. årh.

Champollion [Japo'jja], *Jean-Francois* (1790-1832), fr. orientalist, grundlægger af ægyptologien. Ledede 1828-30 en vidensk. ekspedition til Ægypt. Ud fra Rosette-stenens ægypt. og gr. indskrift-ter lykkedes det i sept. 1822 C at tydeden hieroglyfiske skrift: *Précis du système hiéroglyphique* (1824). Udarbejdede også en *ægypt. grammatik og ordbog*.

Champs-Élysées [fəzeli'ze] (fr: de ely-sæiske marker, d. s. s. Elysium), berømt gade i Paris, ml. Place de la Concorde og Triumfbuen.

chamsin [fə'msi:n] (arab; 50 (nemlig: dage), hed og tør orkenvind, der blæser om foråret i Ægypten. Luften er under c meget trykkende og tør; c kaldes i Arabien samum, i V-Sahara og Senegambien harmattan.

Chamaecyparis [kæmæ's-], slægt af cypress-fam. med runde kogler og skælfornede, mods. blade, topskuddet nikkende. 6 arter, af hvilke C lawsoniana, der ret alm. plantes i Danm., i sit hjemland (California) kan blive ca. 60 m højt. Andre arter (fra Amer. og Japan) ses plantet på da. kirkegårde.

chamækefa 'li' [kæ-'chamai på jorden flad + 'kefali], fladskaliethed med kraniets længdehøjdeindeks under 70.

chamæproso'pi' [kæ-'chamai på jorden = flad + 'proso'pon ansigt], lavt ansigt, overansigtsindeks under 50.

chance [Jætʃs] (fr. opr. fald; terninge-kast), usdigt til fremgang, mulighed.

chancellor ['tʃænsns] (eng.), kansler. Opr. d. eng. konges højeste embedsmand. Nu: 1) Lord (High) C (lordkansler), præsident i Overhuset og Chancery; 2) C of the Exchequer, finansmin.; 3) C of the Duchy of Lancaster (f. hertugd. L.), som efter 1945 har admin. af de brit. zoner i Tyskl. og Østr. under sig.

Chancery ['tʃæinsəri] (den eng. kanslerret. Opgik 1873 i High Court of Justice).

chanchito [tʃan'tʃito] (sp., egl: lille gris) (*Cichilaksoma ja'cetum*), argentinsk fisk af mudrergerfam., yndet akvariefisk.

chandler [tændʃər] (arab.), dolk, et i Orienten alm. anv. kort stødvåben.

Chandernagor (fr. [tødærna'goir]), fr. koloni i Ganges' delta N f. Calcutta; 9,6 km²; 38 000 indb. (1941).

Chaney [tʃeini:], *Born* (1883-1930), amer. filmskuespiller. Berømt for sin maskeringsevne og sit karakteriserende talent, f. eks. i »Klokkeren fra Notre Dame« (1923), og »Kejseren af Portugalien« (1925).

Chang-chun [tʃaŋ-q tʃu:n], Manchuriets hovedstad, på banen Mukden-Harbin; 788 000 indb. (1945). Moderne handelsby, jernbanecentrum. 1933-45 under navnet *Hsinking* hovedstad i Manchukuo.

changeant [Jætʃæŋ] (fr.; foranderlig), beteg. for stof, i reglen i lærresbinding, oftest silke, med kæde og skud af forsk. farve, hvorved fremkommer et ejendommeligt med belysningsretningen veks-lende farvespil (stoffet changerer).

changement a' tempo [JænJa'mæ] (fr. *changement* forandring, skiften + i tal. a tempo på samme tid), omskiftning fra venstre til højre galop el. omvendt i eet galopspring. Kræves ved sværere klasser i skoleridning.

changere [fə'ʃe:rs] (fr. *changer* forandre, skifte), 1) skifte farve (om stof), 2) under ridning at skifte sidebøjning, galop og volte fra højre til venstre el. omvendt.

Chang Hsueh-liang [dsav x'æ 'tʃæŋ] (f. 1898), kin. general, søn af Chang Tsc-lin. Ledende i Manchuriet efter dennes død; i samarb. m. Chiang Kai-shek, rømmede 1931 Manchuriet ved Japans angreb, ledede derpå nordhæren. Krævede samarb. ml. kommunisterne og Chiang; lod dec. 1936 Chiang fængsle under forhandlinger, men løslod ham kort efter og trådte selv i baggrunden.

Chang-kia-kow [dzav dsi'a khou], kin. navn på Kalgan.

Chang-sha [tʃo:tʃ Ja], hovedstad i d. kin. prov. Hu-nan ved banen Kanton-Wu-han; 607 000 indb. (1931).

Chang Tso-lin [tʃæŋ dza lin] (1876-1928), kin. general. Deltog i krigen 1904-05 på jap. side, i 1920erne ledende i Nordkina, samarbejdede m. Japan, modstander af Kuo-min-tang. Dræbt ved bombeattentat.

Chaniá [və'nja:], gr. havneby på NV-Kreta; 27 000 indb. (1938).

chanker [Jæ'rjæk] (fr. *chancre*, af *cancer*), smitsomt sår på det sted, hvor venerisk infektion har fundet sted, oftest på genitalia. Blød c (uleus molle) er en lokal

sygdom, ledsaget af ømme lymfeknuder i lysken. Hård c er det tidligste udbrud af syfilis.

Chan-kiang [tʃandʒi'a-7], officielt navn på det tidl. fr. område Kouang-Tchéou-Wan i S-Kina.

chanson [ʃa'sɔ̃] (fr.), kortere vise, især bestemt til at synges. Genren har spillet en stor rolle i Fr., også benyttet i polit. øjemed, f. eks. under religionskrigene og Revolutionen; Béranger var en af de berømteste forf. af c under Restaurationen.

chanson de geste [ʃa'sɔ̃ də ʒə'st] (fr. *geste* af lat. *gesta* bedrifter), beiegn. for de oldfr. heltedigte, fra omkr. 1200. Især kendt er digtet om Roland.

Chantelou [ʃar'ts'lu], *Jens-Frederik* (f. 1893), da. officer og geodæt. Statsgeodæt og afdelingschef v. Geod. Institut fra 1928. Leder af forsk. geod. ekspeditioner til Grønland.

Chan-Tengri, anden stavemåde for Han-Tengri, Sovj.

Chantilly [ʃa'ti'ji], fr. renæssanceslot 40 km N f. Paris.

Chantilly-knipHnger (navn efter slottet C), fr. silkeknipling, hvis bund viser sekskantede figurer.

Chao-chow [tʃtʃu dʒɔu], by i prov. Kwang-tung-, SØ-Kina, NØ f. Hong Kong; ca. 1/3 mill. indb. Havneby; Swatow.

chapparal [tʃapa'nal] (sp. *chapparro* stedsgrøn eg), trop. og subtrop. plantesamfund fra N-Amer., svarer omtr. til maki i S-Eur., men består i højere grad af tornede planter, bl. a. også kaktusarter.

chapeau [ʃa'po] (fr.), hat, højt hat; c bas [ʃapo'ba] (egl. med hatten i hånden), klaphat («c claque [ʃapo'klak]).

Chapelle-aux-Saints [ʃa'pɛl o'sɛ̃, n-], kommune i dept. Corrèze, kendt fra fund af neandertalere.

Chaplain [ʃa'plɛ̃], *Jules Clematit* (1839-1909), fr. billedhugger og medaillør. Repr. i glyptoteket.

Chaplin ['tʃɛplɪn], *Charlie* (Charles Spencer) (f. 1889), amer. filmskuespiller og instruktør; f. i England af jødisk slægt. Først ved teater og varieté, 1913 til filmen, optrådte i Mack Sennetts 1-tus-farcer. Skabte 1914 sin verdenskendte figur, udformet i en lang række farcer iscenesat af ham selv. Blev 1918 sin egen producent. - Han balancerer i sin kunst ml. det latterlige og det tragiske. Han har lagt et eviggyldigt perspektiv i den lille vagabond og klovn med sin godhed, naivitet og uskyldighed over for en brutal verden. C-s kunstneriske form er farcen, men holdningen bag kunsten er bitterhed, melankoli. - Bl. hans mange film kan nævnes »Et Hundeliv« (1918), »Gevær på Skulder« (1918), »Guldfeber« (1925), »Cirkus« (1927), »Byens Lys« (1931), »Modeme Tider« (1936), en satire over teknikkens åndløse samfund. Hitler-satiren »Diktatoren« (1940), Med »Monsieur Verdoux« (1947) forlod C første gang den opr. Chaplin-figur. (Hl: rollebillede fra »Guldfeber«).

Chapman [tʃi'pɛmsn], *George* (1559-1634), eng. dramatikker og oversætter. Skuespil t. dels i samarb. m. andre. Overs. Homers »Iliade« og »Odyssee«.

chappe [ʃap], florestilke, kam spundet af silkealfald el. stoffer vævet heraf; anv. til sommetøj, skjorter m. m. c-voile er et let, klart stof af c.

Chappe [ʃap], *Claude* (1763-1805), fr. opfinder af system for optisk telegraf med indstillelige arme.

chaptalisering [ʃap-] (efter J. A. *Chaptal* (1756-1832), fr. kemiker og statsmand), metode til forbedring af ringere vine, ved tilsætning af sukker inden gæringen, hvorved dannes en vin med større alkoholprocent.

Chapu [ʃa'py], *Henti* (1833-91), fr. billedhugger og medaillør. Elev af Pradier og Duret; kendt for sine portrætter og

medaillere; har også udført statuer og gravmonumenter. *Jeanne d'Arc* og *Prinsesse Alexandra* i glyptoteket.

Chapultepec-deklarationen [ʃapultɛ'pɛk-], vedtaget på panamer. konference i C (slot på højdedrag SV for byen México) 3. 3. 1945 (uden argent. deltagelse); angreb på en arner, stat skal inddrages af samtl. arner, stater med alle midler. Tiltrådte af Argentina 1946.

char-à-banc [ʃar'abɑ̃] (fr., egl. vogn med bænke), åben vogn med sæde i vognens længderetning.

Charas [tʃaras] (hindustani *caras*), d. s. s. hashish.

Charbin, anden stavemåde for Harbin.

Charcot [ʃar'ko], *Jean-Baptiste* (1867-1936), fr. polarforsker, ledede antarkt. eksp. 1903-05 og 1908-10, senere adsk. eksp. til Grønsl. østkyst. Omkom med 38 mand ved forlis udfør V-Island med ekspeditions-skibet »Pourquoi-Pas?».

Charcot [ʃar'ko] *Jean-Martin* (1825-93), fr. læge, prof. i patol. anat., senere i neurol. ved univ. i Paris. Der oprettedes en klinik for ham på »Salpêtrière« i Paris. Verdensberømt ved sine arbejder på næsten alle områder inden for nervepatologien.

charcuteri [ʃarkyt'a'ri] (fr. af *châl* kød + *cuit* kogt), pålægsforretning.

Chardin [ʃar'dɛ̃], *Jean-Baptiste Siméon* (1699-1779), fr. maler; søgte sine motiver

Chardin; Vaskekonen. (Leningrad).

i den jævne fr. borgerstands milieu. Har malet interiører med fig., portrætter og nature-morte billeder (køkkentøj, frugter m. m.) i fint modulerede, stilfærdige farver.

Charente [ʃa'rɑ̃t], 1) 375 km l. flod i V-Frankrig, til Atlanterhavet ved Rochefort; 2) fr. dept. omkr. 1 l.; 5 972 km²; 311 000 indb. (1946). Bet. vinavl (cognac). Hovedstad: Angoulême.

Charente-Maritime [ʃa'rɑ̃t ma'ri'tim], fr. dept. omkr. Charentes nedre løb; 7 232 km²; 416 000 indb. (1946). Stor kvægvavl, agerbrug og vinavl. Hovedstad: La Rochelle.

Charenton-le-Pont [ʃara'tɔ̃'pɔ̃], sydøstl. forstad til Paris; 21 000 indb. (1946).

Chares [k-] (4. årh. f. Kr.), athensk strateg i kampen mod Filip af Makedonien, efter 338 f. Kr. i pers. tjeneste.

Chares [k-] fra *Lindos* (3. årh. f. Kr.), gr. billedhugger* elev af Lysippos. Udførte *Kolossen på Rhodos*.

Charette [ʃa'rɛt], *Francois* (1763-96), opr. adelig søløjtnant, leder af Vendse-oprøret efter 1794; 1796 slået af Hoche og henrettet.

charge [ʃʁʒ(a)] (fr. ladning), embede, post; kavalleriangreb; i *metallurgen* bestemt mængde råmateriale, som på en gang el. i en bestemt arbejdsperiode indføres i en smelteovn el. underkastes anden kern. proces.

chargé d'affaires [ʃarʒɛ da'fæ:r] (fr., egl. den, der har fået overdraget forretninger), diplomatisk repr. akkrediteret hos en fremmed regerings udenrigsministerium; har lavere rang end gesandter, der akkrediteres statsoverhovedet; c ad 'interim virker i en gesandts fravær; c en pied [a'pje] er sit lands faste repr. hos en fremmed regering, hvem ingen gesandt er akkrediteret.

chargere [ʃarʒe'r] (fr. *charger* lade (gevær)), tidl. lade og skyde; angribe.

Chari [ʃa'ri], Tchad-søens største tilløb, afvander den midterste del af Fr. Ækvatorialafrika.

Chari'efnos [k-] (4. årh. f. Kr.), athensk strateg i kampen med Filip af Makedonien, efter 335 f. Kr. i pers. tjeneste.

Charing Cross [tʃɑ:rɪŋ 'kras], kvarter i Westminster, London.

Charis [k-], i gr. rel. ynde, tak, personificeret som gudinde.

Chari'sius [k-], *Jonas* (1571-1619), da. diplomat. Dr. jur. og med. Fra 1598 embedsmand i Ty. Kancelli, anv. til Chr. 4.s merkantilistiske politik, og magt-diplomati i Nordtyskl. Bidrog til oprettelsen af Ostindiske Kompagni 1615-16, virkede i Nederl. for at drage industrikyndige til Danmark.

charité [ʃa'ri'tɛ] (fr.), barmhjertighed; navn på stiftelser og hospitaler.

Char'riter [k-] (gr. *charis* ynde), i gr. mytol. gudinder for ynde, skønhed, lykke og fest: Aglaiæ, Eufrosyne og Thalia. I Rom kaldet gratier.

charity begins at home ['tʃɑ:ri biɡɪnz at 'həʊm] (eng.), godgørenheden begynder hjemme, d. v. s. enhver står sig selv nærmest.

Charivari [ʃa'ri'vɑ:ri] (fr. hujen og skrigen), parisisk vittighedsblad (grl. 1832) med bl. a. Daumier som bidragsyder.

Charkov, anden stavemåde for Harkov, Ukraine.

charlatan [ʃa'rɑ̃], (fr. af i tal. *ciarlare* sludre), markedsøgler; humbugsmager, kvak-salver.

Charlemagne [ʃar'bmanj], fr. for Karl den Store.

Charleroi [ʃar'b'rwɑ], by i S-Beig. ved Sambre, i et stort kulfelt; 27 000 indb. (1948), med forstæder 332 000 indb. Jernudsmeltning, fabrikation af glas, knive, søm, elektr. udstyr m. v.

Charles (fr. [ʃa:rl], eng. [tʃɑ:lz]), fr. og eng. form for Karl.

Charles [ʃa:rl] (f. 1903), belg. prins, broder t. Leopold 3. Fra sept. 194* belg. regent.

Charles [tʃɑ:lz], *Philip Arthur George* (f. 14. II. 1948), eng. tronarving, prins af Edinburgh. Søn af prinsesse Elizabeth og hertug Philip af Edinburgh.

Charleston [tʃɑ:rlɪztsn], 1) bomuldssektorhavn i South Carolina, USA; 71 000 indb. (1940). Velbevarede kvarterer i gi. kolonistil. Grl. 1672. I 18. årh. ledende handelsby i Sydstatene. Med Sydstatene 1861; det gi. fort Sumter blev beskudt 1861 som indledning til den nordamer. borgerkrig. Efter lang belejr, erobr. 1865 af Sherman. 2) Hovedstad i West Virginia, USA; 68 000 indb. (1940). Kemisk industri.

charleston [ʃar'bɔstɔn] (efter byen C), arner, dans, vandt yndest i negerrevyer. I Eur. gjort populær af Josephine Baker. Forlængst af mode.

Char le ville [ʃar'vil], fr. by i dept. Ardennes; 20 000 indb. (1946). Stor våbenfabrikation, metalindustri.

char liere [ʃar'li:ɛ:r], betegn. for d. første brint-ballon, opfundet 1783 af deri fr. fysiker Jacques Alexandre César Charles (1746-1823).

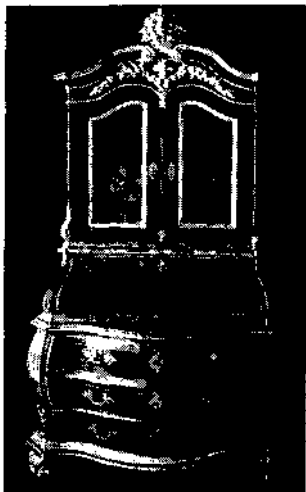
Charlotte [ʃarbt]; største by i North Carolina, USA; 101 000 indb. (1940), deraf 1/8 negre. Bomuldsindustri.

Char'lotte [ʃar-] (sp. *Carlota*) (1840-1927), *kejserinde af Mexico*. Datter af Leopold 1. af Belg., 1857 g. m. ærkehertug Maximilian af Østr., som C fulgte til Mexico. Søgte forgesat at skaffe hjælp i Eur. til at redde Maximilian fra henrettelse, siden sindssyg.

Char'lotte [ʃa'r-] (f. 1896), *storhertuginde af Luxembourg*, efterfulgte 1919 søsteren Marie-Adélaïde, der abdicerede p. gr. af tyskenl. oprørdren. G. m. Felix af Bourbon-Parma. I eksil under 2. Verdenskrig maj 1940-apr. 1945.

Char'lotte Am'alie (arner. [ʃarbt 3'mæ:li]), havneby på S-siden af St. Thomas i Vestindien, opkaldt efter Chr. 5.s dronning, 9800 indb. (1940). Broncestatue af Chr. 9.; de danske gadenavne er bevaret.

Char'lotte Am'alie [ʃar-] (1650-1714), *da. dronning*. Datter af Vilhelm 6. af Hessen-Kassel, 1667 g. m. senere Chr. 5.

Chatol. (Frederiksborg).

Chatham [ˈtʃatəm], by i Kent, SØ-Engl.: 42 000 indb. (1948). Flådeskibsværft med store dokanlæg. Stærk fæstning. C er sammenvokset med Rochester og Gillingham.

Chatham Øerne [ˈtʃatəm], øgruppe Øf. New Zealand, hørende hertil; 963 km², ca. 700 indb. Fårehold.

chatol [ʃaˈtoːl] (ital. *scatolo* skrin), opr. gemme for værdisager, senere møbel med skuffer og med skrivelap til at slå ned. (111.)

Chattanooga [tʃatˈnɑːŋə], jernindustri-by i Tennessee, USA; 128 000 indb. (1940). Univ. Ved C besejrede general Grant Sydstaternes hær 1863.

chatter [ˈk-], ty. *Chatten*, oldgerm. stamme, de nuv. hesser; gik i 4. årh. op i frankerne.

Chatterton [ˈtʃatətən], *Thomas* (1752-70), eng. digter. Skrev på et foregivet middeleng. digte, som han påstod var skrevet af den (opdigtede) middelalderlige præst Thomas Rowley. C begik selvmord 18 år gi. Digtene udg. 1777.

Chaucer [ˈtʃɑːsə], *Geoffrey* (ca. 1340-1400), eng. digter. Af londonsk borgerfamilie, fra sin tidl. ungdom tilknyttet hoffet. Beklædte senere forsk. embeder. Middelalderens betydeligste eng. digter. Bygger på traditionen fra fr. middelalder-digtn., men modtog også impulser fra i tal. digtn. Mest selvstændigt er hovedværket *The Canterbury Tales* (påbegyndt 1387, udg. 1475), et stort metrisk værk med 24 historier, fortalt af en gruppe pilgrime på vej fra London til Canterbury. Først skildres de enkelte deltagere i »prologen«, en af de mest levende beskrivelser af middelalderens mennesker; den giver et gennemsnit af tidens samfund, idet både adelige, gejstlige, bønder og borgere optræder. Fortællingerne er præget af humor og verdenskløgskab og giver alsidigt udtryk for middelalderlig tankegang. (Portr. sp. 729).

Chaudet [ʃoˈdæ], *Antoine Denis* (1763-1810), fr. billedhugger. Påvirket af Canova. Har skabt talr. statuer og buster af Napoleon, bl. a. *Napoleon som Lovgiver* i Corps législatif i Paris, foruden den kendte *Amor med Sommerfuglen* af marmor i Louvre.

chauf [ʃoˈr] [Jo-] (fr. af *chauffeur* opvarme), fører af motorvogn.

chaucer [ˈkɑː-], ty. *Chauken*, oldgermansk stamme ml. Ems og Elben.

chaumoograolie [tʃɑːˈmoːɡraːli] (bengali *chul* rist + *mugrd* treve (plante)), fed olie af frøene fra et ind. træ *Gynocordia odorata*, anv. som middel mod spedalskhed.

Chaumette [ʃoˈmæt], *Pierre Gaspard* (1763-94), fr. politiker, tilhænger af Bjergets politik, havde stor indflydelse på Paris' kommunistyre og dermed konventet efter 1792. Knyttet til Hébert,

ivrig ateist. Styrket af Robespierre, guillotineret apr. 1794.

Chaumont [ʃoˈmɔ̃], bjergkæde i schw. Jura, 1171 m.

chaussé [ʃoˈsej] (fr. *afchaux* kalk), hovedlandevej.

chaussébrolægning, brolægning af landeveje, oftest med næsten kubiske sten i buedeformede skifter.

Chausson [ʃoˈsɔ̃], *Ernest* (1855-99), fr. komponist. Elever af Massenet og C. Franck. Komp. operaen *Le roi Arthur*, musik til *La lendende de Sainte Cécile*, symfoni i B (1890) m. v.

Chautemps [ʃoˈtɑ̃], *Camille* (f. 1885), fr. politiker. Sagfører. Radikal, førstemin. 1933-34, styrtet ved Stavisky-affæren, ledede Fotkefrontsregeringer 1937-38; vicepremiermin. under Daladier og Reynaud. Støttede 1940 Pétain. Nov. 1940 til USA. 1947 in absentia idømt 5 års fængsel.

chauvinisme [ʃoˈviːnismɑ] (fr.), overspændt nationalisme. Ordet c er afledt af navnet på en storpralende soldaterfig. i en fr. vaudeville »La Cocarde Tricolore« (1831). Det menes, at en napoleonsk soldat, Nicolet Chauvin, har været model til denne.

Chaux-de-Fonds, la [ʃaˈʃoːˈfɑ̃], by i Neuchâtel, Schw.; 32 000 indb. (1944). Hovedsæde for urfabrikation.

Chavannes, Puvis de, se Puvis de C.

chazan el. *chasan* [ʃazan], opr. tilsynshavende embedsmand ved synagogen, senere også lærer, som reciterer bønnerne.

ché [dʒæ] (kines., egl. *ch'ih* [Uha] hund), gi. kinesisk strengeinstrument.

čeb [xæp], ty. *Eger*, cech. by i Cechy ved Ohře; 32 000 indb. (1945). Tekstil- og porcelænsindustri m. v. I omegnen brun- kul. I C dræbtes Wallenstein 25. 2. 1634.

čebec [Jaˈbæk] (arab.), *sov.*, lille tremastet dæksfartøj, der anv. i Middelhavet.

check [ʃæk] (eng.), en pengeanvisn., hvorved udstederen (trassenten) ubetinget bemyndiger den anden (trassaten; oftest et pengeinstitut) til på sine vegne at udbetale en vis pengesum til indehaveren af c. I Danmark c er i alm. kun trækkes på banker og sparekasser. En c kan overdrages til tredjemand (endossatar) ved ubetinget endossement (overdragerens underskrift på c-s bagside). Har trassaten bekræftet en c ved påtegning kaldes den *noteret*. En krydset (*crossed*) c er af trassenten påført to parallelle streger på tværs og kan da af trassaten kun udbetales til en anden bank el. til en af dens kunder. Da c er et omsætningsmiddel, ikke et kreditmiddel, skal den principielt indløses inden for en kort frist (i Danmark 20 dage). - I større målestok udvikledes anv. af c først i Engl. (fra 17. årh.). I kapitalismens gennembrudstid, hvor den hastigt steg. Produktion og behovet for penge stærkt, spillede c en afgørende rolle, idet udbudet af mønt og af banksedler (pengesedler) kun ret langsomt ogedes. Især i Engl. og USA er c nu, som det mest elastiske omsætningsmiddel, langt vigtigere end banksedler. Anv. af c er i Danmark underkastet særlig lovgivning siden 1897, nu c-loven af 1932.

cheddar [ˈtʃɛdə], gi. eng. ostesort (fra landsbyen C i Engl.), laves af fuldfedd sødmælk og gennemgår en kraftig mælkesyregering under fabrikationen. Lagringstid 4-6 måneder. Kommer i handelen i cylindriske former af ca. 40 kg. c er den ostesort, der fremstilles i størst mængde, idet den er udbredt i alle angelsaksiske lande.

ched'dit [ʃɛːˈdiː] (efter landsbyen Chedde i Haute-Savoie), betegn. for en række klorsprængstoffer med i reglen 80 % kalciumklorat; indeholder endv. aromatiske nitroforbindelser samt en olie (ricinusolie). Gelatineret c indeholder endv. lidt nitrocellulose og nitroglycerin.

cheer [tʃiː] (eng.), leverrâb, hurrarâb; three cheers [ˈpriː tʃiːz], et trefoldigt »leve«.

chef [ʃɛːf] (fr. af lat. *caput* hoved), overhoved, leder, øverstkommanderende; chef-d'oeuvre [ʃɛːd'œvʁ], mesterværk.

Chefoo (eng. [ˈtʃiːˈfuː]), kines. *Chih-fow* [dʃsɬou], havneby i Ø-Kina på Shan-

André Chénier.

L. Cherubini.

tung Halvøens N-kyst; 132 000 indb. (1931). Bane til indlandet.

chefsamtaleanlæg, telefonanlæg med højttalere for lokalforbindelser inden for større virksomhed.

cheil(o)- [k-] (gr. *cheilos* læbe), læbe.

Chéilon [ˈkai-], spartansk efor ca. 560 f. Kr., skaber af en række ordsprog; regnedes til de 7 vise.

cheiloplastik [kai-] (*cheilo-* -r plastik), plastisk operation af læben, oftest ved hæreskâr.

cheiloschisis [kailoˈski-] (*cheilo-* + *schisis* spalte), hæreskâr (labium leporinum).

cheiranthus [kaiˈtus], *bot.*, gyldenlak.

Chéiron [ˈkai-], i gr. mytol. en vis kentaur, lærer for thessaliske heroer som Peleus, Achilleus, Asklepios, Jason o. a.

Chéjudo [tʃɛdʒudo], koreansk navn på øen Quelpart.

Che-kiang [dʒa dʰɑːŋ], prov. i Ø-Kina, S f. Shang-hai; 104 000 km²; 21,8 mill. indb. Hovedstad: Hang-chow. Tedyrkn.

chelicera [k-] (gr. *chéle* klo + *kéras* horn), ledrydgruppe, der kan sidestilles m. insekter og krebsdyr og omfatter dolkhaler og spindlere (edderkopper, skorpioner, mejere, mider m. fl.). Ejen-dommelige ved at mangle følehorn, ved kun at have 2 par, ofte krog- el. kløsklokskårede mundlemmer, af hvilke det forreste (chelicerae) sidder foran munden.

Chelléen [ʃɛːlɛːn], tidlig palæolitisk kultur; opkaldt efter redskabsfund i Chelles-sur-Marne, N-Fr. C tilhører næstsidste mellemistid.

Chelm [tʃɛlm], russ. C *holm* [alm], handelsby i Ø-Polen, 0 f. Lublin; 23 000 indb. (1946).

Chelmsford [ˈtʃɛlmsfɑd] (lokalt [ˈtʃɛms-]), hovedby i Essex, Engl., NØ f. London; 36 000 indb. (1948). Metalindustri (landbrugsmaskiner).

Chelsea [ˈtʃɛlsli], bydel i SV-London, N f. Themsen; 55 000 indb. (1939).

Cheltenham [ˈtʃɛltnəm], by og kursted i V-Engl. 0 f. Gloucester; 64 000 indb. (1948). Mineralikilder.

cheltenham [ˈtʃɛltnəm], i bogtryk antikva-skrift af nyere oprindelse.

Chemin-des-Dames [ʃɛmˈdeːdɑm] (fr. damevejen), fr. højdedrag ved Aisne, hvor ty. offensiv maj-juni 1918 brød igennem de eng. linier. Tyskerne nåede her atter frem til Marne.

che'mise [ʃ-] (fr. skjorte), særk; chemi-*sette*, bærestykke til c; brystindsats.

Chemnitz [ˈkɛmˌnits], ty. by i Sachsen; 335 000 indb. (1939). Kaldet »Sachsens Manchester«; tekstilindustri, maskinindustri (lokomotiver, jernbanemateriel og spindemaskiner). Ca. 30% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Chemo'sept [k-], det første da. sulfatiazol.

chemosis [ˈkɛ-] (gr.), hævelse af bindehinden i øjet.

chemotera'pi [k-], d. s. s. kemoterapi.

Chemulpo [tʃɛmʊlpa], koreansk *fich'on* [intʃan], jap. *Jinsen*, havneby i V-Korea for hovedstaden Soul; 286 000 indb. (1946).

Chenáb [tʃiːnːːb], flod i Punjab.

cheng [ʃɛŋ], gi. kinesisk mundorgel.

Cheng-teh [tʃiːhːːtɛ], kin. navn på Jehol.

Cheng-tu [tʃiːhːːtu], hovedstad i prov. Sze-chwan, V-Kina; 510 000 indb. (1944). Frugtbar opland.

Chénier [ʃɛːnje], *André* (1762-94), fr. digter. Skrev idyller og elegier præget af græsk klarhed og skønhed; efterlod fragmenter til et filos. digt *Hermes*. Var begejstret for Revolutionen, men mod-

stander af Rædselsperioden; blev guillotineret et par dage før Robespierres fald. (Portr. sp. 732).

Chénier [Je'nje], *Marie-Joseph* (1764-1811), broder til André C. fr. forf., især berømt for tragedien *Charles IX* (1789), der ved sit kraftige angreb på kongemagten blev populært under Revolutionen.

chenille [re'nijla] (fr., egl: kålorm), 1) bløde, fløjsagtige snore med ret lang luv af silke, uld el. bomuld strittende til alle sider, c anv. til strikning, vævning af tæpper, plys (c-ply) m. m. Til Axminster-tæpper anv. c med U-format luv; 2) kappe med et el. fl. skulderslag, især anv. i 19. årh.

Chen-kiang [d3an d:Varj] [*Chin-kiang*], hovedstad i den kin. prov. Kiang-sv., ved Yang-tze-Kiang; 200 000 indb. (1931)

Chenonceaux [Jna'so], fr. landsby i dept. Indre-et-Loire med berømt renaissance-sept. (påbeg. 1515).

Chenopodiaceae [ke-'seæ], lat. navn for salturtfamilien.

cheno'po'diumolie [ke-], en farveløs el. gullig olie udvundet af den ml.amer. salturt *Chenopodium ambrosioides* (af slægten gæsefod). Tidl. anv. mod orm.

Chepping Wycombe [tʃæpɪŋ'wɪkəm] [*High Wycombe*], by iS-Engl. VNV f. London; 41 000 indb. (1948). Møbel-snedkerier og papirfabrikker.

Chequers [tʃækəz] el. *Chequers Court*, landsted i Buckinghamshire, Engl., opkaldt efter en ejer i middelalderen, der var »klerk to the Exchequer« (skriver hos skattekammermesteren); 1917 af de daværende ejere skænket som landsted til den til enhver tid siddende eng. premier-min. Taget i brug 1920.

Cher [Jæ:r], 1) 320 km l. biflod til Loire, fra Auvergne til neden for Tours; 2) fr. dept. omkr. 1); 7304 km²; 286 000 indb. (1946). Bet. vin- og frugtavl, agerbrug og kvægavl. Hovedstad: Bourges.

Cherbourg [Jær'bu:r], fr. flåde- og handelsnavn på Cotentin-halvøen. 40 000 indb. (1946). Krigshavnen o. pr. anlagt efter plan af Vauban. - Omstridt i 100-årskrigen, fr. 1450. Under invasionen 1944 indtaget fra landsiden; ty. modstand ophørte 27. 6.

Cherbuliez [Jær'bylje], *Victor* (1829-99), schw.-fr. forfatter. Skrev charmerende romaner som *La vocation du comte Ghislain* (1888).

Cherbury ['tʃɪbɪd], Lord Edward *Herbert* o/(1582-1648), eng. filosof og statsmand. Grl. i *Tractatus de Veritate* (1624) den eng. deisme, if. hvilken der gives en »naturlig rel.«, hvilende på 5 for alle rel. fælles medfødte grundsandheder: 1) Gud eksisterer. 2) mennesket er forpligtet til at dyrke ham, 3) dyd og fromhed er gudsydskyldens vigtigste bestanddele, 4) synder skal angres, 5) efter døden straffes el. belønnes man.

cherchez la femme [Jær'Je la 'fam] (fr: søg kvinden), udtryk tillagt Karl 3. af Spanien, der var overbevist om, at der var en kvinde med i enhver sag.

Chéret [Jæ:ræ], *Jules* (1836-1932), fr. maler og litograf. Han udførte de første plakater i farvelitografi og skabte med dem den moderne plakatstil. Repr. i kunstindustrimus., Kbh.

Chermes [k-] (nylat. af arab.), slægt af bladlus, der v. sugning på gran fremkalder kogelign. gallier. Alvorlige skadedyr.

cherokee [tʃæ'rəkɪ:], indianerstamme med iroquoissprog i sydl. Alleghany-bjerge, USA; en gruppe udgør endnu en ret livskraftig koloni af agerbrugere i N.Carolina.

Cherrapunji (eng. [tʃæ'rə'pundʒi]), lille by i Assam, Hindustan, på S-skråningen af Khâsi Hills; indtil 1940 betragtet som stedet med jordens største årl. nedbør (gnstl. 11.627 mm), nu anses Mount Waialeale på øen Kauai bl. Hawaii-erne som jordens regnrigeste sted.

cherry brandy (da. [Jåri'brandi]) (eng: kirsebærbrændevin), *cherry cordial*, likør fremstillet af kirsebær.

Cher'sifron [k-], gr. arkitekt fra Knossos på Kreta. Ledede i beg. af 6. årh. f. Kr. opførelsen af Artemis-templet i Efesos; ødelagt ved brand 356 f. Kr.

G. K. Chesterton.

Chiang Kai-shek.

Mme. Ch. Kai-shek.

Ole Chievitz.

Cherso [kær-], ital. navn på den jugosl. ø Cres.

Cherson, anden stavemåde for byen Herson, Ukraine.

Cherso'nesos [kær-] (*gr.chersos* fastland + *nesos* ø), oldgr. navn på fl. halvøer, bl. a. Gallipoli og Krim.

Cheru'cini [k-], *Luigi* (1760-1842), ital. komponist. Elev af Sarti. Deb. 1780 som operakomp. med *Quinto Fabio*, 1784-86 i Engl., fra 1788 i Paris. 1816 blev han prof. ved Pariserkonservatoriet, 1821-41 var han konservatoriets direktør. C-s produktion omfatter 15 ital. og 14 fr. operaer, 17 kantater, 11 messer, to requiem'er og anden kirkeemusik, en symfoni, en strygekvartet m. v. Bl. operaerne må fremhæves *Lodoiska* (1791, Kbh. 1815), *Medea* (1797, Kbh. 1826) og den meget populære *Les deux journées* (*Vand' bæreren*, 1800, Kbh. 1803). Fremadene kontrapunktiker, skrev *Cours de Contre-point et de la Fugue*, og fik med sin rige, Gluck-påvirkede musik stor indflydelse på sin samtid, bl. a. på Weyse og Kuhlau. (Portr. sp. 732).

che'rusker [ke-], germansk stamme, der under Arminius 9 e. Kr. slog d. rom. statholder Varus i Teutoburgerskoven.

Chesapeake Bay [tjæs'pkk 'bæ:], 320 km l., rigt forgrenet fjord på USAs østkyst. I C udmunder floderne Susquehanna og Potomac. Største havneby er Baltimore.

Cheshire [Uæja], grevskab i NV-Engl. ml. floderne Mersey og Dee; 2640 km²; 1223 000 indb. (1948). Kul, salt.

Chester [Uæsta], hovedby i Cheshire, ved floden Dee; 47 000 indb. (1948). C stammer fra romertiden og er omgivet af bymure; nogle gader har overdækkede fortove (rows). Dømkirke fra 11. årh.

Chester [tjæstar], industriby i Pennsylvania, USA; 59 000 indb. (1940); ved Delaware River, 20 km SV f. Philadelphia. Grl. af svensker 1645.

Chesterfield [tjæstæfki:ld], eng. by S f. Sheffield; 67 000 indb. (1948). Kul-, jern- og blyminer i omegnen. Tekstil- og jernindustri.

Chesterfield [UæstafHd], *Philip Stanhope*, Earl of (1694-1773), eng. statsmand. Kendt for breve til sin uægte søn Philip Stanhope (*Letters to his Son*, 1774). De udgør en slags lærebog i samtidens verdensmændsdannelse.

Chesterfield-møbler [tjæstafi:fd-], svære fjedrer bols t røde armstole og sofaer med, heftninger. Navnet efter den 19. jarl af Ch.

Chesterton [tjæstætan], *Gilbert* *Teith (1874-1936), eng. forfatter og journalist. Litt. kritiker v. »Illustr. London News«, hvortil han 1905-36 skrev en ugentlig kronik. C-s produktion omfatter alle genrer: litt. monografier (*Bernard Shaw* (1909)), digte, dramer, men især kendt er hans essaysaml. [*Heretics* (1905), *Orthodoxy* (1908), da. *Fritænkeri og Retorik* (1925)) og romaner, hvortil den berømte serie om detektiven Father Brown. Robust livsglæde og polemisk oplagthed er karakteristisk for C, ud fra et ortodoks kat. standpunkt opponerede han mod 90ernes æstetiske idealer, mod fritænkeri, socialisme og højfinans. I essayet dyrkede han det barokke og paradoksale, i romanen tillige det fantastiske. (Portr.)

cheval'eresk [l-] (fr. *chevaleresque*, af *chevalier* ridder), ridderlig, kavalermæssig.

Chevalier [f(a)va'lje], *Guillaume Sulpice*, se Gavarni, Paul.

Chevalier [j(3)va'lje], *Maurice* (f. 1889),

fr. revy- og filmskuespiller. Deb. i Paris' forstadsrevyer. Mistinguettes partner i Folies Bergères. Siden 1929 filmet i USA, Engl. og Fr. Har et stort publikum ved sit eminente viseforedrag og charmerende talent. Amer. films bl. a. »Den Smilende Løjtnant« (1931) og »Den Glade Enke« (1934), fr. films: »Sig det med Smil« (1939) og René Clairs »Tavshed er Guld« (1947).

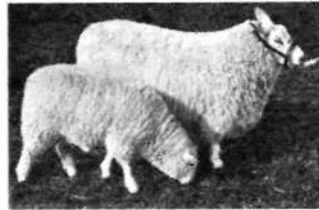
Chevaliers bienfaisants [fva'lje bjæ'fa'za], »Velgørende Ridders«, højeste frimurergrad af »Den Rektificerede Ritus«.

chevau-légers [fvo'le] (fr: lette heste), let rytteri (opr. i Fr.) fra 16. til 19. årh.

Chevé-metoden [Ks]°e], nodelæringsmetode, hvor tal erstatter moderne. Opfundet af Emile Chevê (1804-64).

cheviot [Jevjot] (efter cheviotfårene), kipervævede stoffer, opr. vævet af c-uld; nu bruges også grov, glat og hård crossbredd el. endog kradsuld og bomuld. Kamgarns-c farves serge, men er mere ru og hård; ligner oftest mørkeblå og anv. til herre- og drengetøj og dame-dragter. Strøggarns-c er tweedvarer, som anv. til sportstøj, habitter og overfrakker; billigere stoffer blandes bomuld.

cheviotfår [Jevjot-] (efter *Cheviot Hills*), eng. fårerace med særlig fin uld kvalitet.

Cheviotfår.

Cheviot Hills [tjæviat hɪlz el. 'tjɪ:], bjergområde på grænsen ml. Engl. og Skotl. Højeste punkt 816 m. Stor fåreavl.

chevreau [Ja'vrau] (fr: egv. gedekid), læder af gedekind; anv. som overlæder til finere fodtøj og handsker.

Chevreuse [Ja'vrø:z], *Marie, hertuginde af* (1600-79), fr. adelsdame berømt for sin skønhed, intrigerede for dronning Anna mod Richelieu, forvist.

Chevriillon [Javri'jo], *André* (f. 1864), fr. forfatter og kritiker, har skrevet studier over Orienten, eng. litt. og *H. Taine* (1932).

Chevrolet [Jævra'jæ], *Louis* (1879-1941), fr.-amer. bilkonstruktør. Grl. C-fabrikken, som siden 1915 hører under General Motors.

chevron Ua'ron (fr: sparre), i heraldikken betegn. for en vinkelformet fig.

cheyenne [fai'æn], indianerstamme med algonkinsprog, opr. ved øvre Mississippi, senere ved C River (North Dakota), nu i Oklahoma. Typisk præriedok (bison-jægere).

Cheyenne [Jai'æn], hoyedstad i Wyoming, USA; 22 000 indb. (1940).

Chayne-Stokes änding [Uæin 'stouks], en ändetrætstype, hvor lange pauser optræder ml. rækker af først jævnt tiltagende, dernæst jævnt aftagende änddrag. Optræder ved iltmangel, særlig under søvn. Beskrevet af dr. brit, læger John Cheyne (1777-1836) og William Stokes (1804-78).

Chia'brera [kja:], *Gabriello* (1552-1638), ital. barokdigter. Skrev yndefulde erotiske digte i skarp modsætning til da-

tidens marinis tiske svulstighed. *Liriche* (udg. 1926).

Chiang Kai-shek [dʒɪˈkɑiˈʃɛk] (f. 1887), kin. marskal, polit. Militæruddannelse bl. a. i Japan; knyttet til Sun Yat-sen; deltog i revolutionen 1911-12, i 1920'erne ledende i Kuo-min-tang. Ledede 1926-27 sejrigt fremstød mod generalerne i Nordkina, brød 1927 med kommunisterne; siden støttet til kapitalstærke kredse. Præsident og øverstkommanderende f. Nanking-regeringens styrker 1928-31, atter øverstkommanderende fra 1932; 1935-38 førstemin., i kamp mod japanerne; 1936 kort tid fængslet af Chang Hsiieh-liang. Fra 1943 præsident f. d. kinesiske republik, 1943-45 tillige førstemin. i Chung-king-regeringen. Fortsatte kampen i forståelse med Engl. og USA trods afbrydelse af Burma-vejen. Efter Japans sammenbrud i skarp konflikt med kommunisterne; angreb 1946 kommunisterne n. USAs støtte, led fra okt. 1948 (Manchuriet tabt) svære nederlag. Da nederlagene ikke lod sig standse og arner, hjælp ikke kunne opnås, fratrædte C sine embeder jan. 1949. 1927 g. m. *May-ling* ['mæiˈliŋ] af Soong-familien (f. 1898), sociolog, polit. forfatter, der m. sine skrifter bidrog til at rejse forståelse for Kinas kamp, især i Arner. (Portrætter sp. 734 resp. 735).

Chiang Sung [dʒiˈsʊŋ] (omkr. 1500), kin. maler fra Ming-tiden. Hans scale er fl. meter lange makimonoer bl. a. med fremstilling af årstidene.

Chianti ['tʃiːɑːnti], bjergområde i Toscana i Italien, kendt for sine røde og hvide bordvine af samme navn.

Chiappe [kjaːp], *Jean* (1878-1940), fr. politimand. F. paCorsica; 1927-34 politi-præfekt i Paris, fjernet af Daladier under Stavisky-affæren 1934 som upålidelig f. demokratiet. Støttede Vichy, dræbt v. flyveulykke, da han skulle overtage still. som fr. højkommissær i Syrien.

chi'asma 'opticum [ki-] (gr.-lat. *chiasma* krydsstilling + *opticus*), krydsning af synsnerverne på hjernens underside.

chiasmatis 'pi [ki-] (gr.-lat. *chiasma* krydsstilling + *-typi*) el. *chi'asmadannelse*, kromosom-overkrydsning.

chi'asme [ki-] (gr. efter bogstavet *chi* (*)), krydsstilling (abba) af gentagne el. indbyrdes samsvarende ord (led), f. eks. »nat jager dag, dag nat«.

Chi'asso [ki-], schw. by i Ticino; ca. 7000 indb. Grænsestation til Itat. på St. Gotthard-banen.

chibcha ['tʃibʃtʃo], indianersproget i Colombia og syd. Mellemamer. Bl. c fandtes for erobringen højststående kulturfolk, majsagerbrugere med fabelagtig guldridger.

Chibin-bjergene, anden stavemåde for Hibin-bj.

Chibino'gorsk [ti-], indtil 1935 navn på Kirovsk, Sovj.

chica ['tʃika] (fra chibcha-sprog), rødt farvestof fra bladene af *Bignonia chica*, fremstilles af indianerne i Mellemamer. (bomuldssfarve).

Chicago [Ja'kɑːgo, Ja'kɑːgo], næststørste by i USA; 3 397 000 indb. (1940), deraf 280 000 negre. C ligger ved sydenden af Michigan-søen i staten Illinois, sammenbygget med Gary i Indiana. Manglearteret industri; Vigtigst er jernindustrien baseret på jernmaln fra Øvre Sø og kul fra Illinois-feltet. Bl. C-s største industrivirksomheder er Pullman jernbanevognfabrikkerne (verdens største). International Harves ter landbrugsmaskinefabrik-

kerne. Andre industrier: skibsbygning, aluminiumindustri, olie raffinering, slagterier (verdens største), konfektion, møl-lerier, savværker. Søfart: 1944 lossedes 14,3 mill. t og 2 mill. t blev lastet. C er centrum for skibsbygning og fiskeriet på de store søer og i kanalforbindelse med Mississippi. Havnen har mere trafik end Panamakanalen. Trafik: C er verdens største jernbaneknudepunkt og et vigtigt centrum for luftfarten. Kulturcentrum: 4 universiteter, opera, musæer. De smukkeste kvarterer med parker og offentlige bygninger findes ved Michigan-søen 0 f. Michigan Avenue. V f. denne findes skyskraberkvarteret med forretninger og verdens største hotel (The Stevens). Byens sydl. og vestlige del er fabriks-, arbejder- og slumkvarterer. - *Historie*. C voksede op omkr. Fort Dearborn, havde 1833 ca. 200 indb., 1850 30 000 indb., 1870 300 000 indb., 1890 1 100 000 indb., 1920 2,7 mill. indb. Under 2. Verdenskrig bet. indvandring af negre som industrialarbejdere.

Chicago-konventionen, internat. luftfartsaftale, vedtaget 1944 på en konference ml. repræsentanter for allierede og neutrale stater; trådt i kraft 1947. Afhøste Paris-konvention af 1919. Tillige oprettedes en ny internat. luftfarts-kommission, ICAO til afløsning af CINA.

Chicago Tribune [dʒiˈkɑːgo triˈbjʊːn], republik, dagblad, grl. 1847 i Chicago. En af USAs mest udbredte aviser. Oplag 1948: 1031000, søndage 1545 000.

chicha ['tʃitʃo], berusende drik, anv. af Sydamerikas Cordillere-indianere; fremstillet ved gæring af majs, der er tygget af kvinderne.

Chichen-Itzá [tʃiːxɛnˈitʃa] (ved Itzá's brønd), ruinby på halvøen Yucatán

Chichen-Itzá. Pyramide.

Mexico, ca. 1000-1450, med talrige templer og pyramider fra mayakulturens senere blomstringsperiode.

Chichester ['tʃitʃɪstə], eng. by 0 f. Portsmouth; 18 000 indb. (1948). Grl. af romerne. Har bevaret den romerske byplan. Domkirke fra 12. årh.

Chiclayo [tʃiˈklajo], by i nordl. del af Peru orkenagtige kystlette; 35 000 indb. (1940). Her dyrkes ris, sukker, bomuld ved kunstvanding.

chicle ['tʃiklə] (indiansk ord), mælkesaften af sapatilltræet; heraf fremstilles tygegummi.

Chidher [tʃɪdər] el. *Châdir*, helten i fl. muhamedanske legender; identificeres ofte med den kristne St. Jørgen.

Chiemeesee ['tʃiːmɛːsɛ], ty. sø i Bayern v. foden af Alperne; 82 km-. På en 0 i C slottet Herren'chiemeesee (1878-85).

chi'en [tʃiːn] el. (eng.) *mace*, kin. vægt = 3,73 g.

Chiengmai [tʃiːŋˈmai], by i NV-Siam; endestation for bane fra Bangkok; centrum for Siams teak-område.

Chiers [tʃiːr], 112 km l. biflod til Meuse, udspringer i Luxembourg.

Chiesa [tʃiːza], *Francesco* (f. 1871), schw. forfatter fra Ticino. Forkæmper for i tal. kultur i Schweiz. Skriver følte og enkle romaner. *Tempo di marzo* (1925), *Racconti del mio orio* (1929) o. a.

Chieti [tʃiːtɛ], ital. by i landsdelen Abruzzi e Molise ved Adriaterhavet, 160 km SSØ f. Ancona; 30 000 indb. (1936). Moderne handels- og industriby.

Chievitz ['tʃiːvɪtʃ], *Ole* (1883-1946), da. læge, overkirurg ved Finsensinstituttet kir. afd. 1921-46, prof. i kir. ved den klin. praktikanterundervisning 1939-46. Var den da. læge, som besad størst erfaring i krigs-

kirurgi, idet han både i 1918 og under vinterkrigen (1939-40) i Finland var chef for da. Finlandsambulancer. 1941 medstifter af »Frit Danmark«; arresteret 9. 12. 1942-apr. 1943; medd. om C-s arrestation bidrog til at styrke modstandsbevægelsen i vide kredse. Atter arresteret 14.-27. 6. 1944. Medl. af Danm.s Frihedsråd 1944-45. (Portræt sp. 735).

Chievitz ['tʃiːvɪtʃ], *Poul* (1817-54), da. forfatter. Fortællingerne *Nylårgavet for Forlovede* (1845), *Fra Gaden* (1847) og romanen *Japhet, der Søger sig en Kone* (1852). Hans helt er flanøren, og i hans satire over borgerligt snerperi gemmer sig en moral.

chifferskrift ['tʃif-, 'sif-] (fr. *chiffre* taltegn), hemmelig skrift, dannet ved anv. af de alm. skrift- og evt. taltegn med ændret bet.

chiffon [ʃiˈfɔŋ] (fr: klud, lap), tynde taftvævede stoffer; crepe-c, et ganske tyndt silkestof af grøgetræde; velour-c, fløjel med kort flor af silke, c-skrømper vejer under 25 g parret.

chiffonière (da. [tʃiˈfɔnɛːrə]) (fr. af *chiffon* klud), et ofte skabshøjt skuffemøbel, der kom i brug ca. 1750.

Chifley [tʃiˈflɛi], *Joseph* (f. 1885), austr. arbejderpolitiker. Opr. jernbanemand, fagforeningsleder; forsvarsmin. 1931-32, min. f. økon. opbygning 1942-45, efterfulgte 1945 Curtin som austr. førstemin.

chignon [ʃiˈnɔŋ] (fr: opsat nakkehår), kvindfrisur med falske nakkehår. Kendes allerede i 16. årh., men betegnes især den tårnhøje pudrede frisur i 18. årh.s anden halvdel.

ch'ih [tʃɪh], kin. fod = 32 cm.

Chih-li [tʃɪˈli], ældre navn på den kin. prov. Ho-pai.

Chihuahua [tʃiˈwawa], vigtigste by i nordl. Mexico, i forbundsstaten C, 79 000 indb. (1940).

chik [H (fr. *chic*) elegant, fiks, moderne.

chi'kane [tʃiˈkɑːn] (fr.), drilleri, smålig forfølgelse.

Childebert 1. [tʃɪlˈdɛːbɜːt], frankerokonge i Paris 511-58, søn af Chlodowech 1., deltog i Burgunds erobring 532.

Chile (da. [tʃiːlɛ], sp. [tʃilɛ]), off. *República de C. republik* på Sydamer.s V-kyst; 742 000 km², 5 621 000 indb. (1948), 7,1 pr. km². Hovedstad: Santiago. C strækker sig fra 18° til 56°s.br., med en længde N-S på 4 300 km og en bredde 0-V på 100-200 km. Stillehavet danner vestgrænsen, hovedcordilleren kør østgrænsen mod Argentina og Bolivia. Til C hører desuden nogle små øgrupper i Stillehavet: Juan Fernández, Sala y Gomez og Páskeøen. - *Kysten* er mod S en havnerig skærgårds-kyst, mod N en havnefattig længdekyst. - *Terræn*. Langs kysten strækker sig en lav kystcordillere, der mod S ved sænkning er opstået i en orække fra Chiloé til Ildlandet. Ml. kystcordilleren og den høje hovedcordillere ligger en længdedal, der i N-C er udfyldt med smuldringsprodukter. Ml. 29° og 33°s.br. eksisterer længdedalen ikke, her når kystkæden hovedcordilleren. I S-C er længdedalen sænket under havet og danner sunde inden for ørækken. Hovedcordilleren er højest mod N, hvor passerne til Bolivia ligger i over 3 km højde, her findes vulkanen Llullaillaco (6620 m) og Amer.s næsthøjeste top Ojos del Salado (6870 m). I Mellem-C findes det vigtige Cumbre de Uspailata Pas (3800 m), hvor igennem Santiago-Buenos Aires banen løber, lige S f. Amer.s højeste bjergtop Aconcagua (6960 m). - *Klima og plantevækst* er meget forsk. fra N til S. Stillehavets sydl. vestvindstriflet rammer C-s kyst ved Chiloé, en gren af strømmen bøjer mod N som en kold strøm (Perustrømmen), og N-C får et yderst tørt og køligt klima; en gren bøjer mod S som en varm strøm, der giver S-C en mild vinter og stor nedbør. N-C har et subtropisk orkenklima (Iquique). Det nordl. Mellem-C (42°-36° s. br.) har et subtropisk klima med vinterregn. Ml. 36° og 46° er klimaet tempereret med relativt kølig sommer og stor nedbør uden tørrid (Valdivia), og landet

er dækket af tempereret regnskov, en yppig stedsegrøn skov med cypres, taks, araucaria. S f.46^e er temp. endnu lavere, og landet er dækket af en lav skov af stedsegrønne bøge og cypresser, der i større højde afløses af løvfældende bøgeskov. - *Befolk.* Overklassen er af ren spansk afstamning, underkl. indianerblandet; fuldblods indianere udgør kun et par procent; mod N quechua og aimará. I Mellem-C araukanere og mod syd ildlændere. % af befolkningen bor i Mellem-C's længdedal ml. 33° og 38° s. br. - *Sprog.* Det of. sprog er spansk. Man har ment, at den specielt chilenske udtale skyldes indflydelse fra det indfødte indianersprog, araukansk. - *Mønt:*

1 peso « 100 centavos. - *Mål og vægt:* Metersystemet og det gi. spanske system. - *Erhverv. Landbrug:* i N-C er der ubetydeligt agerbrug i få kunstvandede oaser. I Mellem-C's subtrop, vin terre g ns region er der et intensivt landbrug, delvis baseret på kunstvanding. I det sydl. Mellem-C N f. Chiloe er der bet. mejeribrug. S f. Chiloe er landet udrykket. Ved Magallanes-strædet findes halvdelen af C-s færestand. - *Mineridriften* (især mod N) er meget vigtig; chilesalpeter 1,6 mill. t (1945-46), jod 925 t (eksport 1946) - Vs af verdensprod., guld 7169 kg (1946), sølv 31 t (1943), kobbermalm 48 000 t (1947; verdens næststørste producent), mangan 52 000 t (1943), jernmalm 1,7 mill. t (1947), kul 2 mill. t (1947). Indeks for industriprodukt var 1948 166 (1937 - 100). Salpeter udgør 1/3 af C-s eksportværdi, kobber 60%. Importen af industrivarer m. m. sker over Mellem-C-s havne: Valparaiso og Valdivia. Vigtigste handelsforbindelser USA og Engl. - *Forfatn.* Efter forfatn. af 1925 vælges præsidenten v. direkte valg for 6 år og kan ikke genvælges; parlamentet består af Senat (45 medl., valgt af 9 grupper af provinser) og Deputeretkammer (143 medl., forholdsstalsvalg, valgt for alle mænd over 21 år, der kan læse og skrive; kvindelig stemmeret 1949). Siden 1920 har C haft 18 forsk. præsidenter. - *Befolkn.* er overv. katolikker, men kirke og stat er adskilt. Der er vedtaget gratis og tvungen undervisning. (Kort se S-Amer. og for Mellem-C Argentina).

Hist. C, for sp. erobring behersket af inkæerne og araukanerstemmer, indtoges fra 1535 af Almagro, i 17 årh. fuldstændigt under sp. herredømme. Efter rejsning fra 1810 befriedes C 1817-18 af San Martín, blev efter en del stridigheder republik, hævdede sig kraftigt mod Peru og Bolivia i krig om de salpeterige kystområder i N, 1879-83. Erhvervslivet gi stærkt frem. Bevarede neutralitet under 1. Verdenskrig; trods Rio-konferencens vedtagelse jan. 1942 af brød C først dipl. forb. m. Aksemagterne 1943; krigserklæring kom febr. 1945.

chilesalpeter, natriumnitrat, udvindes af de naturlige saltforekomster i Chile, »caliche»; tidl. næsten den eneste kvælstofgødnings, der anv.; erstattes nu i stor udstrækning af syntetiske kvælstofgødnings (kalksalpeter, svovlsur ammoniak, kalkkvælstof, natronsalpeter m. v.). For 2. Verdenskrig anv. i Danm. ca. 40 000 t c årlig. Indførsel 1946^a*: 50 000 t. Chilia [k'ijlja], russ. *Kilija*, Donaus nordt. delta-arm.

chili'asme [ki-] (gr. *chilloi* 1000), læren om et tusindårigt rige, som skal oprettes af Kristus på jorden før dennes undergang og dommen; har for det meste sværmerisk karakter.

Chillån [tji'jan], by i agerbrugsdistrikt i Mellemchile, 300 km S f. Santiago; 62 000 indb. (1940).

Chillon [ji'ja], middelalderlig borg i Geneve Søen, ved Montreux. (Ill. sp. 740).

Chiloé [tji'b'æ], den nordligste og største ø i Sydchiies skærgård; 8394 km². Dækket af tempereret regnskov, tyndt befolket.

Chilperik I. [kil-], frankeronge i Neustrien 561-84, søn af Chlotar I., ryddede sin dronning Galsvinthe af vejen for at ægte Fredegunde, men kom herved i

strid med broderen Sigebert (g. m. Galsvinthes søster Brunehilde).

Chiltern Hills [t'iltan 'hiltz], højdedrag V f. London. Tidl. skovklædt. Tilholdssted for røvere. For at beskytte befolk. udnævnte kronen the Steward of the Chiltern Hundreds (C »herreder«). Nu seneuropost, som indtages af et underhusmedl., der ønsker at nedlægge sit mandat (hvilket kun kan ske, når han modtager et embede).

Chimborazo [tjimb'sre/so], udsluit, 6310 m h. vulkan i Ecuador's Vestcordillere, Ecuador's højeste punkt,

chim'panse [fim-] (Pan tro'glodytes), menneskeabe, knap 1,5 m høj med relativt korte arme, sortpels; lever i småflokke i afr. regnsko.* ve. Føde: frugter og skud.

Chimu [t'fimu], indianerriçe (ca. 500-1200) på Perus kyst. Hovedstad: ruinyen Gran Chimú nær Trujillo.

chin [d'3in] (*catty*), kin. vægt = 1/100 picul = 596,8 g.

china clay [t'jainaklæi], (eng. porcelænsier), ferskvandsler fra Sydengl. så godt som udelukkende bestående af kaolin. Også om andre aflejringer af kaolin på sekundært leje. Anv. til porcelæn og stentøj.

chi'nampas [tji-] (nahuatl-sprog: have i vandet), delvis kunstige øer med havebrug i sumpområde, kendt allerede hos aztekerne i Mexico i sumpene S f. Texcoco-søen.

chinchilla [rin'fila] (*ChinHilla brevicauda*), lille, sydamer. gnaver; Andes-

bjergene (nu sjældn), leverer meget kostbart pelsværk.

Chindwin [U'indwin], 700 km l. biflod til Irrawaddy.

chiné [Ji'ne] (fr. *Chine* Kina; behandlingsmåden stammer fra K.). stoffer påtrykt mønster i kæden for vævning, c har udflydende, afdæmpede mønstre; anv. til møbelcrétonner og kjoletaft.

chinetum [ki'ne-] (*China* Kina), kina-barketrakt med samtl. alkaloider.

chinga [t'fngja], d. s. s. stinkdyr.

Chingan, anden stavemåde for Khingan.

Chingford [t'infad], nordøstl. forstad til London; 47 000 indb. (1948).

Ching-hai, anden stavemåde for Tsing-hai.

Chingleput (eng. [Uirjgl'påt]), ind. *Chengidpatu* el. *Sengalunipattu*, landskab i Indien S f. Madras.

Chin-kiang, anden navneform for Chen-kiang.

Chinnamp'o [tfinamp'ho], havneby for Pveug-Yang på N-Koreas V-kyst; ca. 50 000 indb. Jern- og stålindustri.

Chillon.

Chinon [Ji'n5], lille fr. by SV f. Tours. I 1429 mødested for Jeanne d'Arc og Karl 7. GI. malerisk by.

chinook [tli'nuk], indianerstamme med eget sprog i N-Amer., ved nedre Columbia River; repr. for NV-kystkulturen; hoveddeformation tidl. alm.

chinook (efter c-folket), opr. navn på en S- el. SV-vind i det vestl. Canada, nu også i samme egne en tør og varm vind, der blæser på den østl. side af et bjerg.

chintz [tlen'ts] (hindustani *chint* broget), et broget, lærredsvævet bomuldsstof, der ved overtrækning med et tyndt vokslag, presning ml. varme valser m.m. har fået en glat og skinnende overflade; anv. til tevarmere, lampeskærme, vattæpper m. m.

Chioggia [k'jod:3a], ital. fiskerby 25 km S f. Venezia på en ø i lagunens sydl. del; 43 000 indb. (1936).

chio'lit [ki-] (gr. *chiôn* sne + *-lit*), tetragonal kryolithindevæde mineral fra Livigut.

Chios Ek'bs], 1) gr. ø ved Lilleasiens kyst V f. Izmir; 885 km²; 33 000 indb. (1938). Under gr. frihedskrig udførte tyrkerne frygtelige massakrer mod befolk. på C 1822; emne for maleri af Delacroix 1824, 1913 tilfaldt C Grækenl.; 2) hovedstad på 1); 22 000 indb.

chipewyan [tjipa'waian], indianerstamme med athabaskasprog; rensdyrjægere i Canadas nåleskove V f. Hudson Bugten.

Chippendale [tjip'andæil], *Thomas* (1718-79), eng. møbel-snedker, gav navn til c-stilen.

chippewa [tjipa'wa-], d. s. s. ojbwa.

Chirico [k'iriko], *Giorgio* de (f. 1888), ital. maler. Fra 1924 i Paris. Har malet kubistiske billeder, hvis fig. er opbyggede som maskiner. Hans kunst er beslægtet med Légers.

chiro-, anden stavemåde for kiro-.

Chi-shima [tjifima], jap. navn på øgruppen Kurilerne.

Chisi'maio [ki-], havneby i tidl. Ital. Somaliland; ca. 10 000 indb. Ital. 1924-41.

Chisinau [kiji'nau], rum. navn på byen Kijsinjov, Sovj.

Chislehurst and Sidcup [t'li:ziha:st 'siddkap], sydøstl. forstad til London. 73 000 indb. (1948). I C boede Napoleon 3. fra 1871 til sin død i 1873.

Chiswick [t'jizik], vestl. forstad til London, forenet med Brentford.

Chita, anden stavemåde for Tjita, Sovj. chitar'rone [ki-] (ital.), *mus.*, stort instrument af lut-familien.

chiton [ki-] (gr.), syet dragt med el. uden ærmer, sædvanligvis af linned. Af orient, opr. Både mands- og kvindedragt i det gi. Grækenl., kort f. mænd, lang f. kvinder.

Chitrål (eng. [tji'tra:]), indisk fyrstestat i Pakistan, ved grænsen til Afghanistan; ca. 80 000 indb.

Chittagong (eng. [t'fito-gåi]), ind. *Chattagram* [tjatågra:m], havneby i Ø-Bengalen, Pakistan, 0 f. Ganges' delta; ca. 65 000 indb.

Chiva, anden stavemåde for oasen Hiva.

Chlamydomonas [kla-], slægt af encellede grønalg; mange arter lever i fersk- og saltvand; hertil hører også snealgen (C nivalis), som kan farve gletscheris og -sne rød.

chlamys [kla-], oldgr. kappe, anv. som overklædning, bares over brystet og den ene skulder.

chlo'asma [kl-] (gr. *chlâa* grønt skud), pigmenteret hudplet, forbigående fænomen ved graviditet og forsk. indv. lidelser.

Chippendale-stol.

4^

fr

Chiton.

Chlodovech i. [klo-] (fr. *Clovis* [kb'vi:s] (senere = Louis), da. *Klodevig*), franker- og saliske franker Syagrius' rige 486, Alemannien 497 og vestgoternes fr. besiddelser 507. G. m. Chlotilde af Burgund 493, døbt 496.

Chloe [klo:3], alm. kvindenavnidengr. hyrdepoesi, især kendt er C fra Longos hyrderoman »Daphnis og Chloe« (5. årh. e. Kr.). chlor, se klør.

Chloromycetin, antibiotisk stof udvundet af en aktinomyces. Streptomycenes venezuelæ; først beskrevet 1947. C er fremstillet syntetisk, dets formel angives som $C_{12}H_{17}Cl_2N_2O_6$. C har vist afgjort virkning over for tyfus og plettyfus og menes at få væsentlig klinisk betydning.

Chlorophytum [kloro'f-] {gr. *chlorés* lysegrøn 4. *fyton* plante), der er en slægt af liljefam., har græsliq., ofte hvidstribede blade og lange stængler med hvide blomster. Hjemmehørende i Kaplandet. Et par arter er alm. stueplanter og går under navnet væddeløbere.

Chlo'tar [kl-], fire franker konger: *Chlo lar* 1., reg. 511-61, søn af Chlodovech 1.; ledtog i Burgunds erobring 532. samlede hele riget ved sine brøders død. Chlotar 2., reg. 584-628, søn af Chilperik 1. , lod Brunehilde dræbe 613 og samlede derudriget.

ch6 Ufo:), jap. længdemål = 109,31 m. Chodowiecki [o'do'vjetski], Daniel Nikolaus (1726-1801), ty. maler, tegner og raderer. Udd. i Danzig som miniatur-

D. Chodowiecki: I en Malers Kabinet. Kobberstik.

maler. Virksom i Berlin, knyttet til Frederik d. St., som han portrætterede i en række miniaturer, over 200 raderinger. Bogill. bl. a. til Shakespeares, Cervantes og Johs. Ewald (1781-91).

Chodzjent [ta'd3ænt], til 1936 navn på Lenínabád i Sovj.

Choiseul [fwa'zól], ø bl. Solomon Øerne; 5850 km².

Choiseul [Jwa'zól], Étienne Francois, hertug af (1719-85), fr. udenrigsmin. 1758-70. Knyttede Spán. til fr. politik. måtte opgve Frankr.s kolonimagt 1763 efter krig m. Engl., men genopbyggede rask fr. magt udadtil. Reformvenlig; fordrev jesuitterne 1764.

Choisy-le-Roy [Jwa'zil(9)'rwa], sydl. forstad til Paris. 27 000 indb. (1946).

chok [Jok] (fr., egl. stød), populær betegn. for en pludselig og stærk påvirkning af nervesystemet. Under verdenskrigene betegede man som c udbredte dødelige lammelser, der skyldtes forgiftning fra knuste muskelvæv (efter granatbæstioner).

chokbehandling, betegn. for de forsk. arter af behandl. af sindssyge med midler, der giver anfald i form af krampet el. søvn (Cardiazol, elektro, insulinbeh.). choke [tfouk] (eng. af *choke* kvæle), blandingsspiæld ved automobiltoetor.

cho'ke're [Jø:] (fr. *choquer* støde), vække mishag; støde; overraske ubehagelig.

chokolade [Jo-] (el. indiansk ord), nærings- og nydelsesmiddel fremstillet af kakaomasse og sukker. De indsamlede kakaobønner lagres, hvorved der finder en gæring sted, der giver bønnerne den brune farve. Bønnerne ristes derefter ved 120-140° C, afskalles og formales til kakaomasse; denne blandes med sukker i en sák. melangeur til kogec. Ved findeling, tilning og vandfordampning (konsistensforbedring) fra kogec fremstilles spise. Ved fremstilling af flødec

Frédéric Chopin. J. C. Christensen.

blandes c med mælkepulver (ca. 15 %). I mod. c-fabrikker foregår fremstilling i kontinuerlig arbejdsgang. Fimmelingen til spise foretages i alm. på maskiner, der kan opvarmes, bestående af 2 stålvalser, der drejer sig med forsk. hastighed for at pulveret skal blive så fint som muligt, idet finhedsgraden er bestemmende for c-s kvalitet. Under malingen tilblendes evt. smags tilsetninger, ligesom der finder en tilning og vandfordampning sted. Den varme flydende c pumpes til temperere- og derfra til støbemaskiner. Efter afkølingen i isskabe ledes de støbte tavler til pakkemaskinen, hvor de forsynes med aluminiumfoliepapir- el. papemballage. Udsættes c for direkte sollys i længere tid, bliver den harsk, c angribes ofte af insekter (kakao-, kiæde- og melmøl). Henlægges c sammen med stærkt lugtende varer, ødelægges smagen. chola'goga [k-] (*chole-* + *-agoga*), fællesbetegn. for galdeudrivende midler. chole- [k-] (gr. *chole* galde), galde- cholelestektia'si' [k-s-] (*chole-* + *cyst-* +

-ektasi), udspilning af galdeblæren, choleki'netika [k-] (*chole-* + gr. *kiné-tikos* bevægende), stoffer, der påskynder galdeudtømmelsen.

cholell'thiasis [k-] (*chole-* + *lithiasis*), galdes tens sygdom.

cholestea'to'm [k-] (*chole-* + *steato* + *om*), *perlesvulst*, svulstagtig dannelse med perlemorsglans, indeholder henfaldende epithelceller og kolesterolin. I mellemøret, hvor c ikke er sjælden, skyldes den en kronisk betændelse.

Cholet LDæl, fr. by i dept. Maine-et-Loire; 26 000 indb. (1946). Tekstilindustri, kvæghandel.

Cholm [folm], russ. navn på Chetm i Polen. Cholón (fr. [Jo'15]), største handelsby i Cochinkina, Indokina; 207 000 indb. (1940), heraf over 50 % kinesere. Flodhavn, rísekport.

Cholula [tjo'lula], by i staten Puebla, Mexico, kendt som toltekernes hellige by med en endnu eksisterende, kolossal tempelpyramide.

cholæ'mi' [k-] (*chol(é)-* + *-æmi*), galdens overgang i blodet, hvorved opstår gulsot. chomageforsikring [Jo'ma:3-] (fr. *chomage* arbejdsstandsning), forsikring med tab ved driftsstandsning.

Chomutov [tomu'Ho], ty. *Komotau*, cech. by; 31 000 indb. (1945). Stor industri (jernvarer, glas m. v.). Kulminer.

chondrio'so'mer [k-] (gr. *chondros* lille korn + *-som*), småkorn el. træde i plante- og dyrecellers plasma.

chon'drit [kon-] (gr. *chondros* korn), stentemeterer, der indeholder små kugleformede legemer af olivin el. bronzit.

chondro- (gr. *chondros* grød; brusk),

brusk- (også kondro-).

Chopin [Jo'pæ], Frédéric Francois (1810-49), po.-fr. komponist. Optrådte i. gang privat 1807, offentl. 1808. Udd. i Warszawa af Joseph Elsner (1769-1854). Forlod Warszawa 1830 og bosatte sig 1831 i Paris. Levede 1838-47 sammen med forf. inden George Sand. Død af tuberkulose. En af romantikkens betydeligste klaverkomp.; hans specielle stil har rod hos J. Field. Som pianist hævdede han sig i højere grad ved sin kræsenhed og klangsans end ved bravour og dynamik. Skrev 206 komp., bl. a. mazurkaer, etuder, valse, polonaiser, ballader, sonater. Endv. har han bl. a. skrevet to klaverkonceter og værker for klaver med orkester, 17 po. sange og en sonate for violoncel og klaver. (Portræt).

Chorasan, anden form for Khurásán. chorda dor'salis [k'arda], *rygstrengen*, en hos hvirveldyrstøtre forekommende bruskstreng, udenom hvilken rygsojlen dannes. Bevares hos de lavere hvirveldyr livet igennem. Rester af c findes hos det voksne menneske i ledskiverne ml. hvirvlerne.

Chor'data [kor-] (lat.), fællesbetegn. for alle dyr med rygstreng (chorda dorsalis): søpunge, travlemunde, egl. hvirveldyr.

cho're'a [ko-] (gr. *choreia* dans), med., d. s. s. sankt veits dans.

cho're'g [ko-] (gr.), korføreren i de gr. tragedier.

choreus [ko're:us] (lat. fra gr: vedr. koret), andet navn på versfoden trokæ (- w).

choriambé [ko'rja-] (gr.), en af en choreus (trokæ) og en jambe dannet versfod (- w -).

chorioi'ditis [ko-] (gr. *chorioidea* årehinde + *-itis*), betændelse i øjets årehinde.

chorion [k'o-] (gr. hud), den yderste af fosterhinderne (årehinde).

Chorley [tjå:li], eng. by med NØ f. Liverpool 33 000 indb. (1948). Kul-, jern- og blyminer i omegnen. Tekstil- og jernindustri.

Choromariski [toro'manjiski], *Michal* (f. 1904), po. romanforfatter, som med forskellighed beskæftiger sig med erotisk-psykol. problemer.

Chorzow [tD3uf], ty. *Kdnigshütte*, siden 1934 del af jernindustri- og kulminebyen Nowy Chorzow i Slqsk i SV-Polen.

Chosen [tso:æ77], det jap. navn på Korea. Chosroes i. [kos-], pers. *Khosrau*, perserkong. reg. 531-79, slog kejser Justinian I. og tvang ham til årlig tributbetaling.

chott [fo], arab. *shatt*, betegn. f. saltsumpe og -søer i Atlaslandene.

Chott Djerid [tD tD3e'rid], saltsump S f. Atlasbj. i Tunis. Omegnen er et af de vigtigste voksesteder for daddelpalmen.

Chou [d3ou], kin. dynasti 1050-249 f. Kr. chouanere [Ju'a-], fr. *chouans* [Jwa], royalistiske bänder i Bretagne under Fr. Revol., bekæmpede (ledet af Cadoudal) de republikanske tropper fra 1792. Slået ned af Hoche efter 1795, viste sig atter 1799 og 1814.

Chou En-lai [t'dou 'æn'lai] (f. 1898), kinesisk kommunistgeneral. Bladug.; rejste kommunistoprør i Shang-hai 1927; fremtrædende leder i. kin. røde hær (Kiangsi-prov.) efter 1931, forhandlede m. Chiang Kai-shek 1936, knyttet t. nationalreg. 1937-40. Fra 1926 medl. af kin. kommunistpartis centralkomite.

chow-chow [t'jau'tjau], en kin. hundrace (kaldet den spiselige hund).

Chow-chow.

Chrestien de Troyes [kre'tjæ da 'trwæ] (12. årh.), fr. digter, berømteste repr. for den bretonske roman; kendteste værk *Yvain el. Le chevalier au lian* (da. folkebog: *Ivan Løverliden* fra ca. 1500).

chrestoma'ti' [kr-] (gr.) *chrestos* nyttig, god -f *mathanêin* lære), samling af udvalgte litterære prøver, især prosaiske (jfr. antologi).

Chrétien [kre'tjæ], *Gilles Louis* (1754-1811), fr. kobberstikker. Har udf. små, sirlige profilportrætter, bl. a. af mange danske.

Chřiby [třibi], ty. *Mars Gebirge*, lav bjergkæde i Morava, Cechoslov.

chrie [k'ria] (gr. *chreia* anvendelse, sentens), øvelse i og forskrift for disposition til fremstilling af et filos. el. litt. emne.

chris-craft [křiskraft], letbygget, hurtiggående motorbåd.

chrisma [křisma] (gr.), salveolie. I den kat. kirke indvies den af biskoppen på skærtorsdag.

chrismon [ˈkris-] (afde gr. bogstaver X og P, de to første bogstaver i Christos), tegn til påkaldelse af Kristus el. Treenigheden. I

Christchurch [ˈkraisftʃiːtʃ], hovedby i landbrugsdistrikt på østkysten af New Zealands Syde; 159 000 indb. (1947).

Christensen, Akset E. (f. 1906), da. historiker. Prof. v. Kbh.s Univ. 1948. Har bl. a. skrevet *Dutch Tråde to the Baltic* (disp., 1941) og *Industriens Hist. i Danm. indtil ca. 1730* (1943).

Christensen, Arthur (1875-1945), da. iranist. Prof. i iransk filologi ved Kbh.s Univ. 1918. Talr. værker om iransk sprog, dialekter, litter., sagnforsk. og hist. samt overs. til da. af pers. forf.

Christensen, Balthazar (1802-82), da. venstrepolitiker. Overretssagf., knyttet til Nat.lib. i 1830'erne; 1846 medstifter af Bondevennelseskabet, formand her 1848-58. Ledede bønderne i grundlovsrigsforsaml., gik 1849 ind for forliget om Landstingets sammensætn. Trådte siden noget tilbage for I. A. Hansen, men bevarede megen personlig indflydelse i Folketinget; mod grundloven 1866.

Christensen, Benjamin (f. 1879), da. filminstruktør. Deb. 1901 på Det Kgl. Teater som operasanger. Scenesatte 1913 filmen »Det Hemmelighedsfulde X« og 1922 sit mesterværk »Heksen«, 1924 (i Berlin) Herman Bangs »Mikael«; 1925 til Hollywood; 1939 come-back i da. film med »Skilsmisnings Børn«, senere »Barnet« (1940).

Christensen, Bernhard (f. 1906), da. komponist. Har komp. jazzoratoriet *De 24 Timer*, balletterne *Enken i Spejlet* (1935) og *Den Evige Trio*, klaverkoncert (1945) m. v.

Christensen, Carl (1857-1921), da. tandlæge. C stiftede 1910 »Da. Forening for Børnetandpleje« med tidsskr. »Tandplejen«. C konstruerede en velenkommeret ar til ku la tor.

Christensen, Carl Chr. (1860-1935), da. geograf; kendt som skole bogs forf.

Christensen, Charles (f. 1886), da. arkitekt. Har arbejdet med udgravning og studier af gi. da. arkit. og bl. a. udg. *Urani-borg og Sjørneborg* (1921); har foretaget samtl. opmålinger til Vilh. Lorenzens »De Da. Klosters Bygningshist.« (1912-41).

Christensen, Erik Hohwu (f. 1904), da. fysiolog. 1941 prof. v. Kgl. gymnastiska centralinst. i Sthlm.

Christensen, Georg (1819*83), da. rustmester, ledede 1866 anlægget af Våbenarsenalets Geværfabrik. Fra 1876 formand for Industriforeningen.

Christensen, Georg (f. 1877), da. litteraturhistoriker og skolemand. Seminarforstander i Haderslev 1926-37, Jonstrup 1937-47. Forkæmper for moderne skoletanker (psyk., praktik og pædagogik i lærerudd.). Udgiverarb. vedr. Holberg, Blicher og Grundtvig m. fl.; en bog om *I. P. Jacobsen* (1910) og en ypperlig *Da. Litt.hist.* (1916) for den højere skole.

Christensen, Godrød (1845-1928), da. landskabsmaler; påvirket af fir. naturalisme.

Christensen, Hans Jepsen (f. 1880), sønderjysk politiker, gårdejer. Tog okt. 1918 til Danra. for at formidle forhandl. om grænseflytningen; arbejdede for at knytte danskatalende sogne i Mellemeslesvig til Danm., medvirkede v. mindretalsordn. i Nordslesvig, landstingsm. (Venstre) 1920-47. Vendte sig 1945 mod opgøret m. ty. elementer i Nordslesvig.

Christensen, Hans Peter (f. 1886), da. skibsbygningssing. og industrimand. Fra 1925 direktør for Helsingørs Jernskibsskib og Maskinbyggeri. Talr. tilidshverv; 1942-48 fmd. f. Industrirådet.

Christensen, Harald R. (1879-1926), da. jordbundsforsker. På hans initiativ oprettedes Statens Planteavlslaboratorium 1909 med C som forstander.

Christensen, Hjalmar (1869-1925), no. forfatter og kritiker. Skrev romaner: *Et liv* (1910), *Fogedgården* (19U), fortællinger og litt.hist. afh. *Nordiske kunstnere* (1895), *Det 19. aarh.s kulturkamp* (1905).

Christensen, /ens Christian (1856-1930),

da. venstrepolitiker. Gårdmandssøn, skolelærer i Stadil v. Ringkøbing 1886, folketingsmand (Ringkøbing) 1890-1924. Leder for Bergs gruppe efter B.s død 1891; 1895 ledende i forligsfjendt. Venstre-reformparti, som C holdt sammen i smidig oppositionstaktik, der splittede Høje, beherskede som finansudvalgsformand bevillingerne og forte 1901 Høje til endeligt nederlag. Kultusmin. og stærkeste poiti. kraft i min. Deutzer. Førte moderat politik for at få Venstres reformforslag gnm. det af Høje beherskede Landsting, gennemførte 1903 kirke- og skolelove, gled over til mellemstandspunkt i militærsagen og tog 1905 des. ang. opgør i Venstre-reformpartiet, der førte til De Radikales udskillelse. Konseilpræsident og forsvarsmin. 1905-08, nærmede sig Neergaards Moderate Venstre-gruppe, gennemførte kommunal- og toldreform 1908, faldt sept. s. å. på Alberti-arfæren. Mod Neergaards militærforslag 1909, gennemførte som forsvarsmin. under Holstein-Ledreborg 1909 militærorrdn. som kompromis; 1909-10 under rigsretsanklage i forb. m. Alberti-affæren, frikendt, men m. misbilligelse af, at C havde modsat sig parlamentarisk undersøgelse mod A. efter de stærke og begrundede angreb i Folketinget. Formand for Venstre 1910, afslag ministerpost; modarbejdede Neergaard-Berntsens højrefjendtlige politik i grundlovs-sagen, bidrog til at skabe et Landsting, der var en forsvlarlig bom mod Soc.dem.s magt. Kontrolmin. 1916-18, arbejdede efter krigsafslut. pk Zahles fald, 1920-22 kirkeimn. under Neergaard, trak sig ud af politik 1924. Udg. barndomserindr. (Portræt sp. 743).

Christensen, Jens Herman (f. 1877), da. ingeniør. Opfinder af farverastermetoden ved farvefot.

Christensen, John (1896-1940), da. maler;

John Christensen; To Nonner ved Muren.

opr. barber; motiver fra Kapelvéj, Kbh. N., kolonihaver og Vridsløsemagle. (III)

Christensen, Kay (f. 1899), da. maler og grafiker; medl. af »Decembristerne«; fantasibetonede figur- og landskabsbill.

Christensen, Ludvig (f. 1878), da. socialdemokrat. Hovedkasserer i formerforbundet 1907-34. Landstingsm. 1925-39, folketingsm. 1939-45, rådmænd i Kbh. 1933-35, nov. 1935-juli 1940 socialmin. Gennemførte læringelov 1937 og revision af Socialreformten 1937-38. Fra 1940 form. f. Arbejderbevæg.s Erhvervsråd.

Christensen, Otto (f. 1898), da. maler og tegner; især portrættegner v. kbh. blade.

Christensen, Palle (f. 1902), fra 1945 departementschef i Min. f. Offentl. Arb.

Christensen, Peder (f. 1874), da. soc.dem. kommunalpolitiker. Maskinbygger, 1906-15 medarb. v. »Social-Demokraten«; landstingsm. 1930-37; borgmester i Helsingør 1919-46 (*kong Peder*).

Christensen, Poul (1854-1935), da. radikal husmandspolitiker, folketingsm. (Soro) 1890-1918, landbrugsmin. under Zahle 1909-10; landstingsm. 1918-20.

Christensen, Povl (f. 1909), da. maler og grafiker, meget benyttet som bogillustrator. Især kendt for sine fremragende og

Povl Christensen: III. til Poul Martin Møller: Legsgården i Ølsebymagle.

fantasifulde træsnitill. til udgaver af ældre da. litt. Blichers »En Landsbydegns Dagbog« (1933), Gerners »Hesiodi Dage« (1942). Raderinger til Oehlenschlägers »Set. Hans Aften-Spil« (1943).

Christensen, Severin (1867-1933), da. læge og filosofisk forfatter. Udformede en »retstatslære« p. grundlag af visse naturretlige ideer. Hovedværk: *Naturlig Ret på Grundlag af Ækvivalent Kompensation* (1907), *Rettsstaten* (1911).

Christensen, Steen (f. 1896), da. forfatter og journalist. Mest kendt for københavnerromanen *Synd for Helene* (1939) og den hist. roman *Jacob Worm* (1944).

Christensen, Viggo (f. 1880), da. soc.dem. kommunalpolitiker. Typograf, borgerrepr. i Kbh. 1909, 1917-38 borgmester (3. afd.). 1939-46 Kbh.s første overborgmester.

Christensen, William (f. 1866), da. middelalderhistoriker, dr. phil. 1895, arkivar ved Rigsarkivet. Udg. af *Re pertior iun diplomatium Daciae*.

Christensen, Åge-Rudolf (f. 1879), da. vejbygningingeniør. Prof. v. Polytekn. Læreanstalt 1917-49. *Vej- og Jernbanebygn.* 1-6, bd. 5 *Vej- og Gader* i ny udg. 1948.

Christian, konger af Danmark.

Christian (Christiem) 1. (1426-81), konge af Danm. 1448-81, af No. 1450-81, af Sv. 1457-64, søn af grev Dietrich af Oldenburg og Hedvig af Holsten, der nedstammede fra Erik Glipping, g. m. Christoffer af Bayerns enke, Dorothea af Brandenburg. Vandt 1460 Slesvig og Holsten, tabte slaget ved Brunkeberg 1471 under forsøg på at genvinde Sv., besøgte paven 1474 og fik af ham tilladelse til at oprette Kbh.s univ. (1479). Pantaatte 1469 Orknøyerne og Shetlandsøerne for ægteskabet sin datter Margrete, der ægtede Jakob 3. af Skotl. (Portræt sp. 748).

Christian (Christierri) 2. (1481-1559), konge af Danm.-No. 1513-23, af Sv. 1520-23. Søn af kong Hans, knyttet til faderens borgervenlige politik, vicekonge i No. 1506-12, slog uro ned m. hård hånd; knyttede her for. m. sin elskerinde Dyveke og hendes moder Sigbrit Villoms. 1513 da. konge efter undertegnelse af hård håndfæstn.; lod 1517 Torben Oxe henrette, herefter i modsætn. til indflydelsesrige adelskredse. 1515 g. m. Elisabeth, søster til Karl (5.) af Habsburg. Erobrede efter fl. forgæves angreb Sv. 1520, kronet som arvekonge i Sthlm., lod lederne for Storepartiet henrette v. Sthlm.s Blodbad nov. s. å. trods amnestiløfte, da Gustav Trollas anklage gav påskud for kætterdom. Gennemførte m. Sigbrits og Malmborgmesteren Hans Mikkelssens hjælp fra 1521 lovgivn. til fordel for borgerne (eneret på studehandl) og bønderne, kuede hensynsløst kir-

Christian 1.

Christian 2.

Christian 3.

Christian 4.

Christian 5.

Christian 6.

ken. 1522-23 forbandt jyske adelig og m. C-s farbroder Frederik af Gottorp og styrtede C, der ikke kunne beslutte sig til aktiv modstand i Jylland og under pengemangel forlod Kbh. apr. 1523. Søgte s. å. militærkup mod Danm., men hæren brød sammen, da C manglede penge. Derpå i Nederl. (Lier), gik en tid over til Reformationen, men afsvør Luthers lære for at opnå Karl! 5.s hjælp. Søgte 1531-32 at erobre No., hylledes, men gik i stå ved Akershus og i Bohus len; lod sig mod løfte om lejde føre til Danm. for at forhandle m. Frederik, men den da. reg. respekterede ikke løftet. C førtes som statsfange til Sønderborg slot, hvor han sad 1532-49, under Grevefejden i hårdt fængenskab, i øvr. mildt behandlet; førte fra 1549 ret fri tilværelse på Kalundborg slot. (Portræt).

Christian 3. (1503-59) konge af Danm.-No. 1534-59. Søn af Fred. 1., ivrig lutheraner, styrede Hertugdømmerne for sin fader. Overtog Hertugd. efter Fred. 1.s død 1533, delte dem 1544 med sine brødre Hans og Adolf af Gottorp. Lidet ivrig efter da. kongemagt, ildeset af kat. rigsrådsflertal; valgt 1534 (Rye) efter Liibecks angreb, indtog m. Johan Rantzau holstenske troppers hjælp riget 1534-36. Gennemførte da. Reformation 1536-37 efter at have fået sig bispenerne 29. 7. 1536, opnåede ved kirkegodsinddragelse og lenstreform styrkelse af kongemagt, men som tysk og fremmed i da. politik foretrak C naturligt samarb. m. loyale da. adel (Johan Friis), der bevarede sine privilegier, rigsrådets indflydelse og ledende stillinger i admin. (Portræt).

Christian 4. (1577-1648), konge af Danm.-No. 1588-1648. Søn af Fred. 2., overtog efter umyndighed styret 1596. Arbejdede for at gøre Danm.-No. til stærkest militærmagt i Nordeur. og Østersøens herre, udvidede flåden, standse Sv.s ekspansionspolitik mod N og V i Kalmarkrigen 1611-13. Oprettede Ostindisk Kompagni 1616, erhvervede Trankebar, men led skuffelser m. h. t. storhandelsforsøg og ret storstilte industrifundlæggelser (klædefabr., silkemanturakt); skød en tid rigsrådet til side og styrede ret enevedt. Ivrig for udnyttelse af no. erhvervsmuligheder, særlig bjergværksdrift. Grl. Kristianstad (1614), nyopbyggede det afbrændte Oslo (Kristiania) 1624, grl. Christianshavn (1618), Glückstadt (1617), Kristiansand (1641). Byggede Tøjhuset, Rosenborg, Frederiksborg, Børsen, Holmens Kirke, Trinitatis Kirke m. Rundetårn i Kbh. Ekspansionspolitik i Nordtysk, og ønske om at komme Sv. i forkøbet førte C ind i Tredveårskrigen (Kejserkrigen 1625-29), der førte til nederlag og plyndring af Jyll.; undgik landafståelser i Lubbeck-freden. Modarbejdede Sv.s ty. ekspansion efter 1630, indtil Oxenstierna 1643 lod Torstensson rykke op i Jyll.; efter heroisk søkrig (Lis'erdyb, Kolberger Heide 1644) blev C slået og måtte i Bromsebrofreden 1645 bøje sig for Sv.s og Nederl.s krav, begyndelsen til Danm.s llemålestelse. I skarp konflikt m. rigsrådet, søgte at skabe højdedeligt parti, støttet til sviger sønnerne Corfitz Ulfeldt og Hannibal Sehested, men da Ulfeldt i 1640'erne gik imod ham, måtte C bøje sig. Efterlod et svækket og truet rige med ødelagte finanser og dyb indre splid. G. m. Anna Katrine af Brandenburg (d. 1612), derefter m. Kirsten Munk, der

voldte C store sorger; efterlod desuden børn f. uden for ægteskab, således Ulrik Christian Gyldenløve. En del af de folkelige overleveringer om C er uhistorisk. (Portræt).

Christian 5. (1649-99), konge af Danm.-No. 1670-99, søn af Fred. 3. Søgte forgæves re vanche mod S v. i Skånske Krig og underkuelse af Gottorp. Ivrig for sin enevedsmagt, arbejdsom, men uden store evner, lod sig 1676 overtale til at fælde Griffenfeld. Oprettede højadel (greve- og friherrestanden) som modvægt mod gi. da. adel. Har givet navn til C 5.s Danske Lov 1683 og Norske Lov 1687. G. m. Charlotte Amalie af Hessen. Sofie Amalie Moth var C-s off. elskerinde. (Portræt).

Christian 6. (1699-1746), konge af Danm.-No. 1730-46. Søn af Fred. 4. Gav s. m. sin dronning Sofie Magdalene af Brandenburg-Kulmbach hoffet ty. og pietistisk præg. Ansvarsbevidst, arbejdsom, ivrig for at omgive kongemagten m. pragt (byggede Christiansborg, Eremitagen). Søgte forgæves efter 1741 at vinde Sv. for sit dynasti. Indførte stavnsbånd 1733. (Portræt).

Christian 7. (1749-1808), konge af Danm.-No. 1766-1808. Søn af Fred. 5. Synes ikke at have været uden evner; førte udsejende liv, 1766 ulykkeligt gift m. Caroline Mathilde af Engl. Efter 1768 brød en sindsyge igennem, der gradvis gjorde C ude af stand til at regere. Officielt konge til sin død, men uden indflydelse over de skiftende regeringer. Skilt fra Caroline Mathilde efter Struensees fald 1772. (Portræt sp. 751).

Christian 8. (1786-1848), konge af Danm. 1839-48, af No. (Christian Frederik) 1814. Søn af Chr. 7.s broder arveprins Frederik. Statholder i No. 1813, sluttede sig 1814 til no. uafhængighedsbevægelse, underskrev Eidsvoll-forfatn. 1814, abdicerede s. å. da. No. var sikret fri stilling i union m. Sv. - Efter nogen modsætning til fættenerne Fred. 6. optaget i statsrådet 1831; besteg tronen 1839, men skuffede liberale forventn. om fri forfatn. Søgte at modvirke slesvig-holstenismen og Augustenborgerne, havde sympati for danskheden i Sønderjylland; søgte at bevare helstaten ved forsonende politik m. indrømmelser til begge nationaliteter, men forgæves. Brød m. slesvig-holstenierne 1846 v. udstedelse af Det Abne Brev, søgte tilknytn. til moderat liberale da. kredse, overvejede fri forfatn., men døde umiddelbart før da. afgørende krise i 1848. - Ægtede 1806 Charlotte Frederikke af Mecklenburg-ægteskab opløst 1810; 1815 g. m. Caroline Amalie af Augustenborg. (Portr. sp. 751).

Christian 9. (1818-1906), reg. 1863-1906. Søn af hertug Wilhelm af Glücksborg; ægtede 1842 Louise af Hessen, tog i modsætn. til sin familie parti for Danm. 1846 og 1848, anerkendtes 1852 (London-traktaten) og v. da. tronfølge 1853 som da. tronarving. Tyskpræget i sin ungdom; uvillig mod nationalliberalismen; helstatsmand. Besteg tronen 15. 11. 1863, underskrev meget mod sin vilje novemberforfatn. 18. 11. s. å., søgte under krigen 1864 at gennemføre helstatsordening, delvis i konflikt m. ministeriet. Støttede overbevist Højre under forfatningskampen, til tider skarpt kritiseret af demokr. partier; bøjede sig 1901 for nødvendigheden og udnævnte Venstre-regering. (Portræt sp. 752).

Christian 10. (26. 9. 1870-20. 4.

1947), konge af Danm. 1912-47 og af Island 1918-44. Søn af Fred. 8. Ægtede 1898 Alexandrine af Mecklenburg-Schwerin. Fastholdt parlamentarisk regeringsform; modsatte sig 1914 min. Zahles opfattelse af kongevalgte landstingsmænds afsættelighed. Bidrog aug. 1914 til løsning af krise vedr. ty. krav om mine-spærring af de da. stræder. Afskedigede under striden om Flensborg marts 1920 min. Zahle, da dette modsatte sig valg inden ændring af valgloven, udnævnte foretningssmin. under Liebe, der dog 4 dage efter veg for et af rigsdagspartierne anerkendt samlingsmin. Opnåede under sin lange regering stor popularitet. Afsløg under ty. besættelse efter 1940 at udnævne ikke-parlamentarisk min., bidrog ved sin da. indstilling og sin respekt for forfatn. i enestående grad til at hævde da. uafhængighedsvilje. Legemligt svækket efter rideulykke 19. 10. 1942. Fungerede ikke som konge ml. 29. 8. 1943 og 4. 5. 1945. (Portræt sp. 752).

Christian (»5.«) (1603-47), da. prins, søn af Christian 4., udvalgt prins, 1608 valgt til tronfølger. Viste ingen større evner, førte udsvævende liv. 1634 g. m. Magdalene Sibylla af Sachsen.

Christian (f. 1942), da. prins, næstældste søn af prins Knud.

Christian Albrecht (1641-94), hertug af Gottorp 1659-94. Søn af hertug Fred. 3. Efter usikre forsøg på forstæelse m. det fjendt. Danm. søgte C Sv.s hjælp, fik sine lande besat af Danm. 1675-79 og 1684-89, fik dem igen ved sv. og eng.-holl.-luneburgsk hjælp. Stiftede 1665 »C-Univ.« i Kiel.

Christian August af Gottorp (1673-1726), yngre broder til hertug Fred. 4., efter hvis død 1702 C admin. hertugdømmet for den umyndige Karl Frederik. Ledet af Gortz lod C 1713 Stenbocks sv. hær slippe ind i gott. fæstning Tønning, hvorefter Danm. besatte Gottorp.

Christian August (1768-1810), hertug af Augustenborg, sv. tronfølger. 1803 general i No., 1809 statholder; juli 1809 tronfølger i Sv., antog navn Karl August; populær i begge lande. Død 28. 5. 1810 af slagtilfælde. (Portræt sp. 753).

Christian August (1798-1869), hertug af Augustenborg. Søn af Fred. Chr. af A. Dansk opdraget; udg. 1837 (anonymt) skrift, der hævdede Augustenborgernes arveret til begge hertugdømmer, hvis Fred. 3.s slægt uddøde på mandssiden. Kom efterh. i skarp modsætn. til polit. udvikl. i Danm. og til sin svoger Chr. 8., protesterede skarpt nfod Abne Brev 1846. Bidrog marts 1848 til at skaffe slesvig-holstenierne preuss. hjælp, men opnåede ikke regentstilling. Fik 1852 erstatn. for beslaglagte godser, men forpligtede sig og sin familie til ikke at modsætte sig da. arvefølgeordning (30. 12. 1852). Overdrog trods dette nov. 1863 sine arverettigheder til sønnen Frederik, der forgæves søgte at opnå magt over hertugdømmerne. (Portræt sp. 753).

Christian den 4.s stil, folkelig betegn. f. da. senrenæssance.

Christian den 8.s stil (ca. 1830-50), senempirestil i da. kunsthåndværk, hvor antikke former og ornamentær præger bo-havet.

Christian den ioendes Fond, Kong. dannedes v. nationalindsamlng i anl. af kongens 70-års fødselsdag 26. 9. 1940. Næsten 2.5 mill. kr., anv. t. vidensk. og humanitære formål.

Christian d'or E-d'or] (fr. *d'or* af guld),

Christian 9.

Christian 10.

Chr. Aug. af Augustenborg (1768-1810). Chr. Aug. af Augustenborg (1798-1869).

da. guldmønt, indført 1775 under Chr. 7. Er sådanne mønter præget under en kong Frederik, kaldes de *frederik d'or*. Mønten indeholder 5,95 g fint guld, svarende til den fr. louis'd'or og guldtuyvefranc.

Christian Frederik, Chr. 8.s navn som tronfølger i Danmark, og som no. kong 1814.

Christiani, *Rudolf* (f. 1877), da. ingeniør. Stiftede 1904 s. m. Aage Nielsen firmaet C & N., dr. ing. h. c. Braunschweig 1927. Folketingsmedl. (Venstre) 1932-35, 1939-43. Fratrådte C & N.s ledelse 1946; angrebret for sin holdn. under besættelsen.

Christiania, tidl. stamvædefor Kristiania.

Christiani Se Nielsen, da. entreprenørfirma, grl. 1904 af Rud. Christiani og kaptajn Aage Nielsen (1873-1945). Firmaet har udført en lang række store ingeniørarbejder, ikke mindst i udlandet, og har indført forsk. specialkonstruktioner. Af større arbejder nævnes underbygningen til Storstrømsbroen, havnebærgården i Cherbourg, doklusen i St. Nazaire, konsolier i Argentina, Maas-tunnelen i Rotterdam, og i Sv. fl. hundr. broer.

Christiansbor'g, da. fortanlæg m. faktori på Guldkysten, anlagt i 17 årh., solgt til Engl. 1850.

Christiansborg, slot på Slotsholmen i Kbh. over ruinerne af Absalons borg; to gange nedbrændt og genopført i ændret skikkelse. 1) Firfløjet hovedbygning, beklædt med sandsten, barokstil; hovedfløj med høj tårn mod ridebanen; denne omgivet på langsiderne af stald- og sidebygning, og lukket over udkørslen til Marmorbroen af to pavillonbygning. Opført 1731-45 af Chr. 6. under ledelse af E.D. Hauser (indtil 1742), indre udsmykning (rokoko) fra 1736 forestået af L. Thurah og N. Eigtved; sidstnævnte fra 1742 eneleder. Omkostninger ca. 2/4 mill. rigsdaler. Hovedbygning nedbrændte 26. 2. 1794 og flertallet af dens uerstattelige og fremragende kunstværker gik tabt. 2) Nyklassisk bygning med pudsede facader, hovedfløj mod kanalen og fløjen mod Ridebanen erstattet af en kolonnade; rejst på 1)s fundamenter under ledelse af C. F. Hansen. Indre udsmykning bl. a. ved Thorvaldsen, Eckersberg og Freund. Indviet 1. 11. 1828 i anl. af den senere Fred. 7.s formøling. Omkostninger ca. 2/2 mill. rigsdaler. 1849 sæde for den

grundlovgivende rigsforsamling. Nedbrændt 3.10.1884. 3) 3-fløjet bygning i barokpræget stil, beklædt med bornholmsk marmor. Hovedlængde med kronet tårn mod kanalen. Opført efter konkurrence (i enh. t. lov af 5. 4. 1906) under ledelse af Thorvald Jørgensen. Rummer rigsdagen, højestere repræsentationsrum for kongen m. m. Omkostninger ca. 20 mill. kr.

Christian Science [kris (jan 'saiais)](eng. kristen videnskab), rel. lære (fremsat af Mary Baker Eddy), opfatter Gud som altomfattende ånd og kærlighed, og benægter derudfra virkeligheden i materien og det onde. C. behandler alle sygdomme ved åndelige midler. 1879 grl. mrs. Eddy moderkirken i Boston; i alt ca. 3000 grene Jorden over.

Christi'an'sen, Carl Peder Ostenfeld (f. 1887), da. højskolemand, historiker. 1913-34 lærer på Askov, derpå leder af Frederiksborg Højskole. Udg. overvejende populærhist. t. skr.: *Fortidsliv bag Nutidstrid* (1932), *Rids gennem Verdenshistorien* (1935), *Dansk i Tusind År* (1941). Nationalt og aktivt nord. synspunkt, imødekommende over for No. i Grønlandssagen, tilknytn. t. sønderjysk arb.

Christiansen, Christian (1843-1917), da. fysiker. Prof. v. Kbh.s Univ. 1886-1912. Opdagede den anomale dispersion 1871. Arbejder over varmeledning og gnidnings-elektricitet.

Christiansen, Christian (f. 1884), da. pianist og komponist. 1919 organist ved Jesuskirken, 1927 ved Marmorkirken (Kbh.). 1947 direktør for musikonservatoriet. 1949 udnævnt til prof. sst.

Christiansen, Christian (f. 1895), da. socialdemokrat. Maskinarb. Efter konflikter i soc. dem. ungdomsbev. form. f. DsU 1920-27. Forretningsfører for Arbejdernes Oplysningsforbund fra 1930, udg. *Organisationskundskab* (1933). Fra 1932 folketingsmand (Frederikshavn), Fiskerimin. fra nov. 1947.

Christiansen, Einar (1861-1939), da. forfatter. 1899-1909 direktør for Kgl. Teater, 1912-24 meddir. for Folketeatret. Af hans talr. borgerlig-realistiske skuespil nævnes *Annette* (1893), *Mellem Brodre* (1896) og *Onkel Stephan* (1916), af en række nyromantiske dramer *Letizia* (1891) og *Cosmus* (1897); desuden roma-

nerne *Jeppe* (1889), *Hjort* (1894) og *Ottillie* (1925) samt et bd. *Memoirer* (1930).

Christiansen, Ernst (1877-1941), da. redaktør. F. i Flensborg, fra 1893 knyttet t. »Flensborg Avis«, nøje knyttet til Jessen, efter hvis død 1906 C. blev bladets redaktør. Deltog i 1. Verdenskrig, gik efter 1918 ivrigt ind for Flensborgs tilknytning til Danmark, fortsatte som red. efter nederlaget 14. 3. 1920 indtil 1940 som en af danskhedens ledende mænd i Sydlesv. (Portræt sp. 755.)

Christiansen [kristi'umzan], *Friedrich Christian* (f. 1879), ty. Ilyvergeneral; 1940 højeste mil. myndighed i det besatte Holl. 1948 dømt af holl. domstol til 12 års tugthus.

Christiansen, Jens Anton (f. 1888), da. kemiker, prof. ved Kbh.s Univ. 1931. C. beskæftiger sig fortrinsvis med fys.-kem. undersøgelser, især over reaktionshastighed.

Christiansen, Kay (1891-1937), da. elektroingeniør. C. blev cand. polyt. i 1917, fra 1927 chef for telegrafvæsen. tekn. afd.

Christiansen, Knud Viggo (1867-1939), da. nervelæge. En af føremne i arbejdet for neurologiens selvstændiggørelse og løsrivelse fra psykiatri og intern medicin i Danmark., bl. a. ved sine arbejder: *Kliniske Forelæs. over Nervesyg.* (1905-06) og *Hjernesvulster* (1917). 1935-37 prof. i neurologi ved Kbh.s Univ.

Christiansen, Magnus (f. 1882), da. veterinær; prof. i hygiejne og bakteriologi v. Landbohøjskolen 1922; forstander for Statens Vet. Serumlabor. 1935. Bakteriologiske og parasitologiske arb. samt arb. over vildtysygdomme.

Christiansen, Peter (f. 1899), da. litterat. Fl. fine oversætt., nogle afl. om litt. og bibliofile emner.

Christiansen, Paul Simon (1855-1933),

Poul S. Christiansen: Selvportræt. 1912. (Kunstmus.)

da. maler og raderer; elev af Zahrtmann medl. af »Den Frie Udst.« fra 1898; J. Skovgaards medarb. i Viborg domkirke; fremragende som figurmaler (myt., Dante'ske, nat. og bibelske motiver), portræt- og landskabsmaler.

Christiansen, Rasmus (1863-1940), da. maler og tegner, bl. a. v. »Politiken« og »Klods Hans«.

Christiansborg set fra ridebanen.

Christiansen, Rasmus (f. 1885), da. skuespiller. Deb. 1904 i Frederikshavn, siden v. Frederiksberg Teater, Det Ny Teater og Dagmartheatret, fra 1925 v. Det Kgl. Teater. Komiske roller i karakterfaget (Peter Ravn i »En Spurv i Tranedans«, magister Petronius i »Den Vægelsindede« o. a.). Filmdebut 1913.

Christiansen, Sigurd (1891-1947), no. forfatter. Har skrevet fl. egenartede romaner, hvis centrale emne er den individuelle psyk., spec. spørgsmålet syndsoning. Hovedværket er trilogierne *Indgangen, Sverdene, Riket* (1925-29), *Drømmen og livet, Det ensomme hjerter, Mennekens lodd* (1935-45), en kunstners rel. udviklingshist. Sejrede i nord. roman-konkurrence med *To levende og en død* (1931, da. s. å.).

Christiansen, Thomas (f. 1911), da. forfatter. Under pseud. *Thomas Duke* bl. a. romanerne *Chez Margot* (1943) og *Ninette i Cannes* (1944).

Christiansfeld [-l-t], da. flække N f. Haderslev; 773 indb. (1945), med forstæder 1128. Herrnhutisk kirke (1776), brødre-,

Brødreminighedens kirkegård.

søstre- og enkehuse, ejendommelig kirkegård. Anlagt af herrnhuterne 1773. Lå i 19. årh. som ty.sindet enklave i det da. sindede N-Slesv., fordanskedes v. tilvanding; 1920: 247 da., 124 ty. stemmer, 1947: 419 og 4.

Christians'hav'n, bydel i Kbh., anlagt 1618 af Chr. 4. ved opfyldning på småholme ml. Kbh. og Amager. Selvstændig bykommune til 1674. Gader i skakbræt mønstret, kanaler, gi. købmændsgårde; omgivet af volde. En del af sydl. C optages af Burmeister & Wains maskinbyggerier.

Christianshavns Straffeanstalt, 1861 — 70 straffeanstalt for mænd, 1870-1928 for kvinder.

Christians' horm, lystgård N f. Kbh. Jorden udstykket til villabebyggelse (Klampenborg). Hovedbyggn. fra 1746-67, fredet i kl. B. Ansejlg park.

Christians'hå'b, koloni ved Disko-bugten ca. 40 km S f. Jakobshavn, V.Grøn. Anlagt 1734 som første missionsstation i N-Grøn. 199 indb. (1946). C-distriktet er Grønsl.s mindste; vigtigste udsted: Claushavn. Distriktet har 669 indb. (1946).

Christianskirken, opr. kaldet *Frederiks* (5.s) ty. k. på *Chrhvvn.*, opført 1755-59 efter Eigtvæds tegn. af Anthon, hvem spiret skyldes (1769). Inventar af Stanley d. æ. Rummet er en protestantisk kirkesal, m. hovedindg. (under tårnet) p. d. ene langside, alter, prædikestol og orgel over himanden lige overfor, samt 3-etages pulpiturer. (111).

Christians'sæde, hovedgård V f. Maribo. If. tradition grl. 1355; hed indtil 1729 Tostrup. 1728-1934 i slægten Reventlows eje (grevskab 1729-1924). Hovedbyggn. opført 1690 af Jens Juell, fredet i kl. A.

Christian'sted (amer. ['kristofstæd]), lille by på N-siden af St. Croixen 4500 indb. (1940).

Christians'©', 1) en af Ertholmene; 2) off. fællesbetegn. for Ertholmene.

Christie ['kristi], kunstauctionsfirma i London, grl. 1766 af James C (1730-1803).

Christie ['kristi], *Agatha*, eng. kriminalforfatterinde. En mængde romaner holdt i Conan Doyle-traditionen. Overs. til da.

Christie ['kristi], *Christian* (1832-1906), no. arkitekt, mest kendt for sin solide

Ernst Christiansen.

Christine (1521-90)

Christmas Møller.

Winston Churchill.

ledelse af Trondheims domkirkes restaurering (fra 1872). 1902 manglede kun skibet, men C-s forsigtige projekt hertil underkendtes.

Christie ['kristi], Kihelm (1778-1849), no. politiker. Da. kancelliebedsmand 1801-08, derpå sorenskriver i No. Medl. af Eidsvollforsaml. 1814, talte mod at holde grundloven åben for union m. Sv., men søgte forveges hjælp i Engl. S. å. præsident f. øverordentl. Storting; stiftede det forlig. der sikrede No. in forfatn. og uafh. stilling inden for unionen. Afsløt at indtræde i reg.; stiftamtmand.

Christiarn, i Danm. gængs form for Christian, til og med Chr. 2.

Christine (1461-1521), da. dronning, fra Kursachsen, g. m. kong Hans, forsvarede tappert Sthlm. slot 1501-02.

Christine (1521-90), da. prinsesse, datter af Chr. 2. Oprdraget i Nederl.; 1534-35 g. m. Francesco Sforza, hertug af Milano; 1541-45 g. m. hertug Frans af Lorraine, 1545-52 regent i Lorraine for sin søn Karl. Søgte at udnytte sin slægts krav på da. trone, især v. forhandl. om datteren Renatas (Renée's) ægteskab m. Fred. 2. af Danm. el. Erik 14. af Sv.; en tid i forb. m. den landflygtige Peder Oxé. (Portræt).

'Christlich-demo'kratiske Uni'on, ty. navn på Kristelig-dem.Union. (Tyskf.).

'Christlich-sozi'ale Partei, ty. navn på Kristelig-soc. Parti (Østr.).

christmas ['krismas] (eng., egl: kristmesse), jul (fork. Xmas).

Christmas [krest-], *Walter* (1861-1924), da. forfatter. Mest kendt for *Peder Møst-serien* (drengebøger). Desuden en del rejsebøger og skuespil.

Christmas Island ['krismas 'aibnd] (*Juleøen*), største atol i Stillehavet; 607 km²; 42 indb. (1944); nær ækvator. Regnfattig. Kokos trives dårligt, frugterne smager salt. Opdaget juleaften 1777 af Cook. Britisk (til Gilbert and Ellice Islands).

Christmas 'Møller ['krestmas], John (1894-1948), da. politiker. Jurist; som student nøje knyttet til Aage Kidde, ivrig for forsvarssagen. Kons. folketingsmand (Odense a.) 1920-41, 1945-47. 1923 partiets foretningfører, 1928 form. f. folketingsgruppen, 1931 f. hele rigsdagsgruppen, 1932 for landsorganisationsen. Styrtede 1929 Madsen-Mygdal efter konflikt om forsvarsudg., led nederlag v. aprilvalget s. å. Søgte at skabe stærk konservatisme v. en af Venstre uafh. politik, sluttede okt. 1931 det første kriseforlig m. Stauning; stod uden for Kanslergadeforliget. Bekæmpede virkningsfuldt nazisttendenser i KU. Eneides 1938-39 m. Stauning ang. grundlovsændring, men mødte modstand i partiet og gik efter grundlovsforslagets forka-

stelse maj 1939 af som partiformand. 10. 4.-8. 7. 1940 min. u. p., derpå handelsmin. til 3. 10. 1940, agiterede skarpt mod ty., tvunget ud af reg., nedlagde jan. 1941 folketingsmandat; trak sig formelt ud af politik, medvirkede til udsendelsen af »Frit Danmark«. Undkom maj 1942 til Engl., udtrådte af Kons. Folkeparti; formand for Det Danske Råd i London, appellerede over eng. radio til modstand mod ty., bidrog til at skabe forståelse f. Danm.s stilling bl. de Allierede. Som repræs. for modstandsbevægelsen udenrigsmin. i min. Buhl maj-nov. 1945, gik ind for fastholdelse af grænsen, sluttede handelstraktat m. Engl., skarpt angrebet for eksportpriserne her. Aug. 1945 medl. af og form. for Kons. Folkeparti; støttede min. Knud Kristensen, men modstander af statsmin.s Sydslesvigopfattelse; efter nederlag v. landstingsvalg og voksende kons. ønske om aktiv Sydslesvigpolitik afgik C apr. 1947 som partiformand. Efter udtræden af kons. folketingsgruppe opstillet som løsgænger i Sønderjyll. ved valg 28. 10. 1947, ikke valgt. Brudstykke af selvbiografi i »Bogen om Christmas Møller«, udg. 1948 efter hans død. (Portræt).

Chri'stoffer [kri-], da. form for Christoffer.

Christoffer, konger af Danm.

Christoffer 1. (1219-59), reg. 1252-59, søn af Valdemar Sejr og Berengaria. C var først herre til Lolland, som kongematte han 1253-57 afstod Slesvig til sin broder kong Abels søn Valdemar 1253, kom i strid med ærkebisp Jakob Erlandsen om kongedømmets rettigheder over for kirken og lod denne fængsle 1259, hvorefter landet lystes i interdi. G. m. Margrete Sambiria af Pommern.

Christoffer 2. (1276-1332), reg. 1320-26 og 1329-32, søn af Erik Glipping; foretog 1294 fængslingen af Jens Grand, hertug af Estland 1303, af Halland 1307, landflygtig 1315 p. gr. af konspiration mod broderen Erik Menved. Underskrev som kongen den 1. valghåndfæstning 1320, brød den og blev afsat 1326, vendte tilbage 1329 ved grev Johan 3. af Holstens hjælp, led nederlag på Lo hede 1331 mod grev Gerhard 3. og havde ved sin død pantsat hele riget til greverne. G. m. Eufemia af Pommern.

Christoffer 3. af Bayern (1418-48), søn af pfalzgrev Johan og Erik af Pommerns søster Cathrine, reg. 1440-48, i Sv. 1441-48, i No. 1442-48; g. m. Dorothea af Brandenburg.

Christoffer (d. 1363), søn af Valdemar Atterdag, hyldet som tronfølger 1359, slog hansen v. Hålsingborg 1362.

Christoffer (ca. 1504-66), *greve af Oldenburg*, yngre søn af halvbrøder til Chr. 2. Lubecks felterne i den efter C opkaldte Grevens Fejde, modtog 1534 hylding i Danm. på Chr. 2.s vegne, styrede mådeholdt, men skubbedes til side af Wullenwever. Forlod Danm. efter Kbh.s overgivelse 1536.

Chri'stoffersen, Emil (f. 1902), da. koncertsanger (bas); opr. maskinarbejder. Deb. 1944.

Christophersen [of-], *Anton* (f. 1894), skatteid. i Kbh. fra 1938.

Christophersen, Gerda (1870-1947), da. skuespillerinde og teaterdirektør. Deb. 1889 på Casino, hvor hun 1902-11 var operetteprimadonna og 1912-14 teatrets direktre. Derefter adsk. gæstespil på internat, varieteer. 1920 direktør for sit

Christianskirken. Pulpiturene.

eget rejsende selskab, der bragte betydningsfuld scenisk kunst til provinsen. Udg. *Memoirer* (1919) og *Jeg gav aldrig op* (1945).

Christophersen, Paul Hans (f. 1911), da. filolog, prof. i eng. sprog og litt. v. Kbh.s Univ. 1946. Disputats om artiklerne i engelsk (1939). Fra 1948 prof. v. univ. i Ibadan, Nigeria.

Christophorus [-'fo:]- (gr. *Chris tos* Kristus 4- foros bærende), da. *Christoffer* el. *Kristoffer*, folkeker helgen, skal have lidt martyrdøden ca. 300. Skildres som en kæmpe, der engang bar Kristus over en flod.

• **Christus** [-st3s]. A?frHs (ca. 1410-72 el. 73), nederl. maler. Muligvis elev el. medarb. hos Jan van Eyck; *ater/loj med en donator og den helUge Antonius* (kunstmus., Kbh.).

chrom, d. s. s. krom.

chronique scandaleuse [kro'nik sk-da-'lø:z] (fr.), sladderhistorie.

chrotta ['krota], se crwth.

Chrysanthemum, se kryasantemum.

chrysaor'bi'n [kr-], gult farvestof udvundet af et mat gult pulver, der findes i hulrum og sprækker på veddet af et brasil. træ (Andira araroba). Anv. mod hudsygdomme.

chryselefan'ti'n [k-] (gr. *chrysis* guld + *eléfas* elefanten), af guld og elefanten. Antikke statuer, der består af én trækerne, beklædt med guld (klæderne) og elefanten (de nøgne dele) kaldes c.

Chry'sippos [kry-] (gr. *Chrysispos*) (f. ca. 280 f. Kr.), gr. filosof af den stoiske skole. Muligvis domslogikkens grundlægger.

Chrysler ['kraisbrl, *Walther P.* (1875-1940), arner, bilkonstruktør, der i 1924 grl. C Motors, Detroit.

Chryso [ri'so] (oldgr. *Krisa*), gr. havneby i Fokis, N f. Korinthis Bugt.

chryso- [kryso-] (gr. *chrysis* guld), guld-, af guld, gylden (sammensætn. se kryso-).

Chry'sostomus [k-] (gr.-lat. guldmund)

(d. 407), gr. kirkefader; patriark i Konstantinopel, fremragende prædikant, pastoralteolog. Døde forvist p. gr. af hoffintriger.

chthonisk ['kto-] (gr. *chthonios* som hører til jorden), underjordisk, underverdens-

Chulalongkorn [d'ul'abrjka:n], off. *Rama 5.* (1853-1910), *konge af Siam* 1868-1910. Eng. opdraget, foretog rejser i Eur., støttede moderne trafik anlæg i Siam og andre praktiske reformer. Opnåede at bevare landets uafhængighed, selv om Siam måtte vige over for eng. krav ang. malaystaterne og fr. vedr. grænsen til Indokina.

Chung-king [tʃʏntʃ tʃɪŋ], kin. by i prov. Sze-chwan, ved Yang-tze-Kiang. 1062000

Chung-king. Kvadernur omkring byen.

indb. (1946). Industri- og havneby; trafikcentrum for SV-Kina. Kinas hovedstad febr. 1938-1. 5. 1946 under krigen mod Japan.

Chung-king-regeringen [Uhu? tʃɪŋ-], 1938-46 betegn. for den kirn. nationalregering (under Chiang Kai-shek), der da opholdt sig i Chung-king, mods. den Japan-venlige Nanking-regering.

chunnia [ku-] (**Chunga bur'misteri*), S-amer. fugl beslægtet m. seriema.

Chur [ku:r] (romernes *Curia Rætorum*) hovedstad i Graubunden, Schw. 18 000 indb. (1944). Søgt turiststed.

Church Army Pjtartf 'fl.mil (eng; kirkehær), eng. statskirke. sidestykke til Frelsens Hær; grl. 1882. C er udpræget socialt indstillet og virker gnm. mange foreninger. Reklamen spiller en bet. rolle; forkyndelsen er pietistisk. Forbillede for Kirkens Korshær i Danm.

Churchill ['tʃe:tʃɪl], *Randolph* Lord (1849-95), eng. politiker, yngre søn af 7. hertug af Mariborough. I Underhuset 1874-95 (kons.), krævede reformer for arbejdere og bønder (grl. Primrose-League 1884), i skarp opposition mod Gladstone. Skattekammerkansler juli-dec. 1886.

Churchill ['tʃɔ:tʃɪtʃɪ], *Winston* (1871-1947), arner, forfatter. Fortrinsvis hist. romaner: *Richard Carve!* (1899), *The Crossing* (1904) og *The Inside of the Cup* (1913).

Churchill ['tʃa: tʃU], *Winston* Leonard Spencer (f. 30. 11. 1874), brit. polit. Son af Randolph C. Løjtnant under Kitchener i Ægypten, 1899 krigskorrespondent i Boerkrigen (flugt fra fængselskab). Siden 1900 (m. afbrydelser) underhusmedl. (kons., 1906-22 liberal). 1908-10 handels-, 1910-11 indenrigs-, 1911-15 marinemin.; imperialist, drivende kraft i oprust. og modstanden mod Tyskl. (flådeaftaler m. Frankr.), men hans ivrige ønske om sejr førte til det ulykkelige Gallipoli-angreb 1915. C gik derpå af, men blev 1917 ammunitions-, 1918-21 krigs- og luftforsvarsmin. 1921-22 kolonimin., sluttede sig atter til De Kons., 1924-29 finansmin. (genindførelse af guldmøntfod). Mod sit parti forsvarede han 1936 Edvard 8. C indså tidligt nazismens fare, rettede heftige angreb mod Hitler og mod Chamberlains vigende politik, især efter Miiinchen 1938. Marinemin. okt. 1939, apr. 1940 øverste admin. leder af krigsførelsen; fra 10. 5. 1940 premiermin., leder af krigskabinetet, stod som nationens samlingsmærke i krigen mod Hitler, trods kritik efter Tobruks fald juni 1942. Fra okt. 1940 leder af De Konservative. C vandt USAs materielle og moralske støtte, udstedte s. m. Roosevelt Atlanterhavs-deklarationen aug. 1941 og Washington-dekl. jan. 1942. Fløj under 2. Verdenskrig i alt ca. 150 000 miles på inspektionsrejser og til konferencer (1942 i Moskva og N-Afr.; 1943 i Casablanca, Adana, Québec, Cairo og Tehrån; 1944 i Québec og Athen; 1945 i Jalta). Deltog i Potsdam-mødets første del, afløstes efter valgnedslag juli 1945 her og som premiermin. af Attlee. Siden har C som oppositionsleder i Underhuset kritiseret arbejderreg. skarpt (polit. i Ægypten, Palæstina), men billigede juni 1947 politikken over for Indien. I Fulton-talen 16. 3. 1946 angreb C det russ. »jerntæppe«, modsatte sig udlevering af atomhemmeligheden og foreslog nært samarbejd. ml. Engl. og USA. Ønsker fr. ty. venskab i Eur.s. forenede stater (Ziirich-talen 19. 9. 1946); formand i den jan. 1947 dannede United Europe Committee. Æresform. for Forenet Europa-kongres i Haag maj 1948. Skrev *The World Crisis* (1923-31; da. *Den Store Krig* 1935), *Mari-borough* (1933-38), *Great Contentaries* (1937), *Step hv Step* (1939; da. *Skridt for Skridt* 1939), *The Second World War* 1948-; da. *Den Anden Verdenskrig* 1948-). Fl. saml. af taler. (Portr. sp. 756).

Churchill-klubben, sammenslutning af gymnasieelever og andre unge i Ålborg, der i protest mod den da. reg.s imødekommende politik over for tyskerne 1942 organiserede sabotage mod ty. værne-magt: odelæggelse af jernbanevogne, fjernelse af våben og ammunition. Pågrebet maj 1942, slap p. gr. af ungdom m. fængselsstraf; 3 af medf. fortsatte sabotage ved udgangsture fra fængslet i Ålborg, førtes til Tyskl., siden tilbage til Horsens, hvor de befriedes inden kapitulatioenen.

Churchill River ['tʃɪtʃɪl 'ri:vər], 1600 km l., usejlbær, canadisk flod, gennemstrømmer talrige søer, udmunder i Hudson Bugt.

Church Missionary Society ['tʃɪtʃɪtʃɪ 'mɪʃnərɪəri sa'saɪsɪti] (eng; kirkens missionselskab), verdens største missions-selskab, stiftet i Church of England 1799, efterhånden mest støttet af den evang. vækkelse og de bredkirkelige. Har ca. 1200 missionærer.

Church of England ['tʃe:tʃɪ av 'ɪŋglənd], det off. navn på den eng. statskirke, grl. 1559; kaldes også den engelske kirke.

churritter [ku'r-], oldtidsfolk, Mitanni-n'gets indbyggere; træffes omkr. midten

C Clano.

Cicero.

af 2. årtus. f. Kr. i N-Mesopotamien, Armenien og mod SØ helt ned til Kirkuk (i det dav. Assyrien). Værker af c-s kunst (stenskulpturer) fremdraget i Tell Halaf og N-Syrien.

Chusistan, anden stavemåde for Khuzistan.

chutney ['tʃatni] (eng.), stærkt krydret purée fremstillet af en blanding af frugt og grønsager.

Chwolson [Evolsan], *Daniel* (1819-1910), russ. semitist og religionsforsker, var jød. født, gik over til kristendommen; blev prof. i semit, sprog i Petersburg; betydelige værker om den ældste kristendom, forsvarede desuden i fl. skrifter jøderne mod beskyldningerne for ritualmord.

chylus [ky-] (gr. *chylas* saft); den fedt-rige lymfe, der kommer fra tarmen; chyluskar — tarmens lymfekar.

chymo'si'n [ky-] (gr. *chymos* saft), løbenzymet, der forekommer i mavesaften hos diende børn, kalve osv. Det fremkalder udfældning af mælken ostestof og anv. derfor ved ostefabrikationen.

chymus [ky-] (gr. *chymos* saft), det vællingagtige indhold i mave og tarm under fordøjelsen.

Chæro'nea [kæ-] (gr. *ChæVrdneia*), oldgr. by i Boiotien, hvor Filip af Makedonien 338 f. Kr. slog Athen og Theben.

Ciano ['tʃano], *Galeazzo* (1903-44), ital. polit., søn af trafikmin. Costanzo C (d. 1939). Deltog i marchen mod Rom, ægtede 1930 Mussolinis datter Edda; diplomatkarriere, udenrigsmin. jun. 1936 -febr. 1943. Ivrig for Åksesamarbejdet, deltog i serie møder m. nazistiske statsmænd, afskediget under de voksende vænskeligheder, ambassadør v. Vatikanet. Bidrog juli 1943 til Mussolinis fald, henrettet efter proces i Verona. (Portræt.)

Ciba-farvestoffer [s-] (efter selskabet Chemische /ndustrie in Basel), indigoide kypefarvestoffer.

Cibal'gi'n [s-] (efter Chemische /ndustrie in Basel 4 ålgos smerte), amidopyrinholdigt, smertestillende middel.

Cibber [s-], *Cyrius Gabriel* (ca. 1630-1700), da. billedhugger; virksom i London største delen af sit liv, repr. i Guildhall Museum og glyptoteket, byggede og udsmykkede den senere nedrevne da. kirke i London.

Cibber [siba], *Colley* (1671-1757), eng. skuespiller og forf. Beundret skuespiller v. Drury Lane-teatret (fra 1690), hvis direktør han blev (fra ca. 1711).

ci'bo'rium [s-] (lat. *cibus* føde), i kat. kirke beholder til opbevaring af indviede hostier. c opbevares i tabernaklet.

cicatrix [si'kai'triks] (lat.), ar, gendannet hud, oftest mindre modstandsdygtigt, fordi elastisk væv, kirtel og hår ikke gendannes.

• **Cicero** (da. [sisaro], lat. [kikæro]), *Marcus Tullius* (106-43 f. Kr.), rom. statsmand. Skønt homo novus og født i provinsbyen Arpinum gjorde C hurtigt karriere takket være sin veltalende (kvæster 75, ædil 69, prætor 66, konsul 63). Afslored Catilinas sammensværgelse 63 og ledede senatets kamp mod Antonius 44-43. Fremragende skribent, gjorde latin til et kultursprog. G. m. Terentia. Dræbt af Antonius* soldater. - Af C-s taler er bevaret 56, dels polit., dels retstaler fra alle perioder af hans liv. Overlegen, lunerig, fængslende veltalende, spændende over alle teknikkers registre. Berømtest er de 4 catilinariske taler (mod Catilina), talerne mod Verres og mod Antonius, for Sextus Roscius,

for Pompejus* kommando og for Milo. I retoriske værker har C omplantet den gr. veltalenheds teori på rom. grund. *De oratore* (om taleren) år 55 behandler talerens uddannelse og arbejde m. talen. *Brutus* (år 46) er den rom. veltalenheds historie. I sine filosofiske skrifter gør han gr. filosofi tilgængelig f. rom. læsere. Han skaber en rom. terminologi til gengivelse af gr. ideer. *De finibus bonorum et malorum* (om de højeste goder og ondt) fremstiller forsk. skolers ideer om menneskets lykke og bestemmelse. Breve: C var en flittig og åbenhjertig brevsriver; gnm. brevene kan man f. fl. perioders vedkommende følge polit. begivenheder og C-s egne stemninger fra dag til dag. 876 breve er overleveret, største saml. er brevene t. vennen Atticus. - Da. overs. i udv. 1945 (en C-antologi), (Portr. sp. 759).

cicero ['sizaro], skriftgrad på 12 punkt. Navnet stammer fra en Ciceroudgave trykt i Mainz 1465, hvori denne skrift brugtes første gang. **CICERO**.

Cicero ['sizaro:], vestl. forst. til Chicago i Illinois, USA; 65000 indb. (1940). Industri.

cice'rone [sisa:], ital. [tjiti:] (ital., efter (den veltalende) Cicero), fremmedfører.

cichlidae [s'k:] (Cichlidae), fam. af sydamer. og afr. ferskvandsfisk af aborrerfiskernes orden. Ofte høje, sammentrykte. Bevogter æggene, hos en del former bærer hunnen æggene i munden. Hertil mange akvariefisk.

Cicognani [t'fiko'njani], Bruno (f. 1879), ital. novellist og romanforf., som på udmærket sprog udg. spec. toskanske romaner om småborgerskæbner. *La Velia* (1923), *Villa Beatrice* (1931).

-cid(a) [si:] (lat. *cadere* dræbe), dræbende; mord; '-cidium, -mord.

Cid Campeador, El [æl 7-å kampæa'Dr] (sp: den altid sejrige Cid, Cid af arab. *sidi* herre), kaldes den sp. eventyrlige ridder *Rodrigo Díaz de Bivar* (ca. 1040-99), senere opfattet som sp. nationalhelt i kampen mod maurerne. Emne for Coraïlle (Le Cid) og Herder (Der Cid).

cider ['si'Sar] el. fsi'dar] (fr. *cidre*), drik, fremstillet ved gæring af frisk frugtsaft, særlig æbler (æble-c, æblevin); i Engl. og Fr. gøres c ofte mousserende.

Cie., fr. fork. for Compagnie i firmanavn; da. oftest: Co.

Cienfuegos [sjæn'fwægos], havneby på Cubas S-kyst; 94 000 indb. (1943). Eksport af sukker, tobak og træ.

CI.-engine ['si: 'ai ænd3in] (fork. f. eng. compression /gnition tryk tænding / engine motor), forbrændingsmotor efter dieselpincipper.

Cierva [ʃjæ'fjæra], Juan de la (1895-1936), sp. flyver og ingeniør. Konstruktor af autogyroen med hvilken C foretog den første flyvning i 1923.

cif [sif] (fork. af eng. rost, surance, /reight: værdi, assurance, fragt), handelsklausul, hvorefter sælger skal besørge og bekoste varens forsendelse til bestemmelsesstedet og tegne transportforsikring til fordel for køber.

chifferskrift ['s-], anden stavemåde for chifferskrift.

cifre ['s-] (arab. *sifr* nul), taltegn for de af talrækkens hele tal, som sammensat efter visse regler tjener til at skrive ethvert andet tal. Foruden de arabiske (egl. indiske) cifre 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 bruges endnu de romerske.

ci'ga'rer (sp. *cigarro* af maya-sprog *iigar* rye), opr. brugt af de indfødte i Amer., men af spanierne ført til Eur. Første eur. fabrikation startet 1788 i Tyskl. (i Danm. 1812). c består af dæksblad, der laves af særlig udsøgte blade og omslutter vikkelen, der består af indlæg og omlad. Fine c tilvirkes i hånden, for mindre fins vedl. presses vikkelen i forme. Tobaksbladene fugtes for at blive tilstrækkelig bløde til forarbejdning og bladenes hovedribber fjernes. Tobakken til indlæg bliver dog tørret igen, da c fremstillet af fugtigt indlæg ikke ville kunne trække. Dæksblade fås bl. a. fra Sumatra, Java, Habana og Brasilien, omladene fra Java og Sumatra og indlægstobakkerne fra Brasilien, Habana, Domingo m. fl. Efter

dæksbladernes farve skelnes ml. *c.oscure*, der er den mørkeste, *maduro*, *colorado*, *colorado claro* og *claro*, der er den lyseste. De fineste c, Havana-c, laves af tobak fra det vestl. Cuba (hvor klimaet er ideelt og hvor man kan udsætte tobakken for en speciel eftergæring) og forarbejdes i Habana, hvorfra navnet. Cigarforbruget i Danm. 1947: 347 mill. stk. (1939: 487 mill. stk.). Omsætningsafgiften for c, cerutter og cigarillos 1947: 84 mill. kr. (1943: 28 mill. kr.).

cigaretter (fr. *cigarette* lille cigar), fremstilles af fintskåret tyrkisk, amer. o. a. tobak, omsluttet af tyndt, fint, ulimet (ikke at forveksle med sammenlimningen) kludepapir, c fremstilles hovedsagelig i Engl., Frankr., Amer. og Rusl. I Rusl. og Finl. fremstilles c med et papir som mundstykke, c kendtes først i Spanien, og bragtes 1808 til Danm. af Napoleons sp. soldater, c-forbruget i Danm. 1947: 2380 mill. stk. (1939: 1748 mill. stk.). Forbrugsafgiften for c 1947: 277 mill. kr. (1943: 110 mill. kr.).

cigarillos (sp: lille cigar), små cigarer uden spids og med en vægt under 3,5 g. Forbruget i Danm. 1947: 441 mill. stk.

cigarkassetra fås oftest af et i trop. Amer. voksende cedertræ (Cedrela odorata), nær i slægt med appelsin og citron. c er lyst el. mørkt kanelbrunt, har en aromatisk lugt og er porøst, derfor vel egnet, c kaldes også indisk mahogni.

Cignani [tji'njani], Carlo (1628-1719), ital. maler. Virksom i Bologna. Har malet effektfulde figurbilleder. *Josefs Kyskhed* (kunstmus., Kbh.).

ci'kader [s-] (*Cica'dinea*), underorden af den med tægerne beslagtede orden *Homoptera*. Det store hovede forsynet med sugesnabel, der udspringer bagtil; hindeagtige vinger, korte følehorn, kraf-

tige springben, hunnen med læggebrod, plantesugere, ufuldstændig forvandling. Nogle arter flerårige larver (>17-årige cikade«); enkelte larver rodsugere. Nogle c frembringer en kraftig >sang«; en del former skadelige på kulturplanter. I Danm. bl. a. skum-c.

ci'ko'rie [s-] (*Ci'chorium*), slægt af kurvbloms fam. IDanm. er alm. c (*C. intybus*) alm. langs vejkanter; den har store, siddende, blå kurve, c dyrkes i fl. lande i Eur., også Danm. (især S-Jylland). Den tykke, mælkesaftholdige pælerod benyttes til kaffe tilsetning el. -erstatning. Kun eetårige rødder kan anv.; de optages om efteråret, renses, skæres i snitte-maskiner og tørres i tørreromier el. på tørreriste med forbrændingsluftarterne (røgen) fra et fyrsted; herved dannes aroma-, smags- og farvestoffer, bl. a. ved, at stivelse danner dekstrin og sukker karamel. De tørre snitter (6-10% vand) blandes med andre råstoffer og formales. (Ill. se farvetavle Grotekantens Flora).

cilia [s-] (lat.), 1) øjenvipperne; 2) fine, bevægelige tråde (fimrehår) på epithelcellerne, f. eks. i de ovre luftveje, hos bakterier, infusionsdyr og forsk. andre celler.

cili'a'ter [s-] (af *cilia*²), infusionsdyr.

Ciliax ['tsi:-], Otto (f. 1891), ty. admiral. Førte 1942 slagskibene Scharnhorst og Gneisenau fra Brest gnm. Kanalen. 1943-45 kommanderede over ty. flådeafdel. i Norge, afsat kort for kapitulationen.

cili'a'r injektion [s-] (lat. *cilium* øjenlåg), en særegen rødme af øjet ved sygdomme i hornhinden, regnbuehinden o. a. Cima'bue [tji:], Giovanni. egl. *Cenni di Pepo* (ca. 1240-1303), ital. maler. Giottos berømte forgænger. Virksom i Firenze og Rom. Byggede på byzantinsk tradition.

Giovanni Cimabue; Detaille af Jesu Tilfangetagelse. Freske i San Francesco Kirken, Assisi.

Fresker i San Francesco Kirken i Assisi, Trinità Madonnen (Uffizierne).

Cima da Conegliano [tʃi:-ne'ljono], egl. Giovanni Battista C (1459 el. 60-1517 el. 18), ital. maler. Virksom i Venezia, påvirket af G. Bellini, Madonna-fremstillinger. Billede på Nivågård.

Cimarosa [f'ima 'roza], Domenico C (1749-1801), ital. operakomponist. 1789-92 i St. Petersburg, Deb. 1772 som operakomp. Komp. 76 operaer, bl. a. // *triumfo segreto* (Det Hemmelige Ægteskab) (Wien 1792, Kbh. 1797).

cin'baT [s-], d. s. s. cymbalum, bækkens. **cin'brer** [k-], germ. stamme, måske opr. fra Himmerland, angreb s. m. teutonerne 113-101 f. Kr. Rom, slog fl. rom. generaler (Carbo 113, Silanus 109, Cassius 107, Mallius og Cæpio 105 ved Orange), indtil Marius og Catulus 101 slog dem ved Vercelli.

'Cim'briske Halvø [k-], navn på Jylland (efter antikkens geografer).

Cimici'fuga [simisi:] (lat. *cmex* væggelus + *fugare* fordrive), slægt af ranunkelfam., stauder med hvide blomster i lange grenede aks. Alm. haveplanter.

cin'ic'osis [s-] (lat. *cmex* væggelus), hudlidelse fremkaldt af væggetøj.

CINA, fork. f. Commission /internationale de Navigation /iérienne.

cinchona [s-'ko:-] (nylat.) el. *kinatra*, stedsegrønne træer og buske, blomsterne i en s. stor top som hos syren. Opr. Sydamer., derfra importeret til Indien og Java. Af barken af nogle arter udvindes *kinabark*.

Cincinnati [sinsa'nåti], by i syd vest i Ohio, USA; 458 000 indb. (1945). C ligger ved Ohio-Flodens højre bred og er ved 4 broer forbundet med Covington og Newport i Kentucky. Mangertært industri: svineslagterier, bryggerier, tekstilmaskiner osv. Vigtigt centrum for jernbane-, flod- og lufttrafik.

Cincin'natus, patricisk rom. konsul 460 f. Kr., tilintetgjorde som diktator 439 plebejeren Spurius Mælius' kupplaner.

cin'ders [s-] (eng., egl: slagger), *huttekoks*, *støberikoks*, koks fremstillet ved afgasning (tørdestilling) af kokskul (cinderskul) i koksovenskamre ved høj temp. De er yngre end alm. gasværkskoks (over 50 kg pr. hl), mere klangfulde, mindre porøse, vanskelige for at antænde og har i reglen en sølvgrå farve, c er egnet til centralvarmfyr; til støberi-c (smelte-c til kuplovene) stilles krav om ringe porevolumen, ikke over 10% ask, 1% svovl og 2% flygtige bestanddele.

cin'e'o'l [s-] el. *eukalyptol*, kamferart bl. a. i eukalyptusolie.

Cine'rarria [s-] (lat. *cinis* aske), slægt af kurvblomsfam., har tungeformede rand- og rørformede skiveblomster. Et par arter er have- og potteplanter. Da. navn: *fnokurt*.

cin'e'rarium (lat. *cinis* aske), niche i et columbarium til askeurnen. I den rom-kat. kirke beholderen for en helgens aske.

'cingulum [-] (lat. bælte), bælte omkr. brystet el. underlivet til at fastholde omslag el. forbindinger el. til støtte ved f. eks. ribbensbrud.

cin'ko'ni'n [-] (af *cinchona*), alkaloid nær beslægtet med kinin, dog med svagere fysiol. virkninger end dette.

Cinkophen [-'fe'n], d. s. s. Atophan. 'Cinna, 1) *Lucius Cornelius*, rom. konsul 87-84 f. Kr., styrede s. m. Marius senatsregimet, myrdet af soldaterne under rustninger mod Sulla; - 2) *Cnaeus Cornelius C.*, sønnesøn af 1), konsul 5 e. Kr., for søgte en sammensværgelse mod Augustus, men blev benådet.

cinname'n [-] (af *Cinnamomum*), perubalsamolie af krydret lugt og smag.

Cinna'momum [-] (lat.), planteslægt; omfatter bl. a. kaneltræet og kamfertræet.

cin'no'ber [-] (pers. *zinfifrah*), merkurisulfid HgS , rødt romboedrisk mineral med diamannglans. Forekommer mest imprægneret i sand og ler. Eneste vigtige kviksølvalm (Spanien, Jugoslavien, California). Anv. til malerfarve i kunstmaleriet og fremstilles da ved opbejdning af kviksølv og svovl, hvorefter det vundne sorte merkurisulfid sublimeres.

Cinq-Mars [sæ'ma:r], *Henri*, marquis de (1620-42), søgte at rydde Richelieu af vejen ved sammensværgelse; henrettet. cinquecento [tj'i'kwe'tjæntoj (ital., egl: 2000), det 16. årh., især kunsten i denne tid; højrenæssancen.

Cinque Ports [si'k'påt:ts] (fr. fem havne), en kyststrækning i Sydengl. (opr. Kanalhavene Hastings, Romney, Hythe, Dover og Sandwich), hvis befolkning skulle sørge for kystforsvaret og til gengæld nød visse privilegier.

Cintra [sint'ra], alm. men ikke off. stavemåde for Sintra (Portugal).

Cinzano [tfin'nsano] (firmanavn), kendt italo. vermouth.

CIO, fork. f. Congress of Industrial Organization.

Ci'otat. La [fasjo'ta], fr. badested og havn ved Rivieraen. 13 000 indb. (1946).

cipo'lin [-] (ital. *capolla* løg), hvid marmor med bleggrønne skyer, der stammer fra indlejret talk el. glimmer.

cippus [-] (lat.), rom. grænsesten, tillige gravmæle.

circi'na't [sirsi-] (lat.), kredsformet. Anv. i legevidensk. beskrivelse.

'circulus viti'osus (lat.: den fejlfulde cirkel), cirkelbevis, svikmølle.

circumcellioner [sirk-'s-] (lat. *circum* omkring -r *cella* forråds-kammer), op-rørere med kommunistisk tendens i N.-Afr. i 4. årh., påvirkede af donatismen.

circumcisio[sirkum'sisio] (lat. *circum* omkring -f *caedere* skære), omskærelse.

Cire'naica [tji-], ital. navn på Cyrenaika. *cire perdue* [sir'pæ:diu] (fr. *cire* voks ≠ *perdue* gået tabt), formenødet, hvorved der formes over en voksmodel, der udsmeltes og lader formhulheden fri til istøbning af metal.

cirka [-] (lat. *circa* omkring), omtrent, rundt regnet.

cirkel [-] (lat. *circulus* lille kreds), 1) *mat.*, en lukket plan kurve, hvis punkter alle har samme afstand, radius, fra et givet punkt, centrum, c-s omkreds er 2πr, hvor JT er ca. $\frac{22}{7}$, og r betyder c-s radius. Dens areal er πr^2 ; 2) nautisk måleinstrument, opfundet af Ole Rømer.

cirkelafsnit, figur begrænset af en cirkelbue og forbindelseslinien ml. dennes endepunkter.

cirkelbevis el. *dialHeV*, skinbevis, hvori konklusionen er forudsat i præmisserne.

cirkelbevægelse, en bevægelse af et legeme i en cirkelformet bane med konstant hastighed, c kræver, at legemet er påvirket af en konstant kraft, centripetalkraften, rettet mod centrum.

cirkelens kvadrat'u'r, konstruktion af et kvadrat med samme areal som en given cirkel. Opgaven kan ikke løses med passer og lineal (bevist 1882 af den ty. matem. Ferdinand Lindemann (1852-1939)).

cirkelrefleks, en refleks, hvis reaktion forstærker den stimulus, der fremkalder refleksion.

cirkelsegment (lat. *segmentum* afsnit), d. s. s. cirkelafsnit.

cirkelsektor (lat. *sectus* afskåret), d. s. s. cirkeludsnit.

cirkeludsnit, figur begrænset af to radier og den mellemliggende cirkelbue.

cirkulationssmøring, smøremetode, hvorved olien v. hj. af en pumpe føres til smørestederne og den brugte olie løber tilbage til en samlebeholder. •

cirku'le're [-] (fr. af lat. *circulus* lille kreds), bevæge sig i cirkel el. i sluttet bane; være i omløb. Cirkulation, omløb.

cirku'le'r [-] (fr. af lat. *circulus* lille kreds), kredsformet; kredslobende; i *med.* brugt om svingninger i sindstilstanden hos sindssyge, bruges særligt om reglm. svingninger ml. nedtrykte og opstemte faser.

cirkulærakkreditiv, d. s. s. rejseakkreditiv.

cirkulære [-] (fr. af lat. *circulus* lille kreds), rundskrivelse, især fra myndigheder til underordnede instanser.

cirku'le're funktioner kaldes de trigonometriske funktioners omvendte funktioner arcsin, arccos, arctg og arccot.

cirku'le'rnote [-] el. *circulamate*, en note, som et lands regering gnm. sine gesandter tilstiller fl. lande på en gang. cirkum- [-] (lat. *circum* om-, omkring-, cirkumambulation (lat.), rundvandring; hellig el. magisk handling; under iagttagelse af visse forskrifter vandrer deltagerne rundt om en genstand (sø, hus, træ o. l.). c spiller en stor rolle i den folkelige magi.

cirkum'fleks [-] (lat. *circumflexus* om-bøjet), accenten * (f. eks. é); anv. især i fransk.

cir kummer idianhøjder [-] (*cirkum- + meridian*), højder af himmellegemer observeret i nærheden af meridianen med det formål at finde meridianhøjden og deraf den geogr. bredde.

cirkumpo'la'r [-] (*cirkum- + polar*). En stjerne, som set fra et givet sted på Jorden under himlens daglige omdrejning forbliver over horisonten, kaldes c på det påg. sted.

cirkum'skript [-] (lat. *circumscrip-tus* omskrevet), i *med.* begrænset, mods. diffus (uafgrænset).

cirkumvallation [-] (*cirkum- + lat. vallare* omgive med en vold), stilling, belejeren bygger til værn mod rygangsbr. Hans stilling mod fæstningen kaldes contravallation.

cirkumzeni'ta'l-buen (*cirkum- + zenit*), optisk fænomen, der viser sig på en let sløret himmel som en lysende, vandret ring, der går gnm. Solen og over et stykke af himlen, undertiden hele horisonten rundt, c opstår ved solstrålernes tilbagekastning i skyslorets små iskrystaller, c er derfor ufarvet, undtaget hvor der er bisole.

cirkus [-] (lat. *circus*, egl: kreds), 1) rom. væddeløbsbane, tillige anv. til festlige opvisninger (ludi circenses). Form som den gr. hippodrom, uden tag, aflang m. en ret kortsid (her startplads m. båse, carceres) og en afrundet. Dobbelt bane (arena) delt v. spina og afmærket m. meta. På siderne opstigende bænkerader. Berømteste Maximus i Rom i dalen ml. Palatin og Aventin. 635 x 190 m, 180 000-190 000 tilskuere. Endv. C Flaminius v. Marmarken, C Maxentius uden f. Rom og Domitians C (nuv. Piazza Navona). 2) Nu amfiteatralsk rundbygning el. telt m. cirkelrund manege. Anv. til opvisning af akrobatik, skoleridt, dyredressur, pantomime m. m.

cirkusdal, da. for botn.

cir'r'hose [-] (gr. *kirrhos* gul), sygelig proces, hvorved der foregår en rigelig udvikling af bindevæv, som senere skrumpet ind, så at vedk. organ bliver formindsket, sejt og hårdt. Eks: lever-c.

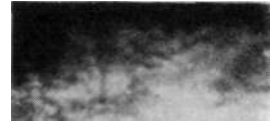
cirri'pe'dier [-] (lat. *cirrus* hårlok + *pes* fod), d. s. s. rankefødder.

cirro-'cumulus [sir-] (*cirrus* ≠ *cumulus*), cirrus-skyer, der består af mindre, tydeligt afgrænsede klatter, ofte ordnede i regelmæssige rækker på kryds og tværs (lammeskyer). En større flage af cirrostratus »smelter« ofte til c i kanterne.

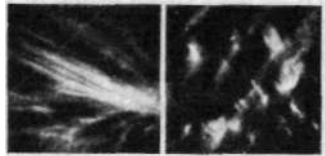
Cirrocumulus.

cirro-'stratus [-] (*cirrus* + lat. *stratus* udbredt (som et lag)), cirrus-skyer, der udgør et jævnt, strukturløst lag.

Cirrostratus.

cirrus ['s-] (la t: hårlok), meget høj t-gående skyer, i Danm. oftest over 6-8 km; c består af iskrystaller og er som

Cirrus.

oftest ret tynde. Udgør de et jævnt hvidligt lag, kaldes de cirro-stratus, er de sønderdelt i små partier cirro-cumulus.

cis- [sis] (lat.), på denne side (af den lokalitet, som angives i anden del af sammensætningen) mods. trans- og ultra-; f. eks. *cisalpin* på denne side (d. v. s. den sydlige, set fra Rom) af Alperne.

cis- [sis] (lat: på denne side), kern. forstavelse, der betegner den ene form af cis-trans-isomere stoffer.

cis [sis], *mus.*, tonen et halvtone over C. 'Cisalpi'nske Republik [*cis- + alpin*], fr. vasalstat i Nordital., oprettet af Bonaparte 1797, bestod af Lombardiet, Modena, Romagna; opløst 1799, genoprettet 1800, udvidet, omdøbt til Ital. Republik, fra 1805 Kongeriget Italien.

Cis-dur, toneart med grundtonen cis og +f for f, c, g, d, a, e, og h. Paralleltoneart til ais-mol. Forandres ofte til Des-dur.

cise'le'ring [si-] (fr. *ciseler* mejsle), fremstilling af drevet arbejde i tyndt metal. Tegningen indrises med en skarp stål-nål.

cis-is, den ved dobbeltkryds (x) med to halvtoner forhøjede tone c (= d).

Ciskauka'sien [sis-], landet Nf. Kaukasus. Cisleithanien [sislai'ta-] (efter grænseløden *Leitha*), 1867-1918 betegn. for d. østr. del af det østr.-ung. kejserrige.

cis-mol, toneart med grundtonen cis og J for f, c, g og d. Paralleltoneart til E-dur.

Cissus [-] (gr. *kissos* vedbend), slægt af vinrankefam., vedplanter med klætræder. 300 trop. og subtrop. arter; i da. stuer dyrkes C ant'arctica (»russisk vin«) og C striata (»japansk vildvin«).

cista [-] (lat. af gr. *kiste*), cylindrisk beholder, sædvanligvis af metal; i det gi. Grækenland i Dionysos- og Demeterkulten anv. til opbevaring af hellige relikvier; i oldtidens Ital. anv. som smykke-skrin o. I. Den klassiske type har plastiske fødder og låghank og er smykket m. ind-

Latinsk bronzecista. 3. årh. f. Kr.

ridsedte tegninger. Pragtstykket er den Fico'roniske C, udført i bronze i 3. årh. f. Kr.

cisterci'en'sere [si-si-] (efter moderklostret i *Citeaux* (lat. *Cistercium*)), munkeorden, udgået af benediktinerne 1098, stadfæstet 1119. Kendtteste c er Bernhard af Clairvaux. Alle klostre står under en generalabbed; de er unddraget biskoppeligt tilsyn, c fik vældig kulturel bet. i højmiddelalderen og blev pavens bedste støtter i kampen for kirk. frihed. I Danm. mange berømte c-klostre (bl. a. Sorø, Esrum, Vitskøl, Øm, Løgum).

ci'sterne [s-] (lat. *cisterna* vandbeholder), beholder til opsamling af regnvand. Anv. også i beslægtet betydning, f. eks. WC-cisterner.

ci'sternepunkt'ur (lat. *cisterna* vandbeholder), anat., d. s. s. subarachnoideum), udtømmning af cerebrospinalvædske gnm. en hulnål ført under nakkebenet ind i en af hulhuderne ml. hjernehinderne.

cisto'fo'r [s-] (*cista* + gr. *foros* bærende), antik sølvmønt med en Dionysos-cista afbildet på den ene side; vægt ca. 12 g.

Cistofor med Antonius og Octavia.

Den prægedes fra ca. 200 f. Kr. i Pergamon og forsk. byer i Lilleasien. Forekom endnu i første rom. kejsertid.

cis-trans-isome'ri'. Indeholder en kern, forb. dobbeltbindinger, vil der være mulighed for to stereoisomere former, idet de til de dobbeltbundne aioner bundne atomgrupper vil være fikserede i bestemte stillinger i forhold til hinanden, i modsætning til den »frie drejelighed«, som forekommer ved enkeltbindinger. Eks.: Fumarsyre $HOOC \cdot C \cdot H$

H C-COOH og
H·C·COOH
HC-COOH

Cis-trans-isomere forb. er i modsætning til optisk isomere ikke optisk aktive og har forsk. fys. og kern. egenskaber.

Cistus [s-], stedsgrønne buske af soløjefam. med store, kortvarige blomster. Karakterplanter for makiområdet i S-Eur. Nogle er prydanter.

cita'del' [s-] (ital. *ciudadella*), d. s. s. kastel.

ci'tan't [s-] (lat.), sagsøger.

ci'ta't [s-] (lat. *citare* hidkalde, påberåbe sig), ordret anført udtalelse; citations-tegn, anførselstegn; ci'te're, anføre ordret.

ci'tatus [s-] (lat.), indstævnte, sagsøgte.

ci'té [si'te] (fr.), 1) storby; 2) ældste bydel.

Citeaux [si'to] (lat. *Cistercium*), fr. landsby i Cote-d'Or. Har givet navn til cistercienserordenen (grl. dér 1098).

Cité universitaire [si'te yni'værsi'tæ:rl] (fr: univ.-byen), den internat. studenterby i Paris.

ci'ther [sitar] (gr. *kithárd*), gi. guitar-lign. instrument, havde ofte dobbeltstreng (som mandolin), fortrængtes i 18. årh. af guitar og lut.

citokro'mi' [s-] (lat. *cito* hurtigt + gr. *chroma* farve), metode til trykning af firefarvetryk; benyttes især når de sorte partier er meget fremtrædende, og anv. af særl. farver muliggør trykning i umiddelbar fortsættelse.

citoyen [sitwa'je] (fr: borger), **citoyenne** [-jæn] (fr: borgerinde), erstattede under d. Fr. Revolution monsieur og madame, både officielt og i tiltale.

citraga [t'fi-] (ny-ind: malet), inden for hinduismen navn for mærker malet på bryst el. pande, de rel. sekters tegn.

ci'tra'l(ler) [s-] (*citron* + r/dehyd), vigtigste naturlige acykliske aldehyder af terpenrækken. C *itra 1 a* (geranial) og *citral b* (neral) anv. i parfumeindustrien og til synteser, c udgør 7-10% af citronolie og betinger dennes lugt.

ci'tra't [s-] (af *citron*), salt af citronsyre.

ci'tri'n [s-] (af *citron*), gul bjergkrystal, smykkesten.

Citri'ne [si'trim], Sir **Walter Mc Lennan** (f. 1887), brit. fagforeningsleder. Fra 1914 fremtrædende indenfor fagforeningerne, siden 1926 generalsekr. f. fagforeningskongressen, siden 1928 præsident f. fagforeningernes Internationale. Foruden bøger om eng. arbejderforh. forf. til bøger om USA og Rusl. (*In Russia Now* 1942). (Portræt).

Citroen [sitro'æn], fr. bilfabrik, grl. af **André Gustave C** (1878-1935). Har været banebrydende m. h. t. fremstilling af selvbærende karosserier og forhjulstræk.

ci'tro'n [s-] er frugten af orangertræet *Citrus medica*, c er et flurrummet bær med ret tyk, gul el. gullig yderskal og i det indre ejendommelige, saftfyldte hår, der giver frugten dens friskhed og saftighed, c har været dyrket allerede ca. 4000 år f. vor tidsregning i Babylonien, c stammer måske fra Indien el. Kina. Dyrkes i dag især på Sicilien, Corsica og i Grækenl., samt i Florida og California. c indeholder store mængder af C-vitamin. Anv. for en stor del til fremst. af citronsyre og -essens, samt eksporteres hele fra produktionslandene.

ci'tro'nel'olie [s-], æterisk olie, der fås ved vandampdestillation af forsk. græsarter (andropogon) fra Ceylon, Burma, Java osv. Indeholder bl. a. geraniol og citronellol og anv. til parfumer, sæber, som myggemiddel o. lign.

Citronen, dæknavn f. da. sabotør **Jørgen Haagen Schmith** (1910-44). Montør, elektriker; ansat på Citroën-fabr., deraf navnet. Deltog i en række af »Holger Danske«s sabotagehandlinger; 19. 9. 1944 grebet af tyskerne, da forklædt som betjent, undslap hårdt såret; 14. 10. s. å. overrasket af tyskerne i villa i Jægersborg Allé, dræbt efter fl. timers kamp. (Portræt).

citronolie (*oleum citri*) el. *cedroolie*, æterisk olie i citronskallen, hvoraf den udvindes ved udpresning og vandampdestillation af resten, c indeholder 7-10% citral, der betinger lugten. Anv. til parfumer, konditorvarer og apotekervarer (citron-sukker).

citronsaft el. *lemonsafi*, fremstillet ved udpresning af citroner, kan benyttes til udvinding af citronsyre el. som C-vitaminholdig drikkesaft. Ved fabriksmæss. fremstilling opvarmes saften til 75-80°, filtreres og kan tilsættes alkohol til konservering el. koncentreret i vakuum.

citronsisken (*Carduelis citrVneUa*), gulgrønlig ml.- og S-eur. sisken.

citronsommerfugl(Go«eJter»-), (Tr«Affmm), dagsommerfugl, hannen citrongul, hunnen hvidgul, forårsart. Larven på vrietorn. Overvintrer som voksen. (IH. se tavle Sommerfugle).

citronsyre, trebasisk oksytsyre, letopløselige krystaller. Forekommer udbredt i

Walter Citrine.

Citronen.

naturen, i såvel dyre- som plantevæv, i større mængder i frugter, især citroner, hvoraf c vindes. Den udpressede saft henstår til gæring med visse skimmel-svampe og oparbejdes ved fældning som kalciumcitrat og spaltning af dette med svovlsyre, hvorved der dannes sig fri c. c fremstilles nu også ved gæring af rørsukker (dekstrose), melasse osv. med den myceliedannende svamp *Aspergillus niger*.

citrontræ, det middelhårde, citrongule ved, der stammer fra appelsintræet, c anv. til finér.

Citrus [s-] (lat.), bot., orangertræ.

ci'ttà [tji'ta] (ital.), by.

Ci'ttà del Vati'cano [tji'ta:n] (Vatikan-staden), det ital. navn på pavestaten (Vatikanstaten).

Ci'ttà Vecchia [t'fita 'væk:ja] (oft. *Medina Notabile*), Malta's gi. hovedstad, midt på øen; 9000 indb.

city [siti] (eng.), by (især bispesæde); by-kærna, forretningscentrum.

city-dress [siti-] (eng., egl: bydragt), herredragt bestående af sort enretet jakke og sorte, stribede benklæder. Mode i 1920'erne.

CiudadBolivar [sju'dabo'lijSar], havneby for Venezuelas Llanos, ved Orinoco, ca. 350 km fra Modens munding, 20000 indb. (1941).

Ciudad Juárez [sju'da 'hwaræs], mexicansk grænseby ved Rio Grande lige overfor El Paso i Texas; 55 000 indb. (1940).

Ciudad Real [l]ju5a ræ'al], 1) prov. i Centralspanien; har næsten hele landets kviksolvproduktion ved Almadén. 2) Hovedstad i 1) 160 km S f. Madrid. 33 000 indb. (1940).

Ciudad Trujillo [sju'Qa tru'hijo] (til 1936: *Santo Domingo*), hovedstad i republikken Santo Domingo på øen Haiti; 139 000 indb. (1946). C ligger på øens S-side; den er den ældste sp. by i Amer., grl. 1496. Univ. (grl. 1538).

Civa VU:-] (sanskrit: lykkekærlende), hovedguddom inden for hinduismen, opstået ved forening af en vedisk guddom, Rudra, med en uarisk gudetype fra den urindfødte agerbrugskultur. C er repr. for den mørke, grumme, ekstatiske, asketiske og blodige side af eftervedisk folke

Tilbedelse af Civa som tilintetværelsens gud.

rel. Han kaldes Hara, ødelægger, men har også en velsigende side, spec. m. h. t. avlekræft og frugtbarhed. C-s bolig er Kailāsa-bjerget, hans symbol linga, øvrige attributter: diskos, trefork, kølle, sværd og økse, bælte af slanger, halsbånd af hovedskaller og månen som diadem. C-s hustru er Durgā, sønner Ganeca og krigsguden Sk'anda. Mange hinduistiske sekter har C som hovedgud, mystisk inspireret filosofi i forb. med primitiv frugtbarhedskult og udøvelse af yoga spiller en stor rolle.

ci'vette [s-] (*Vi'verra c'Ovetta*), grå, sortpletet, afr. desmerdyr af rævestørrelse.

ci'vi'l [s-] (*lat. civis* borger), borgerlig; ikke militær; ikke i uniform.

civilliance [-ku'ra:fə], moralsk (mods. militært) mod. c blev et bevinget ord, efter at Bismarck 1864 havde udtalt, at tyskerne ofte manglede c.

civillorsvaret, de foranstalt. (i h. t. lov af 1.4.1949 om c) som indenrigsmin. gnm. chefen f. civilforsvarsstyrelsen og v. h. af civilforsvarsrådet og -korpset m. m. træffer til at forebygge og afbøde følger af krigshandlinger. Jfr. luftværn.

civillorsvarskorpset, grl. 1949, viderefører CBU-kolonnerne og deres opgaver.

civillingeniør (opr. mods. ingeniørficer); nu nord. betegn. for ingeniører, som efter teknisk-vidensk. uddannelse på en teknisk højskole opnår afgangseksamen i Danm. fra Danmarks Tekniske Højskole, hvis kandidater tillige har fællesbetegn. cand. polyt. I engelsktalende lande beyder *civil-engineer* oftest bygningsingeniør.

civilisation (fr. af *lat. civis* borger), samfundsforhold af en art, som frembyder lighed med forholdene i det 19. og 20. årh.s Eur. og Amer. Man taler om mere el. mindre civiliserede og om uciviliserede folk.

civilkommissær, person, som under betættelse af fjendtligt landområde under tiden indstøttes til at forestå den civile forvaltning.

civilliste, betegn. for statens årl. ydelse til kongen. Navnet hriderør fra Engl., hvor det opr. betegnede listen over de embedsmænd, kongen selv skulle lønne af statens årl. ydelse til ham. I h. i. lov af 4. 6. 1947 udbetales der årlig kongen 1.5 mill. kr. + et dyrtidstillæg (1948-49: 475 000 kr.).

civilproces, borgerlig retspleje. De regler, som gælder om behandlingen af borgerl. sager mods. straffesager.

civilret, d. s. s. privatret, borgerlig ret.

civilt arbejde, værnepligtigt afjænt ved statsarbejde af mænd, for hvem våbenbrug strider mod samvitigheden. (Lov af 7. 12. 1917).

civis ['k-] (*lat.*), borger.

Civis Romanus sum (*lat.*), jeg er romersk borger; kendes fra Ciceros Verres-tale.

civitas (*lat.*), borgerret..

Civitavecchia [tji-'væk:ja], ital. by 60

Civitavecchia. Fæstning bygget ca. 1515.

km NV f. Rom, vigtigste havneby for denne; 32 000 indb. (1936).

Cl, kem. tegn for klor.

cl, fork. f. centiliter => 0,01 liter.

cl., fork.f. *lat. ci'tato* 'hcop anførte sted.

Clackmaanan [klák'máan], skotsk grevskab ved V-enden af Firth of Fortn; 141 km²; 36 000 indb. (1947).

Cladonia (gr. *kiddos* grøn), vigtig slægt af laver, der på da. kaldes bægervlav. Mange arter, deriblandt rensdyrlav (C rangiferina), er alm. på vore heder. C alpestris anv. til kranse.

Clair [klær:], *René* (f. 1901), fr. filminstruktør. Ledende inden for den fr. film-

René Clair.

J. F. Classen.

avantgarde i 1920'erne. Udformede i de senere fr. talefilm sin egen, balletprægede stil, på een gang ironisk-satirisk og poet., grotesk og virkelighedsnær, f. eks. »Millionen« (1931), »Leve Friheden« (1932), »14. Juli« (1933). Optog i Engl. bl. a. »Spøgelset flytter med« (1935) og i USA. under 2. Verdenskrig en række mere banale publikumsfilm, bedst »Min Kone er en Heks« (1942), »Ærefuld fr. comeback med »Tavshed er Guld« (1947). (Portræt).

clair-de-lune [klæirda'lyn] (fr: måneskin), natblå kin. glasurefarve fra Sung-dynastiet (960-1279).

clair-obscur [klær:Db'sky:r] (fr: lys + mørk), i malerkunst halvlys, en særlig blanding el. fordeling af lys og skygge, hvorved genstandene fremtræder med udviskede konturer, f. eks. hos Rembrandt.

Clairvaux [klær'vo], fr. cistercienserkloster i dept. Aube i Ø-Fr., grl. af den heil. Bernhard år 1112; cisterciensernes virkelige hjemsted. Herfra grundedes bl. a. Ésurm.

clairvoyance [klær:vɔaj'aTs] (fr: klarsyn), synskhed, okkult fænomen gående ud på, at individet ved »fjernsyn« el. »fjernsyn« skal kunne beskrive fjerne el. fremtidige begivenheder el. genstande uden støtte af kendte iagttagelsesmidler.

Clan-na-gael [klána'gæil] (irsk: gælernes sønner), irsk selskab i Amer., stiftet 1881 for m. voldt at gennemtvinge Home-Rule.

Clann na Poblachta ['klan na 'pábláfts] (irsk: republikkens sønner), det irske ny-republikanske parti, stiftet 1946. Mod De Valera-styrets korruption og, voldsmetoder, skarp holdning ovf. Engl. C opnåede v. valget febr. 1948 10 mandater (4.-største parti), dets leder *Sean MacBride* (sagfører, f. 1904) blev udenrigsmin. i den da dannede koalitionsreg.

Claparède [-ræd], *Edouard* (1873-1940), schw. psykolog. Skrev bl. a. *Les animaux sont-ils conscients?* (1901) og *Psychologie de l'enfant* (1905).

Clapeyron [klapær:rj], *BenoU Paul Émile* (1799-1864), fr. ingeniør, kendt for sine brokonstruktioner og sine teoretiske undersøgelser i forb. hermed.

Clapham ['klápm], kvarter i sydvestl. London.

Clara af As'sisi (d. 1253), ital. helgeninde, Frans af Assisis medarbejder, stiftede clarissr-ordenen.

Clara Ra'phael [-fa-all], Mathilde Fibigers debutbog, udg. 1850.

Clare [klæa] (irsk *An Cldr*), grevskab i prov. Munster, V-Eire; 3188 km²; 85 000 indb. (1946).

Clare fklæa], *John* (1793-1864), eng. digter. Skrev bl. a. *Poems Descriptive of Rural Life and Scenery* (1820), der skildrer naturen og landlivet.

Clarendon ['klárandan], eng. kongeslot (nu ruin) ved Salisbury i Wiltshire, hvor Henrik 2. på rigsmødet 1164 gennemførte love (Constitutions of C) mod kirken magt.

Clarendon ['klárandan], *Edward Hyde*, Earl of (1609-74), eng. statsmand. Først mod Karl 1., men 1641 hans min.; landflygtig efter Naseby-slaget 1645. Ledende under Karl 2. 1661-67, arbejdede især f. den anglikanske kirke. Udg. berømt skildr. af eng. revolution (udg. 1702-04).

Clarendon ['klárandan], *George Villiers*, Earl (1800-70), brit. politiker (liberal). Vicekonge i Irl. 1847-52; udenrigsmin. 1853-58, 1865-66, 1868-70; afviste

Rusl.s orient-politik; deltog i fredsforhandlingerne i Paris 1856 efter Krim-krigen (Sortehavets neutralisering).

Clarendon Press [klárandan 'præs] (eng. press trykkeri), eng. trykkeri og forlag, grl. 1713 i Oxford. Opkaldt efter lord Edward Hyde Clarendon, hvis værk om den eng. revolution indtjente penge til dets start. Nu del af Oxford Univ. Press.

clar'ino (ital.), 1) ældre blæseinstrument, forgænger for trompet; 2) trompetstemmen i orglr.

clar'risser, nonneordenen stiftet 1212 af Clara af Assisi, franciscanernes kvindel. fløj.

Clark [klark], *Mark Wayne* (f. 1887), USA-officer. Bataillonschef i 1. Verdenskrig; chef f. 5. armer. armé under Eisenhower 1942, fra 1943 ledende 5. armés fremrykning langs I. tals V-kyst, nov. 1944 Alexanders efterfølger som øverstkommand. i Ital. 1945-47 medl. af allierede kontrolkomité for Østr.

Clarke [klær:k], *Edward Daniel* (1769-1822), eng. mineralog og oldgransker. Prof. i miner, i Cambridge. Bevirkede, at de af Napoleon samlede ægypt. oldsager kom til Engl. Skrev en mineralogi og 6 bd. om sine rejser.

Clarke [klær:k], *Samuel* (1675-1729), eng. teolog og filosof. Forsvarede i brevveksling med Leibniz antagelsen af et absolut rum som et af Guds sansorganer (sensorium 'Dei).

'Clarkia (efter arner, opdagelsesrejsende Wm. Clark (1770-1838)), slægt af natlysfam., med oversædige reglm. blomster i forsk. farver. 5 arter i California, et par er alm. eetårige haveplanter, med enkelte el. fyldte blomster.

Clar'té (fr: klarhed), egl. titel på roman af Henri Barbusse; organisation, grl. 1919, for internat. forståelse på socialistisk grundlag. Særl. tilslutn. i intellektuelle kredse.

Classen ['klá'san], /ohan Frederik (1725-92), da. industriførende, godsjeher. Levede krigsmateriel til staten, opr. 1756 krudtværk og kanonstøberi i Frederiks-værk, senere alm. jernstøberi. Ejede store godser (Nordsjælland, Falster), hvoraf en del ved C-s død overgik til Det C-ske Fideikommiss. (Portræt).

Classens Have, tidl. kbh. landejendom (Østerbro), opkaldt efter ejeren J. F. Classen. Under eng. belejring 1807 gjorde Livjægerkorpset og Herregårdsskytterne udfald her.

Classenske Boliger, arbejderboliger på Frborg, Opf. 1866-80 af Det C-ske. Fideikommiss. 1948 under nedrivning.

Classenske Fideikommiss, stiftet 1789 v. testamente, hvorefter J. F. Classens efterladte formue som en samlet fond skal anv. til statens bedste, heribl. til understøttelse af arbejdssomhed og virke-trang og til lindring af fattigdom. Kapital ca. 10 mill. kr. Hertil godser, rekonescenthjem, Næsgård Agerbrugsskole osv.

Claudél [klø'dæll], *Paul* (f. 1868), fr. digter, hvis originale forfatterskab helt er præget af hans brændende kat. tro: dramer som *Vannonce faite à Marie* (1912), da. *Budskabet der Bragtes Maria*, 1921), *Le soulier de satin* (1929); lyrik og essays. Var under 1. Verdenskrig gesandt i Kbh. (Portræt sp. 772).

Claude-Lorrain, se Lorrain, Claude.

Claudi'anus, *Claudius* (ca. 400 e. Kr.); Roms sidste betydelige digter, f. i Alexandria, skrev på lat. digte til kejser Honorius, Stilicho o. a.; besang goterkrigene.

•Claudius (10 f. Kr.-54 e. Kr.), rom. kejser 41-54, søn af Drusus, g. m. Messalina og senere Agrippina d. yngre, overlod de frigivne Narcissus og Pallas den væsentl. admin., byggede vandledninger og havn ved Ostia, erobrede Britannien; myrdet af Agrippina.

'Claudius, rom. patricierslægt. Foruden kejserne Tiberius, C og Nero samt Drusus hører hertil bl. a. Appius C, der gjorde de lovgivende decemberer 450-449 f. Kr. til et tyrannkollegium og styrtedes v. revolution. - Appius C Cæcus (den Blinde), byggede som censor 312 f. Kr. Via Appia og Roms første vandledning.

Paul Claudel.

H. V. Clausen.

ÆmBSmm WmmÆ. atm

H. N. Clausen.

Sven Clausen.

Carl Clausewitz-

Sophus Claussen.

Fik senatet til at forkaste Pyrrhos' fredstilbud 280. - C Pulcher (søn af Appius) led 249, under 1. puniske krig, nederlag ved Drepanum mod Karthagos flåde. - C Nero slog s. m. Livius Salinator Hasdrubal ved Metaurus 207 f. Kr. - Appius C Pulcher, Tiberius Gracchus svigerfader og stotte.

'**Clau'dius, Carl** (1855-1931), da. forretningsmand og musikmæcen. Har ved rige gaver gjort Kbh.s musikhist. museum til en internat, seværdighed. Hans store samling af musikinstrumenter bevares som en sluttet enhed.

'**Claudius, Matthias** (1740-1815), ty. forfatter. Skrev fremme og folkelige digte, red, og udg. 1770-75 avisen *Der Wandbender Bothe*.

'**Claudeus 'Gothicus**, rom. kejser 268-70, slog goterne ved Naisus (Niš) 269; død af pest.

Clausen, Frijs (1893-1947), da. national-soc. F. i Ahenrå (danskindet familie), deltog i 1. Verdenskrig; læge, fra 1924 i Bovrup. Fra 1933 leder for da. national-soc. parti. Folketingsmand (Sønderjyll.) 1939-43 (45). Understøttet af ty. besættelsesmagt fra 1940, søgte uden held at provokere da. regeringskrise sommer 1940, uden tilstrækkelige politikerevner til at kunne anv. som leder for ty. venlig reg. i Danmark. Formæde ikke at holde sammen på partiet, forlod Danmark. 1943-44, afgik som partiformand maj 1944. Arresteret maj 1945, d. i Vestre Fængsel 5. 12. 1947.

Clausen, //ans Kictor (1861-1937), da. historiker. Udg. rejsehåndbogen *Sønderjylland* (1890, mange nyudg.); *Det Da. Landskab* (1926). Vidensk. skr. især *Studier over Danm.s Oldt idsbegyggelse* (1916). Fik ved sit enestående kendskab til Sønderjyll. afgørende indfl. på grænse-lægn. ml. 1. og 2. zone 1918; den såk. Clausen-linie blev i hovedsagen da.-ty. grænse 1920. 1919 rådgiver f. da. gesandt under fredskonferencen. (Portr.).

Clausen, //enrik Georg (1759-1840), stiftsprovst i Kbh., en af rationalismens betydligste mænd. Grundtvigs modstander.

Clausen, //enrik Nicolai (1793-1877), da. teolog og politiker. Prof. 1822-74. Repr. som ekseget og dogmatiker et liberalt, af rationalismen og Schleiermacher påvirket standpunkt; 1825 voldsomt angrebet af Grundtvig i »KirkenGemmele«. Nat.lib. politiker, skandinav, for ejderpolitik og fri forfatn., ivrig for kirken selvstændiggørelse. Min. u. p. 1848-51. Meget produktiv forf. Udg. erindr. (Portr.).

Clausen, Hermann Asmus (f. 1885), syd-slesvigske politiker. Landmandssøn fra Eggebek v. Flensborg; jernbanefunktionær. Soc.dem., 1929-33 leder f. partiets afd. i Slesvig by. 1944-45 i Neungamme; fra nov. 1945-nov. 1948 borgmester i Slesvig by, fremtrædende medl. af da.-sindede Syd-slesvigske Forening, landdags-medl.

Clausen, Julius (f. 1868), da. forfatter og biblioteksmand. Ster. liti.hist. og især kulturhist. produktion og udgivervirksomhed, bl. a. medred. af serien *Memoirer og Breve* 1-50 (1905-27).

Clausen, Ludvig (1851-1904), da. arkit. Som afd.-arkit. stor indflydelse på Kbh.s kommunale bygninger: *Hovedbrandstationen* (1889-93), *Vestre Fængsel* (1892-95), *Vestre og Østre Elektricitetsværk* (1897-1902).

Clausen, Mogens //ilius (f. 1908), da. jurist. 1948 kontorchef i Indenrigsmin., 1949 amtmand i Tønder.

Clausen, Sven (f. 1893), da. forfatter; dr. jur. 1934. Forf. til satiriske skuespil, *Paladsrevolutionen* (1923, opf. 1948) m. m. samt jur. arbejder. Startede 1937 en bevægelse for tilnærmelse ml. de nord. sprog, der 1941 resulterede i »Dansk Forening til Nord. Sprogørgt«. Udg. siden 1939 »Arbog for Nord. Målstræv«. (Portr.).

'**Clausewitz** [-zsvits], **Carl** (1780-1831), ty. militærforfatter. Deltog i Napoleonskrigene; udg. krigsvidensk. værker bestemmende for flg. tids krigsførelse ved de synspunkter, C uddrog af Napoleons strategi (*Vom Kriege*, udg. ufuldendt efter C-s død i hans saml. værker 1832-37). (Portr.).

Claus'hav'n, grøn. navn: *llimanaq*, ud-sted ved Diskobugt, 6 km S f. Jakobs-havns Isfjord. 319 indb. (1935).

Claus'horm, hovedgård SØ f. Randers, 1359 erobret af Valdemar Atterdag, 1683 erhvervet af Conrad Reventlow, hvis datter Anna Sophie 1712 bortførtes herfra af Fred. 4., som 1718 selv købte C.

Clausholm.

Efter kongens død 1730 tilbragte Anna Sophie sine sidste år her som forvist fra hoffet. Siden 1800 i slægten Schilden (Holsten)'s eje. Anselig hovedbyggn. fra 1690'erne, sideløje fra 1722-23, værdifuld interiørudsmykning; fredet i kl. A.

'**Clausius, Rudolf Julius** (1822-88), ty. fysiker. Grl. den kinetiske varmeteorii og opstillede varmeteorien 2. hovedsætning.

Clausen, Rasmus (1835-1905), da. venstrepolitiker. Folketingsm. fra 1872 (Lolland), stiftede 1874 »Lolland-Falsters Folketidende«, forligsvenlig fra 1889-90.

Clausen, Sophus (1865-1931), da. forfatter. Ved arv af »Lolland-Falsters Folketidende« efter sin fader, politikeren Rasmus C. økon. uafhængig. Af hans store lyriske produktion nævnes *Naturborn* (1887), *Puefjotter* (1899), *Djævlerier* (1904), *Da. Vers* (1912) og *Heroica* (1925).

Helt el. delvis i prosa er *Unge Bander* (1894) (med versforspillet *Frøken Regnevej*), rejseboerne *Antonius i Paris* og *Valfart* (1896) og romanen *Junker Firklover* (1900). C karakteriseres m. rette som en ordets troldmand. Foreningen af universalitet og provinsialitet, overmod og ydmyghed betinger den udtømmelige mangfoldighed i hans geni. I sine umiddelbareste digte udtalt ødansk. (Portr.).

Clausson ['klåussn], **Peder** (1545-1614), no. præst; forf. på grundlag af mange års iagttagelser *Norriges Beskrivelse* (1613); overs. Snorri Sturlusons kongesagaer omkr. 1600. Begge værker udg. posthumt af Ole Worm henh. 1632 og 1633.

clausro'fo'bi' (lat. *claustrum* lukket plads 4-*fobi*), frygt for indelukkede rum, symptom ved tvangstankesydom.

'**clausula 'rebus sic 'stantibus** (lat. klausul, sålænge sagerne står således), stiltiende forbehold om, at et retsforhold

er afhængigt af, at forholdene ikke forandres. Spillede en bet. rolle i ældre retsvidensk.

clavecin [klav'sÆ] (fr.), cembalo.

Clavering [-'klåværiŋ?], **Douglas**, eng. polarforsker. På eksp. til Grøn.l.s Ø-kyst (1823) (til 71° n. br.) fandt han eskimoer på C-øen. Det er eneste gang, der er truffet eskimoer på Grøn.l.s NØ-kyst.

Clavering 0 ['klåværiŋ?], (efter Douglas Clavering), bjergrig 0 i Gael Hamkes Bugt, Ø-Grøn.l. Højeste punkt 1500 m. Midten består af gnejs, i 0 og V ældre og yngre sediment.

clavicembalo [-'tjæm-'] (ital. af *clavis* + ital. *cembalo*), d. s. s. cembalo.

'**Claveps** [-sæps] (lat. *clava* kølle -f *caput* hoved), meldrogersvamp.

clavicord [-'kor'd] (mlat. *clavichordium* af *clavis* +gr.-lat. *chorda* streng), ældste form for klaverinstrument, opfundet i 15. årh.; brugtes til ca. 1800. Tonen frembringes ved, at en tynd hammer, fæstet direkte til tangenten, rammer strengen og får den til at klinge, så længe tangenten er trykket ned.

cl'avicula (lat: lille nøgle), nøglebenet.

'**clavis** (lat.), nøgle. I *mus*. tangent i klaviatur.

'**clavis** (lat: nagle, søm), ligtorn, tap af forhornede celler opstået som følge af vedvarende tryk af fodtøj, værktøj el. lign.

'**clavis** (lat.), purpurbræmme, som for-nemme romere bar på kanten af underdragten, tunica.

Clay [klæ:], **Henry** (1777-1852), USA-politiker. Gik ind for Nordstaternes interesser ved at kræve toldbeskyttelse; bekæmpede Andrew Jackson, søgte forgæves præsidentvalg. Grl. 1830 USA-whiggparti, det senere republ. parti. Søgte senere gnm. kompromis at undgå borgerkrig om slaveproblemet.

Clay [klæ:], **Lucius Dubignon** (f. 1897), USA-generalløjt, ingeniørofficer; tjente under MacArthur på Filipinerne 1937-38, tilh. under 2. Verdenskrig ledelsen f. hærens forsyringsstjeneste, 1944-45 underdirektør i admin. for mobilisering af krigsproduktion. Apr. 1945 næstkommand. f. USA-tropper i Tyskl., marts 1947-maj 1949 øverstkommand. samt medl. af allierede kontrolråd. (Portr. sp. 775).

Clayden-effekt ['kizidn'fæj], formindskelse af en fot. plades følsomhed v. kraftig, kortvarig belysning. Ses ofte v. fot. af lyn. Opdaget 1899 af d. eng. kemiker A. W. Clayden.

Clayton [klæitn], **William Lockhart** (f. 1880), USA-forretningsm., politiker. Opbyggede et af USAs største bomuldshandelsfirmaer; demokrat, mod New Deal. Vicehøstelsmjn. 1942-45, jan. 1945-okt. 1947 viceudenrigsmin. (særfl. økon. spørgsm.). Bidrog som USAs repr. i Paris under Marshall-landenes forhandl., til begrænsning af deres ønsker.

Clayton-Bulwer traktaten ['klæ:tn •bulwə], eng amer. traktat, afsluttet 1850 af statssek. i USA, G. F. Clayton (1796-1856) og Eng.l.s ambassadør H. Lytton Bulwer. Formålet var at lette bygningen af en kanal gnm. Mellemamer. Kanalen neutralitet skulle garanteres, og andre magter kunne tiltræde konventionen. C betød en retræte f. den nord-amer. nationalist, politik. Senere opstod vanskeligheder (USAs Panamaplaner), som blagedes v. Hay-Pauncefote traktaten 1901.

clearance ['kli:rans] (eng: klaring), bruges i nyrefysiologien som et mål for, hvor

Lucius D. Clay.

G. Clemenceau.

meget blodplasma, der er nødvendig for at levere den mængde af et givet stof, der udskilles i urinen pr. min. Kendskab til **c** for forsk. stoffer giver oplysning om deres udskil le i forhold til nyrerne.

clearing [kli:-] (eng. klaring), udligning af tilgodehavender; i bankforhold: indbyrdes modregning af checks; i valutaforhold: modregning af valutatilgodehavender ml. forsk. lande over konti i vedk. landes centralbanker.

clearinghouse [-hDus] [clearing -f eng. huse hus], kontor, hvor udsendinge fra banker udveksler de fordringer, som bankerne daglig får på hverandre. Først udviklet i Amsterdam og Edinburgh, fra 1775 i London; i Kbh. fra 1927, idet afregn. sker over pengeinstitutternes konti i nationalbanken.

clearingkonto, centralbank-konto for postering af betalinger til og fra udlændet under clearing-samhandel. - Net to tilgodehavendet på nationalbankens da. ty. c var v. Tyskls sammenbrud ca. 3 milliarder, hvortil kom 5,3 milliarder kr. på besættelseskontoen.

clearingmord, alm. udtryk for ty. mordhandling under Danms. besættelse, foretaget som hævn for modstandsbevægelsens stikkerhenrettelser, c rettedes både mod fremtrædende mænd, der vidstes at sympatisere m. modstandsbevægelsen, og mod ren tilfældige. Begyndte omkr. nytår 1944, kulminerede i 1945. Hvor mange af de ty. mord og mordforsøg der skal betegnes som c, lader sig næppe afgøre.

Cleotherpe [kH:-å:psl, eng. badest ved Humber, SØ f. Grimsby; 29 000 indb. (1948).

Clemenceau [klema'so], Georges (1841-1929), fr. politiker. Læge; leder for radikale gruppe fra 1879, hensynsløs oppositionspolitiker (kaldet »Tigern«); modstander af koloniekspansion, antiklerikal. Støttede Dreyfus fra 1898. Førstemin. 1906-09. 1917-20. Førte med næsten diktatorisk magt krigen igennem til sejr 1918. Søgte under Parisforhandl. at slå Tyskl. hårdst muligt ned og satte sit præg på Versailles-freden, selv om C ikke nåede sit fulde mål. Frygtet næsten fra alle sider led C nederlag v. præsidentvalg 1920 og gik af; kritiserede den senere udvikl. bittert i *Grandeur et misère d'une victoire* (en sejrs storhed og elendighed) (1930). (Portræt).

Clemens, ir^ovn på 17 paver. - Clemens (Ro^omanus), pave ca. 90-99, måske forf. til 1. Clemens Brev, en skrivelse til menigheden i Korinth (det sak. 2. Clemens Brev er et falskneri), pave ca. 90-99. - Clemens 5., pave 1305-14, flyttede kurien til Avignon og ophævede efter fr. ønske tempelherreordenen og forgængerens kraftige buller. - Clemens 7., pave 1523-34. Hans konspirationer mod kejser Karl 5. blev en væsen ti. årsag til, at Reformationen kunne udfolde sig. - Clemens 11., pave 1700-21, fordømte jansénisme. - Clemens 14., pave 1769-74, ophævede 1773 jesuiterordenen.

Clemens, Johan Frederik (1749-1831), da. kobberstikker; har også virket i Berlin og London; bl. a. udf. stik efter Juel, Abildgaard og Eckersberg.

Clemens [klemanz], Samuel Langhorne, arner, forfatter, anv. pseud. Mark Twain.

Clemens Alexan^odrinus (d. ca. 200), berømt kristen lærer. Grl. den alexandriske skole.

Cle^omen^ot (d. 1536), da. søofficer, kaldet *Skipper C.* Knyttet til Søren Norby, støt-

tede Chr. 2. Rejste 1534 krig i Jyll. mod Chr. 3., sejrede v. Svenstrup; slået 18. 12. 1534 af Johan Rantzau ved Alborg; henrettet.

Clement [kle'maTi], Adolphe (1860-1933), da. ingeniør. 1883-92 ved Den Kgl. Porcelainsfabrik; opfinder af den krystallinske porcelænglasur. 1892-94 ansat v. Danm.sGeol. Undersøgelse. 1904-10 tekn. direktør for A/S Dansk Svovlsyre og Superfosfatfabrik. Oprettede et legat, hvis udbytte deles ml. Tekn. Kern. Fond, Mineralogisk Mus. og studerende i Kbh.

Clement [kle'maTi], -Daniel Louis (1820-77), da. bogbinder, oldermand for bogbinderlauget i Kbh. 1855-77; fremragende kunsthogbinder og den første i Danm., der gik ind for fagets industrialisering.

Clement [kle'maTi], Gad Frederik (1867-1933), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1893; ital. motiver og portrætter, bl. a. af *dronning Alexandrine* (1931, Fr.borg).

Clement [kle'md], Jacques (1567-89), fr. dominikanermunk, myrdede 31. 7. 1589 Henrik 3.; dræbt af kongens følge.

Cle^omenti, Mucio (1752-1832), ital. komponist og klavervirtuos. Skrev klavermusik og har gnm. sine sonater haft indflydelse på Beethoven.

Clemmensen, Andreas (1852-1928), da. arkitekt. Vakte interesse for keramikens anv. i arkit. Sans for store, enkle helhedsvirkninger. *Pharmaceutisk Lærestalt* (1892), *Statens Seruminstitut* (1901-27); *Immanuelkirken* på Fr.berg (1892-93) i romanske stilformerog (1916-18) *Chr. 9.s graykapel* v. Roskilde domkirke (1915-18).

Clemmensen, Carl Henrik (1901-43), da. journalist, 1919 medarb. ved »Nat. Tid.«, 1932-34 dets London-korrespondent, 1936 ved »B.T.«, fra 1939 korrespondent til »Daily Telegraph« og under 2. Verdenskrig Berlin-korresp. for da. og sv. aviser. Myrdet af da. nazister.

Clemmensen, Christian Albert (1869-1937), da. journalist, fra 1905 medarb. ved »Nat. Tid.«. Skrev erhvervs- og kulturhis t. værker, bl. a. *Tivoli gnm. 75 År* (1918).

Clemmensen, Mogens (1885-1943), da. arkitekt og arkæolog. Har opf. *Nationalmuseet* (1928-38), restaureret Nyborg slot og fl. herregårde, bl. a. Spøttrup (1938-41). Forf. til fl. afh. om ældre bygningskunst: *Da. Teglstenskirker* (1918), *Lombardisk og Da. Teglstensarkit.* (1924), *Bulhuse* (1937) og udg. af *Ældre Nord. Arkit.* gnm. fl. år.

Clemmensen, Niels (f. 1900), da. komponist til talr. muntert betonedede viser af Seedorf Pedersen, Siegfred Pedersen o. a.

Clemmesen, Carl (f. 1899), da. psykiater, 1938 overlæge ved Bispebjerg Hospitals psykiatr. afd. Formand for Alm. Da. Lægeforening 1945, medstifter af Den Sociale Skole. Afh. om epilepsi.

Clemmesen, Svend (f. 1901), da. læge, overlæge v. Kommunehosp.s fysiurgiske afd. siden 1938.

Clerc [kle:r], Louis Augustin le (1688-1771), fr.-da. billedhugger. Elev af Coisevox, indkaldtes 1735 til Danm. for at deltage i udsmykningen af Christiansborg. C blev en af det nyfittede kunstakad.s første prof.

Clercq [kle:rk], René de (1877-1932), flamsk digter; folkelig poesi.

Clerkenwell [kle:knwal], kvarter N f. City of London.

Clermont-Ferrand [kle:rmj fæ:ra], fr. by ved foden af bjerget Puy-de-Dôme; 109 000 indb. (1946). Omfattende industri; automobiler, gummi varer, konserver og levnedsmidler. Handel med landbrugsprodukter. 1095 proklameredes her det 1. korstog. (Hil. sp. 777).

Clethra [-tra] (gr. *kléthra* el), slægt nær lyngfam.; en art C. alnifolia, der er en lav havebusk med hvide, vellugtende blomster, er prydpilante.

Cleve [kle:v3] (off. *Kleve*), 1) ty. by nær grænsen til Holl.; 22 000 indb. (1939); 2) tidl. ty. hertugdømme omkr. 1). Opr. grevskab, 1417 hertugdømme, knyttet til Julien, vigtigt i kraft af Rhin-toldindtægter. 1614 til Brandenburg.

'Cleve, Joos van el. *J. v. der Beke* (16. årh.), nederl. maler. Portrætter i lyse og levende farver.

cleve^oit (opkaldt efter den sv. kemiker P. T. Cleve (1840-1905)), varietet af uranbegravningsmal, som foruden uranoksyd indeholder rigelig thorium o. a. sjældne grundstoffer. I dette mineral blev grundstoffet helium først opdaget, c findes som termionførende krystaller i sydno. granitepegmatiter, særlig omkr. Arendal.

Cleveland [kli:vnd], største by i Ohio, USA; 867 000 indb. (1945), deraf V10 negre. C ligger ved Erie Søens S-kyst; her mødes køks fra Pittsburgh med jernmaln fra Øvre Sø og fremkaldt stor produktion af jern og stål. Store automobilfabr., skibsværfter og olieaffinaderier.

Cleveland [kli:vand], *Grover* (1837-1908), USA-politiker. Sagfører, 1882 guvernør f. New York, Demokrat, tilhænger af streng økonomi i offentlig. angiggender. Præsident 1885-89, 1893-97, bekæmpede spoil-system, arbejdede forgæves for frihandel, gik mod sit partis ønsker ang. bimetalisme ved at standse statens sølvopkøb 1893. (Portræt sp. 778).

Cleveland Heights [kli:vland 'hais], østl. forstad til Cleveland, USA; 57 000 indb. (1945).

Cleyn [kla:in], *Frantz* (1582-1658), ty.-da. maler; udd. i Rom. Til Rosenborg udf. C bl. a. *Fyrværkeriet på Engelsborg* (1619). Senere virksom i Engl. som leder af tapetværkeriet i Mortlake.

Clichy [kli:'ji], nordvestl. industriforstad til Paris; 53 000 indb. (1946).

click [klik] (eng. smæld), *fomet*, smækkelyd, der dannes ved indsugning af luft gnm. munden, idet et lukke åbnes. Forekommer i fl. afr. sprog. Hos os kun brugt som udtryk for medfølelse samt for at skynde på en hest.

Clicquot [kli:'ko], bekendt champagne-mærke.

cliff-dwellers [k'lifd'wæfəz] (eng. klip-

Cliff-dwellers. Mesa Verde Parken, Colorado.

pebeboere), gruppe af puebloindianere, hvis boliger opførtes i klippehuler i Rocky Mountains, N-Amer.

clinch [klin(t)] (eng. *clinch* fastgøre), i boksnng den situation, at to boksere

Clermont-Ferrand. Notre Dame du Port.

Grover Cleveland, Robert Clive.

holder på hinanden, så ingen af dem kan slå.

Clinton ['kɪntɪn], by i Iowa, USA; 44 000 indb. (1940). 500 m l. jernbanebro over Mississippi.

'clipper (eng. *dip* at bevæge sig hurtigt), 1) hurtigsejlede koffardisejlskib (ræsejler af jern) med skarp udfaldende stævn (c-stævn), i slutn. af 19. årh. særlig i korn- og tefart (te-c); 2) stor arner, flyvebådstype af fabrikat Boeing, anv. på de første reglm. ruteflyvninger over Atlanterhavet og Stillehavet i årene umiddelbart før 2. Verdenskrig.

clips (eng. *clip* klemme), 1) mellemting ml. spænde og fladt smykke, fastgøres på kvindedragten med en flad fjederklemme; 2) tre gange sammenbøjet stål-trådklemme til sammenhæftning af dokumenter.

CU'toria ter'atea, art af ærteblomstfam., har uligefinnede blade og blå blomster; ukrudt i tropene, i Danm. prydblante.

'clitoris (nylat. af gr. *klelein* indelukke, omslutte), kildren; lille organ hos kvinden, hvor de små skamlæber støder sammen.

Clive [klaiv], *Robert* (1725-74), eng. general i Indien. Sendtes 1757 fra Madras til Bengalen, hvis nabob m. fr. støtte havde indtaget Calcutta. Generobrede byen, slog m. en hær af europæere og seapoyes den overlegne fjende v. Plassey 23. 6. 1757, hvorved Engl.s herredømme i Bengalen grundlagdes. Ledende her til 1760 og 1764-67. Anklage for underlæg og myndighedsmisbrug 1773 afvist, men C begik selvmord. (Portræt).

'Clivia (efter det eng. familienavn *Clive*), slægt af narcisfam. Løgvækster med bredt limeformede blade og røde blomster på et langt skaft. Kaplandet. 3 arter er prydblanter.

Cl'o'ac'a maxima (lat: den største kloak), hovedkanalen i drænanlæg ml. Roms høje m. udløb i Tiberen, if. traditionen bygget af Tarquinius Superbus; endnu i brug. De ældste bevarede partier kan dog højst gå tilbage til 4. årh. f. Kr.

C.L.O.C. [klok] (fork. af lat. *Cuminum Ziquidum Optimum Castellii*: slottets (det gi. slot i Ålborg) bedste kommenlikør), da likør fremstillet af »De Danske Spritfabrikker«.

Clodion [kto'djɪ], egl. *Claude Michel* (1738-1814), fr. billedhugger. Har udsmykket fi. privatbygninger og udført statuer af *Montesquieu* og marchallerne *Turenne* og *Condé*. C er en af Frankr.s sidste rokokokunstnere.

'Clodius Al'binus, rom. statholder i Britannien, kejser 193, slået og dræbt ved Lyon 197 af Septimius Severus.

•Clodius Pulcher [-kar] (lat. *pulcher* den smukke) (d. 52 f. Kr.), rom. politiker, tribun 58, jog Cicero i landflygtighed og terroriserede Rom med sine anarkiske bander, til han blev dræbt af Milo. C-s søster Clodia besynges i Catuls digte.

cloisonné [kɫwazo'ne] (fr. *cloison* skillevæg), emaillearbejde, hvor en farvet emaillemasse udfylder metalflader ml. tynde, påloddede metalbånd. Anv. i Byzans, i romansk kunst, i Kina og Jap.

Clonmel [klán'mæl] (irsk *Cluain Meala*), turistby ved Suir, Eire; 10 000 indb. (1943).

cloqué [kb'ke] (fr. *cloque* blære), et af uld el. silke dobbeltvævet stof med blæret el. bølget overflade, anv. til damekonfektion.

closed shop ['klo:zd 'Jap] (amer: lukket

virksomhed) (i USA) virksomhed, som kun beskæftiger fagforeningsmedl.

Clo'stridium (gr. *kloster* ten), anaerobe, sporedannende, ofte tenformede stavbakterier. Hertil hører *C. botulinum* (pølsegift bakterien), *C. tetani* (stivkrampebakterien) og en gruppe bakterier, som fremkalder udbredte sårinfektioner, ofte med luftudvikling (»gasgangræn«).

Clos-Vougeot [klovu'ʒo], fr. vindistrikt i Bourgogne.

cloth [kláʃ] (eng: klæde), d. s. s. calico.

clou [klu] (fr., egl: som), glansnummer; højdepunkt.

Cloudmaster ['klaudma:sta] (eng: skyernes herre), alm. anv. betegn. for flyvemaskiner af typen DC-6, bygget af den arner, fabrik Douglas Aircraft Co. C, der har trykkabiner og er indrettet til befording af 48-56 passagerer og mindre godsamgænder, er et la-, tvungen monoplan med 4 motorer på ialt 9600 HK. March-hastighed ca. 450 km/t. Spændvidde 35,8 m, fuldsvægt ca. 42 t. (III. se tavle Flyvemaskiner).

Clouet [klu'æ], *Francois* (ca. 1516-72), fr. maler. Son af den fremragende portrætmaler *Jean C* (o. 1485-1540). Virksom ved Henrik 2.s og hans sønners hof. Tidens fineste portrætmaler.

Clough [klaʃ], *Arthur Hugh* (1819-61), eng. digter. Huskes især for digtet *The Boithe of Taber-na-Vuolich* (1848), der foregår i Skotl. C-s rel. grubien præger hans digte.

Cluj [klu'ɪ], ung. *Kolozsvár*, ty. *Klausenburg*, rum. by; Transilvaniens hovedby; 111 000 indb. (1945) (halvdelen ungare). Vigtig handelsby med alsidig industri. Rum. fra 1919.

clunia'cen'sere [kly- -s-], en reformeret benediktinerkongregation, stiftet i Cluny i Frankr. 910 og udbredt derfra. Støttede pavernes kamp mod simoni og præstegæsteskab og for kirkenes uafhængighed af fyrsterne.

Cluny [kly'ni], lille fr. by i dept. Saone-et-Loire. Fra 910 sæde for benediktinerkloster, hvorfra cluniacenserbevægelsen udgik.

Cluny-museet [kly'ni-], samling af middelalder- og renaissance-genstande i Paris, åbnet 1844 i palæ opr. tilhørende abbederne i Cluny (med rester af rom. bygn.). Lukket fra 1939, ombygning planlagt.

Clyde [klaid], 170 km l. skotsk flod, udmunder i Firth of C. Neden for Glasgow er C sejlbart for oceanskibe. Talr. skibsværfter langs floden. Kanal til Firth of Forch.

Clydebank ['klaidbærk], skotsk by ved Clyde; 37 000 indb. (1947). Store skibsværfter og maskinfabrikker.

claydalen [klaids-], ret stor trækhesterace, hjemmehørende omkr. floden Clyde i Skotl.

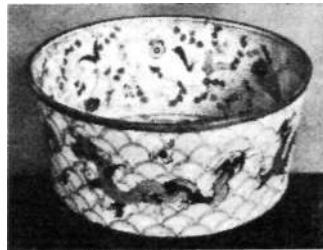
Cly'me'nia (gr. *Klymene* havuden Okeanos' datter), ammonitlægt med kiveformet spiralrullet skal, konkave skillevægge og simpel lobelinie. Ledeforstening i devon.

Cm, kern. tegn for curium. cm^2 , kern. tegn for centimeter; cm^2 » kvadratcentimeter; cm^3 « kubikcentimeter.

c-mol, toneart med grundtonen c og 9 for h, e og a. Paralleltonart til Es-dur.

CN, kern. tegn for cyanradikalet (C: kulstof, N: kvælstof).

Cni'daria (gr. *knidê* nælde)*, de med nældeceller forsynede polypdyr, mods. ribbegplerne.

Cloisonné. Kumme til guldfisk.

C-nøgle, se nøgle.

c/o, fork. f. eng. *care of* ['kæar av] (egl: under (N. N.s) omsorg), hos; adresse.

co-, (lat. *cum* med), med-.

Co. (fork. af fr. *compagnie* selskab); & C i firmanavn angiver, at der er fl. indehavere end den navngivne.

Co., kern. tegn for kobolt.

CO., kern. formel for kuldioksyd.

coach [kautj] (eng. af *vo. koci* fra landsbyen Kocs), betegn. for bil med lukket karosseri til 4-5 pers. og m. 2 døre.

coal measures ['koul mæ'zəz], eng. geol. betegn. for kulførende del af karbon.

Coast and Geodetic Survey ['kɔ:st ən dʒis'dætɪk 'sɑ:və:ɪ] (eng: kyst- og geodætisk kortlægnng), USAs geod. institut, grl. 1807.

coasters ['kɔ:stəz] (eng. *coast* kyst), mindre lastfartøjer til kystsejlsads.

Coast Range ['kɔ:st 'ræ:ndʒ] (eng: kystkæden), 1) bjergkæde langs USAs Stillehavsyst til Juan de Fuca Strædet mod N. Højeste punkt: Mt. Olympus (2480 m). C gennembrudes af Columbia-f loden og af tverbrudtet Golden Gate; 2) Cordillere-kæde langs Canadas NV-kyst. Mod N. i afsnittet St. Elias Mountains, ligger det højeste punkt: Mt. Logan (6050 m).

Coatbridge ['kɔ:tbri:ds], by i Lavskotl. 0 f. Glasgow; 47 000 indb. (1947). Kulgruber, jern- og stålindustri.

Coates [kɔ:ts], *Éric* (f. 1886), eng. komponist. Typisk eng. værker i lettere stil, bl. a. *London Suite*, *The Merry-Makers*, *Countryside Suite* og *Summer Day Suite*.

cobalt, kern., se kobolt.

Cobalt ['kɔ:bá:lt], canadisk minefelt, Ø-ontario, Canada, rummer overordentlig rige lejer af sølv-, kobolt-, nikkel- og arsenalmal.

cobbler ['kæb] (eng.), drik, som fremstilles ved blanding af forsk. vine el. spiritiosa med knust is, sukker og frugt. Mest kendt er sherry-c.

Cobden ['kæbdən], *Richard* (1804-65), eng. politiker. Arbejdede sig fra ringe kår frem til velstående bomuldsfabrikant (Manchester). 1839 medstifter af Anti Corn-Law-League, fra 1841 ihærdig frihandelsagitator i Underhuset, talsmand for internat. domstol. Sluttede 1860 frihandelsstraktat m. Frankr., C-traktaten, der ofte regnes for liberalismens internat. kulmination (udløb 1884). (Portr.sp. 783).

C6bh [kouv], irsk *An Cof* (tidl. *Queens-town*), havneby i SØ-Eire ved Cork Harbour. Post- og passagertrafik til Engl. 6000 indb. (1945).

Coburg ['kɔ:burk], ty. by i Bayern; 33 000 indb. (1939). Alsidig industri. - 1826-1918 s. m. Gotha residens for hertugerne af Sachsen-C-Gotha. 1920 til Bayern.

Co'bæa 'scandens (efter sp. botaniker B. Cobo (1582-1657)), art nær snereflam med ligefinnede blade med slyngtråde og store blomster. Alm. eenårig prydblante i stuer, hjemmehørende i Mexico.

'Coca-Cola, læskedrik, der indeholder ekstrakt af kolanødder og kokablade, der er rensat for kokainind. Virker stimulerende p. gr. af sit koffeinindh.

coccidier [-'si:] (gr. *kokkos* bær), ubevægelige, ovale el. kugleformede encellede dyr af sporozoernes klasse. Snylter i tarmanalens celler hos forsk. dyr. Forplantningen et indviklet generations-skifte. Fl. arter i tarmen hos hønsefugle og i leveren hos kaniner og harer, hvor de fremkalder sygelige tilstande.

coccidi'ose, vildtysgdøm forårsaget af coccidier i tarmens, undertiden også galdevejens celler, foranlediget tarmbetændelse, afmagring, evt. leverlidelse med hvide pletter i leveren, spredes med gyllingen; farligst for harer og fasanqyllinger i kunstigt opdræt og for kaminer.

coccolith'er, d. s. s. kokkolitter.

'coccus (nylat: kerne), d. s. s. kokker, kugleformede bakterier.

Cochabamba ['kɔ:tʃá'pamba], by i Bolivias Østcordillere, SØ for La Paz; 77 000 indb. (1946).

coche'nille [k'a-] (*Dactylopius 'coccus*), skjoldlus, der indeholder farvestoffet karmin, lever på figen-kaktus (Opuntia). Udnyttet til udvinding af farvestoffet.

Opr. mexicansk, nu udbredt over store dele af troperne.

Cochin (eng. ['kɔʊtjɪn]), ind. *Kochchi* [ko:ttʃi], 1) indisk fyrstestat tilsluttet Hindustan, på V-kysten SØ f. Madras; 3684 km²; 1 423 000 indb. (1941); 2) havneby i stærk vækst i prov. Madras.

Cochin [kaHæ], *Charles Nicolas* (1715-90), fr. grafiker. Bogill., bl. a. til La Fontaine, Tasso og Boileau.

Cochinkina ['kɔʊtjɪn-j, fr. *Cochinchine* [koʃE'lin] (annamit. Nam-ky, »sydmark«), autonom republik (1946) i den sydl. del af Indokina, ved Mékonges delta; 64 700 km²; 4 616 000 indb. (1936), overvejende annamitter (1940 380 000 kinesere). Største byer: Cholon og Saigon (hovedstad). - Fr. koloni fra 1862.

cochlea ['kakkle] (lat.), snegl; i anat., den snelegangsformede kanal i tindingebenet, i hvilken høreorganet er anbragt.

Cochran ['kåkran], *Charles Blake* (f. 1872), eng. teatermand, der siden omkr. 1900 har fremført teaterforestillinger af alle arter (Reinhardts »Miraklet«, Diaghileffs russerballet, is-revyer m.m.).

Cock-Clausen, *Alfred* (f. 1886), da. arkitekt. *Femmers kvindeseminarium* (1922-23), *Gutenberghus* (1926-29), *Richs-Kirken* (1938), alle i Kbh. og *St. Therese Kirken* i Gentofte (1934) m. m. Har bygget og restaureret forsk. herregårde.

Cockcroft ['kåkråft], *John Douglas* (f. 1897), eng. fysiker. Foretog s. m. f. m. f. m. Thomas Sinton *Walton* (f. 1903) i 1932 den første kunstige grundstofforvandling for lithium v. hj. af protoner, accelereret ved et højspændingsanlæg. Fra 1946 leder af det brit. atomenergiprojekt.

Cockerill ['kåkrill], *John* (1790-1840), eng. belg. industrimand; udviklede den af faderen grl. maskinfabrik i Liège til et internat. firma til fremstilling af våben og jernbanemateriel. Hovedfabrik i Seraing.

cocker spaniel ['kåka 'spanjɪl], eng. hundrace, jagt- og selskabshunde, udmærkede apportører; lang, silkeagtig pels.

cockney ['kåkni] (middeleng. *coken-ey* haneæg), byboer, spec. londoner af underklassen; London-dialekt og London-accents.

cock-pit (eng., egl. hanekamplads), 1) opholdsrum agter i en lystkutter; 2) førerkabine i en flyvemaskine.

cocktail ['kåktæil] (eng. hanehale), en amer. drik, opr. kun sammenblandet af gin, vermouth og whisky. Nu findes et utal af opskrifter på c. - c-shaker [-'jætk], beholdere til at ryste c. i.

coco'bolo (indiansk), centralamer. snedketræ m. mørk appelsinrød kerne. Anv. til børster og knivskafter samt til møbler.

coco'litplader (eng. *coco* kokos + *-lit*), lette, ildfaste byggeplader fremstillet af gips og kokostrevel. Bruges til vægge og lofter.

cocoon [ka'ku:n] (amer.-eng. *kokon* silkesommerfuglens puppehylster), plastisk pakningsmateriale, c. der påsprøjtes efter at genstanden er omviklet med strimler, bændler e. l. af lærred, danner en uigen-

Spilfire i cocoon.

nembrængelig hinde, der modstår fugtighed og væde under enhver form (syre, alkali, olier m. m.), ligesom det ikke bliver skørt ved lave el. udflydende ved høje temp. Udviklet for og under 2. Verdenskrig spec. til brug ved transport over Atlanterhavet af luftfartøjer, der ikke ved egen motorkraft var istand til

at foretage overflyvningen (jagere o. l.), og som derfor ellers var henvist til at blive transporteret enten i adskilt stand, hvilket krævede et stort antal arbejdstimer til pakning og udpakning, el. i kasser af stort volumen, c har efter 2. Verdenskrig endv. i mil. henseende vundet stor udbredelse til konservering i oplagte krigsskibe af kanoner, ildledsesanlæg, radaranlæg, motor-, maskin- og elektr. anlæg, hvorigennem der spares uhyre summer til dette materiel delvise udtagning af og senere ombordsætning i skibene, samtidig med at beredskabet forhøjes betydeligt, idet klarlægning af sådanne enheder selvsagt tilendebringes meget hurtigt.

Cocteau [kak'to], *Jean* (f. 1892), fr. forfatter. Har skrevet digte *Oeuvres poétiques* (1925-27), romaner *Le grand écart* (1923; da. *Drømmen bag Ruden* 1943), *Les enfants terribles* (1929) og skuespil *Antigone* (1922), hvori han viser sig som litt. modernist. (Portræt).

'coda (Hal., egl. hale), de afsluttedeakter af et musikstykke, såfremt disse er bygget over helt el. delvis selvstændigt mus. stof og optræder som en mere el. mindre sluttet enhed.

Code civil [kod si'vil], den fr. borgerl. lovbog af 21. 3. 1804. Udarb. på Napoleons initiativ og fik, da denne blev kejser dec. 1804, navnet Code Napoleon. Fik efter Napoleons fald sit opr. navn tilbage (under Napoleon 3. påny afløst af Code Napoleon). Formelt er bestemmelsen herom aldrig ophævet, men siden 1870 anv. igen navnet C.

'codex (lat., egl. træklods), betegn. vor tids bogform mods. de i oldtiden hyppigst anv. ruller. Opr. trætavler med voks-lag, senere håndskrifter i bogform. | Jovsprog betegn. for en lovsamling.

'Codex Alexan'drinus, gr. bibelhåndskrift, skrevet i Ægypt. i 4. årh., nu i British Museum.

'Codex ar'genteus [-te-us] (iat. sølvhåndskrift), bibelhåndskrift fra beg. af 5. årh., indeholdende dele af evangelierne i Uffilas f. overs. (Opbevares i Uppsala univ. bibl.).

'Codex 'juris ca'nonici, den 1918 ikrafttrådte kodifikation af den kat. kirkeret.

'Codex 'regius (lat. kongelige håndskr.), navn på isl. håndskr. fra 2. halvdel af 13. årh.; indeholder på 45 blade hovedparten af de kendte eddagede; C kom 1643 i biskop Brynjolfur Sveinssons eje; han forærede det nogle år senere til Frederik 3. Nu på Det Kgl. Bibl.

'Codex 'runicus, håndskrift fra slutn. af 13. årh., af Skånske Lov, skrevet med runer.

'Codex sina'iticus, gr. bibelhåndskrift fra 4. årh., fundet i et kloster ved Sinai, nu i British Museum.

'Codex vati'canus, pergamenthåndskrift af N. T. fra 4. årh. Siden 15. årh. i Vatikankens bibl.

Codi'æum, slægt af vortemeelfkam. Ret sjældne stueplanter, da de er meget varmeelskende. Udmærker sig ved deres stærkt farvede blade, som er røde og gule på grøn grund. Mange kulturformer, der stammer fra Ostindien.

Codreanu, *Corneliu Zelea-* ['zælja kodre-'a:nu] (1903-38), rum. fascist, leder for d. antisemitiske »jergarde«. Havde stærk fremgang i 1930'erne, fængslet apr. 1938 (oprørsforsøg). 30. 11. 1938 meddelt skudt under flugtforsøg.

Cody ['ko:di], *William Frederick* kaldet *Buffalo Bill* (1846-1917), amer. bøffeljæger og showman.

co'dy'ltabletter, smerte- og feberstillende tabl., indeholder kodein, acetylsalicylsyre og fenacetin.

Coelho Netto [ku'æljɔ 'nætɔ], *Henrique* (f. 1364), bras. forfatter, har skildret folkelige (indianske) sæder og tro, bl. a. i romanen *Sertão* (1897).

co-enzym, Visse enzymer er kun virksomme, når et andet enzym er nærværende. Dette kan da kalde; et c. c er ofte relativt simpelt sammensatte stoffer, hvis kern. opbygning er klarlagt, selv om virkemåden for de fleste vedkommende endnu er ukendt, c kaldes under-

Richard Cobden.

Jean Cocteau.

tiden kineser. Vigtige c er cokarboksylyase, cozymase og trombokinas.

Coeur [kø:r], *Jacques* (d. 1456), fr. storkøbmand fra Bourges, ledede Fr.s finanser 1438-51.

'Coffea (efter landskabet *Kafa* i Abessinien) (lat.), kaffetræ.

Coffre [kø:fr], *Benoit le* (1671-1722), fr.-da. måler; f. i Kbh., udd. i Paris. *Lofstmalerier* til *Rosenborg* og *Fr.berg slot*, *altartavle til Vallo* samt portrætter.

co-frimureri, det universelle frimureri, som optager både kvinder og mænd. Stiftet 1893 i **Frankr.**

'cogito, 'ergo 'sum (lat. jeg tænker, altså er jeg), den grundlæggende sætning i Descartes' filos.

Cognac [ko'njak], fr. by i dept. Charente; berømt vindstrik; 17 000 indb. (1946). Fra 1570 en af huguenoternes stæder.

cognac (fr. [ko'njak], da. ['kon'jak]) fremstilles ved destillation af vin fra vindstrikterne omkr. byen C i Frankr. Efter års lagring på egefade får den en smag og bouquet som intet vindestillat i verden. Alderen angives ved stjerner og bogstaver.

Cohen [ko:hænj], *Hermann* (1842-1918), ty. jød. filosof. Grl. Marburg-skolen, der tyder Kants filos. som en »metodisk« idealisme, if. hvilken bevidstheden i en uafsluttet erkendelsesproces skaber sin genstand ved tilføjelse af nye bestemmelser til den. Hovedv. *System der Philosophie* (3 bd. 1902-12).

cohenit [ko-e'nit], *Fe, C*, metalglinsende tinhvidt mineral, forek. i meteorjern. Opkaldt efter den ty. mineralog E. Cohen (1842-1905).

Cohn [ko'n], *Einar* (f. 1885), da. embedsmand, 1932-35 leder af nationalbankens valutakontor. 1936 chef for Statistisk Dept.

Cohn [ko'n], *Georg* (f. 1887), da. embedsmand. Dr. jur. Folkeretsspecialist, da. udenrigsmin.s rådgiver i folkeret fra 1921, udg. sociologiske og folkeretl. skr., *Kan Krig Forhindres*, (1945).

coiffure [koa'fy:ra] (fr.), hovedsæt; frisur.

'Coimbatore (eng. [kouimba'ta:]), ind. *Koyamuttur* [ko:jåmutter:], by i prov. Madras, Hindustan ved Nilgiri Hills; 130 000 indb. (1941). Tekstilindustri.

Coimbra ['kwimbra], portug. by i prov. Beira, 175 km NNØ f. Lisboa; 35 000

Domkirken, Coimbra.

indb. (1941), landhandelsby med nogen industri, domkirke og univ. Portugals ældste, grl. ca. 1290 i Lisboa, fra 1537 i C. **Cointreau** [kwæ'tro], kendt fr. likør(fabrik).

Cointrin [kw'ɛ'ti:ɛ], flyveplads tæt NV f. Geneve; vigtig lufthavn; mellemlandsplads for talr. eur. ruter.

co'kr (tamil-sprog *kayiru* reb), d. s. kokostaver.

coitus ['ko'-] (lat. *coire* komme sammen), samleje.

co-karboxy'lase, et for organismens stofskifte vigtigt co-enzym, derivat af B₁₂-vitamin (thiamin).

Coke [kɔuk], Sir *Edward* (1552-1634), eng. retslærd. Indtog høje dommerstillinger, blev medl. af Parlamentet og Prlvly Council. Hovedfordr. til Petition of Right 1628. Forf. t. *Institutes of the Laws of Engl.* 1-4 (1628).

col [kol] (fr. af lat. *collum* hals), bjergpas.

col- (lat. *cum* med), med-

col- (ital. *con* med + *il* bestemt artikel; hankøn), i *mus.* ofte anv. i gi. skrevne partiturer, hvor man f. eks. i en fagotstemme ved kun at skrive *c. basso* og ikke skrive noderne vil angive, at fagotten spiller samme noder som kontrabassen.

Colbert ['katbsrt], *Claudette* (f. 1905), amer. filmskuespillerinde. Filmdebut 1927. Intelligent, pikant og franskpræget type, særlig i lystspil, f. eks. »Det Hændte en Nat« (1934). »Rolf Blåskæggs Ottende Kone« (1938) og »Døtre af USA« (1945).

Colbert [kol'bær:], *Jean Baptiste* (1619-83), fr. statsmand. Købmands søn fra Reims, leder af finanserne fra 1661. Øgede industriens og storhandelsens slagkraft ved statsindgreb, søgte forgæves at knække Nederlændene efter 1672. Forbedrede admin., men næde trods stor indtægtstiligning ikke varig forbedring af finanserne p. gr. af Ludvig 14.s krigs- og hofudgifter. (Portræt).

Colbiernsen, *Christian* (1749-1814), da.-no. embedsmand, f. i Norge, højesteretsadvokat 1773; knyttet til Chr. D. i Revolut., menes hovef. for forordn. om fæstebondens retsstilling 1787. Tilhænger af opløst enevælde, fjendtlig mod gudsejere. Generalprokurør 1788. Efter midlnee 1790 skærpede C. censuren 1799, angreb som autoritær. Støtte voldsomt sammen m. sin forsette i kancelliet, Fr. Moltke; 1804 justitiarius i højesteret. (Portræt).

Colbjørnsdatter, *Anna* (d. 1736), no. præstekone, skal 1716 efter traditionen have skaffet no. tropper underretten. om sv. styrker i Norderhov præstegård og bidraget til sv. nederlag.

Colbjørnsen, *Hans* (d. 1754), no. handelsmand, ledede s. m. broderen *Peder C.* (1683-1738) forsvaret af Halden (Fredrikshald) mod Karl 12. 1716.

Colchester [kɔl'tstst], eng. by, 80 km NØ f. London. 52 000 indb. (1948). Østersvang. Ruiner fra romertiden. Stort borgtårn fra normannertiden.

colchicin [kalki'si'n], et meget giftigt alkaloid af formlen $C_{22}H_{32}O_6N$, der udvindes af *colchicum* (tidløs). Benyttes foruden i med. (bl. a. mod giftlidelser) i nyere tid i biol. ved fremsstilling af kromosomfordoblede individer, idet c. hindrer plantecellevæggenes dannelse og derved muliggør en fusion af de ved deling opståede kerner.

Colchicum [-kik-] (efter *Kolchis*), bot., tidløs.

Cold, *Christian* (1863-1934), da. søofficer, i ØKs tjeneste 1898-1901, guvernør i Da. Vestindien 1905-08, direktør i DFDS 1908-21, udenrigsmin. under Neergaard 1922-24, sluttede handels traktat m. Sovj. **coldcream**, da. ['kolkkræ'm] (eng. kølende salve), (kosmetisk) vokssalve med mandelolie og rosenvand, anvendes i hudplejen.

Colding [kali'??], *Ludvig August* (1815-88), da. ingeniør og fysiker. Udførte 1843 målinger over varmens mekaniske ækvivalent. Store prakt. arbejder såsom anlægget af gas- og vandværker i Kbh.

Col'dinu-ordenen, sv. frimurerorden; ordenens oprindelse og navnets bet. kendes kun af medl. i de højeste grader.

Col di 'Tenda [kal-], 1873 m. h. ital. pas, der over Alperne forbinder Posletten med den ital. Riviera. Jernbanetunnel under passet.

I. B. Colbert.

Chr. Colbjørnsen.

S. T. Coleridge.

G. Colette.

col'd wave ['kɔ:l'd wɑ:v] (eng. kold bølge) el. kuldebølge, et særlig i N-Arner. anv. udtryk for et pludseligt indbrud af kold luft fra de nordl. egne. c. kan nå held ned til de sydligste dele af USA og medfører store temp.-fald.

Cole [kɔul], George £-ouglas 7/oward (f. 1889), eng. økon. forfatter, socialist; har. til dels s. m. sin hustru Margaret Isabel C. skrevet talr. økon. værker, især om arbejderbev., samt kriminalromaner.

Coleridge ['kɔulridʒ], *Samuel Taylor* (1772-1834), eng. digter og kritiker. Som ung begejstret for Den Fr. Revolution, men tog senere afstand derfra, digtet *France* (1798). Berømte er de drømmeagtige digte *The Ancient Mariner* (1798), *Kubla Khan* (skrevet 1797, udg. 1816) og *Christabel* (skrevet 1797 og 1800, udg. 1816). Som digter var C. en af romantikkens banebrydere. Også som kritiker, *Biographia Literaria* (1817) og *Lectures on Shakespeare*, brød han med 18. årh., især gnm. sin sans for det lyriske og stemningskildrende. C. var forfalden til opiumrygning. (Portræt).

Coleridge-Taylor fkolurids 'tæite), *Samuel* (1875-1912), eng. komponist af negroid afstamning. Anv. ofte negermusik som grundlag for sine kompositioner, der bl. a. omfatter kor-trilogien *Hiawatha* (1898-1900), symfoniske værker, klaverstykker og kammermusik.

col'e'ring (lat. *colare* si), en sining under medicinframstilling.

Colette [ks'læt], *Gabrielle* (f. 1873), fr. forfatterinde. Udgav s. m. sin mand *Willy* bøgerne om *Claudine* (1900-03; da. 1944). Efter skilsmisken skrev hun alene en række værker, der placerer hende som en af Frankrigs betydeligste moderne prosaister. Har især med finhed skildret kvindens intimeste fornemmelser som i *La vagabonde* (1910; da. 1943) og *Mitsou* (1919; da. 1943); indtrængende skildrer af dyresjælen, f. eks. i *Sept dialogues de bêtes* (1897). (Portræt).

Colerus (gr. *koleos* skede), planteslægt af labeblomsifam. De ca. 120 arter (Afr. og Ostindien) er urter el. halvbuske, af hvilke mange er prydanter, p. gr. af de store, smukt brogede blade.

colibakterier (gr. *kolon* tyktarm), en gruppe af stavbakterier, som udgør en stor del af bakterieflooraen i tarmkanalen, særlig tyktarmen. Som regel gør de ingen skade, men de kan fremkalde infektioner i urinvejene og forsk. organer.

Coligny [koli'nji], fr. slot i dept. Ain; stamslot for slægten C.

Coligny [koli'nji], *Gaspard de Châtillon* (1519-72), fr. politiker af rig højadel. Huguenoternes leder under religionskrigene, tilstræbte efter 1570 spansk-fjendtlig politik, vandt Karl 9. for sig; myrdet under Bartolomæusnatten.

Colijn [ko'læin], *Hendrik* (1869-1944), kons. holl. politiker. Direktør i Royal Dutch-Shell 1914-22, finansmin. 1922-25; forstemin. 1933-39, søgte forgæves at holde guldmøntfod. Hævede holl. kolonimagt med skarpe midler.

Co'lima, I) 3940 m h. vulkan i Mexico, 500 km V f. Mexico City. Voldsomt udbrud 1941. 2) By S f. I), 23 000 indb.

Colin [ko'l'i:n], *Alexander* (ca. 1527-1612), nederl. billedhugger. Har udført kejser *Ferdinand I.s gravmæle* i domkirken i Praha.

col'litis (gr.), tyktarmsbetændelse.

collaboratio'nist (fr. samarbejdsmand), i de af Tyskl. under 2. Verdenskrig med-

satte lande (især Fr.), politiker som samarbejdede med tyskerne.

colle ['kɔ:lɛ] (ital. af lat. *collum* hals), bjergpas.

college ['kålidʒ] (eng. af lat. *collegium* embedsfællesskab), I) betegn. for en undervisningsanstalt, der danner kernen i de ældste eng. univ., Oxford og Cambridge. Hvert c. er en selvstændig institution med bolig for studenterne, bibl., vidensk. samlinger, undervisningslokaler m. m. De akad. grader tildeles af selve univ. Ved c. lægges der særlig vægt på almen- og karakterdannelse samt sport. c. ved de andre univ. i Engl. er kun undervisningsanstalter uden studenterboliger, f. eks. King's C. og University C. i London; 2) navn på visse gymnasier, der fører titlen c. af hist. grunde, f. eks. Eton C.; 3) i USA er c. i alm. undervisningsanstalter, hvis undervisning ligger på et plan ml. den højere skole og univ.

College de France [ko'læ'ɑ̃ds frɑ:s] (fr.), statsanstalt i Paris for højere gratis undervisning (adgang efter konkurrence) grl. 1518-1548. Undervisn. afsluttes ikke med eksamen.

collegia pie'tatis (lat: fromhedsselskaber), især af Spener anv. betegn. for opbyggelsesmøder, udgangspunkt for den pietistiske vækkelse.

col'legium 'musicum (lat: musikselskab), i det 18. årh.s Tyskl., i tiden inden man begyndte at foranstalte off. koncerter, små cirkler, hvor medl. til fælles glæde dyrkede musik. Mangt c. udviklede sig senere til koncertforetagender, f. eks. Gewandhaus-konserterne i Leipzig.

col legno [-lenjo] (ital: med træ), i violinspil betegn. for, at strengen skal anlås med bagsiden af buen (stokken).

Colle'oni [kol-], *Bartolommeo* (1400-75), ital. condottiere i Venezia og Milanos tjeneste. Verrocchios rytterstatue af ham i Venezia, måske verdens bedste; betalt af ham selv. (Ill. se Verrocchio).

'Collett, *Camilla* (1813-95), no. forfatterinde, søster til Henrik Wergeland; g. m. juristen P. J. C. (1815-52). Foregreb m. den realisteiske familieroman *Amtmandens Døtre* (1855) 70.ernes og 80.ernes iit. diskussion om kvindens stilling i samfundet. Deltog aktivt i kvindesagsbevægelsen fra 1872.

'Collett, *Fredrik* (1839-1914), no. landskabsmaler; især vintermotiver fra Østlandet.

'Collett, *Jonas* (1772-1851), no. politiker. Amtmand 1813, statsråd 1814 under Christian Frederik; bidrog til overenskomsten i Moss, fortsatte som minister, fra 1822 ledende finanserne. En tid skarpt kritiseret af Stortinget; i 1836 i konflikt m. Løvenskiold, støttede Stortingets opposition, fik ordre t. at søge afsked. (Portr.).

•Collett, *Robert* (1842-1913), no. zoolog. Prof. i Oslo 1885-1913. Arbejdet m. No.s pattedyr.

colley el. *collie* ['kåfi], skotsk hyrdehund, 50-60cm høj stående; en varietet m. stor, strid pels er langt mere vagtsom end den glathårede c. Sjælden i Danmark.

collier po'lje] (fr., af *col* hals), halssmykke.

Collier ['kalis], *John* (f. 1901), eng. forfatter. Har skrevet satiriske og fantastiske romaner, f. eks. *His Monkey Wife* (1930).

Collijn [-'li:n], *Isak* (f. 1875), sv. biblioteksmnd. 1916-1940 chef for det kgl. bibl. i Sthlm. Udgiver af »Nordisk tidsskrift for bok- och biblioteks vasen« 1914 if.

Jonas Collet.

Jonas Collin.

Collin [-'lin], *Christian* (1857-1926), no. litt. historiker. Repr. som forsker i *Bjornstj. Bjornson* 1-2 (1902-07) og polemiker i *Kunsten og Moralen* (1895), *Kampen om Kærlighed og Kunst* (1913) en teori om samhörighed ml. litt. og moral.

Collin, *Edvard* (1808-86), da. embedsmand og litt. samler. H. C. Andersens ven; H. C. Andersen og *det Collitjske Hus* (1882). Værdifuld er hans *Anovner* og *Pseudonymet iden Da. Littil* 7560 (1869).

Collin, *Jonas* (1776-1861), da. embedsmand. Deputeret for finanserne fra 1816, ledende i finansadmn. under Møsting og A. W. Moltke, bidrog til finansernes reorganisation efter krigen. Gik af dec. 1848. Præs. i Kgl. Landhusholdningsselskab 1809-55. Direktør f. Kgl. Teater 1821-29, 1842-49. Ivrigt interesseret i kunst og litteratur, støttede H. C. Andersen, foranledigede 1833 oprettelsen af Thorvaldsens Museum. (Portræt).

Collin, *Jonas* (1840-1905), da. zoolog. Udgivet *Kjærbøllings*; *Skandinaviens Fugle*. Stod digteren H. C. Andersen nær.

Collin, *Marcus* (f. 1882), fi. maler; repr. for det moderne gennembrud i fi. maleri; landskaber og folkelivsbill.

Collins ['kålinz], *Michael* (1890-1922), irsk politiker. Deltog 1916 i påskeoprøret i Dublin, 1918-21 leder i den repr. hær; gik 1921 ind på overenskomsten m. Engl. Febr. 1922 leder af Eirens prov. reg., faldt i aug. under opgøret m. De Valeras yderliggende parti.

Collins ['kålinz], *Wilkie* (1824-89), eng. romanforfatter. Med sine spændende fortællinger, særlig *The Moonstone* (1868), regnes han for den første eng. kriminalforf.

Collinsia (efter den arner, botaniker Z. Collins (1764-1831)), slægt af maskeblomstfam. Et par eenårige arter (fra California) er undertiden prydanter til haver.

Collodi [-'b-], *Carlo* (1826-90) (pseud. for C. Lorenzino), ital. børnebogforfatter. Hans *Avventure di Pinocchio* (1880; da. 1929) opnåede verdensberømmelse og blev overs. til mange sprog og ompløjet til film af Walt Disney.

collum (lat.), hals; i anat. tillige om indsnævrede dele af organer, f. eks. c *uteri*, livmoderhalsen.

Colman ['kõrlmsn], *Ronald* (f. 1891), eng.-arner, filmskuespiller. Siden 1920 i Hollywood. Kunstneriske præstationer inden for både karakterkomedien og det finere lystspil, f. eks. »Tabte Horisonter« (1936), »Hvis Jeg Var Konge« (1938), »Han Kom om Natten« (1942), »Jalousi« (1947).

Colmar [-'mar:], fr. by i Alsace (dept. Haut-Rhin); 46 000 indb. (1946). Tekstilindustri, vinavl. Efter befrielsen af Frankr. 1944 hævdede ty. styrker en lomme omkr. C indtil 9. 2. 1945.

Colo., off. fork. f. staten Colorado, USA.

Cologne [kõ'bnj], fr. navn på Koln.

Coloma [kõ'bma], *Luis* (1851-1915), sp. forfatter og jesuit, kendt for romanen *Pequeñeces* (1891; da. *Bagateller* 1899), en satirisk skildring af aristokratiet i Madrid.

Colombe [kõ'suib], *Michel* (1430/31-ml. 1512-19), fr. billedhugger. *Gravmælet over hertug Frans 2. og Margrete af Bretagne*, og et relief af *St. Georg*.

Colombes [kõ'sl'ab], nordvestl. forstad til Paris; 61 000 indb. (1946).

Colombia (sp. [kõ'bmbja]), off. *República de C.* republik i det nordvestl. S-Amer.; 1 139 000 km²; 10 545 000 indb. (1947). Hovedstad: Bogota. C grænser mod 0 til Venezuela og Brasilien, mod S til Peru og Ecuador, mod N til Panama.

Kysten mod Stillehavet er lav og sandet mod S, men N for Chocobugten findes en stejl klippekyst. Kysten mod Det Caribiske Hav er overvejende lav og sandet el. med lave klinter. C-s terræn falder fra V til 0 i følgende afsnit: Kystcordilleren (fra Buenaventura til ud på Panamatangen). Atrato-dalen, Vestcordilleren (vulkanen Cumbal 4790 m), Cauca-dalen, Centralcordilleren (Tolima 5584 m), Magdalena-dalen, Østcordilleren (4310 m) og længst mod 0 store sletter ned mod Orinoco og Amazonas. En gren af Østcordilleren fortsætter under navnet Sierra de Perija ud på Guajira-halvøen; det V herfor liggende isolerede bjergparti Sierra Nevada de Santa Marta (5000 m) tilhører en anden foldekæde. Østcordillerens hovedkæde fortsætter i Venezuela øst for Maracaibo-søen. Sletterne 0 for Cordillererne afvandes af bifloder til Orinoco (Rio Meta og Rio Guaviare) og Amazonas (Rio Negro og Rio Caquetá (i Bras. Rio Japurá)). - *Klima*: C ligger i det tropiske passatbælte: Bogota (2660 m o. h.): aug. 13,9°, april 14,8°; 161,4 cm nedbør; om sommeren afløses passaten af monsuner fra S. - *Befolkningens* sammensætning angives at være: 68% mestitser, 7% indianere, 20% hvide og 5% negre. Næsten hele befolk. bor i Cordilleren, fortrinsvis i 3 tætbefolkede højdlandsområder: Bogota-bassin, Medellín-bassin og den øvre Rio Cauca-dal. Ved den spanske erobring gik den højstående chibchakultur i Bogota-bassin til grunde. Det off. sprog er spansk. - *Mønt*: 1 peso = 100 centavos. *Mål og vægt*: Metersystemet og det gi. spanske system. - *Erhverv*. Til eksport avles store mængder af kaffe på Cordillerens skråninger (1943 310 000 t kaffe = 18,5% af verdensprod.; C er verdens kaffeland nr. 2). Desuden udføres bananer (1941: 2,3 mill. bundter) fra United Fruit Co's plantager ved Santa Marta. På Llanos drives ekstensiv kvægavl (1945 havde C 12,3 mill. stk. hornkvæg) og i Páramoen holdes får (1945: 1 mill.). Minedriften er bet. C er det vigtigste guldland i S-Amer. (1944: 18,4 t), desuden sølv (1943: 6,5 rv platin, smaragd og olie (1947: 3,5 mill. t). Olien findes især i Infantasfeltet ved Magdalenaflodens mellemste løb med pipe line til Det Caribiske Hav. Der findes kul og salt til eget forbrug. Industrien er udviklet. De vigtigste eksportvarer er: kaffe, olie, bananer, desuden platin, smaragder, guld, huder. Havne: Barranquilla, Santa Marta, Cartagena og Buenaventura. - *Forfåtn.* Forbundsrepublikken C-s præsident vælges ved direkte folkevalg for 4 år. Parlamentet består af Senat og Repræsentanternes Hus, begge valgt v. dir. valg. Valgret kun for mænd. Forbundsstaternes selvstyre er efth. begrænset. - *Kirke*: Katolsk. - Ikke undervisningspligt.

Historie. Opdaget af spån. efter 1499, koloniseret og erobret i 16. årh., sp. vicekongedømme (Ny Granada) fra 1718. Løsr. sig under Bolívars ledelse efter 1810. Efter Bolívars mislykkede forsøg på at samle de nordl. stater i S-Amer. blev C 1831 selvst. republik, opløstes efter 1853 i næsten selvstændige republikker, atter samlet i fast forbundsrepublik fra 1885. Måtte 1903 efter USA's ønske lade Panama blive selvstændigt. Dec. 1941 erklærede C Japan krig, 1943 Tyskl. og Ital. (Kort se S-Amer.).

Colombo (eng. [kõ'lambou]), Ceylons hovedstad, på V-kysten; ca. 361 000 indb. (1946). Vigtig havneby. Eksport af te, kopra og gummi.

Colón [kõ'bn], *Cristobal*, sp. navn på Christoffer Columbus.

Colón [kõ'bn], havneby i Panama ved indsejlingen til Panama-kanalen fra Det Caribiske Hav; 44 000 indb. (1940).

colón [kõ'bn] (sp: Columbus), regningsenhed i 1) Costa Rica, = 100 céntimos (juli 1948 5,67 c = 1 USA \$); 2) El Salvador, = 100centavos (juli 1948 2,5075 c = 1 USA \$).

colón (gr.), tyktarmen.

colón [kõ'b'næl'] (lat. *columna* søjle) el. *mil non*, i bogtryk skriftgrad på 7 punkt: (colonel).

colonia (lat. *colere* dyrke jorden), koloni, rom. betegn. for en by, der grundlagdes af en anden by (eks.: c Agrippina = Koln, anlagt af Claudius år 50).

Colonie du Niger [kõbni dy ni'3se:r], fr. navn på Niger-Kolonien.

Colonna [kõ'lon:«], rom. adelslægt. *Odde* C-pave Martin 5. *Egidio* [-'d3i-]C (1247-1316), general for augustinerordenen. *Pmspero* C (1452-1523), feltherre, erobrede Genova fra Frankr. 1522.

Colonna, *Vittoria* (1492-1547), ial. digterinde. Gift m. Karl 5.s general, markien af Pescara, hvis død hun begræder med ægte sorg i sin *Lyrk*. Ren rel. tendens i *Rime spiritual* (1538). Levede resten af sit liv i rel. tro og i åndeligt venskab med Michelangelo.

colónnato (lat. *columna* søjle), navn på den sp. sølvmønt piaster efter præget til Herkules-søjler.

Colorado [kõ'b'rådo:(:)], (fork. *Colo.*) stat i Rocky Mountains, USA; 269 989 km²; 1 123 000 indb. (1940; 1947: 1 144 000), d. v. s. 4,2 pr. km² (1940); 52,6% boede 1940 i byerne. 12 000 var negre. Hovedstad: Denver. De øsil. -,5 er græssteppe; de vestl. 3/5 er opfyldt af nåleskovsklædte Rocky Mountains-kæder med mellem-liggende højdale (parks) med steppevegetation. (Pikes Peak: 4301 m, Mt. Massive: 4396 m). - *Vigtigste erhverv* er landbrug på prærien og i højdalene, baseret på kunstvanding. - *Bet. sukkerroevavl* (1/2 af USA's høst). Ekstensiv kvægavl (1947 1,8 mill. stk. hornkvæg, 1,8 mill. får), Minedriften leverer guld (1944 Vio % af USA's produktion.), sølv (1944 6 % af USA's prod.), kul og molybdæn. - *Historie*. Delvis til USA 1803 (køb fra Fr.), resten fra Texas og Mexico 1846-48. Guldfund 1858 bragte indvandrere til landet; territorium 1861; stat 1876.

coloradobille (stammer fra Colorado Rivers dale), d. s. kartoffelbille.

Colorado Desert ['dæzart] (da. C. Ørken), 1) lavning i Rocky Mountains i S-Wyoming, USA; 2) den sydl., lavtliggende del af højsletten Great Basin, USA, i S-Californien.

Colorado Plateau, ca. 2000 m højt busksteppeplateau i USA. Vestranden (Wasatch Mountains) ligger i Utah, øst. del i N-Arizona og NV-México. C afvandes af Colorado River, der i Arizona har nedskåret den næsten 2000 m dybe Grand Canyon.

Colorado, Rio ['rb kõb'r«(b)], 1150 km l. flod i N-Patagonien, Argentina, fra Østcordilleren til Atlanterhavet S f. Bahia Bianca.

Colorado River [kõ'b'rådo:(:)'rivar], 1150 km l. flod i Texas, USA, fra Llano Estacado, til Mexico Golfen SV f. Galveston; 2) 2900 km l. flod i sydvestl. USA. Kildeflødh Green River udspringer i Wyoming S f. Yellowstone Parken, løber mod S gnm. Utah, forener sig med kildefloden Grant River fra Colorado og strømmer derpå i verdens dybeste canyon (2 km) gnm. Arizona for derpå at danne grænsen ml. denne stat og Nevada, Californien. Den modtager bifloden Gila River kort for udmundingen i Californiske Havbugt. Fra mægtige dømningsanlæg (Boulder Dam, Roosevelt Dam) kunstvandes store strækninger af Mohave-Gila Ørkenen ved C-s nedre løb.

Colorado Springs ['spri'z], i Colorado, USA; 37 000 indb. 1940. Besøgt turistcentrum (varme kilder, smuk natur). Kul-, guld- og sølvminer.

Colos'seum (lat. af gr. *kolossos* kolos), siden ca. 1000 e. Kr. alm. navn på det

fiaviske amfiteater i Rom (efter kolossal Nerostatue i nærheden). Bygget af de fiaviske kejsere Vespasian og Titus, indviet 80 e. Kr. (188 m l., 156 m br., 48,5 m h.; arenaen 86 x 54 m). Ca. 45 000 siddepladser - ca. 5000 ståpladser på taget. Ca. 1750 fremløst af Benedikt 14. (1675-1758) til minde om det på arenaen udgydte martyrblood.

co'lostrum, gul, tykfl. vædske, forstadium til modermælk.

coloured people ['kåbd 'pi:pl] (eng.), farvede folk, især negre.

Colpitts diagram ['katpits] (efter d. amer. radioing. E. H. Colpitts (f. 1872)), kobling ved radiosendere. Roret tilkobles over to serieforbundne kondensatorer i tankkredsen.

Colt [ko:h], **Samuel** (1814-62), nordamer. industridrivende og opfinder, kendt som fabrikant af revolvere og maskingeværer.

Co'lumba, den hellige (521-97), irsk munk og missionær, især i Skotland, hvor han 563 grl. et kloster på øen Iona.

Colu'mbanus (543-615), irsk munk; indførte som missionær på Kontinentet den irske kirkes skikke og kom i strid med de rom.-kat. biskopper.

colu'mbarium (lat. af *columbia due*), 1) dueslag, 2) rom. fællesgrav m. vægnicher i fl. etager til askeurner. Alm. i kejsertiden.

Columbia [ka'lambis], hovedstad i South Carolina, USA; 62 000 indb. (1940).

Columbia, District of (for: D. C.), USAs forbundsdistrikt med USAs hovedstad Washington, udsålt af Maryland 1790, ved Potomac River; 179 km²; 663 000 indb. (1940; 1947:861 000), deraf 1940 187 000 negre.

Columbia Broadcasting System [-tå-brå:dkå:sth] 'sistam], næststørste radiofoniselskab i USA.

Columbia-plateau, 250 000 km³ stort, vegetationsfattigt plateauandskab (1800-300 m) bestående af sortgrå basalt, beliggende i det nordvestlige USA.

Columbia River, 2250 km l. flod i vestl. N-Amer., fra Canadas Rocky Mountains, gnm. Brit. Columbia i Canada og staten Washington i USA (grænse til Oregon) til Stillehavet. Gennembyrder Cascade Mountains og Coast Range; bifloder: Snake River og Willamette River. Oceanskibe kan sejle 1500 km op ad floden til Portland. Stort laksefiskeri og meget stor tømmerrfældning.

Columbia University [juns'vrsrati], univ. i New York, USAs største; grl. 1754 som college, univ. 1897, nuv. navn 1912. Underv. i vidensk. og praktiske fag. 1946: 2462 lærere, 26 000 stud.

colu'mbit, *Fc(NbO₅)*, rombisk sort mineral fra pegmatit (bl. a. Ivgitvut). Niob udvindes af c.

co'lumbium (efter *Colombia*), d. s. s. niob. **Columbus** [ka'låmbas], 1) hovedstad i Ohio, USA; 323 000 indb. (1945), deraf VTM negre. Jernbane-, industri- og handelscentrum; 2) bomuldsindustriby i Georgia, USA, ved Fall Line; 53 000 indb. (1940).

Co'lumbus, **Christoffer** (ital. *Christoforo Colombo*, sp. *Cristobal Colon*) (ca. 1446-1506), ital.-sp. opdagelsesrejsende, Amerikas opdager. F. i Genova; udkastede planer om at finde en vestlig søvej til Indien, vandt Isabella af Castilien for ideen; afsejlede 3. 8. 1492, nåede Bahamaerne 12. 10., opdagede Cuba og Haiti, vendte hjem 1493, uden dog at have skaffet de gødelmetalrigdomme, spån og han selv håbede på. Foretog yderligere 3 rejser: 1493-96 (Jamaica, Puerto Rico), 1498-99 (Trinidad) og 1502-04 (Mellemamerikas kyst). C blev grande af Spån, og vicekonge, men stødte sammen m. de nytilkomne spaniere i Vestindien og faldt en tid i unåde. Troede selv at have opdaget en ny søvej til Indien og var uvillende om at have opdaget en ny verdensdel. (Portræt).

Columbus' æg, udtryk der betegner, at en tilsyneladende uøselig opgave løses ganske let. Columbus fik efter sigende et æg til at stå ved at støde dets spidse ende hårdt mod en bordplade (sandsynligvis har dog den ital. arkitekt Brunelleschi udført kunststykket).

Christ. Columbus. J. A. Comenius.

Colu'mella, ¹*Lucius Junius Moderatus* (1. årh.), rom. forf. *De re rustica* (Om Landbrug) i 12 bøger.

co'lumna verte'bralis (lat.), hvirvelsøjlen.

Co'lunnea glori'osa (lat.: den strålende søjleagtige plante), art nær maskblomstfam., hjemmehørende i trop. Amer. Har brunrøde, tætsiddende blade og orangeøde ca. 6 cm lange blomster. Kan dyrkes som stueplante.

Co'lutea, bot., blærebælg.

com- (lat. af *cum* med), med-, sammen-,

'coma (gr.), dyb bevidstløshed.

'**ComaBere'nices**(gr.-lat.), stjernerbilledet Berenikes Hovedhår.

'**coma dia'beticum**, komplikation (dyb bevidstløshed) ved sukkersyge, c skyldes opbobling af sure nedbrændingsstoffer i organismen.

comanche [ko'måntji], indianerstamme med shoshonesprog, opr. i Kansas og Texas, nu Oklahoma. Typisk præriefolk.

Combe Capelle f.kj: ka'pæl], crotte i S-Frankrig, kendt fra fundet af de forhist. Aurignac-mennesker.

Combes [k5:b], *Émile* (1835-1921), fr. politiker. Radikal, 1902-05 førstemin., fremkaldte brud med paven 1903, medvirkede til ophevelsen af statskirken 1905.

Combin, Grand [gra kj'bÆ], gletscherdekket bjergmassiv i Penninske Alper. Højeste punkt 4314 m.

combination [kDmbi'næ:Jon] (eng.: forbindelse), betegn. f. undertøj bestående af undertrøje og bukser i eet.

com'bine [kom'bain] (eng.: kombinere), d. s. s. mejetærsker.

come-back[kom'bæk] (eng.: tilbagekomst), tilbagekomst efter længere tid ikke at have gjort sig gældende; at hævde sig på ny (sportsmand, skuespiller o. a.).

comedia [ko'mæjja], den klass. sp. skuespilform, ikke spec. lystspil. Det er blot et skuespil i tre akter og på vers, indeholdende både tragiske og komiske elementer. De klass. fr. enheder overholdes heller ikke.

Comedian Harmonists [ka'mildian 'h'u-manists] (eng.: musikalske komedianter), ty. mandskvartet oprettet 1928. Har indsonget talr. grammofonplader. Spaltedes 1938 i et jødisk og et ikke jødisk ensemble.

Comédie-Française [korne'di fra'æ:z:], off. navn på *Théâtre Français*, Frankrigs nationalscene i Paris. Grl. 1680 på foranledning af Ludvig 14. Rykkede 1802 ind i den nuv. bvngning, Palais Royal, opført 1786-90 af *Victor Louis* (1731-1802), ombygget fl. gange sidst efter brand 1900. C var i beg. understøttet af kongen, siden af stat og kommune. Siden 1920 deklamationsmøtner hver fjortende dag. Efter den 2. Verdenskrig er teatret Odéon blevet knyttet til C.

comédie **larmoyante** [kome'di larmwa:'ja:ti] (fr.: grædetykke), betegn. for en sentimental, borgerlig dram. genre fra beg. af 18. årh.

come'do'n (lat. *comedere* spise med), hud-orm, prop af talg og hudceller i talgkirtlens udførselsgang, kan fjernes ved udtrykning med et særligt instrument, Unnas-udtrykker (konstr. af d. ty. læge Paul Unna (1850-1929)).

Co'menius, **Johan Amos** (æch. *Komensky*) (1592-1670), grundlæggeren af den nyere pædagogik, f. i Mähren. C blev 1614 rektor, 1616 præst og 1648 biskop for de bdmhiske brødre. Flygtede 1618 til *Leszno* (Lissa) i Polen. Hans pædag.

værker vakte uhyre opsigt. *Janua linguarum reserata* (lat.: den åbnede sprogdør) (1631) og *Orbis pictus* (lat.: verden i billeder) (1657) anviser en ny metode for sprogundervisn. ved at bygge på modersmålet og forene den med sagundervisn. 1629 havde han udg. sin »Store Undervisningslære« (*Didactica magna*), der indeholder hans hovedtanker, og hvori spiren til næsten alle senere tiders pædag. tanker kan findes (enhedsskole, anskuelseundervisning, selvhjulpomhed, hulesnug, en undervisning, der følger den naturlige udvikling m. m.). C kaldtes til Engl. for at forbedre skolevesenet, til Sv. for at udarbejde nye skolebøger og var en tid i Ung. for at reformere. 1656 mistede han al sin ejendom og vigtige manuskripter ved Leszno brand; flåkkede siden rundt uden fast hjemsted og døde som fattig privatlærer i Amsterdam. (Portræt).

'comes (lat.: ledsager), i rom. kejseretid medl. af kejserens statsråd (consistorium), i middelalderen — greve (fr. *comte*, eng. *count*, ital. *conte*, sp. *conde*).

coming man [kåmi:] 'man] (eng.), kommende mand (som formodes at komme til at spille en rolle).

Co'misco (fork. f. Committee of the /nternational Socialist Conference), fælleskomité for soc.dem. partier i Eur. Oprettelsen af C besluttedes på en privat sammekomst af soc.dem. politikere (også fra Rumænien og Polen) nov. 1946. På en konference i Antwerpen nov.-dec. 1947 oprettedes C og (mod de østeur. repr.) vedtoges at give det ty. soc.dem. adgng. C-s første møde afholdtes i London jan. 1948. Oprettelsen af en ny 2. Internationale strandede på østeur. modstand. Da C på et møde i London marts 1948 fordømte begivenhederne i Tsechoslovakiet, udmeldte repr. fra Polen, Tsechoslov. og fra Ita. (Nennis socialist) sig.

Co'misso, Giovanni (f. 1895), ital. journalist og skribent, særlig kendt for sine beskrivelser af søen, som han er blevet fortrolig med på sine mange rejser.

'**comitas gentium** (lat.: nationernes venlighed), høfligheder som staterne plejer at vise hinanden uden at være folkeretligt forpligtet dertil.

co'mitia (lat. af com-ire gå sammen), folkeforsamlingen i det gi. Rom. Efter afstemningsmåden skelnedes ml. 1) c curiata, bestod af 30 efter slægter sammensatte curier. Forfaldt tidligt; 2) c centuriata, bestod af 196 cent urier, begunstigede alder og formue; den vigtigste c. - 3) c tributa, bestod af 35 ulige store tribus (valgkredse), opr. plejejemes sørforsamling, hvis beslutninger 286 f. Kr. fik lovkræft v. Hortensius' lov.

co'mitium, folkeforsamlingspladsen i Rom N f. Forum.

commandoraid [ka'ma:ndouræid] (eng. *commando* lille mil. enhed + *raid* strejftog, overfald), et i 2. Verdenskrig opkommet navn for søhærvær udført, hurtigt og uventet, af mindre styrke.

comme ci comme ca [kom'siksm'saj] (fr.), nogenlunde, så som så.

commedia [-mæ:], (ital.), betegn. for et lystspil på vers eller i prosa.

com'media delF'arte (ital. arte håndværk, profession), folkelig skuespilform med masker fra det 16. og 17. årh. Personerne(Arlecchino = harlekin, il capitano = den stortalende soldat, Colombina o. a.) gik igen fra stykke til stykke, og medens handlingsforløbet forelå nedskrevet, improviseredes replikkerne af professionelle skuespillere. Her optrådte kvinder for første gang, idet kvindrollerne tidl. var blevet spillet af drenge. Tivolipantomime har gnm. denCasorti'ske pantomime sin rod i c.

comme il faut [kõmil'fo] (fr.: som det bør være), passende; korrekt; moderne.

Comme'lina coe'lestis [kõ-] (efter den holl. botaniker K. *Commelin*), stauede i fam. med stueplanten *Tradescantia*; den har smukke, himmelblå blomster og anv. til haverabatter.

commen'saTer (com- + lat. *mensa* bord) betegner to dyrearter, der lever på el. i hinanden, men ikke af hinanden.

Commines [ka'min], *Philippe de* (1445-1511), fr. statsmand og historiker. Spillede en rolle ved Karl den Dristiges, Ludvig 11.s, Karl 8.s og Ludvig 12.s hoffet. Skrev berømte memoirer om tiden 1464-98.

Commission Internationale de Navigation Aérienne [komi'sp atærnaſjo'nal da navige/sijj æ'rjæn] (fork. CINA), første internat. luftfartskommission, 1944 afløst af ICAO. C oprettedes i forb. med Paris-konventionen af 1919.

commis'su'rer (lat.), bundter af tværløbende marvholdige nervetråde, der forløber fra den ene hjørnehalsved til den anden.

committee [ka'miti:], i det eng. parlament den ene gruppe af medl. (select c), som foretager nærmere undersøgelser af lovforslag o. l. og afgiver betænkninger (reports), dels hele huset (c of the whole house), når lovforslag, resolutioner m. m. diskuteres.

commo'datum (lat. *commo'dare* være tjenstvillig, *jur.*, lån til brug.

Commodi'anus (3. årh.), kristelig lat. digter fra Gaza. 2 digte af missionerende indhold overleveret.

Commodore [k'kamadå:], 1) i udenl. orlogsmarineofficersrang ml. kaptajn og kontre-admiral; 2) i handelsflåden seniorkaptajn i et stort selskab.

'Commodus (lat: den føjelige) (161-192), rom. kejser 180-92, søn af Marcus Aurelius. Opgav erobringerne ved Donau og førte en senatsfjendtlig politik. Myrdet.

commoner [k'kåmana] (eng. *common* almindelig), enhver brit. person, som ikke er peer, og som derfor skal dømmes af alm. domstole. I det eng. parlamen: underhusmedl.

common law [k'kånan 4å:] (eng: alm., fælles ret), i ældre tid den del af eng. ret, som ikke indeholdtes i de af kongen og parlamentet udstedte love, men fortrinsvis i afsagte domme. I nutiden den del af retsordenen, som ikke hører under equity.

Common Prayer, Book of [b'uk av k'kåmsn 'præs] (eng: alm. bønnebog), den anglikanske kirkes off. ritualbog; indeholder foruden ritualer de 39 artikler. 1. udg. 1549, 2. (mere calvinisk) 1552. Væsentlig forf. af Th. Cranmer.

common sense [k'kåmsn 'sæns] (eng.), sund sans; svarer i filos. til lat. *sensus communis*, udtryk opr. stammende fra Aristoteles, som antog, at der findes en sans, ved hvilken data fra de andre sanser sammenfattes. Senere er c blevet betegnet, for sund fornuft, sundt omme.

commonwealth [k'kåmanwæl*] (eng: almenvel), betegn. f. den eng. republik 1649-60. Ved sammenslutningen 1900 antog de austral. kolonier navnet C of Australia. Hele det brit. verdensrige benævnes British C of Nations; betegnelsen British udelodes efter premierminis terkonf. okt. 1948. Endv. off. betegn. f. 4 arner, stater (Massachusetts, Pennsylvania, Virginia og Kentucky).

com'motio 'cerebrī (lat.), hjernerytelse. com'mune nau'fragium Cdulcē), lat. ordspøg, fælles skibbrud (trøster).

communiqué [komy'ni'ke, -mu:] (fr.), meddelelse fra myndighederne (spec. fra militære).

Como [komoL i tal. by i Lombardiet, ved Lago di Comos sydvestl. gren; 56 000 indb. (1936). Silkeindustri.

comodo [ko:] (*comoda'mente*) (ital.), bekvemt, utvungen.

Co'mo'erne [ko-], fr. *Iles Comores*, fr. ørgruppe i Mocambique Kanalen; 2168 km²; 158 000 indb. (1946). Blandingsfolk af nesre, arabere og madagasser. Fransk 1896.

'Como-søen, da. navn på Lago di Como. Compagni [-'panji], *Dino* (ca. 1260-1324), i tal. hist. forfatter. Skrev en berømt, meget personligt farvet krønike om Firenze.

Companys [-'panjs].E.u.5(f.1883), catalansk politiker. Sagfører, republ. venstre; præsident f. Cataloniens lokalreg. 1933-34, 1936-38, flygtet efter Francos sejr.

com'parium (røm- + lat. *parere* føje, avle), nyere udtryk i biol., dækkende det systematiske begreb slægt (genus). Til c regnes

arter, der ved krydsning formår at give afkom, fertilt el. ikke.

Compayré [kypæ're], *Jules Gabriel* (1843-1913), fr. pædagog. Arbejdede for en antiklerikal omlægning af fr. folkeskolevæsen. *Psychologie appliquée à l'éducation* (psykologi, anvendt på opdragelsen) (1887) og *Evolution intellectuelle de l'enfant* (barnets intellektuelle udvikling) (1893).

Com'penius, *Esaias* (f. ca. 1560), ty. orgelbygger. Har bygget orglet i Frederiksborg slotskirke.

Compiègne [k'pjæ'nj], nordfr. by ved Oise, 18 000 indb. (1946). Berømt slot. I nærheden C-skoven. Ved C blev Jeanne d'Arc 1430 fanget af burgunderne, for siden at udleveres til engl. - 8.-10. 11. 1918 mødtes ty. delegation under Erzberger med Foch i jernbanevogn ved Rethonde-stationen i C-skoven og underskrev de Allieredes våbenstilstandsbetingelser 10. 11., ikrafttræden 11. 11. - På samme sted og i samme vogn fik general Hutzinger på Pétain-regeringens vegne 21. 6. 1940 overrakt de ty. våbenstilstandsvilkår i nærv. af Hiller, Goring, Hess, Ribbentrop og ty. militærledelse.

com'pluvium (lat. *pluere* regne), i det antikke rom. hus en rektangulær lys- og luftåbning i atriums tag; dette skrånede fra siderne indefter mod c. Under c bassin (impluvium) til opsamling af nedbøren.

compo-board [k'kampou'bå:d] (eng. *compo* blanding + *board* bræt), byggeplader af tynde trælister sammenholdt med pap klæbet på begge sider. Tåler ikke vand.

compose (fr: sammensat), jakke og benklæder af forsk. farve.

com'positum (lat.), sammensat; sammensætning.

compos 'mentis (lat.), ved sin fornufts brug.

compound-maskine [k'kåmpaund] (eng. *compound* sammensat), jvæstrømsmaskine med både shunt- og serievinding på magneterne.

compra'do'r (portug: køber), indfødt mellemmand ml. fremmede firmaer og indfødte købmænd, uundværl. i Østasien.

Compto'me'ter, firmanavn på en regnemaskine, der kan udføre de 4 regneoperationer. Opfundet 1887 af den arner. ing. D. E. Felt.

Compton [k'fmlptan], *Arthur Holly* (f. 1892), arner, fysiker. Opdagede 1922 Compton-effekten. Nobelprisen 1927. C spillede en fremtrædende rolle i atom-bombeprojektet 1940-45.

Compton-effekt (efter A. H. Compton), består i en ændring i røntgenstrålernes bølglængde, når disse spredes i lette stoffer. C er en følge af strålingens kvantemæssige natur og spiller en rolle ved røntgenbestrålning.

Comptroller- and Auditor-General [k'sn'troula and 'adit' dsænsrs], eng. embedsmand, udnævnt af kongen på livstid. Bistår Underhuset i kontrollen m. m.m.s. overholdelse af bevillingerne.

com'pu'r, lukker på fot.apparat. Kan anv. indt. Vis., sek.

Comstock Lode [k'kåmstr/k 4o:d], vigtigt guld- og sølvminereft i Nevada, USA. Har leveret sølv og guld til en værdi af 400 mill. dollars.

comte [k5:t] (fr.), greve.

Comte [k5:t], *Auguste* (1798-1857), fr. filosof. Grl. positivismen. Hævdede i *Cours de philosophie positive*, 1-6 (1830-42), at den menneskelige erkendelse udvikles gnm. 3 stadier: 1) det teol., hvor fænomenerne forklares ved opdigtede guders og ånders virksomhed, 2) det metafysiske, hvor de forklares ved spekulative teorier om »kræfter« og »evner«, og 3) det positive, hvor de forklares ved erfaringsmæssigt konstaterede lovmæssigheder. I sine senere år blev C-s ånd formørket, og han søgte at stifte en »positiv rel.«, hvor menneskeheden skulle dyrkes som »det store væsen« og kulturens foregangsmand som helgener. (Portræt).

comunerøs [-'næg-], rejning af borgerlige og lavadelige i Castilien 1520-21 mod højadel og mod Karl 5.s nedert. rådgivere; også i Valencia. Hårdt underkuet.

Auguste Comte.

M. de Condorcet.

con (ital. og lat.), med; *mus.*, med (en violin el. klaver).

con a'more (ital.), med forkærlighed, af lyst.

con'arium (lat.), koglekirtelen.

'conati'v (lat.), hvad der vedr. drift el. stræben.

co'natus (lat.), drift, stræben.

conc, i farmacia fork. af lat. *concentra-tus*, koncentreret, el. *concisus*, skåret.

Conception [k'onsæpsi'Dn], by i det sydl. Mellemsø; 92 000 indb. (1940). I omgængen et rigt agerbrug og S f. C vigtige kullejer.

con'ceptio immacu'lata (lat.), den ubesmittede undfangelse.

Conception Bay [k'sn'sæpjan 'bæi], bugt på N-siden af Avalon Halvøen, Newfoundland med fiskerihavnen Harbour Grace og stort jernleje på øen Bell Island.

concer'tando [-tjær-] (ital., *mus.*, koncerterende; anv. om musikstykker med S; solistisk behandlede stemmer.

Concertgebouw [k'onsært'æ'buu] (hol!: koncerthus), koncerthus med eget orkester i Amsterdam, åbnet 1888. Oprindeligt et privat foretagende, grl. 1883, nu opretholdt af stat, by og provins.

concer'tina (ital.), trækharmonika, adskiller sig fra den alm. harmonika (accordion) ved at have sekskantede endestykker og toneknapper i stedet for tangenter. Opfundet 1828 af fysikeren Sir Charles Wheatstone (1802-75).

concer'tino [-tjær-], se concerto grosso. concerto 'grosso [k'ontjærtø], instrumentalform, der hovedsagelig dyrkedes i tiden 1680-1750, og hvori en mindre sologruppe (concertino), der bestod af 3-4 instrumenter, koncerterede mod en større orkestergruppe. Den ydre form var enten kirke- el. kammeronate.

concerts spirituels [k'jæ'st spiri'tyæl] (fr.), gejstlige koncerter, afholdtes 1725-91 i'aris i tiden omkr. påske, medens teatrene var lukkede. Indførtes atter 1805 i påskeugen.

conchio'li'n [k'o'ki:] (lat. *concha* musling), et organisk hornagtigt stof, der findes uendvidt på bloddyrskaller, i tænderne, på snegles og blæksprutteres raspetunge og i blæksprutteres køber.

Conciergeriet [k'onsjærf'ri:] (fr. *conciere* fangevogter), fængsel i Paris på Seine-øen. Skueplads for septembermyrderierne 1792. I C sad mange af Rædselsperiodens ofre fængslet.

con'ciscus (lat.), skåret (rødder osv.); på recepter.

Concord [k'kmjksrd], hovedstad i New Hampshire, USA, ved Merrimack River; 27 000 indb. (1940).

con'cordia (lat.), enighed. Gudinde i rom. rel., spec. for kejserfamilien enighed.

con'cretum (lat. *concretus* sammenvokset), en i rom. arkit. og ingeniørkunst anv. beton, bestående af brudsten (ofte murbrokker) og kalkmørtel iblandet vulkansk støv. Alm. i Rom fra slutn. af 2. årh. f. Kr.; kejsertidens foretrukne bygningsmateriale.

con'cursus neces'sarius (lat: nødvt. sammentræf), i strafferetten det forhold, at en forbyrdelse nødvendigvis kræver fl. personers medvirken, f. eks. bigami. Fastsætter loven i et sådant tilf. kun straf for en enkelt el. visse af deltagerne, må deraf følge, at de andre er straffri.

Condé [k'5'de], herredåde i N-Frankr. Har givet navn til sidelinie af huset Bourbon, stammende fra Henrik 4.s farbroder *Louis af C* (1530-69), huguenot, faldt i

F. de Coninck. Arthur Coningham.

religionskrigen. - *Louis 2. af C* (1621-86), kaldet den store C, foreg.s sønnesøn, slog Spån. ved Rocroi 1643; gik mod Mazarin i Frondekrigen og støttede Spån., amnesteredes 1659, vandt en række sejre for Ludvig 14.

con'dictio (lat. af *condicere* forkynde (det påståede krav)), i romerretten et krav på tilbagegang af en ugrundet berigelse, c indeb'tit: kravet på tilbagebetaling af en ydelse, som man fejlagtigt havde ment at være pligtig til.

Condillac [k5'di'jak], *Étienne de* (1715-80), fr. filosof. Grl. under indflydelse af Locke i *Traité des sensations* (1754) den moderne sensualisme, if. hvilken alle åndsevner udvikler sig af sansningen, den eneste kilde til erkendelse.

con'ditio (lat.), betingelse, vilkår; tilstand, beskaffenhed, c sine qua non (betingelse uden hvilken ikke), ufravigelig **betingelse**.

condo'minium (lat.: samherredømme), to el. fl. staters fælles højhedsret over et område. 1899 oprettedes et eng.-ægypt. c over Sudan, 1906 et fr.-eng. c over Ny Hebriderne.

Condorcet [k5'dor'sæ], *Marie Jean Antoine Nicolas de Cariat*, marquis de (1743-94), fr. politiker, matematiker og filosof. Knyttet til oplysningsforfatterne, tidligt republikaner, tilsluttet gironden. Forfulgt af jacobinerne, d. i fængsel. Udskastede i *Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain* (1795) en progressivistisk historie-filosofi, if. hvilken menneskeheds hist. vidner om en stadig og ubegrænset fremadskridensom følge af fornuftens stigende magt. (Portræt sp. 795).

condotti'ere (ital.: hærfører), betegn. for ital. lejetroppsførere i **14.-15.** årh.; f. eks. Colleoni og Francesco Sforza.

Condroz [k5'drol, belg. landskab ml. Maas, Ourthe og Lesse.

condy'larthra a (gr. *kondylos* kno -f *drihron* led, lem), uddøde primitive, små, altædende hovdyr fra ældre tertiær, beslægtet med creodonter og stamfædre for alle andre hovdyr.

condy'loma (gr. *kondylos* kno + -*oma*(s)), smitsom vortegtig dannelse på kønsdelene, ledsager ofte betændelsesagtige lidelser.

condylus (gr. *kondylos* kno), *anat.*, et af rundet knogleparti.

Coney Island [ko:'ni 'ailand], sydl. forstad til New York på ø ved Long Island's S-kyst, kendt for sine forlystelsessteder (Luna Park) og badesteder (Brighton Beach og Manhattan Beach).

Confédération Générale du Travail [k5'federa'sj3 3ene'ral dy tra'va:ij] (fork. CGT), den fr. fagbevægelses landsorganisation, grl. 1895 på upoliti., nærmest syndikalistisk basis, nærmede sig efterh. Soc.dem., men har efter 2. Verdenskrig været under kommunistisk ledelse. Tilsluttet World Federation of Trade Unions.

con'fessio tetrapoli'tana (lat.-gr.: de 4 byers bekendelse), bekendelsesskrift, som overrakte kejseren af 4 sydtyske byer på Augsburg-rigsdagen 1530; c står ml. Luther og Zwingli.

con'fessor (lat.), 1) bekender; den, som døjer lidelse (men ikke død) for sin tros skyld; 2) skriftfæder i et kloster.

con'finium (lat.: grænseegn), eksamens-karakter ved univ. ml. 1. og 2. karakter.

con'fiteor (lat.: jeg bekender), indledningsordene til den kat. syndsbe-kendelse.

Con'fucius, latiniseret form for Kung Fu-tse.

con'fusio 'mentis (lat.: sindsvorring), forvirring, tilstandsbillede ved forsk. sindssygdomme.

Con'geria (gr. *kongché* musling), slægt af muslinger med tykke, stærkt hvælvede skaller; beslægtet med blåmusling. Hyp-pig i Wienerbækkenets pliocæne brak-vandsaftejninger.

'**Congo**, fr. [k5'go], Centralaf.s hovedflod; 4640 km l., opstår ved forening af de to kildefloder Luapula og Lualaba, optager Lukuga fra Tanganyika-søen, danner ved ækvator de syv Stanleyfald og optager herefter en mængde bifloder. 400 km

for sin tragtformede munding i Atlanterhavet udvider C sig til søen Stanley Pool, hvorefter den danner Livingstonefaldene.

Congo, Belgisk (1885-1908: *Congostaten*), fr: *Congo Beige*, flamsk: *Belgisch Congo*, belg. koloni i Midtafr.; 2 336 892 km², 10 703 000 indb. (1947), deraf 36 000 eur. C omfatter hoveddelen af Congoflodens afvandingsområde. - *Klimaet* er tropisk, vegetationen omkr. ækvator regnskov, i øvr. savanne med skov langs floderne. - *Befolkn.* Mod N og NØ sudanegre, sydligere bantunegre; desuden findes pygmæer. De fleste indfødte er hedninger. - *Erhverv.* Agerbrug er hovednæringsvej. Plantagedriften leverer palmeolie og -kerner, bomuld, kaffe, kakao og sukker. Mindre drift overvejende i det sydl. distrikt Katanga (kobber, guld, diamanter, sølv, tin, kobolt, uran, radium og jern). 1946 produceredes 144 000 t kobber og 10,3 t guld. Import værdien var 1946 3230 mill. frs., eksportværdien 5775 mill. frs. De vigtigste handelsforbindelser var USA og det brit. imperium. - 1945 havde C 4999 km jernbane, 91 334 km vej og 47 lufthavne af 1. klasse. Hovedstad: Léopoldville. - *Hist.* Efter Livingstones og Stanleys opdagelsesrejser stiftedes 1876 under Leopold 2. af Belg.s ledelse internat. komité til C-s udforskning, hvorefter Leopold på kongres i Berlin 1885 anerkendtes som C-s overhoved. Under Leopolds ledelse gennemførtes en hensynslos udbytning af befolkn. (kautsjuk-leverancer). Under finansvanskeligheder måtte Leopold 1908 overdrage Belg. retien til C, der derefter blev belg. koloni; 1919 udvidet med Ruanda-Urundi områderne (tidl. ty.) som mandat. (Kort se Afrika).

Congo-banen, de banestrækninger, der sætter Congo-flodens sejlbare afsnit i forbindelse med hinanden.

conGOPapir, indikatorpapir, imprægneret m. congorødt.

congorødt, azofarvestof, anv. som bomudsfarvestof og syre-base-indikator. Blåt i sur, rødt i basisk vædske.

Congress of Industrial Organization [ka'igras av in'dæstriat ærgana:zæ'sn] (fork. CIO), landsorganisation af arbejder-industriforbund i USA, især omfattende ufaglærte arbejdere (også negre). Grl. 1935; har stået ret skarpt over for den ældre, mere kons. landsorg. AFL. C er tilsluttet World Federation of Trade Unions.

Congreve [kå'ægrnv], *William* (1670-1729), eng. dramatiker. Hans komedier f. eks. *The Old Bachelor* (1693), *Love for Love* (1695) skildrer restaurationsperiodes (1660-89) højere selskab og letlevende liv. Hans eneste tragedie *The Mourning B'ide* (1697).

congreve'tryk [kå'ægriv-], fierfarvetryk i een trykgang opfundet af den eng. ing. William Congreve (1772-1828).

Coninck [ko:'niVk], Jdolphé Louis Charles (1814-72), da. politisk forfatter. Sø-nnesøn af F. de C. Embedsmand, nat.lib. journalist; angreb 1860 i »Dagbladet« Bondevennerne hensynslost, krævede alm. valget afskaffet.

Coninck, Frédéric de (1740-1811), da. storkøbmand. F. i Haag, fra 1763 kbh. storhandlende, udnyttede krigskonjunkturerne til omfattende rederivirksomhed. Svækket v. ubegrundet anklage for sam-arb. m. englænderne 1807. (Portræt).

Coningham [kå'ni'am], Sir *Arthur* (f. 1895), brit. luftmarskalk. Førte 1941-43 de brit. luftstridskræfter i N.-Afr. og støttede Montgomery's 8. armé under fremrykningen fra el-Alamein til Tunis. 1944-45 ledede C - udnævnt til air marshal - fra Storbritannien 2. taktiske luftstyrke. 1945 chef for Flying Training Command (flyveudd.s-kommandoen). (Portr.).

Coninxloo [ko:'m-?kslo], *Gillis van* (1544-1607), nederl. maler. Har malet landskaber med mytol. og bibelsk staffage. Billede på kunstmus., Kbh.

Conjeeveram (eng. [kåndsiva'räm]), ind. *Kāncipuram* [ka:'ntji:puram], by i prov. Madras, Hindustan, SV f. Madras; ca. 100 000 indb. En af hinduernes hellige byer,

conjunc'tiva (lat. *con jungere* forbinde), øjets bindehinde^A.

conjuncti'vitis [*conjunctiva* 4- *ids*], bindehindebetændelse.

con'moto (ital: med bevægelse), *mus.*, med bevægelse, liv; livfuldt.

Conn., off. fork. f. Connecticut, USA.

Connaacht [kå'nå:t] (tidl. *Connaught* [kå'nå:t]), nordvestl. prov. i Eire; 17 107 km²; 493 000 indb. (1946); omfatter grevskaberne Galway, Leitrim, Mayo, Roscommon og Sligo.

connaisseur [konæ'so:r] (fr.), kender.

Connelly [kanli], *Tom* (Thomas Terry) (f. 1877), USA-politiker. Jurist. Republikaner; medl. af Repr.s Hus 1917-29, fra 1929 senator (Texas). Deltog i San Francisco-konferencen 1945. freds-konferencen i Paris juli-okt. 1946. FN-arbejde.

Connaught t'kå'nå:t], tidl. stavemåde for *Connaacht* (irsk prov.).

Connecticut [ks'næ'ti:kt] (fork. *Conn.*), stat i nordøstl. USA (Ny Engl.); 12 973 km²; 1783 000 indb. (1940.); 1947: 1 974 000, d. v. s. 137,1 pr. km² (1940); 67,8 % boede 1940 i byerne, 33 000 var negre. Største byer: hovedstaden Hartford og havebyerne New Haven og Bridgeport. C er en industristat; jern-, metalindustri, tekstiler, tobak. Dernæst mejeribrug, hønseri, fiskeri. C var en af de opr. puritanerstater i Ny Engl.; første kolonisation 1633.

Connecticut River, 650 km l. flod i det nordøstl. USA; udspringer på grænsen til Canada, adskiller New Hampshire og Vermont, strømmer gnm. Massachusetts og Connecticut og udmunder i Long Island Sound.

Connelly [kmii], *Marc* (f. 1890), amer. forfatter, kendt for skuespillet *The Green Pastures* (1929, da. *Guds Grønne Enge* 1933), bygget på negrenes naive opfat-telse af de bibelske fortællinger.

connétable [kone'tabl] (vulgarlat. *comes stabuli* staldmester), indtil Ludvig 13. Frank.s højeste militære embedsmand.

cono'don'ter (gr. *konos* kegle -f *oditis* tand), fossile kæber af ledorme.

conquistador [k5'ti:sta5-s:r] (sp.), erobr. (især om grundlæggerne af de sp. kolonier i Amer. i 16. årh.).

'**Conrad** [-råd], *Joseph* (eg. *Joz. Konr. Korzeniowski*) (1857-1924), eng. forfatter, født i Polen. Skrev på eng. frem-ragende romaner og noveller. De fleste skildrer livet på søen, som C lærte at kende i sin ungdom. Romaner: *Almayer's Folly* (1895, da. 1916), *The Nigger of Narcissus* (1898, da. 1917 o. fl.), *Mirror of the Sea* (1906, da. 1929) o. a.

'**Conrad** [-rat], *Michael Georg* (1846-1927), ty. forfatter. Arbejdede i Munchen for indførelse af naturalismen især ved tidsskr. *Die Gesellschaft* (1885-1901).

Conring, *Hermann* (1606-81), ty. videnskabsmand. Hævdede inden for lægevidensk. moderne vidensk. synspunkter. Lagde inden for retsvidenskab. grunden til den moderne retshist. forskning ved sit værk om den germ. rets oprindelse (1643).

'**Conring**, *Louise* (1824-91), første diakonisse i Danm. og første forstanderinde for den da. diakonissesistelse.

Con'salvi, *Ercole* (1577-1824), Pius 7.s statssekretær; fremragende diplomat, pavens forhandler over for Napoleon og på Wienerkongressen.

Conscience [kån'sjansa], *Hendrik* (1812-83); flamsk romanforfatter, fr. opdraget, men kæmpede for den flamske sag og skrev på flamsk om Flanderns store fortid *De Leeuw van Vlaanderen* (1838) og om samtiden i landsby *idyller*.

conse'cutio 'temporūn (lat.: tidsformernes rækkefølge), den lat. gramm.s regler for tidsformernes afhængighed i bisætningen af hovedsætn.

con'sensus (lat.), samtykke, c 'omnium alles samtykke.

con'sensus gentium (lat.: nationernes enighed), samstemmende mellemfolkelig retsopfattelse. Opstillet som sandhedskriterium; det, alle er enige om, er sandt.

Consett ['kånsæt], by i NØ-Engl. NV f. Durham; 39 000 indb. (1948). Kulgruber, jernværker.

con'silium (lat.), råd, rådsforsamling. Con'silium abe'undi (lat.: råd om at gå bort), midl. bortvisning fra universitetet.

consol [-'sol], radionavigationssystem på lange bølger, opr. udviklet i Tyskl. under 2. Verdenskrig. Retningen til stationen bestemmes ved optælling af antallet af prikker i signalet, c kræver ikke brug af specialmodtagere.

consols [kan'sålz] (eng. af *consol idated* konsolideret), konsolideret statsgæld, mods. flydende.

con s omme [kå'sa'me] (fr., egl.: kogt længe), kraftig, blandet kødsuppe af okse, kalv og høne.

Constable ['kånstabl], *John* (1776-1837), eng. maler. Engl.s største landskabsma-

John Constable: En Bro ved Dæmningen.

ler. Motiver fra Hampstead og Salisbury. Fik bet. for fr. og ty. kunst. Repr. på kunstmus., Kbh.

'Constans i. (lat.: den standhaftige) (323-350), rom. kejser 337-350, søn af Konstantin d. St., slog 340 broderen Konstantin 2. v. Aquileia, dræbt v. oprør.

Constant [kj'sta], *Benjamin* (1845-1902), fr. maler. Har behandlet motiver fra Orienten og malet portrætter.

Constantia [kon'stantsa], hovedby i Dobruđaja i Rumænien ved Sortehavet;

Constanfa. Petroleumstank.

80 000 indb. (1945). Rum.s vigtigste havneby med eksport af olie (forledning fra Ploesti) og korn; badested.

Constant de Rebecque [kån'stodara'bæk], *Henri Benjamin* (1767-1830), fr. politiker og forfatter. Arbejdede for mådeholden republik; fjernet 1803 af Bonaparte; knyttet til Mme de Staël. Gik 1815 ind på at udforme fri forfatn. for Napoleon. Støttede 1830 Ludvig Filip. C-s korte selvbiografiske roman *Adolphe* (1816) er et hovedværk i fr. litt.

Constantia [kån'stånja], lille by med vind-district tæt S f. Cape Town, S-Afr.

Constantine [kj'sta'tin], 1) østligste dept. i Alger; 87 512 km²; 2 728 000 indb. (1936). 2) Hovedstad i 1); 121 000 indb. (ca. 55 000 eur.); beliggende i Tell-Atlas.

Constantius, rom. kejser. Constantius 1., reg. i Gallien 293-306, slog franker og alemanner, tolerant mod de kristne. -Constantius 2., reg. 337-61,

søn af Konstantin d. St., enkejser 350, støttede arianerne, kæmpede uheldigt mod perserne. 351-54 var Gallus og fra 355 Julian underkejser i Vesten.

Constellation [kånsta'læijan] (eng., egl.: stjernebillede), locksefly, bygget af den arner, fabrik Lockheed Aircraft Corp., indrettet til 50-60 passagerer og mindre godsmængder. C, der har trykkabine, er et lavtvinget monoplan med 4 motorer på i alt 10 000 HK. Marchhastighed ca. 440 km i timen. Spændvidde 37,5 m. Fuldvægt ca. 45,4 t. (III. se tavle Flyvemaskiner).

constitu'en's (lat. *constituere* bringe i en god tilstand), indifferent stof tilsat ved lægemiddels tilberedning for at give dette den rette fylde, vægt og konsistens.

Constitutio Carolina Crimimalis (lat.: den Karl'ske forordning mod forbrydelser) (fork. *Carolina* el. *CCC* el. *Peinliche Halsgerichtsordnung*, den af kejser Karl 5. 1532 udstedte straffe- og straffeprocesslov for det ty.-rom. rige.

Constitutio'nelle, **Den**, no. dagblad 1836-47, polit. og litt. organ for den Welhaven'ske kreds.

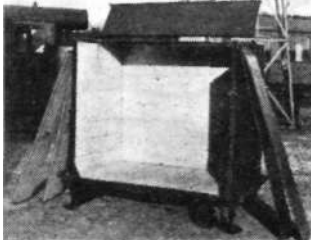
Constitutio Valdemari'ana (lat. *constitutio* forordning), en bestemmelse i Valdemar 3.s håndfæstning 1326 om, at Sønderjylland ikke måtte forenes med Danm.; bekræftet af CK 1. 1448.

constitutum posses'sorium (lat.: aftale om ejendomsretten), i retsvidensk. det forhold, at overdrageren af en ting vedbliver at sidde inde med den, men på erhververens vegne.

con'strictor (lat.: sammensnører), muskel, der snører en hulhed sammen.

contact [kan'tåkt] (eng.), komme i forbindelse med.

container [kan'tæina] (eng.), kasse af træ el. jern spec. indrettet til transport af varer, som ikke kan forsendes uden at være emballeret, c anv. både i skibsfarten og ved jernbaner. De ejes normalt af vedk. transportforetagende og udlejes mod et gebyr; der beregnes ikke fragt af c-s egenvægt, c, som anv. ved jernbaner,

er forsynet med hjul, som kan sættes ud af funktion under befordring i jernbanevogne, på biler o. 1. DSB indførte c-trafik 1943 med c, som rummer 2 m³. - Under 2. Verdenskrig især kendt som navn på de beholdere med våben, sprængstoffer, ammunition el. lign., som nedkastedes til modstandsbevægelsen i de ty. besatte lande.

Contarini, *veneziansk adelslægt*. - 1) *Domenico* C, doge 1043-71, ombyggede Markuskirken og erobrede Zara. - 2) *Giaco* ['dsak-] C, doge 1275-80, erobrede Ancona. - 3) *Andrea* C, doge 1367-82, slog Genova i søslaget ved Chioggia 1379.-4) *Gasparo* C (1483-1542), kardinal og diplomat; stod som reformkatolik venligt til Luther.

'Contax, småbilledekamera fremstillet af Zeiss-Ikon.

conte ['konte], ital. greve. - *conte* [ko:t] (fr.), kortere fortælling, ofte om kærlighedsventyr el. gavtyvestreger. De oldfr. »fabliaux« var c på vers. Prosa-fortællinger findes fra 15. årh. med »Cent nouvelles nouvelles«, der ligesom Marguerite de Navarres »Heptaméron« i 16. årh. efterligner Boccaccios »Decamerone«. I 17. årh. genopliver La Fontaine versformen i sine c. I 18. årh. fortsætter Voltaire med c på prosa; i 19. årh. har vi især Balzacs »Contes drolatiques« og Maupassants talr. samlinger.

Conti ['konti], rom. adelslægt, uddød 1815, talte paverne Innocens 3., Gregor 9., Alexander 4. og Innocens 13.

con'tinuostemme (ital. (basso) *continuo* fortøbbende (bas)), d. s. s. generalbasstemme.

'contio (lat.), folkemøde i det gi. Rom, mods. comitia, den besluttede folkeforsamling.

conto de Brasil [ko'tju da 'ræij], regnehed i Brasil (= 1000 cruzeiros) og i Portugal (= 1000 escudos).

contorni'ati (ital. *contorno* kontur (på gr. af c-s ophøjede rand)), rom. møntliggende bronzestykker fra 4.-5. årh. e. Kr. De var forsynet med typiske billedlige fremstillinger fra den klassiske kultur, et led i den senere. hedenske propaganda.

'contra (lat.), imod, overfor.

contra'dictio in ad'jecto (lat.: modsigelse i tillægsordet), en logisk fejl bestående i, at et prædikat tilskrives et subjekt, mod hvis begreb det strider.

con'trasto (ital., egl.: modsætning, strid), en i tidl. ital. digtning yndet dialogform ml. to modsatte principper, el. ml. elsker og hans elskede.

contrat social [k'stra so'sjal] (fr.: samfundspagt), den af naturretslærerne og J. J. Rousseau (i dennes bog af samme navn, 1762) som (virkelig el. fiktiv) forudsætning for samfundslivet antagne aftale ml. samfundets medlemmer, hvorved de gensidigt forpligter sig til at overholde de grundlæggende regler for samfundslivet.

contrefort [kån'tr'fo:r] (fr.), støttepille på mur.

con'tusus (lat.), knust; på recepter.

Conva'ir [kan've:r], moderne flyvemaskine bygget af den arner, fabrik Consolidated-Kultee aircraft Corporation. C, der har trykkabine og er indrettet til befordring af 36-40 passagerer og mindre godsmængder, er et lavtvinget monoplan med 2 motorer på ialt 4800 HK. Marchhastighed ca. 450 km/t, spændvidde ca. 28 m, fuld vægt ca. 18,4 t. (III. se tavle Flyvemaskiner).

Conval'laría (lat. *convallis* dal, hentyder til voksestedet) (lat.), liljekonval.

convocation [kånvo'kæijan] (eng., egl.: sammenkaldelse), de to rådgivende gejstlige synoder i Engl. (Canterbury og York).

convolvu'li'n (lat. *Convolvulus purga* jalape-rod), det afførende stoffjalape-rod.

Con'tvolvulus (lat. *convolvere* sammenrulle), bot., snerle; en eenårig art (C tricolor) er prydpilante i haver og kaldes jomfruskørt.

Coo ['kDo], ital. navn på øen Kos bl. De Dodekanesiske Øer.

Coogan ['ku:gan], *Jackie* (f. 1914), arner, filmskuespiller. Introduceret af Chaplin i dennes »The Kid« (1919), siden (til 1932) i en lang række barneroller.

Cook [kuk], *Frederick Albert* (1865-1940), U S A-polarforsker, påstod at have nået nordpolen på en rejse 1907-09. Modtog med begejstring i Kbh. 1909; det er senere overbevist blevet bestridt, at C nåede polen.

Cook [kuk], *James* (1728-79), eng. opdagelsesrejsende, foretog 1768-71, 1772-75 og 1776-79 vidtstrakte rejser især i Stillehavet, hvor han opdagede mange øer og udforskede Australiens østkyst. Myrdedes af indfødte på Sandwich-øerne.

Cook, Mount [maunt 'kuk], New Zealand's højeste bjerg, 3768 m, på S-øens V-kyst. Herfra bl. a. Tasmangletscheren.

Cook & Son, Thomas [tåmas 'kuk an 'sån], rejsbureau, grl. 1841 af englænderen T.C. (1802-92); opr. hovedformål: at organisere selskabsrejser i Engl.; i forb. hermed opfandt C. rundrejsbilletsystemet, hvilket dannede grundlag for firmaets kraftige udvikling. Nu verdens største rejsbureau med over 300 filialer, bl. a. i Kbh.

Cooke-triplet [kuk-] (eng. *triplet* kombination af 3 linser), fot. objektivtype; anastigmatisk.

Cook Strædet [kuk-], farvandet ml. New Zealand's N- og S-ø, opdaget 1770.

Cooktown ['kuktaun], havn, York-halvøen, Queensland, Austr. Perlefiskeri.

Calvin Coolidge · Duff Cooper.

Cook Øerne [kuk], hævde klippe- og koralløer SV f. Tahiti; 725 km²; 19 000 indb. (1945). Tilh. New Zealand.

Coolgardie [ku:l'ga:di], gulddistrikt og uddød by, V-Austr.

Coolidge [ku:Hd:z], Calvin (1872-1933), USA-politiker. Republikaner, guvernør i Massachusetts 1919-20; vicepræsident 1921, præsident i højkonjunkturperioden 1923-29. (Portræt).

Coolidge-rør [ku:lid:z-L moderne røntgenrør, der i modsætning til ældre rør er evakueret så stærkt som muligt. Elektronerne leveres da fra en glødekateode. Konstr. af den arner, fysiker William David C. (f. 1873).

Cooper [ku:ips], eng. miniaturemaler; 1) Samuel (1609-72), portrætter bl. a. af Cromwell. 2) Alexander (d. 1660), broder til 1), var bl. a. virksom for dronning Kristina af Sv. og i Kbh.

Cooper [ku:ipa], 4/fred Duff (f. 1890), brit. kons. politiker. I Underhuset 1924-29 og 1931-45; krigsmin. 1935-37, marinemin. 1937-38, afgik i protest mod Münchenforliget; informationsmin. 1940-41. Arbejdede for at koordinere allieret krigsførelse i Fjerne Østen. Kansler for heruagdommet Lancaster 1941-43; 1943-44 eng. repr. i den fr. befrielseskomité. Publikationer: *Talleyrand* (1932), *Haig* (1935-36), *The Second World War* (1939), *David* (1943). (Portræt).

Cooper [ku:p3r], Gary (f. 1901), arner, filmskuespiller. Filmdebut 1926; ægte og menneskelig, stilfærdig og autoritativ i sit spil, f. eks. i »Englands Sønner« (1934), »En Gentleman Kommer til Byen« (1936), »Vi Behøver Hinanden« (1941) og »Hvem Ringer Klokkerne for« (1943).

Cooper [kulpar], James fenimore (1789-1851), arner, forfatter til sømands- og indianerfortællinger: *The Last of the Mohicans* (1826, da. *Den Sidste Mohikaner* 1827-28), *The Pathfinder* (1840, da. *Stifinder* 1854).

Co-operative Wholesale Society [kou'aparativ houl'sæl sa'saiati] (eng. *wholesale engros + society* forbund), grl. 1863, den eng. kooperations engros-sammenslutn. med egne fabrikker, oversøiske plantager osv., hovedsæde i Manchester. Omsætning 1947: 223 mill. £, deraf egne produkter 64 mill.

Cooper Creek [ku:pa 'kri:k], Austr.s største regnflod, udspringer i Queensland, munder i Eyre Søen.

Cooper Hewitt [ku:p3r 'hju:it], Peter (1861-1921), arner, opfinder, der 1902 opfandt kviksølv-damp-ensretter.

'Co-Optimisterne, opr. navnet på nogle arbejdsløse eng. skuespillere, som i årene 1914-18 gik i delingspill. Nyårsaften 1925 startede Ludvig Brandstrup de da. C, som oprådte i ensartede gule klovne-dragter. C var en reaktion mod de tomme udstyrsrevyer.

Coorg (eng. [kuag], ind. *Kodagu* [kodāgu]), provins i S-Hindustan nær V-kysten; 4130 km²; 169 000 indb. (1941). Kaffe-dyrkning.

cop [kåp] (eng.), i vævetekn. den spole hvorpå skudgarnet er opviklet.

Copan [ko'pan], landsby i Honduras med mægtige ruiner fra mayakulturens tidlige blomstringsperiode, ca. 300-620 e. Kr.

Cope [ko:p], Edward Drinker (1840-97), arner, palæontolog. Foregangsmand i stu-

diet af fossile hvirveldyr fra vestl. N-Amer.s kridt og tertiær.

cope'poder [gr. *kopé* åre -f -pod], orden af småkrebs. Foruden mundlemmerne 5 par kropfødder; lemmeløs, femleddet hale, hunnen med ægsække. Meget artsrig, såvel i ferskvand som i havet. De fritlevende former vigtig føde for pelagiske fisk. En del omdannede c snylter, navnlig på fisk, f. eks. gælleorm.

Copland [ko:p'pland], Aaron (f. 1900), arner, komponist af russ-jødisk afstamning. Udd. i New York og Paris. Arbejder aktivt for ny musik, *Our New Music* (1941). Har komp. balletten *Appalachian Spring* (1944), *A Lincoln Portrait* (1942), symfoni (1945), kammermusik, film-musik m. v.

Copley [kopi:li], John Singleton (1737-1815), amer. maler; virksom i London. Portrætter og historiebilleder.

co-polymeri'sa'ter (blandings polymer i-sa'ter), kern. forbindelser der fås ved polymerisation af to el. fl. forsk. monomere, f. eks. vinylklorid og vinylacetat; anv. v. fremst. af formstoffer og kunstkaustjuk.

Coppée [ko'pe], Francois (1842-1908), fr. digter, sluttede sig til *les Parnassiens*, har især skildret småfolk og hverdagens Hv.

Cop'pé'ia, ballet af Léo Delibes (Paris 1870, Kbh. 1896).

copyright [k'p'ra:it] (eng. *copy* kopi -j-right ret.), forlagsret, kunstn. eneret. Alle bøger, hvis forfatterret ønskes beskyttet i USA, skal forsynes med klausulen »cby. . . (forfatterrettens indehaver samt årstal)« og opføres i *Register of C* i Library of Congress i Washington.

Coquelin [ka'ki:lE], Benoit Constant (1841-1909), fr. skuespiller. Théâtre Français' førende fremstiller af klass. jenerfig., havde sin glansrolle som Cyrano de Bergerac i Rostands skuespil. Gæstede 1881 Kbh.

cor (lat.), hjerte.

coraco'i'd (gr. *koraks* ravn -f -oid), d. s. s. ravnensbens.

'coram (lat.), i nærværelse af; personligt, c 'populo (el. c 'publico), for folket; offentligt.

Corami'n (lat. *cor* hjerte 4- *amin*), dietylamid af nikotinsyre; hjertestimulerende middel.

Corbie [kor'bi], lille fr. by. i dept. Somme med berømt fr. benediktinerkloster (grl. 662); moderkloster til Corvey i Westfalen.

Corbières [kor'bjæ:r], østl. udløber af Pyrenæerne (indtil 1231 m).

cord [ka:d] (eng., egl. reb), vævet stof med furer (ribber) i kæderetningen (hair-c, Torbalco); betegner også stræklærred f. eks. til armering af automobildekk.

'corda (ital.), en streng; 'una c, een streng.

corda'tter (efter den østr. botaniker A. J. Cor da (1809-49)), uddød gruppe af gymnospermer med 1 slægt, Cordaites. Indtil 40 m høje træer, uregelmæssigt grenede med lange båndformede blade. Han- og hুলblomster samlede hver for sig i aksformede stande. Frøene ofte hjerteformede. Særlig hyppige i karbon.

Corday [kor'dæ], Charlotte (1768-93), dræbte 13. 7. 1793 Marat i hans badekar. Af adelslægt, Revolutionsbegejstret, oprørt over Revolutionens udsejler. Guillotineret.

cordeliers [kordage], fr. betegn. for franciskaner-observanterne (efter den snor (corde), de gik med om kutten). Efter deres kloster i Paris opkaldtes en klub (1790-94) af radikale republikanere under Fr. Revolution.

Cordial Médoc [kor'djal me'dok] (egl. hjertestykning fra M), kendt fr. likør.

cordierit (efter den fr. mineralog Cordier 1777-1861), rombisk, blåligt kvartslignende mineral, HZMgAl₂Si₄O₁₇. Forekommer i visse granitter og gnejs.

Cordillererne (da. [kordil'jæ:-], sp. *Cor-*

dillera [kDrdi'jæra] *de Los Andes* (sp. *cordifera* bjergkæde), foldebjergene på V-siden af N- og S-Amer. Føldningen er begyndt i jurå (de østligste kæder er ældst), derpå er landet nederoderet til et peneplan og hævet ved brud i tertiær el. begyndelsen af kvartær. I N-Amer. er der 3 kæder med mellemliggende plateauer: Mod V fortsætter Aleu ternes bjergryg sig i Canadas Øst-C. USA's californiske kystkæde og Den Calif. Halvø. Den midterste kæde begynder i Alaska Range, fortsættes i Canadas Coast Range, USA's Cascade Mountains-Sierra Nevada og Mexico's Sierra Madre Occidental. Den østlige kæde går fra Alaskas Endicott Mountains over Rocky Mountains i Canada og USA til Sierra Madre Oriental i Mexico. Ved 19° n. br. findes et tværbrud ledsaget af vældige vulkaner; bjergene S herfor i Mellemamer. fortsættes i Vestindiens øbue. S-Amer.s C kaldes *Andes*. Længst mod V findes her som regel en ganske lav, ung kystkæde, den opløses mod S i Chiles skærgård. Så følger en Vest-C, der går mod S til Ildlandet, og en Øst-C, der går mod S til 36° s. br. I Colombia findes endnu en kæde øst herfor, der strækker sig op i syd. Venezuela. Mount Mac Kinley i Alaska er Nordamerikas højeste punkt (6187 m) og Aconcagua (6960 m) på grænsen ml. Argentina og Chile Sydamerikas. USA og Canada har ingen virksomme vulkaner.

cordite [kå:dait] (eng., af *cord* snor), røgfrit krudt af skydebumuld (cellulose-nitrat), og nitroglycerin, gelatineret med acetone og tilsat lidt blod paraffin, der virker kølende, regulerer forbrændingen og beskytter mod fugtighed.

Cordoba [kor'SDiSa], sydspansk by ved Guadalquivir; 177 000 indb. (1947). Tekstilindustri og bryggerier. Fra den mauriske tid stammer slottet Alcázar og domkirken, enhv. moské. - *Historie*. Rømer-

Cordoba. En af domkirkens facader.

tidens *Corduba* menes grundlagt af fönikere. Efter 711 hovedsædet for arab. herskere i Spån., indtoges 756 af Abd-er-Rahmán I., centrum i Omajjadernes sp. kalifat, højdepunkt under Almansur i 10. årh. 1236 under Castilien.

Cordoba [korda'a], by i Argentina, 650 km NV f. Buenos Aires i et kunstvandet område ved foden af Cordillera de C. 339 000 indb. (1945). Smuk domkirke og Sydamer.s næstældste univ. (grl. 1613).

cérdoba [korSD#a] (efter Nicaraguas erobrere *Cordoba* (d. 1526)), mønt i Nicaragua = 100 centavos (juli 1948: 5,04 c « 1 USA \$).

Cordoba [kordooa], *Gonzalo (Gonsaho)* (de (1443-1515), sp. felther. Gennemførte 1492 Granadas overgivelse; skabte det sp. infanteri, der i 16. årh. ansås for uovervindeligt, erobrede Napoli 1501, slog franskml. 1503 (Gariiliano), vicekonge i Napoli; styrtet 1506.

cordonné [-næj (fr. lille snor), spec. den tråd, der i kniplinger følger kanten af monstret. - c-sil-ke, glåt hækle- og strikkesille fremstillet ved tvinding af fl. garner.

Cordouan [kor'dwa], 66 m h. fr. fyr ved Girondes udløb.

corduroy [ka:d3ra:li] (eng. sandsynl. af fr. *corde du roi* kongens snor) el. *jernbane-fløj*, en svær, stærk bornuldsfløj (manchesterfløj) med floret i længderibber; anv. til møbelbetræk og beklædning.

Cordyl'ne (gr. *kordylé* kølle), slægt af konvalfam. Træer el. halvbuske med

C. F. Corelli.

Pierre Corneille.

smalle blade. Et par arter ses ret alm. som stueplanter.

Co'relli, *Arcangelo* (1653-1713), ital. komponist og violinist. Komp. 48 trisonater (op. 1-4), 12 solosonater for violin (op. 5) og 12 concerti grossi (op. 6).

Co'reopsis, *bot.*, d. s. s. Calliopsis.

Cori [kɑ:ri], *Carl Ferdinand* († 1896), cechisk-amer. biokemiker og fysiolog. 1931 prof. i farmakologi og biokemi v. Washington Univ., hvor hans hustru *Gerty C* (f. 1896) siden 1937 er prof. i biokemi. Ægteparret *C* fik 1947 Nobelprisen (s. m. B. A. Houssay) for undersøgelser over sukkerstoffskeftet i det levende væv. (Portræt).

Co'rinth, *Lovis* (1858-1925), ty. maler. Har malet landskaber, figurbilleder og portrætter, der udtrykker en djærv sensualisme.

Corio'lan(us) (5. årh. f. Kr.), rom. patricier, der i harme over tribunernes magt rykkede mod Rom i spidsen for volskerne, men dog lod sig bevæge til at afstå fra angreb. Emne for Shakespeares drama *C*.

Coriolis [korjo'his], *Gaspard Gustave* (1792-1843) fr. matematiker. Udlejede udtrykket for *C*-s kraft, som er en fiktiv kraft, der påvirker ethvert bevæget legeme på jorden p. gr. af dennes rotation. *C*-s kraft bevirker vindes og vandstrøms afbøjning.

'corium (lat: læder), læderhuden.

Cork [kɑ:k], irsk. *Corcaigh*, 1) grevskab i prov. Munster, S-Eire; 7461 km²; 343 000 indb. (1946). 2) Hovedstad i 1) ved floden Lee nær dens udmunding i C Harbour; 75 000 indb. (1946). Bet. havne-, handels- og industriby. Univ.

corkscrew [kɑ:kskrɜ:ɪ] (eng: proptrækker), tætbevævet stof oftest af fint kamgarn; anv. bl. a. som smoking- og fraktestof til ridedenklæder.

Cor'naro [kor-], *Caterina* (1454-1510), veneziansk adelsdame; 1472 g. m. Kyprens sidste konge af huset Lusignan; 1489 overdrog hun øen til Venezia.

'cornea (lat: *corneus* af horn), øjets hornhinde.

corned beef [kɑ:nd 'bi:f] (eng.), sløtsaltet, ituskåret og hermetisk henkogt oksekød.

Corneille [-nɑ:ij], *Pierre* (1606-84), fr. dramatikker, f. i Rouen; blev udd. til advokat, men fattede interesse for teatret, begyndte med lystspil for senere at hellige sig tragedien; hans ry blev slået fast med *Le Cid* (1636), hvorpå fulgte hans øvrige mesterværker: *Horace* og *Cinna* (1640), *Polyeucte* (1642), *La Mort de Pompée* (1643) og komedien *Le Menteur* (1643). *C* er den første store fr. tragiker. Hans helte udmærker sig ved deres viljestyrke, der sætter dem i stand til at bekæmpe de passioner, der står i vejen for opnåelsen af deres ideal. Dette heroiske livssyn er forfægtet med stor kunst i fyndige, sentensagtige vers (overs *cornéliens*). (Portræt).

Corneille, *Thomas* (1625-1709), broder til Pierre *C*, fr. dramatikker, skrev mange tragedier og komedier, der havde stor succes i samtiden.

Co'rnelia (2. årh. f. Kr.), Scipio Africanus d. ældres datter, Gracchernes moder.

Cornelisz [-nɑ:elis], *Cornelis*, kaldet *C van Haarlem* (1562-1638), nedertl. maler. En af de kendteste holl. manierister. Bl. hans billeder er det stærkt figurrige *De Onde Engles Fald* (kunstmus. Kbh.).

Cornelisz [-nɑ:etis], *Jacob Cornelisz van Oostanen* el. *van Amsterdam* (ca. 1470-1533), holl. maler, Jan v. Scorels lærer. *Davidog Abigael* (kunstmus., Kbh.). (III.).

Co'rnelius, rom. patricierslægt med familierne Cinna, Lentulus, Dolabella, Scipio og Sulla.

Co'rnelius, *Peter* (1824-74), ty. komponist; bl. a. operaen *Der Barbier von Bagdad* (1858) og sangcyklusen *Weihnachtslieder*.

Co'rnelius, *Peter* (1865-1934), da. operasanger (tenor), Deb. 1892, 1924 til Det Kgl. Teater. Oprådte 1906 i Bayreuth, 1907-08 ved Covent Garden i London.

Co'rnelius, *Peter von* (1783-1867), ty. maler. I Rom (1811-19) påvirket af de ital. renaissancemestre. Grundlægger af den ty. monumentalstil. *C*-s hovedværker er fresker med motiver fra gr. heltesagn i glypteket, München (1820-30), og de bibelske fresker i Ludwigskirche, smst. (1830'10).

Co'rnelius 'Nepos (1. årh. f. Kr.), rom. historisk forfatter. Bevaret en række biogr. af rom. og gr. personer.

corner ['kɔ:nɑ:r] (eng. *corner* drive op i en krog), børsmannipulation, hvorved et konsortium foretager omfattende køb til senere levering af en vare el. værdipapir, og samtidig opkøber alt disponibelt heraf. Sælgerne kan derfor ikke skaffe varen (papiret) til leverings terminen, og må betale meget høje beløb til konsortiet for at få kontrakterne ophævet.

Corner ['kɔ:nɑ:r], udstillingssammenslutning af da. bildende kunstnere, stiftet 1932, 1936-42 sammensluttet m. Høstuds t. Navnet efter en forretningsejendom, hvor første udst. fandt sted.

Corneret [-nɑ:], *Paul* (f. 1892), fr. billedhugger; buster og kvindeng. i lille format. Lærer ved Académie Scandinave i Paris.

corn-flakes [kɑ:n'flækis] (amer: majsflager), ristede majsflager med tilsætning af salt og malt, bruges også om andre ristede gryn.

Corniche (La) [lakɔ:ni] (ital. Strada della *Cornice* [kor'nitʃe]), en for sin skønhed berømt landevej langs Rivieraaen ml. Nice og Genova.

cornichons [-'ʃʃ] (fr: småagurker), små, syltlig syltede pickles-agurker.

'cornu (lat.), horn.

Cornwall [kɑ:nwɔ:l], sydvestlig te grevskab i Engl.; 3513 km²; 332 000 indb. (1948). *C* er et lavt bjergland (sandsten og skifer; fl. granitmassiver) med klippekyster. *C*-s og Engls. vestligste punkt er Land's End. De fra oldtiden berømte tinner er nu næsten udtømte.

corol'larium (lat: lille krans, drikkepenge), en uvigtig følgesætning, der umiddelbart følger af en vigtigere, bevist sætning.

Coromandel Kysten (da. [-'mɑ:n'al], eng. [kɑ:ra'mændl]), ind. *Cholamandalam*, den sydl. del af Deccans Ø-kyst, Indien.

Co'rona austrina, **Co'rona bore'alis** (lat.), stjernebilleder, Sydl. og Nordl. Krone.

Co'ronel, havneby i Mellem-Chile. Ud for *C* odelagde v. Spee's ty. Stillehavs eskadre i IL 1914 dele af eng. flåde.

coroner ['kɔ:rɔ:nɑ:] (eng. af gi. fr. *corone* krone, d. v. s. kongemagt), embedsmand i Engl. (kronefoged), der i forb. med en jury skal antilste undersøgelser, hvis en person findes død under sådanne omstæn-

digh., at der er mulighed for, at der foreligger en forbyrdelse.

Co'ronilla (lat. *corona* krone), slægt af ærteblomstfam. Lave buske el. urter med uligfannede blade og gule el. hvid-røde blomster. S-Eur. Et par arter er prydanter

Co'rot [ko'ro], *Camille* (1796-1875), fr. maler; tilhørte Barbizon-skolen. Af en sjælden finhed er hans skovbilleder med deres disede, sølvgrå toner. Har desuden

Camille Corot; La Pensive.

malet figurbilleder, arkitekturbilleder og studier efter nøgen model samt motiver fra Ital., prægede af klassisk ro i opbygningen. Fl. billeder på glypteket, bl. a. *La Pensive* og *Havnen i La Rochelle*.

co'rozo [-so] (sp. fra indianer-sprog), vegetabilsk elfenben, den hårde frøhvide af de såk. elfenbenspalmer, især *Phytolophas macrocarpa*, anv. bl. a. til knapper.

corpus [kɔ:rpʊ:s] (fr. af lat. *corpus* krop), legeme; korps, c *consulaire* [-kɔ:s'lyɑ:r], konsularkorps, de udenl. konsulær i et land, c *diplomatique* [diplɔ'matik] (fr.), det diplomatiske korps, samtlige udenl. gesandtskaber i et land. - c de ballet (fr.), balletens samlede personale.

'corpus (lat.), legeme; samling; forsamlng; i *anat.* hoveddelen af et organ.

corpus el. *corpus* (navn eller *C juris civilis*, hvor *c* første gang anvendtes), i bogtryk skriftstørrelse på 10 punkt (corpus); er den hyppigst anv. skriftstørrelse til bøger.

Corpus Christi ['kɑ:rpəs 'kristi], stærkt voksende olieeksporthavn i S-Texas, USA; 57 000 indb. (1940). Stor lufthavn.

'corpus de'licti [kɔ:rpʊ:s + lat. *delictum* forseelse], forbyrdelsens synl. udtryk, såvel de anvendte redskaber som det foreliggende resultat, f. eks. det forfalskede dokument, undertiden anv. blot om de klare spor af forbyrdelsen.

'Corpus e'vangeli 'corum (mlat: de evangeliskes (d. v. s. protestanternes) forsamlng), de ty. fyrster og stæder, som havde antaget Reformationen og på rigsdagene oprådte som sluttet fraktion. (Mods. *Corpus ca tholicorum*).

'Corpus 'juris ca'nonici (lat: den kano-niske retssamling), romerkirkens retssamling; grl. 1140 med Decretum Gratiani (væsentl. pavebreve) og udvidet med pavebreve og koncilievedtagelser. Den gældende samling er udstedt af Benedikt 15. 1918.

'Corpus 'juris ci'viliis (lat: den borgerlige retssamling), den siden middelalderen anv. betegn. for den af kejser Justinian 528-534 tilvejebragte (af Tribonian redigerede) kodifikation af den rom. ret. Den omfatter en kortfattet lærebog (*institutiones*), en omfangsrig samling af uddrag af den retsvidensk. litt. fra tiden indtil ca. 250 e. Kr. (*Digesta*) og en samling af kejserlige forordn., indtil Justinians egen tid (*Codex*). Hertil knyttedes senere en ved privat foranstaltning tilvejebragt samling af de fra Justinians senere regeringstid stammende forordn. (*Novella*). Kodifikationen gjaldt opr. kun i det øst-

Jacob Cornelisz: Anna Selvtredie.

rom. rige, men fik efter Justinians erobring af Ital. også gyldighed her. I det østrom. rige fortrængtes den efterhånden af uddrag. I det vestrom. rige gik digesterne fuldstændig i glemme og fremdroges først i slutn. af 11. årh. samtidig med genoplivelsen af romerrettsstudiet i Bologna.

'corpus luteum [-te-um] (lat. *luteus* guldguld, *del gule legeme*, den hormonproducerende cellehob, der opstår af follikel-epithellet i ovariet efter æggets udstødning, c-hormonet (progesteron) regulerer livmoderens slimhinde, c går til grunde og nydannes i hver menstruationsperiode, men bevares under hele svangerskabet.

'corpus pine'ale (lat. *pinealis* fyrretæs-), koglekirtel, et ærtstort, kogleformet legeme på hjernestammens overside. Ukendt funktion.

cor'rales (sp., egl: gårde), betegn. for de sp. teatre i 16. og 17. årh. Scenen ude tag, tilskuerpladserne delvis overbyggede.

Correggio [ko'rɛ:dʒo], Antonio Allegri da (ca. 1489-1534), ital. maler. 1518-30 i Parma, derefter i sin fødeby Correggio. *Fresker i kirken i Parma*, bl. a. i domkir-

Correggio: Danae. (Villa Borghese, Rom).

kens kuppel. Hovedværker: *Leda med Svanen*, *Danae*, *Madonna med den Hellige Franciscus* og *Hyrdernes Tilbedelse*. Med megen finhed gengiver C lyset i et fint fortonet clair-obscur maleri og det nøgne menneskelegeme.

Corregidor [ka'rægʒidã:r], befæstet ø i Manilabugten (Filipinerne), hævdedes af Arner, efter Bataan-halvøens fald 9. 4.-6.5.1942 mod Jap. Generobret 18.3. 1945.

'Correns, Karl Erich (1864-1933), ty. arvelighedsforsker. En af de Mendel'ske loves genopdagere. Forklarede kønnets nedrivning.

Corrêze [kɔ'rɛ:zɛ], fr. dept. i Auvergne; 5888 km²; 255 000 indb. (1946). Bet. færevål.

Corrientes [ko'r:ʒjɛntɛs], by i Argentina, ved Paranás og Paraguays sammenløb; 96 000 indb. (1945).

Corrientes, Cabo [kafɔ kɔ'r:ʒjɛntɛs], mexicansk forbjerg ved Stillehavet på 20° n. br.

Corriere 'della 'Sera [ko'r:ʒjɛra] (ital: aftenkurieren), ital. dagblad, grl. 1876, opr. liberal., under Mussolinis styre fascistisk (oplag 1937: 500 000), derpå igen liberaltotalt udg. under navnet *Il nuovo C. corri'genda* (lat: som bør rettes), liste over trykfejl.

corri'gen's (lat. *corrigerre* rette, forbedre), stof, der tilsættes lægemidler af h. t. d. d. disse farve, lugt, smag osv.

Cor'sa'en (ital. *corsaro sørover*), da. polit. og litt. vittighedsskild 1840-46, grl. af M. A. Goldschmidt; dets yderliggående frisind også udtrykt gnom. alvorlige bidrag.

Cor'sari, Willy ff. 1900), holl. forfatterinde. Meget populære som romanskribent. En lang række forelægger på d. Læge-romanen *De man zonder uniform* (1933, da. *En, men Stærk* 1935), modstanderromanen *Die van ons* (1945, da. *De afos* 1946) o. a.

'Corsica, fr. *Corse* [kors], fr. ø i Middelhavet; 8722 km²; 268 000 indb. (1946). (Kort se Italien). Bjergrig (Monte Cinto 2707 m); subtrop. klima; naturlig vegetation: maki, fra 400 m højde løvskov. Fåre- og gedeavl. Befolk. taler en ital. dialekt. *Historie*. Fra 1347 under Genova, der havde brug for C-s tømmer. Den egl.

Hernán Cortés.

William Cosgrave.

magt lå tit hos de cors. stormandslægter; fra 1740 rev C sig løs, 1769 solgte Genova C til Frankr., der erobrede C. C er til

Fra Corsicas stejle kyst.

tider af Ital. blevet anset for irredenta, men befolk. er med alt sit særpreg fr-sindet.

'corso (ital. af lat. *cursus* løb(ebane), kørebane), »strøget« i ital. byer, især i Rom. 'corson-legeringer (efter amer. opfinder M. G. Corson), hærdelige kobberlegeringer med nikkel og silicium el. krom og silicium; god styrke ved ret høj temp. Anv. f. eks. i elektr. kontakter, spidser til elektrodesvejning.

cortége [kor'tɛiKa] (fr.), følge; kørende optog.

'cortes (portug. [-til]) (sp. *carte*, egl: hof), betegn. for repræsentative forsaml. i Spán., Portugal og nogle sydamer. stater.

Cortés [-tæs]. Heman (1485-1547), sp. kolonierobr. Sendtes 1519 fra Cuba til aztekerriget i Mexico, som han erobrede med en hær på 600 mand. Styrede Mexico til 1540, da sp. modstandere intrigerede C bort. Død i Spán. (Portræt).

'cortex (lat: bark), 1) bot., bark (både på træer, rødder og frugter), f. eks. c quill-laja ** kvillajabark, c fructus aurantii = pomeransskal; 2) anat., det overfladiske lag i organer, der er sammensat af arktekonisk og funktionelt forsk. dele, f. eks. c cerebri = hjernebark.

cor'ti'n (lat. *cortex* bark), binyrebarkhormonet. Dette livs nødvendige hormon regulerer vand- og saltstofskiftet samt blod-sukkerdannelsen. Mangler ved Addisons sygdom.

'Corti's organ (efter den ital. anatom Alfonso Corti (1822-76)), et af sans- og støtteceller kompliceret opbygget organ i det indre øre.

Cor'tona, Pietro da (1596-1669), ital. maler og arkitekt. *Lofsdekorationer* i yppig barokstil, bl. a. i Palazzo Barberini (Rom) og i kirken *Santa Maria della Pace* (Rom), desuden det indre udstyr i *Palazzo Pitti* (Firenze).

Cortot [-to], Alfred (f. 1877), schw.-fr. pianist. 1907 lærer ved konservatoriet i Paris. Åndfuld pianist og fremragende udgiver af nyere og ældre musik.

Coruna, La [lako'rɔnja], 1) prov. i NV-Spanien; 7903 km²; 923 000 indb. (1945). Rig på wolframalm; 2) hovedstad i I; 130 000 indb. (1947). Fiskerihavn, værfert for fiskeskibe, konserves- og tobaksindustri.

Corvey [korvɛi], benediktinerkloster i Westfalen, 822-1803, derefter slot. Herfra udgik Ansgar. Af kunsthist. bet. er kirkens komplicerede tårnslæg, fra omkr. 1075, med galierier over en smuk sølhal.

cor'vi'ner, bind, som har tilhørt det af

kong Matthias Corvinus i Ungarn grl. bibl. Her anv. for første gang i Eur. en kombination af blindtryk, forgyldning og maling efter islamisk-orientalsk mønster.

Corvisart des Marets [korvi:za:r de ma'rɛ], Jean N. (1755-1821), fr. læge; Napoleons livlæge. Gjorde Auenbruggers perkussion alm. bekendt. Hans afhandling om hjertets sygdomme (1806) er den betydeligste af sydomskopets opdagelse. Grl. s. m. Laennec den klin.-pat.-anat. skole.

Co'rydalis (gr. *korydallis* toplærke), bot., lærkespore.

'Corylus (gr.-lat.), bot., hassel.

co'ryza [-ts-] (gr.), snue.

cos, fork. f. cosinus.

cos^m-meter [ko'sinus fi-], elektr. måleinstrument, der angiver faseforskydningen ml. spænding og strøm i et vekselstrømsystem.

Cosbuc [kɔm'buk], Gheorghe (1866-1918), rum. digter; har i sine vers (idyller) skildret rum. landliv.

'co'secan's (lat. *secans complementi*, komplementvinklens secans), fork. *cosec*, af

en vinkel v. Ældre betegn. for —

Coseley ['kouzli], by i Midt-Enl. NV f. Birmingham; 33 000 indb. (1948). Kul- og jernminer i omegnen.

Cosenza [ko'zɛntsa], ital. by i Calabrien; 40 000 indb. (1936).

Cosgrave [kɔzgrɛiv], William (f. 1880), irsk politiker. Medl. af Sinn Féin, deltager i krigen 1918-21, gik ind for ordn. m. Engl. 1921-22. 1918 medl. af Underhuset, 1922-32 Irlands præsident (afløst af De Valera); leder af oppositionspartiet Fine Gael til 1944. (Portræt).

Co'si fan 'tutte (ital: sådan gør alle (kvinder)), opera af W. A. Mozart, tekst af L. da Ponte. (Wien 1790, Kbh. 1798).

'co'sinus (lat. *sinus complementi*, komplementvinklens sinus), fork. *cos*, betegn. for en trigonometrisk funktion.

Cos'ma't-arbejde, de smukke marmorsoaiker, hvormed den rom. kunstnerfamilie Cosma (fra 2. halvdel af 12. til beg. af 14. årh.) udsmykkede protorenscansens kirker.

'Cosmos (gr: smykke), slægt af kurvblomstfam. (solsikkegrønnen) med mods. blade og de gode randblomster røde el. hvide. En eenårig art fra Arner, er alm. prydblante.

'Cossa, Pietro (1830-81), ital. forfatter til hist. dramaer.

Cos'sio, Manuel Bartolomé (1858-1935), sp. pædagog og kunstkritiker.

'costa (lat.), ribben.

Costa 'Rica, (Republica de), republik i Mellemamerika, ca. 50 000 km²; 747 000 indb. (1945), 14,5 pr. km². Hovedstad: San José. Mod N ligger Nicaragua og mod S Panama. Den caribaiske kyst er lav og lige, Stillehavskysten har fl. gode naturhavne. Gnm. C strækker sig 2 bjergrygge fra NV til SØ. Den nordl. er en fortsættelse af Nicaraguas kystbjerge og er stærkt vulkansk (Irazú 3500 m).

Den sydl. fortsættes i Panama. - *Klimaet* er tropisk; San José (1150 m): dec. 18,8°, maj 20,5°, 175,4 cm sommerregn. Det caribaiske kystland har helårsregn og er dækket af tropiske og subtropiske regnskove. Stillehavssiden har sommerregn og savanne og højere oppe subtropiske egeskove. C er kendt som den mest »hvide«, mest demokratiske og politisk mest stabile af de mellemamer. republikker. - *Befolk.* består af spanske småbønder. I det caribaiske kystland er der en del engelsktalende negre. Til eget forbrug dyrkes majs, bønner og tobak. Til eksport bananer og kakao mod NØ og kaffe mod SV. - *Mønt*: 1 colon = 100 céntimos. *Mål og vægt*: Metersystemet og det gi. spanske system. - *Forfat.* Folkevalgt præsident; eetkammersystem (44 medl.), valgt f. økon. selvstændige mænd (tungen stemmegivn.). Kat. statsreligion; undervisningspligt, gratis skoler, forholdsvis høj oplysn. C-s her afskaffet fra 1948. - *Hist.* Opdaget af Columbus 1502; under sp. styre til 1821, uafh. republik fra 1840, da mellemamer. føderation opgaves. Har

gennemgående undgået krig m. nabo-staterne. (Kort se Sydamerika).

Co'stello, *John A.* (f. 1891), irsk politiker, sagfører. Uden personlig tilknytning til 1920'ernes frihedskamp, men spillede tidligt en rolle i partiet Fine Gael. Dannede efter De Valéras fald febr. 1948 irsk koalitionsreg.

Co'ster, *Charles de*, se Decoster, Charles.

Co'ster, *Dirk* (f. 1889), holl. fysiker. Opdagede i 1922 i Kbh. s. m. G. v. Hevesy grundstoffet hafnium.

Cosway ['kɔzwei], *Richard* (1742-1821), eng. miniaturmaler. Følsomme og sværmeriske kvindeportrætter.

cot, *cf. cotg*, fork. f. cotangens.

Cot [kot], *Pierre* (f. 1895), fr. politiker, Jurist, socialradikal; antifascist. Luftfartsmin. 1933-34, 1936-38, ydede støtte til Francos modstandere, mod Munchen-politikken. Flygtede 1940 til USA, kom 1943 til Alger. Fremtrædende medl. af nationalforsam. 1945-46, nærmest løsgænger, bidrog til forfatn. af 1946.

'co'tangen's (lat. *tangens* complementi, komplementsvinklens tangens), fork. *cot*, *cotg* el. *ctg*, betegn. for en trigonometrisk funktion.

Cote, **La** [la 'ko:t] (fr. kysten), NV-kysten af Geneve Søen. Vinavl.

Coteau des Prairies [kɔ'to:da'præ:ri], højdedrag (300-450 m) ml. Moderne Missouri og Mississippi i præriestaterne Iowa og Minnesota, USA.

Cote d'Argent [ko:t dar'3<5] (fr. sølvkysten, efter havets farve), fr. kyststrækning langs Biscaya-bugten ml. Gironde og sp. grænse.

Cote d'Azur [ko:t da'zy:r] (fr. azurkysten, efter havets farve), den fr. Riviera.

Côte d'Ivoire [kɔ'te di'vwɑ:r], fr. navn på Elfenbenskysten.

Cote d'Or [ko:t 'dor] (fr. guldkrænten), 1) fr. bjergkæde, dannende en nordl. fortsættelse af Cevennerne; 2) fr. dept. i 1); 8787 km²; 336 000 indb. (1946). Stor vinavl. Agerbrug. Hovedstad: Dijon.

Cotentin [kot'dɛn], fr. halvø i Normandiet. Vigtigt mål for invasionen juni 1944, erobret 1. 7.

Cotes-du-Nord [ko:t dy 'no:r], fr. dept. i N-Bretagne; 7218 km²; 527 000 indb. (1946). Fåreavl, fiskeri. Hovedstad: Saint-Brieuc.

Cotman ['kɔtman], *John Sell* (1782-1842), eng. maler og grafiker. Fremragende akvarelmaler. Fra 1811 præsident for Norwich Society of Artists.

Cotone'aster, *bot.*, dværgmispele.

Cotopaxi [ko'tɔ'paxi], Jordens højeste virksomme vulkan (5943 m), i Ecuadors Østcordillere.

Cotswold Hills ['kɔtswould 'hɪlz], højdedrag i Engl. NØ f. Bristol. Fåreavl.

'Cotta, *Johann Friedrich* (1764-1832), ty. forlægger for næsten alle ty. klassikere i beg. af d. 19. årh.

cottage ['kɑtɪdʒ] (eng.), hytte, lille landsted.

cottage-system [ko'tɑ:fa-], plan, hvorefter et antal mindre beboelseshuse samles i parkmæssig bebyggelse.

'Cotta-sanden (efter *Cotta*, by i sachsisk Schweiz), sachsisk, gulgrå kvadersten.

Cottbus [kɔm-], ty. by i SØ-Brandenburg; 56 000 indb. (1939). Tekstilindustri. Erobert af sovj. tropper 23. 4. 1945. Ca. 25 % ødetagt i 2. Verdenskrig.

Cotte [kat], *Robert de* (1656-1735), fr. arkitekt, Hardouin-Mansarts elev og efterfølger ved slotsbyggeriet i Versailles og Fontainebleau; desuden virksom ved fremmede, især ty. hoffet.

'Cottische Alper (efter d. rom. præfekt *Cottius*), del af de fr. V-Alper S f. Durance. Højeste punkt er Monte Viso (3843 m), hvorfra Po udspringer.

cotton ['kɑtn] (eng.), bomuld.

cotto'ni'n (eng. *cotton* bomuld), tekstil råstof, fremstillet ved cottonisering, d. v. s. en kern. behandling af basttaver (hør og hamp), hvorefter de sammenkittede elementartaver frigøres og kan spinde i blanding med bomuld og andre taver.

cottonwood ['kɑtnwud] (eng., egl: bom-

uldstræ, efter den bomuldsagtige frøuld), veddet af fl. poppelarter. Det bruges til vindtræ, kasser, tændstikker og som råstof til papir.

'Cotula (nylat. af gr. *kurv*), lat. navn for den til kurvblomstfam. hørende *firkloft*. En krybdene, tæppedannende art med smukt fjerdelte løv er pryddante, især på stenhøje i haver.

Coty [ko' ti], *Francois* (1874-1934), fr. bladudg., ejer af parfumefabrikker; købte det kons. blad »Le Figaro« og startede avisen »L'Ami du Peuple«; ruineret af verdenskrisen omkr. 1930.

Coty'ledon, slægt af tykbladfam. Især buske med kodede blade. 40 arter, især S-Afr. Nogle er pryddanter.

Coubertin [kubæ'rɛ], *Pierre de* (1863-1937), fr. baron, på hvis initiativ de olympiske lege genoprettes i 1896.

Coudenho've-Ca'lergi ['ku:-], *Richard* (f. 1894), østr. fredsvæn. Agiterede, især i *PanEuropa* (1923), f. Eur.s foren, stater.

Coué [kwe], *Emile* (1857-1926), fr. naturlæge. Kendt for behandlingsmåder gnm. autosuggestion.

Coughlin ['kɑglɪn], *Charles* (f. 1891), kat. USA-præst og politiker. Kendt for frindsede og aktuelle radiotaler; støttede Roosevelt. Under 2. Verdenskrig anv. han sin indfl. til at stemme USAs katolikker gunstigt for alliancen med Sovj.

coulé [ku'le] (fr. af *couler* lade glide), i fægtning glidende tryk på modstanderens klinger for at få ham til at blotte sig for stød el. hug.

Coulee Dam ['ku:fi 'dam], dæmning på Columbia Floden i staten Washington, USA. C, der blev færdigbygget 1942 og som er verdens største, opdammer et 328 km² stort kunstvandingsreservoir, *Franklin D. Roosevelts Lake* og rummer store kraftstationer. En projekteret udvidelse vil give C en kapacitet på 1 974 000 kW.

Coulomb [ku'lob], *Charles Augustin* (1736-1806), fr. fysiker. Målte med en snovægt de kræfter, der virker ml. elektr. ladinger og ml. magnetpoler, og opstillede C-s lov i 1785.

coulomb [ku'lob] (efter C. A. C.), enhed for elektricitetsmængde. 1 c kan udskille 1,11800 mg sølv af en sølvopløsning.

Coulombs lov (efter C. A. C.) siger, at til hvilende elektricitets- el. magnetismemængder påvirker hinanden med en kraft, der er ligefrem proportional med disse mængder og omvendt proportional med afstandens kvadrat.

coulo'me'ter [kulo-] (*coulomb* -f -meter), apparat til måling af elektricitetsmængder ved vejning af de stofmængder, der udskilles ved elektrolyse, c benyttes til justering af amperemetre.

Coulondre [ku'U:dr], *Robert* (f. 1885), fr. diplomat. Ambassadør i Moskva 1936-38, i Berlin nov. 1938-sept. 1939, førte de afgørende forhandl. før krigsudbrudet.

Coulson and Purley ['koulzsn en 'pɜ:U], sydl. forstad til London; 63 000 indb. (1948).

council [kaunst] (eng.), råd(sforsamling).

count [kaunt] (eng.), greve (udenlandske greve; eng. greve: earl); countess, grevinde (hustru til count el. earl).

count-out [kaunt-'aut] (eng: tælle ud), afstemningsmåde i det eng. parlament, hvor medl. forlader salen gnm. forsk. døre, efter som de stemmer ja el. nej. Udtrykket anv. også i boksnng (tælle ud).

county ['kaunti] (eng., egl: grevskab), admin. enhed (»amt«) i Engl. og USA. I Engl. styres hvert c (fra 1888) af et c council, valgt v. alm. valgre; c borough ['bɔrɔ] er en by, som udgør et eget c. Mange af navnene på de eng. c går tilbage til gf. småkongedømmer. - I USA deles de enkelte stater i c, hvert administreret af et c board.

coupage [ku'pa:ʒ] (fr. *couper* skære), forskæring (blanding) af vin.

coup d'état [ku de'tɑ] (fr. af *coup* slag + *état* stat), statskup, coup de main [ku 'dm] (fr. *main* hånd), overrumpling.

coup double [ku 'dubl] (fr.), dobbeltstød; betegner at to fægttere rammer hinanden samtidig.

coupé [ku'pe] (fr.), 2 pers. bil m. lukket karosseri; jfr. kupé.

Couperin [ku'prɛ], *Francois* (1668-1733), fr. komponist. Kendt for sin yderst kræse klavermusik. *Pièces de clavecin* I-IV (1713-30), 4 *Concerts Royaux* (1722).

Couperus [ku'pɛ:ras], *Louis* (1863-1923), holl. forfatter. Skrev en rk. romaner, især hist., med forårklighed for det dedakende og fantastiske som *Majesteit* (1893) om en moderne fyrstes søllevej.

couplet [ku'plɛ] (fr. *afcouple* par), d. s. s. kuplet.

cour [ku:r] (fr.), gård, hof; kur; domstol.

Courageous [ka'rɛi'dʒəs] (eng: den tapre), eng. slagkrydsr (1916-39), ombyggedes 1924-28 for ca. 40 mill. kr. til hangarskib. Torpederedes 17. 9. 39 af ty. ubåd i Nordsøen.

Courantbanken, opr. stavemåde for Kurantbanken.

courante [ku'rɑ:t] (fr. af *courir* løbe), egi. danseform i tredelt takt. Kendes f. eks. som sats i *den fr.* suite.

Courbet [kur'bɛ], *Gustave* (1819-77), fr. maler. Foranstaltede selv 1855 en udstilling af sine arbejder under mottoet »Le Realisme G. Courbet«. Var medl. af kommunens råd og deltog i opstanden 1871,

Gustave Courbet: Selvportræt. Ca. 1853. (Glyptoteket).

blev fængslet og idømt skadeserstatning for meddelagtighed i ødelæggelse af Vendomesø jlen. Ho ved værker: *Stenhuggere*, *Begravelse i Omans*, *Pigerne på Seinebredden*. På glyptoteket findes bl. a. *Selvportræt*.

Courbevoile [kurba'vwɑ], nord ves. ti. forstad til Paris; 55 000 indb. (1946).

cour d'amour ['ku:r da'mu:r] (fr.), elskovshof.

Cour de cassation ['ku:r da kasa'sjɔ], i Frankr. og Belg. den højeste domstol, der dog kun kan stadfæste de af den underordnede instans afsagte domme el. omstode dem p. gr. af jur. fejl; i sidste tilf. tilbagevises sagen til fornyet pådømmelse af underinstansen.

Cournot [kur'no], *Antoine* (1801-77), fr. filosof og matematiker. Hævede i *Essai sur les fondements de nos connaissances* (1851) en »probabilisme«, if. hvilken der eksisterer objektive tilfældigheder som sammentræf af af hinanden uafhængige begivenhedsrækker. Naturlovene gælder kun med sandsynlighed, og i hist. spiller tilfældet og individerne en stor rolle. Banebrydende for den mat. behandling af økon. problemer. Grl. læren om monopolpriser.

Cour permanente d'arbitrage [kur pærma'na:t darbi'tra:ʒ] (fr.), fast voldgiftsret, i Haag (Haag-domstolen), oprettet i h. t. konvention af 1899.

Cour permanente de justice internationale [kur pærma'na:t da ʒy'stis æternas'dʒ'nal], den under Folkeforbundet oprettede faste mellemfolkelige domstol i Haag, trådt i virksomhed 1922, afløst af FN's internat. domstol i 1945; også kaldet Haag-domstolen.

Courteline [kurta'lin], *George* (egl. *Moi-neaux* (1860-1929), fr. forfatter. Har i små muntre s. tykker som *Boubouroche*

Noel Coward. William Cowper.

(1893) ligesom i romanen *Messieurs les Ponds-De-Cuir* (1893) givet karakteristiske billeder af livet, ofte af uimodståelig komik og med sikker iagttagelse.

Court of Appeal [k'at av 'a:pi:], eng. appeldomstol i civile sager med sæde i London. Organiseret ved the Judicature Act of 1873. I straffesager indføres appel til Court of Criminal Appeal 1907, i undtagelsestilf. med yderligere appel til Overhuset.

courtoisie [kurtwa'zi] (fr. af *cour* hof), høflighed, bekvemhed, galanteri.

Courtrai [kur'træ], fr. navn på Kortrijk (belg. by).

Cousin [ku'zæ], *Charles Guillaume* (1707-83), fr. billedhugger. Arbejdede omkr. 1740 i Sthlm. på Tessins nye slotsbygning og har desuden udført en *buste af maleren Taraval*.

Cousin [ku'zæ], *Victor* (1792-1867), fr. filosof. Udformede en eklektisk idealistisk filosofi. Påvirket af Platon, Kant, Schelling, Hegel m. fl.

Goustou [ku'stu], fr. billedhuggerfamilie. 1) *Nicolas* (1658-1733); *Seines og Marnes Forening* i Tuilerihaven, *Maria med Kristi Lig* i Notre Dame i Paris; 2) *Guillaume* (1677-1746), broder til 1); *Les chevaux de Marly* (hestene fra Marly) på Champs-Élysées i Paris; 3) *Guillaume* (1716-77), søn af 2); *Mars og Venus* i Sanssouci, *Francois Xavier's Apoteose* i jesuiterkirken i Bordeaux.

Coutard-behandling [ku'ta:r-] (efter den fr. radiolog Henri C. (f. 1876)), bestråling af ondartede svulster gnm. lang tid med små enkeltstore radium el. røntgenstråler. Der skulle herved opnås en forøgelse af svulstcellernes strålefølsomhed med større ødelæggelse af kræftcellerne, medens det normale vævs følsomhed ikke ændres. C anv. navnlig mod svulster i lunfrø, mundhule, svælg og tunge.

coute que coute [kut ka'kut] (fr.), koste hvad det vil.

coutume [ku'ty.ms] (fr.), skik og brug, sædvane.

coutumes [ku'tym] (fr: sædvaner), betegn. for N-Frankr.s sædvaneret, som blev nedskrevet i 13. årh. og var gældende indtil 18. årh.

Couturat [kut'y'ra], *Louis* (1868-1914), fr. filosof. Forkæmper for logistikken og for et verdensprog.

Couture [ku'ty:r-], *Thomas* (1815-79), fr. maler. Elev af Delaroché. Har malet hist. kompositioner som *Romere fra Fordalstiden* (Louvre) og *vægmalier i kirken St. Eustache* i Paris. Øvede som lærer en bet. indsats.

couvade [ku'vaida] (fr. af *couver* ruge), en hos adskillige naturfolk alm. skik, if. hvilken faderen optræder som barselpatient ved et barns fødsel.

couveuse [ku'vø:sa] (fr: rugemaskine), varmeskab, hvori for tidligt fødte børn anbringes for at være beskyttede mod temp.svingninger i omgivelserne.

Coward [k'ausd], *Noel* (f. 1899), eng. forfatter, skuespiller og instruktør. Deb. som loårig på scenen, skrev 1918 sit første skuespil *The Last Trick*, senere fulgte *Havfejer* (1925), *Private Lives* (1930), *Cavalcade* (1931; filmat. 1933) o. m. a. virtuost-vittige, men overfladisk-kyniske stykker. På film har C ydet sit bedste som manuskriptforf., f. eks. »Disse Lykkelige Dage« (1943) og »Det Korte Møde« (1945), men også som skuespiller og instruktør. »Havet er vor Skæbne« (1942). Erindringerne: *Present Indicative*

(1937; da. *Min Egen Kavalkade* 1937). (Portræt).

cowboy ['kaubai] (eng., egl: kodreng), ridende kvæghyrde, især i det vestl. USA.

covel'li'n (efter den ital. kemiker N. *Covelli* (1790-1829)), *cuS*, blåt mineral med 1 kraftig spalteretning, forekommer på malmgange, Chile.

covenant ['kavinsnt] (eng: pagt), de forbund, skotske protestanter indgik i 16.-18. årh. mod papisme og episkopalisme.

Covent Garden Market ['kavnt 'ga:dn 'ma:kit], Londons hovedtorv for frugt, grønsager og blomster, V f. **City**.

Covent Garden Theatre ['kavnt 'gfl:dn 7>i:3ta], eng. operascene, London, åbnet 1732, nedbrændt 1808 og 1856. Nuv. bygning, opf. 1858, rummer opera- og balletscene (ca. 3500 pladser).

Coventry ['kavantri], by i Midt-Engl. ØSØ f. Birmingham (250 000 indb. (1948)). Stor industri: biler, motorcykler, cykler, aeroplaner, radio- og telefonmateriel, kunstsilke. Trafikknudepunkt. Natten 14.-15.11.1940 overv. ødelagt v. ty. luftangreb.

covercoat ['kavakout] (eng. *cover* dække 4- *coat* frakke), relativt lette, melede, oftest brune frakkestoffer i afledet satingbinding, Kædegarnet er mouliné, d. v. s. består af forsk.farvede tråde, enten begge kamgarn ei. den ene bomuld. Skuddet er uld el. bomuld, c bliver ofte vandtæt-impregneret.

Coves [k'auz], badested på øen Wight, S-Engl. Sejsport. 16 000 indb. (1948).

Covington ['kavnjntsn], industriby i Kentucky, USA; 62 000 indb. (1940). Ved 2 broer over Ohio-floden forb. med Cincinnati.

cowper ['kau'psr], vindforvarmer, anv. især ved højovnsprocessen; opfundet i 1860 af den eng. ing. E. A. C.

Cowper ['ku'p3], *William* (1731-1800), eng. digter. Hovedværk: *The Task* (1755), et digt i 6 bøger. Skildrer det eng. landskab og landlivets glæder, afbrudt af lange moralske betragtninger. Skrev meget yndede salmer, udg. i *Olney Hymns* (1779). Ved sin interesse for naturen og v. sin inderlighed i slægt m. romantikken. (Portræt).

Cowper'ske kirtler ['ksu'par-el. 'ku-] (efter den eng. anatom *William Cowper* (1666-1709)), to ærtstore kirtler, der udmunder i den bageste del af mandens urinrør.

cox (eng., egl. *cockswain* el. *coxswain*, *cock* første mand + *swain* svend), styrmand i rofartøj spec. kaproningsbåd.

Cox [k'aks], *David* (1783-1859), eng. maler. Teatermaler i Birmingham. Landskaber, ofte med motiver fra Wales i olie og vandfarve. Hovedværk: *Fred og Krig*.

coxa (lat.), hofte.

coxal'gi' (lat. *coxa* hofte + *-algi*), smerte i hoften af ukendt årsag.

co'xa'kirtler (lat. *coxa* hofte), kirtelrør hos spindlere, munder ved grunden af 3. benpar, formentlig ekskretionsorganer.

co'xitis (lat. *coxa* hofte + *-itis*), hofteledsbetændelse.

cox orange, da. [-'or'afya], egl. *Cox's Orange Pippin*, æblesort, tiltrukket 1825 af R. Cox, Engl., kendt i Danm. fra 1867. Sorten har vundet stor yndest p. gr. af frugtens fine aroma, c dyrkes i Danm. i større træantalt end nogen anden æblesort. En ulempe er løvets ringe tålsomhed over for de mod. sygdomsbekæmpelsesmidler.

cox po'mona, egl. *Cox's Pomona*, eng. æblesort, fremkommet i 1825 ved frøudsæd af ribstøn pippin. Sorten dyrkes ikke meget uden for Danm.; men her har den vundet bet. udbredelse p. gr. af frugtens størrelse og smukke farve og dens milde smag. Frugten tåler dårligt pakning og forsendelse.

Coyppel [kwa'pæl], fr. malerfamilie. 1) *Noel C.* (1628-1707), slægtens betydeligste medlem, påvirket af Poussin. Foretrak antikke emner. - 2) *Antoine* (1661-1722), søn og elev af 1), uddannede sig i Rom efter Raffaël og Carracci. Manieristisk historiemaler. - 3) *Noel Nicolas* (1692-1734), søn af 1). Malede mindre betyd. mytol. billeder. - 4) *Charles Antoine*

(1694-1752), søn af 2), malede portrætter, bibelske motiver og bl. a. 25 scener fra Don Quijote.

Coysevox [kwaz'voks], *Charles Antoine* (1640-1720), fr. billedhugger. *Gravmalerne over Mazarin og Colbert* og talr. dekorative arb. og portrætbuster.

co-z'y arb. [-s] (co + gr. *zymé* surdej), et for redoksprocesser i organismen vigtigt enzym, nær beslægtet med visse vitaminer.

Cp, kern. tegn for cassiopeium (lutecium).

Cr, kern. tegn for krom.

Crabbe [krab], *George* (1754-1832), eng. digter. Opr. landlæge. I sine digte *The Village* (1783) o. a. giver C mest bitter-satiriske skildringer af jævne landboers elendige kår i samtiden.

crackers ['krækaz] (eng.), tørre, fine kager af æg og mel uden fedtstof.

cracking ['krækirj] (eng. *crack* knuse), proces, hvorved tungtflygtige kulbrinter sønderledes til en blanding af lavtkogende o. c. foretages ved aflede kulbrinterne over visse katalysatorer ved høj temp., hvorved de store molekyler spaltes til ft. mindre, c-processen har fundet enorm udbredelse til fremstilling af benzin, så meget mere som den dannede benzin har et højt oktantal, der gør den særlig velegnet til motorbrændsel. For den kern. industri spiller de ved c dannede biprodukter stor rolle.

crag [kræg] (eng. klippestykke), plicæne aflejringer fra Ø-Engl. og Isl., hvis fossil-indhold viser klimaforværringen i tertiærtidens slutning.

Craig [kræig], *Edward Gordon* (1872), eng. teatermand, søn af Ellen Terry. Fremtrådte omkr. 1900 som teaterteoretiker og instruktør; har øvet indflydelse med sin underretning af teaterkunstens visuelle elementer. Iscenesatte 1926 Ibsens »Kongsemnerne« pi Det Kgl. Teater.

Craigavon [kræig'avn], *James Craig*, (1918) i. Viscount of Stormont (1871-1940), irsk politiker; opr. officer. 1906-21 i Underhuset (unionist), 1921-40 N-Ir.l.s premiermin. Hævede skarpt Ulsters uafhængighed af det øvrige I r.

Craiova [kra'jova], by i S-Rumænien V f. Bucuresti; 75 000 indb. (1945). Jernbanecentrum med stor handel (bl. a. med korn) og nogen industri. Salteruber.

Cra'mér, *Harald* (i. 1893), sv. forsikringsmatematiker og statistiker. 1929 prof. v. Sthlm.s hogskola. Undersøgelser over stokastiske processer.

Cranach ['krainaf], *Lucas, den ældre* (1472-1523), ty. maler, tegner og kobberstikker. Trådte tidligt i kurfyrst Fred. d. Vises tjeneste. Hans virksomhed er især knyttet til Wittenberg, hvor han som personlig ven af Luther (af hvem fl. portrætter) tog aktiv del i Reformationskampen v. antik. træsnitserier og 81. til Luthers skr. C-s arb. er jævne og indtagende, hverken teknisk el. åndeligt særligt dybtgående kunst. Han er tyldigt

Lucas Cranach d. æ.: *Venus og Amor*. 1530. (Kunstmus.).

repr. på kunstmus., Kbh., bl. a. med hovedværket *Venus og Amor*. - C-s søn, Lucas C den yngre (d. 1586) overtog faderens værksted og fortsatte hans virksomhed.

Cranborne ['krånbåm], *Viscount*, titel f. ældste søn af overhovedet f. den brit. slægt Cecil. - *Robert Arthur James Cecil* C (f. 1893), 1929-41 i Underhuset (kons.), understatsekst. i udenrigsmin. 1935-38, Paymaster-General 1940; min. f. Dominions 1940-42, kolonimin. 1942, Lord Privy Seal 1942-43, atter min. f. Dominions 1943-45, 1941 som Baron Cecil of Essenden medl. af Overhuset og 1942-45 dets leder, siden leder af oppositionen i Overhuset.

Crane [kræ:n], *Stephen* (187K1900), arner, forfatter; forløber for den sociale og naturalist. roman i Arner: *Maggie, a Girl of the Streets* (1893), *The Red Badge of Courage* (1895).

Crane [kræ:in], *Walter* (1845-1915), eng. maler; påvirket af prærafaelitterne. Bog-ill., især til eventyr, og kunsthåndværk.

'Crania (gr. *kranion* hjerneskal), lille, flad brachiopod.

'craniakalk, gruskalk fra yngre danien med brachiopoden *Crania*.

Crani'ota (gr. *kraniedyr*), de med hjerne-kasse forsynede hvirveldyr, d. v. s. alle undt. trævlømund.

cranio'tabas (gr. *kranion* hjerneskal + lat. *tabes* hensvinden), en pergamentagtig blødhed af baghovedets knogler; som oftest et tidligt symptom på engelsk syge.

cranium (lat), hjerneskal (jfr. *kranio-').*

Cranmer ['krånma], *Thomas* (1489-1556), eng. reformator. Hjælp Henrik 8. i hans ægteskabssager og blev hans fortrolige, 1533 ærkebiskop i Canterbury, påvirket af ty. lutherdom og af Calvin. Skabte den anglikanske kirkes liturgi (Common Prayer Book) og dens bekendelsesgrundlag (se niogtredive artikler). Martyr under Marie d. Blodige.

Cranz [krants], *Carl* (f. 1858), ty. fysiker og ballistiker. Udgav lærebog i ballistik (3 bind + et tillæg (1937)).

craquelé [kra'kle] (fr.), krakeleret.

Crashaw [kra'ʃɑ:], *Richard* (1612-49), eng. digter. I digtene *Steps to the Temple* giver C, der var katolik, smukke udtryk for sine rel.-mystiske oplevelser. Hertil føjede C de verdslige digte *Delights of the Muses*.

'Crassula (lat. *crassula* tyk), slægt af tyk-bladfam. Urter el. halvbuske med mods., helrandede blade og hvide el. røde, 4-5-tallige blomster. 300 arter, især Kaplandet. Mange er yndede stueplanter, f. eks. paradistræ og propelplanten.

'Crassus (lat: den tykke), rom. familie af slægten Licinius; kendteste medl.: 1) *Lucius C* (140-91 f. Kr.), tidens største taler, senatets fører, konsul 95. - 2) *Marcus C* (d. 53 f. Kr.), grl. sin uhyre rigdom under Sullas restauration, slog 71 Spar-tacus' opstand, omstyrede som konsul 70 s. m. Pompejus Sullas forfatn., s. m. Cæsar og Pompejus i 1. triumvirat 60, konsul igen 55, faldt mod partherne efter nederlaget ved Karrah i Mesopotamien 53.

'Crater (lat., egl. gr.), stjernebilledet Bægeret.

Crä'tægus, bot., tjørn.

Crau, La [la'krø], fr. slette ved Rhones udløb. Fåreavl.

Crawford ['krå:fard], *Joan* (f. 1906), arner, filmskuespillerinde. Deb. som danserinde og repr. i sine første film (siden 1925) den mod. glamour-girl-f. eks. i »Grand Hotel» (1933). Har senere udviklet sig til en fin og memeskuelig skuespillerinde, bl. a. i »Mildred Pierce» (1945).

crawl [krå:l] (eng: kravle), svømmemetode stammende fra Sydhavsøernes perlefiske-

re. Ved c udfører en arm ad gangen en fremadrivende bevægelse mod vandet.

medens fødderne samtidig, uden at knæet bøjes, medvirker ved små rappe slag med vristen, c kan også udføres som rygsvømning (ryge), ved at en arm ad gangen føres bagud og ved gm. vandet.

crayonmanér [kræ:JD] (fr. *crayon* tegnestift), etseteknik i kobbertryk til gengiv, af tegninger i kridt og bly.

crazy [kræ:zi] (eng.), skør (især om en bestemt løssluppen arner, humor i film).

cream [kri:m], eng. navnform for creme.

cream crackers [kri:m 'kråkáz] (eng: flødekiks), eng. tørre og sprøde kiks, fremstillet uden sukker, men med mælk og gær.

'Creanga [-fl'ga], *Ion* (1837-89), rum. forfatter, berømt for sine fortræffelige gen- digtninger af rum. folkeeventyr.

'creas (sp.), tæt, groft (garnbeleg) hør- læret til lagner o. l.; de finere kvaliteter er efterbeleg.

création [kræ'sja] (fr., egl: skabelse; frem- bringelse), modefrembringelse.

Crébillon [krebi'lja], 1) *Prosper* (1674-1762), fr. dramatisk forfatter, hvis stykker har til formål at vække rædsel, f. eks. *Atrée et Thyeste* (1702); 2) *Claude* (1707-77), søn af 1), skrev galante romaner.

Crécý-en-Ponthieu [kré'si á pa'tjø], fr. landsby i dept. Somme, kendt fra Engls. sejr over Frankr. 1346.

Cre'dé, Karl (1819-92), ty. fødselshjælper. Angav metode til udpresning af moder- kagen og lapisdryppning af nyfødtes øjne.

Credi [-krædi], *Lorenzo di* (1456-1537), ital. maler. Elevog arvtager af Verrocchio; skolearbejde i kunstmus., Kbh.

crédit mobilier [kré'di mobi'lje] (fr: løse- kredittbank), opr. en fr. bank (1852-1902) til finansiering af industri m. v.; senere betegn. for fr. emissions- banker i alm.

'credo (lat: jeg tror), trosbekendelse; efter de første ord i den apostolske trosbeken- delses lat. tekst: c in unum Deum: jeg tror på en Gud.

'credo, quia ab'surdum [-'kvia] (lat.), jeg tror, fordi det er fornuftstridigt. Ordene er tillagt kirkefaderen Tertullian som udtryk for det mest mulig anti- rationalistiske syn på forholdet ml. tro og tænkning.

'credo ut i'telligam (lat.), jeg tror, for at jeg kan forstå. Ordene findes i en lidt anden form hos Augustin og Anselm af Canterbury.

cree [kri:], indianerstamme med algonkin- sprog, langs Saskatchewan River, Canada. Overvejende jægere i nåleskovene, en gruppe er dog bisonjægere på prærien.

Creek [kri:k], periodiske vandløb i Austr. og N-Arner.

creek [kri:k], forbund af indianerstammer med muskogesprog i sydøstl. USA, i 18. årh. engls. forbundsfulde mod spanierne i Florida, 1814 opløst af amerikanerne efter c-krigen. Selve c-stammen levede i Georgia og Alabama.

creme (da. [kræ'm]) (fr., egl: fløde), 1) æg og mælk kogt sm. til en flydende masse; 2) blød salve, ofte med et indhold af vand.

creme de la creme [kræ :m d(a) la 'kræ :m] (fr: flødens fløde), det fineste fine.

Cre'mona, ital. by i Lombardiet, ved Po 75 km ØSØ f. Milano; 64 000 indb. (1936). Berømt for sine violinbyggerfamilier fra 17. og 18. årh.

cremo'ne'ser, et strygeinstrument, der stammer fra en af de berømte instru- mentmagere (Stradivarius, Amati, Guar- neri) i Cremona.

'cremor 'tartari [k-] (lat: saft fra Tartar- iet), d. s. s. vinsten, d. v. s. surt kalium- tartarat.

Cre'nothrix (nylat.), bot., brøndtråd.

creo'don'ter (gr. *kréas* kød + *odis* tand), urrovdyr. uddøde primitive rovdyr fra ældre tertiær. Stamfædre til ægte rovdyr, sæler og hvaler (samt hovdyr).

Crépieux-Jamin [kré'pjø 3a'mÆ:], *Jules* (f. 1858), fr. grafolog. Skrev bl. a. *Vécutrice et le caractère* (1888).

crepe [krap] (krep) (fr. af lat. *crispus* kruset), lette, vævede stoffer af silke el. andre taver med kruset overflade; krus- ningen opnås oftest ved at benytte stærkt snoede garner (c-garn). Ved c-georgette og c-romain, der væves i henf. lærreds-

og panamabinding, består både kæde og skud af c-garn, mens c de chine og c marocain, der væves i lærredsbinding, og c satin (atlasbinding) kun har c-garn i skuddet, c kan også fremstilles af alm. garn ved spec. vævnings teknik el. appreturer.

crépe-papir [krap-], hvide el. kulørte crepede (d. v. s. krusede) papirkvalite- ter, der anv. til bl. a. dekorationer, ser- vietter, duge osv.

crepon [-'PDJ], crepeagtige stoffer. Under vævningen benyttes enten ulige stramme kædestræde, hvorved man får crepede længdestriber, el. man anv. materialer, der ved appreteringen trækker sig sam- men i forsk. grad. c er tættere end alm. crepe, c betegner også stærkt snoet el. tvundet uld-el. bomuldsgarn.

Cres [tsræs] (ital. *Cherso*), jugoslav, ø i Adriaterhavet, 0 f. Istrien; 398 km.; 10 000 indb. Ital. 1919-47, derefter ju- goslav.

crescendo [-'Jændo] (ital.), mus., stigende (i tonestyrke).

Crespigny ['kræpini], *Hugh V. Champion* de (f. 1897), brit. militær. Fra 1918 i RAF. 1942-43 i Iraq og Iran. Laubof- kandidat 1945, 1946-nytår 1948 kom- misser f. Sies vig-Holsten v. kontrolkom- missionen i Tysk.

Crét de la Neige [kræ'di:næ:3], højeste punkt i fr. Jura-bjerge (1723 m).

cretonne [-'ton] (efter landsbyen *Creton* i Normandiet), en middelsvært, lærreds- vævet bomuldsvare i forsk. kvaliteter. Anv. til skjorter og lagner m. ml., med påtrykte mønstre til gardiner, bluser osv.

Creus, Cabo de /'kæpo 5æ 'kræus], Spa- niens østligste forbjerg, tæt S f. den fr. grænse; 3° 19' ø I.

Creuse [krø:z], 1) 255 km 1. biflod til Vienne i Midtfrankr.; 2) fr. dept. orakr. 1); 5606 km²; 189 000 indb. (1946), fåreavl og uldindustri.

Creusot, se Le Creusot.

Creutz [kroits], *Gustav Philip* (1731-85), sv. digter og diplomat. Gesandt i Madrid 1763. Paris 1766. Henrev samtiden med hyrdedigtet *Atis och Camilla* (1762), en fortælling om følsom kærlighed på ynde- fulde aleksandriner.

Crewe [kru:], by i NV-Engl. 50 km SØ f. Liverpool; 54 000 indb. (1948). Jern- bane-knudepunkt med store værksteder.

Cri [J-] (sanskrit: lykke), ind. gudinde, ident. med Lakshmi.

'cricket, eng. boldspil fra 16. årh. Engls. nationalsport, c spilles på græsbane af 2 11-mandshold. Hold 1 sender en gærde- spiller (hitter, slår) til hvert af de to mål (gærder), bestående af 3 pinde med 2 overliggere; hold 2 vælger en kaster (bowler) og en stokker (wicketkeeper) og har de øvrige 9 mand i marken. Kasteren forsøger ved bowling med en læderkugle fra det ene gærde at ramme det andet. Gærdespilleren skal da m. boldtræet (bat) dels hindre bolden i at ramme gærdet, dels slå bolden så langt væk, at han kan nå at skifte plads med sin medspiller ved det andet gærde, inden bolden returneres til stokkeren ved et af gærderne. Gærde- spilleren kan »tabe gærdet» på forsk. måde, bl. a. ved at *gribes ud, kastes ud, stokkes ud* m. m. Han viger da pladsen for en ny spiller. Der spilles til 10 gærder er tabt, hvorpå holdene skifter. Ved en c-match er begge hold som regel ved gær- det 2 gange, i to *innings*. Første c-klub i Danm. 1876.

'crimen (lat.), beskyldning, anklage, for- byrdelse; c bestiatii'tatis, omgængelse med dyr; c (læsæ) maje'statis, mæje- støtsforbyrdelse.

crime passionnel [krim pasjo'næl] (fr.), forbyrdelse begået i lidenskab, navnlig skrymsygedrab.

crino'idér (gr. *krinon* lilje), d. s. s. søtøljer.

'Crinum asi'aticum (lat: asiatisk hår), art af narcisfam. med smalle blade og store, hvide el. røde blomster. Prydplan- te, giftig.

criollismo [kri'o'jismD] (sp: kreolerbevæ- gelse), litt. retning i S-Amer. (opr. i Ve- nezuela), der søger at hævde sp. tradition mod eng. og fr. indflydelse.

'Crippen-sagen, berømt eng. retssag,

under hvilken den arner.født læge H. H. Crippen 1910 blev dømt til døden og senere henrettet for at have dræbt sin hustru med gift.

Cripps, Sir Richard *Stafford* (f. 1889), brit. politiker, jurist; tidl. knyttet til Arbejderpartiet (skønt søn af lord Parmoor). 1931 underhusmedl., 1930-31 SolicitorGeneral under Mac Donald; mod samarbejde m. De Kons. Fører f. Socialist League, søgte at danne folkefront, hvilket 1939 medførte udelukkelse af Labour Party (til febr. 1945). Ambassadør i Moskva fra maj 1940, virkede for eng.-russ. forståelse. Febr. 1942 medl. af krigskabinetet, Lord Privy Seal og Underhusets leder. Søgte marts-apr. 1942 forøget at opnå overenskomst m. de ind. partier om ny ind. forfatning. Nov. 1942 min. f. flyvemaskineproduktionen. Juli 1945-sept. 1947 handelsmin.; apr.-juli 1946 medl. af mislykket eng. delegation til Indien. Fra sept. 1947 min. for økon. anligg., ledende i arb. f. bekæmpelse af krisen, fra nov. s. å. tillige finansmin. (efter Dalton). (Portræt).

'**Crispi**, *Francesco* (1819-1901), ital. politiker. Deltog i revolutionerne 1848-49 og i Garibaldi's Sicilientog 1860. Opr. republikaner; leder f. radikale parti. Første min. 1887-91, 1893-96; underbyggede venskabet m. Tyskl., arbejdede for Koloniekspansion, styrkedes efter ital. nederlag i Abyssinien.

Crispin [kris'pæ], tjenerfigur i den fr. komedie.

crisobal'it [k-] (efter bjergtet San *Cristobal*, México), regulær modifikation af S/O., stabil over 1470°.

Cri'velli, *Carlo* (1430/35-ca. 1495), ital. maler. Især i sine sidste år malede han madonnabilleder af stor ynde.

Crna Gora [tsarna 'gora] (det sorte bjerg), serb. navn på Montenegro.

Croce [kro:'tje], *Benedetto* (f. 1866), ital. filosof og politiker. Har fremsat æstetiske, etiske, logiske og historiefilos. teorier. Antifascist. Fremtrædende polit. efter Mussolinis fald, kritiserede de Allieredes behandling af Ital.

crocin [kro'si'n] (lat. *crocus* safran (farve)), gult farvestof, udvundet af griffeller af krokus; letopløseligt i vand, tungtopl. i alkohol og æter. 1 del c kan farve 200 000 dele vand tydeligt gul. I biol. et vigtigt aktivningsstof.

Crofts, *Freeman Wills* (f. 1879), eng. forfatter af talr. kriminalromaner m. detektivfiguren Inspector French. Overs. t. da.

croissant [kro'wa'sa] (fr. af *croître* vokse), tiltagende halvmåne; franskbrøds horn.

croix de feu [kro'wafø], fr. navn på Ildkorset.

croix de guerre [kro'wafgæ:r] (fr. krigskors), 1) fr. mil. hæderstegn, stiftet 1916, fornyet 1939. I klasse; 2) belg. mil. hæderstegn, stiftet 1915. I kl.

Cromagnon [kroma'njɔn], hule i Vezèredalen i Frankr. Har givet navn til den palæolitiske menneske, hvoraf man fandt rester i hulen. C-menneskene tilhører den nulevende menneskeart, deres udseende har været ret ligt nutidsmenneskers, og de har været udpræget kunstnerisk begavede.

Croix de guerre.

Kranium af Cromagnon-menneske.

Cromarty [krāmāti], del af det skotske grevskab Ross and C.

Cromc [kroum], *John*, kaldet »Old Cromc«

Stafford Cripps.

Oliver Cromwell.

Simon Cruger.

Alan Cunningham.

(1768-1821), eng. maler og grafiker. Har malet stemningsfulde landskaber i tilknytning til ældre holl. kunst.

Crome & Goldschmidt, stormagasin i Kbh., aktiekapital 5 mill. kr. Grl. 1860 i Horsens, hvor tugthusfangerne arbejdskraft forpagtedes til tekstilfabr. Fabrikker, oplag og udsalg i provinsen afhændedes 1929.

Cromer [krouma], *Evelyn Baring* Earl (1841-1917), brit. statsmand. 1883-1907 gesandt i Ægypten, hvor han led den virkelige magt. Gennemførte her omfattende reformer; arbejdede for tilnærmelse til Frankr.

Crommelync [krom'læk], *Fernand* (f. 1888), fr.-belg. dramatiker, kendt for skinsygekomedien *Le cocu magnifique* (1920).

Cromwell [krāmwal], *Oliver* (1599-1658), eng. statsmand. Af landadelig puritansk fam., selv dybt religiøs. Stillede sig i Det Lange Parlament på den yderste oppositions side og fik en kommando under borgerkrigen 1642-49, hvor hans rytteri »jærnsiderne« fik afgørende bet., fra 1645 parlamentshærens faktiske leder. Tog independenternes parti mod presbyterianerne og trådte i modsætning til parlamentet. Gennemførte efter udrøsning af Underhuset Karl I.s henrettelse 1649, kuede 1649-51 modstanden i Irland og Skotl. 1653 forøj C parlamentet og gav s. å. ny forfatning. (instrument of government), hvor C blev livsvarig Protector. Hævede Engl.s flådemagt mod Holl. og Spán. (tog Jamaica), men var ud af stand til at samarbejde m. de skiftende parlamenter, og C-s autoritære militærrepublik vakte stigende modstand. (Portr.)

Cromwell [krāmwal], *Richard* (1626-1712), eng. Lord Protector efter faderen O. C. evnede ikke at beherske generallerne, opgav stillingen 1659.

Cromwell [krāmwal], *Thomas* (1485-1540), eng. politiker. Protestant. Fra 1532 Henrik 8.s ledende rådgiver, arb. f. stærk statsmagt og inddrag. af kirkegods. 1540 Earl af Essex, s. å. afskediget og henrettet.

Cronin [krouni:n], *Archibald Joseph* (f. 1896), eng. forfatter. Skrev en række populære romaner, f. eks. *Hatter's Castle* (1931, da. *Hattemagarens Slot*) 1932).

Cronjé [kron'je], *Piet* (1838-1911), boergeneral, slog engl. 1899 i en række slag, men måtte 1900 overgive sig til Roberts.

Crookes [kruks], *Sir William* (1832-1919), eng. kemiker og fysiker. Opdagede 1861 grundstoffet thallium v. hj. af spektroskopet, og opfandt 1875 radiometret. Hans arbejder over elektr. udladninger i luftfortydede rum førte senere til opdagelse af katodestrålerne.

crooner [krou:na] (eng. *croon* nynne), refrensanger, hvis dæmpede sang forstærkes gnm. en mikrofon.

croquis [kro'ki], (fr. skitse), tegnet studie efter (nogen) model.

Crosby [krozbi], badested i NV-Engl. ved Merseys munding; 59 000 indb. (1948).

Crosby [krozbi], *Bing* (egl. Harry Lillis C) (f. 1904), arner. jazzsanger. 1930 i Whiteman-filmen »The King of Jazz«, siden medvirket i talr. film og indsunget grammofoonplader.

crossbreed [krásbræd] (eng. bastard (får ved krydsning ml. merino- og cheviotfår), handelsbetegn. for en af de vigtigste typer uld; anv. til kamgarn, trikotage-garn osv.

Cross Fell [kros 'fæl], højeste punkt i Penninske Bjerge, Engl.; 882 m.

crossopte'ry'gier (gr. *krossoi* kvaster 4-ptéryks vinge, finne), palæont. orden af fisk. Havde især bet. i devon og karbon (Holoptychius, Osteolepis). Jfr. *kvast-finnede*.

'**Croton** (gr. mide (fordi frøene ligner miden)), slægt af vortemælkefam. Urter, buske el. træer, af hvilke mange er nytteplanter i deres hjemlande (Arner.), bl. a. ved udvinding af harpikser, krotolinie. Nogle arter ses i varnhuse.

croop [kru:p] (skotsk), d. s. s. krup.

croupier [kru'pje] (fr.), medhjælper i en spillebank; udbetaler bankens tabte og indkasserer dens vundne penge.

croûte [kru:t] (fr.), bagt skorpe; ristet brod. **croûtons** [kru'tj] (fr. af *croûte*), brodkruser, ristet i smør, underlag for visse retter.

crown glas [kraun-] (eng.), *kronglas*, glas med ringe farvespredning.

crown [kraun] (eng. krone), 1) ældre eng. guldmønt (fra 16-17. årh.); 2) eng. sølv-mønt, præget siden 16. årh.; nu = 5 shillings.

Crown Office [kraun 'afis] (eng. krone-embede), et af den eng. lordkanslers funktionsområder, hvis forrettning er fordelt ml. 1) C of King's Bench Division (beslutn. om strafforfølgelse og appel) og 2) C in Chancery (lordkanslerens forrett. som stovseglbevarer).

Croydon [kråidn], svdl. forstad til London; 247 000 indb. (1948). Gl. ærkebispepalads, nu pigeskole. Før 2. Verdenskrig Londons mest benyttede internat. lufthavn.

Crozat, Canal de [ka'nal da kro'za], 41 km l. fr. kanal ml. Oise of Somme.

cru [kry] (fr.-egl: vækst), avl, sort; betegn. til klassificering af vin, f. eks. grand cru, bedste sort.

cruci'fixus [-s] (lat: korsfæstet), begyndelsesordet i et afsnit i den lat. tekst af apostolens trosbekendelse. I den flekstemmige messe ofte udskilt s. særfl. af d.

Cruikshank [kruki'ʃʌŋk], *George* (1792-1878), eng. maler og raderer, satirisk tegner og illustratør af Cervantes, Dickens, Walter Scott.

crus (lat.), underben.

Crusca, Acca'demia 'della (ital. *crusca* klad, fordi C skulle sigte sproget), ital. akademi (grl. 1582 i Firenze), der i 1612 til forsvar for det ital. sprog udgav den første store ital. ordbog.

Cru'sell, Bernhard (1775-1838), fi. klarinetvirtuos og komponist. Siden 1791 i Sthlm. Komp. sang. 4 klarinetkoncerter, 3 strygekvartetter m. v.

Crusenstolpe [kru:'st-], *Magnus* 7akob (1795-1865), sv. polit. forfatter. Embedsmand, opr. knyttet til Karl Johan; fra ca. 1834 ivrigt liberal, fik 1838 3 års fæstningsstraf. C-s yderst upålidelige hist. skrifter støttede liberale stemninger.

crusher [krajə] (eng. af *crush* sammenpresse), apparat til måling af (de i kanoner forekommende høje tryk (indtil 4000 atm), baseret på stukning (sammenpresning) af en kobbercylinder, der bliver des kortere, jo højere trykket har været.

Crusoe, Robinson, se Robinson C.

crusta (lat.), skorpe, skal.

Cruz (lat; kors), stjernebilledet Sydkorset. **crux in'terpretum** (lat: fortolkernes kors), steder i kildeskrifter, som ikke kan fortolkes fyldestgørende. Betegnes med f.

Cruz [kru'ʃ], *San Juan de la*, egl. J. de Yepis y Álvarez (1542-91), sp. mystiker. Bet. digter. Kanoniseret 1678.

Cruz 'Cano y Olmedilla [kru- 'i Dimaz-šilja], *Ramon de la* (1731-94), sp. dramatiker. Forf. ti populære enaktere.

cruzeiro [kru'zæiru] (portug. *cruz* kors), bras. mønt = 100 centavos (sept. 1948 = 0,265 kr.).

crwth [kru:'?] (latiniseret *'chrotfa*), gi. musikinstrument af walisisk el, irsk oprindelse. Var lyreformet, havde seks strenge og blev spillet med en bu. Forløber for violinen.

'Cri'ger, *Simon* (1687-1760), da. kirurg. Reformerede kirurgien i Danmark. Blev 1736 ansat som generaldirektør for kir. og fik s. å. oprettet en af univ. uafh. kir. læreanstalt, Theatrum anatomico-chirurgicum. (Portræt sp. 822).

'Crysi'd, plantebeskyttelsesmiddel (insekticid), fremst. af kryolit.

Crypto'me'ria (gr. *kryptás skjult* + *méros* del), nåletræsslægt, af hvilken et par varieteter med seglformede, grønne nåle, der bliver røde om vinteren, er prydtæer i Danmark.

Crystal Palace ['kristl 'pális], kæmpestor udstillingsbygning af jern og glas (550 x indtil 134 m), epokegørende som den første i sin art, m. smuk udnyttelse af materialet; opf. af *Joseph Paxton* (1801-65) til den første verdensudstilling (London 1851). Flyttedes 1854 til forstaden Sydenham, hvor den ødelagdes af ild 1936.

Cs., kern. tegn for cæsium.

CS, autom.-kendingsmærke for Tjechoslovakiet.

Csaba ['tjɔbɔ], d. s. s. Békéscsaba, Ungarn. **Csáky** *Utsáiki*, *István* (Stefan) (1895-1941), ung. udenrigsminister 1938-41. Holdt Ung. neutralt, men i tilslutn. t. Tyskl., fik aug. 1940 nordl. Transilvanien til Ung.

csárdás ['tár.dá:ɟ] (ung. af *csárda* værts-hus), ung. nationaldans, kendt siden middelalderen.

Csepel ['tʃepɛl], frugtbar ø i Donau S f. Budapest; 257 km².

Csiky ['tʃiki] *Gergely* (1842-91), ung. forfatter, indførte det realistiske samfundsdrama i Ung.

Csoma de Kortis, *Sandor* ['tʃomɔ de 'kɔiɔɟ] (1798-1842), ung. orientalist. Foretog rejser i Asien og grl. med sin *Tibetanske Grammatik* (1834) studiet af dette sprog i Eur.

CSR, forkortelse for (fæch.) Československa 'Republika, d. v. s. Tjechoslovakiet.

CSU, fork. f. Christlich-soziale Union.

ct., fork. f. centner.

Cu, kern. tegn for kobber.

cub [káb] (eng. hvalp); i pelsvarehandelen: skind af unge dyr.

'Cuba (sp. ['kuβa]), off. *Republica de C.* republik, den største ø i Vestindien; 114000 km²; 5 130000 indb. (1948). Største byer: Habana (hovedstad), Cienfuegos, Matanzas, Camaguey og Santiago de C. Mod SØ findes de 2560 m høje Sierra Maestra-bjerge, den øvr. del af øen er opfyldt af et 2-300 m h. bakke-drag af terrier kalk. C ligger i det tropiske passatbælte; sommerregn. Plantevæksten er tropisk savanne med palmer og fyr, N-skråningen af Sierra Maestra er dog dækket af tæt regnskov med ceder og mahogni. 3/4 af befolk. er hvide, resten negre og mulatter. Sproget er spansk, religionen katolsk. - Mønt: 1 peso = 100 centavos. *Mål og vægt*: Metersystemet. - Vigtigste erhverv er landbrug. C er verdens største producent (ca. 20%) og eksportør af rørsukker: 1946: 4,4 mill. t, tobak: 1946: 38 420 t af fin kvalitet, især i distriktet Vuelta Abajo; kaffe: 1943-44: 36 240 t. I Sierra Maestra huges mahogni. På sydsiden af disse bjerge er der vigtige lejer af jern, kobber, mangan og krom. Handelen er næsten helt rettet mod USA. - *Forfatn.* Efter forfatn. af 1940 vælges præsidenten af folket for 4 år. Lovgivende magt hos øvre kammer (54 medl.) og nedre k. (134). Grundlovfæstet parlamentarisme. Undervisningspligt, gratis skoler; stat og kirke adskilt. - *Hist.* Opdaget af Columbus 1492; indbringende sp. koloni, i 19. årh. hærget af negeropstand, mens USA i stigende grad interesserede sig for øen og støttede kreolernes utilfredshed. 1898 blandede USA sig i Span.s kamp m. oprørerne på C, og efter sp.-arner, krig s. å.

blev C 1901 republik, hvis uafhængighed i praksis begrænsedes af USA.s økon. og militære indflydelse. (Kort se Vestindien). **cubic inch** ['kju:bikɪŋ] (eng.), 16,387 cm³; cubic foot, 1728 cubic inches = 0,028317 m³; cubic yard, 27 cubic feet = 0,764 m³.

cubit ['kju:bit] (lat. *cubitum* alen), eng. længdemål (alen) = 18 inches = 0,4572 m. cubi'ta'la (lat. *cubitum* albu), hvad der vedrører albuen.

Cubranovic ['tju:'branoʋitʃ], *Andrija* (ca. 1480-1520), dalmatisk-kroatisk digter fra Dubrovniks første renaissance-tid, skrev et fremragende realistisk karnevals-digt. **cu'cujo** (indianersprog *cuyo* ild) (Pj> rø-phorus), mellem- og sydamer. smeldere med kraftige lysorganer. Holdes af de indfødte i bure som lygter.

'Cucumis, lat. navn for melon (C melo) og agurk (C sativus).

Cucuta ['kukuta] (off. *San José de C.*), by i nordl. Colombia ved grænsen til Venezuela. Kaffe dyrkning, 77 000 indb. (1947).

Cuddalore (eng. [kɑ:ds'lɑ:l]), ind. *Kudalur* [ku:dálu:r], havneby i prov. Madras, Hindustan, S f. Madras; ca. 70 000 indb.

Cudworth ['kɑ:dwɑ:ʌ], *Ralph* (1617-88), eng. filosof. En af Cambridge-platonikerne, modst. af materialisme og ateisme.

Cuenca ['kwɛjka], by i Centralspanien 90 km SØ f. Madrid; 25 000 indb. (1940).

Cuenca ['kwɛ:tʃka], by i det syd. Ecuador, 2580 m o. h.; 54 000 indb. (1944). Univ.

Cueva ['kwɛ:ʌ], *Juan de la* (slutn. af 16. årh.), sp. digter; en af grundlæggerne af det sp. nationaldrama.

Cugnot [ky'njɔ], *Nicholas Joseph* (1725-1804), fr. officer, byggede 1770 verdens første dampvogn.

Cui, *César* (1835-1918), russ. komponist og fæstningsingeniør. Hørte som komp. til den ny russ. retning, komp. operaer og mere end 200 sange.

Cuiabá ['kuija'ba], hovedstad i staten Mato Grosso, Brasilien, ved Rio C. en biflod til Rio Paraguay; 54 000 indb. (1940). Herfra hele verdensproduktionen af ipeca-cuanha.

Cuijpp, *Abert*, se Cuyp, A.

'cujus 'regio, 'ejus re'Hgio (lat: den, som ejer landet, bestemmer religionen), den regel, hvorefter den augsburgske religionsfred 1555 kom i stand. Fyrstens stilling blev i hvert enk. tilf. afgørende.

Cukor ['kju:kɔr], *George* (f. 1899), arner, teater- og filminstruktør. Kom 1929 til filmen, hvor han med sin sikre smag og sin gode skuespillerinstruktion har iscenesat bl. a. »Middag Kl. 8« (1933), »Romeo og Julie« (1936), »Kameliadamen« (1937), »Borte med Blæsten« (1939) og »Gasly« (1943).

cul [ky] (fr.), bagdel, ende; c-de-sac [kyt'sak], blindgæde, håbløs situation, knibe.

Culbertson ['kɑ:tbɔ:rs(a)n], *Ely* (f. 1891 i Rum.), arner. forf. og bridgepædagog. S. m. sin hustru Josephine C grundlægger af C-meldesystemet, det mest anv. meldesystem i kontraktbridge. Selvbog: *The Strange lives of one man* (1940; da. *Livet er Trumf* 1942).

Cullen ['kɔ:lɪn], *Countee* (f. 1903), arner, lyriker, neger, eur. præget i sine digte: *Cool* (1925), *Copper Sun* (1927).

Cu'Uinan ['kɔ:lɪn] (efter en mineejer i S-Afr., Sir T. M. C. (f. 1862)), verdens største diamant, 3024 karat (606 g), fundet 1905 i S-Afr. Af Transvaals regering skænket Edvard 7. Ved slibning 3 diamanter: 516, 309 og 92 karat.

Culloden Moor ['kɔ:lɔ:dn(a)m 'mu:ə], hede-strækn. i Skotl. (Inverness-shire), hvor Karl Edvard Stuart besejredes 1746.

culotte [ky'lot] (fr.), korte bukser; damebukser; knæbukser.

culpa (lat.), brøde, uagtsomhed; c lata, grov uagtsomhed; c levis, simpel uagtsomhed.

cultera'nister, sp. digtere i 17. årh., der dyrkede el estilo culto (den sirlige stil), også kaldet *gongorisme* (efter hovedrepr. Gongora), karakteriseret bl. a. ved skruede omskrivninger som »malm-nat-tergal« for kanon.

cum [kum] (lat.), med (i sammensætninger co-, col-, com-, con-, cor-).

cumaceer [-se'-] (gr. *kyma* bølge), orden af storkrebs, små marine bundformer; skjoldet dækker kun den forreste del af brystet.

Cumberland ['kɑ:msbnd], grevskab i NV-Engl. ved Irske Hav og Solway Firth; 3938 km²; 276 000 indb. (1948). Lake District ligger delvis i C.

Cumberland ['kɑ:msbrnd], 1) de vestligste kæder i Appalacherne i Kentucky og Tennessee, USA; 2) biflod til Ohio River fra I).

Cumberland ['kɑ:mbabd], *William Augustus*, hertug af (1721-65), brit. general, søn af Georg 2., slog 1746 Karl Edvard Stuart.

Cumberland ['kɑ:mb'bd], *Richard* (1632-1719), eng. filosof. Hævede menneskets medfødte velvilje som modstykke til egoismen. Forløber for utilitarismen.

cumberland sauce ['kɑ:mbabdʒ], kold, stærktsmagende pommerans-skysovs.

Cumbrian Mountains ['kɑ:mbrian 'maun-tinz], bjerggruppe i Cumberland, NV-Engl. Fra det højeste punkt, Scafell Pike (978 m), stråler kæder i alle retninger. I de mellemliggende dale findes talrige langseer (Lake District).

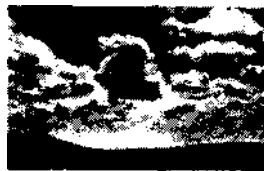
cumi'no'I (lat. *Oleum cumini* kommenolie), kommenolie til krydderi og parfumeri.

cum 'grano 'salis (lat: med et korn salt), ikke bogstavelig, m. en vis begrænsning.

cum 'laude (lat: med ros), 1. karakter til embedseksamen.

Cummings [kɑ:mi'tʃz], *Edward Estlin* (f. 1894), arner, lyriker, eksperimentator med ord og typografi: *Tulips and Chimneys* (1923). Debuterede som prosaist med krigsromanen *The Enormous Room* (1922).

'cumulus (lat: dyng), skyer, der skyldes afkøling af luften p. gr. af vertikal bevægelse. Velkendte former er smuktvej-

skyer om sommeren og de store tordenvejrsskyer. Karakteristisk for c er de skarpe konturer, på oversiden mere el. mindre kulede, på undersiden næsten planne. Højde i Danmark omtr. 2-5 km.

'Cumæ, gr. *Kymê*, gr. koloni V f. Napoli, anlagt af Chalkis ca. 700 f. Kr., ca. 420 udr. Capua, 338 f. Kr. under Rom, ødelagt af Napoli 1205, nu bet. ruiner.

Cunard White Star Ltd. [kju:'na:d 'wait 'sta: 'limitid], Engls førende passager-rederi (rutefar på USA/Canada); opstæet 1934 ved en sammenslutning af firmaerne Cunard (grl. 1834) og White Star (grl. 1869). 1948: 12 skibe på 408 000 BRT. C ejer bl. a. kæmpeskibene »QueenMary« og »Queen Elizabeth«.

Cunc'tator (lat: nøler), Fabius Maximus' tilnavn.

'Cuneo, ital. by i Piemonte, 75 km SSV f. Torino; 35 000 indb. (1936).

Cunha ['kunja], *Euclydes* da (1866-1909), bras. forfatter; berømt for sin roman *Os sertoes* (1902; da. *Oprøret på Højsletten* 1948), en monumental skildring af bras. natur og samfundsliv.

Cunha ['kunja], *Tristão da* [A6O-ca. 1550], portugisisk søfarer; opdagede 1506 Tristan da Cunha.

Cunningham ['kanham], Sir Alan Gordon (f. 1887), eng. general, broder I til A. B. C. Deltog i I. Verdenskrig på V-fronten; efter krigen tjeneste i Østen. Ledede 1941 erobr. af Abyssinien og Somalia-Land. Begyndte s. å. oprettelsen af 8. armé i N-Afrika, ledede offensiv nov. 1941, trådte tilbage dec. s. å. p. gr. af uenighed m. Auchinleck. 1943-44 øv.-kommand. i N-Irland, 1944 i Ø-Engl. Nov. 1945 højkommissær i Palæstina og Transjordanien (efter lord Gort). (Portr.)

A. B. Cunningham.

Marie Curie.

Pierre Curie.

Georges Cuvier.

Cunningham [kamgarn], *Alexander* (1814-93), eng. officer og indolog, har forfattet værker over ind. arkæologi og geografi.

Cunningham [kånham], *Andrew Browne*, (1945) l. Baron of Hyndhope (f. 1883), brit. søofficer. Kom 1898 ind i flåden, deltog i 1. Verdenskrig. Øv.kommand. i Middelhavet 1939-42; angreb ital. flåde i Taranto nov. 1940 og ved KapMatapan marts 1941. Admiral 1941. Som øv.kommand. fl. flåden deltog C i besættelsen af N-Afrika og erobr. af Sicilien og Ital. Sept. 1943 modtog han i La Valetta (Malta) den ital. flådes underkastelse. Okt. 1943 First Sea Lord (efter Sir D. Pound). Marts 1954 afløst af John C. (Portræt).

Cunningham [kåmTjam], *John* (ca. 1575-1651), skotsk Grønlandfarer, leder af en af Chr. 4. udsendt eksp. til genopdagelse af Grønland. (1605). Besejlede V-Grøn. til 68° 15' n. br. s. m. James Hall. Senere lensmand på Vardøhus.

Cunningham [kåniTjam], *Sir John* (f. 1885), brit. søofficer, fætter til A. G. og A. B. C. 1938 vice-admiral. 1941-43 medl. af admiralitetet og chef f. forsyninger og transport. Øv.kommand. i Levanten 1943, admiral s. å. og øv.kommand. i hele Middelhavet til marts 1946; siden First Sea Lord (efter A. B. C).

Cuno, *Wilhelm* (1876-1933), ty. politiker. Embedsmand; direktør f. Hamburg-Amerika-linien fra 1918; nov. 1922-aug. 1923 rigskansler, knyttet til Helfferich. Undlod at opfylde erstatningsforpligtelserne, med Ruhr-besættelsen 1923 og inflation som følge.

cup [kåp], eng. for pokal, c-turnering, d. s. s. pokalturnering.

Cuphea [-fea] (gr. *kyfos* pukke), slægt af kattehalefam. Fl. arter er prydblplanter i have el. stuer. Fra S-Amer.

Cu'pido (lat: bægrelighed, lidenskab), i rom. rei. kærlighedens gud, svarer til gr. Eros.

cu'prit (lat. *cuprum* kobber), rød kobbermalm.

cuprum (lat.), kobber.

cup-turnering [kåp-] (eng. *cup* pokal), turneringsform, hvor kun vinderen af hver kamp går videre.

Curacao (da. alm. [kyra'so], holl. [kyra-sa:so]) el. *Kurassao*, holl. ø ved S-Amer.s N-kyst; 550 km²; 88 000 indb. (1947). C er en 376 m h. kalkstenøs uden vandløb. Klimaet er tropisk og meget tørt. Plantevæksten er en sparsom kaktusbevojsning. Indb. er negre, der driver gedeavl. Tidl. var likørfremstilling, senere fosforbrudning vigtig; nu især raffinering af råolie i byen Willemstad. Holl. fra 1634.

curacao [kyra'so], en sød likør opr. af en art pomæraner fra Curacao. Alkoholindhold sædvanligvis 30-40 %.

curare, pilegift, se kurare.

curcasolie, *purger nødlolie*, *oleum infernalis*, gul olie, af frøene af den trop. plante *Jatropha curcas*, der bliver rødgul i luften, c virker afførende (mere end ricinusolie); benyttes også som lampeolie, smøreolie og til sæbe.

Curel [ky'ræl], *François de* (1854-1928), fr. dramatisk forfatter. Hans stykker behandler store problemer i en ramme af usædvr. situationer; således *L'Envers d'une sainte* (1892), *Les Fossiles*, *La Nouvelle Idole* (1895), *Terre inhumaine* (1922).

curette [ky'ræt] (fr.), kir. instrument, i spidsen formet som en lille ske.

'curia (lat; jfr. kurie), 1) senatsbygningen i det gi. Rom; 2) afstemningskorps i

comitia curiata i det gi. Rom (i alt 30, sammensat efter slægter).

'curia 'regis (lat: kongens hof), middelalderens rådsforsamling af højgejstlighed og -adel.

curie [ky'ri], enhed for radiumemanation. 1 c er den mængde, der er i ligevægt med 1 g radium.

Curie [ky'ri], *Eve* (f. 1904); datter af Marie og Pierre C. Skrev 1937 sin moders biogr. (da. 1940). Under 2. Verdenskrig krigskorrespondent.

Curie [ky'ri], *Marie* (f. *Skłodowska*) (1867-1934) og **Curie**, *Pierre* (1859-1906), po.-fr. fysiker-ægtespar. Opdagede 1898 grundstoffene radium og polonium i uranminerale. Nobelpris 1903 s. m. A. H. Becquerel. I 1911 fik Marie C. nobelprisen for sine fortsatte undersøgelser over radioaktivitet. (Portrætter).

Curie-Joliot [ky'ri-3D'ljø], *Irene* (f. 1897), fr. fysiker, datter af M. og P. Curie, g. m. F. Joliot. Fik s. m. sin mand Nobelprisen i 1935 for opdagelsen af den kunstige radioaktivitet.

Curit'iba, hovedstad i staten Paraná, Brasilien; 142 000 indb. (1940). Centrum for Brasiliens matéindustri.

'curium, *eka-platin*, radioaktivt grundstof med atomnr. 96, kem. symbol Cm, fremstillet i 1946 ved bombardement af plutonium med hurtige heliumkerner fra en cyklotron; opkaldt efter Marie Curie.

'Curius Den'tatus (lat. *dentatus* forsynet med tænder, d. v. s. født med tænder), rom. konsul 290 (sejr over sabinerne) og 275 f. Kr. (sejr over Pyrrhos ved Benevento).

curling [ks'i'??] (eng. *curl* krølle), et opr. skotsk spil, som går ud på at kure runde, 12-20 kg tunge sten, forsynet med håndtag, mod et mål på glat isbane. Meget udbredt i eng.-talende lande samt Schweiz og Sverige.

currency-teorien [kåransi-] (eng. *currency* (gangbar) mønt), nat.-økon. teori (i Engl. i 19. årh.), hævdede, modvs. banking-teorien, at prisniveauet er direkte bestemt af pengemængden, hvorfor udstedelsen af indløselige banksedler må underkastes strenge dækningsregler for at sikre, at seddelmængden varierer på samme måde som mønt og ikke fremkalder prisstigning.

curry [kari], eng. stavemåde for carry.

Curtin [ka:t(i)n], *John* (1885-1945), austr. politiker. Fagforeningsleder. Fra 1935 leder f. Arbejderpartiet, førstemin. okt. 1941-juli 1945. Gik, i strid med partiets tidl. politik, som regeringschef ind f. stærkest mulig krigsindsats i samarbej. m. USA; fra apr. 1942 forsvarsmin.

'Curtius [-tsius], *Ernst Robert* (f. 1886), ty. romanist.

'Curtius [-tsius], Gt'ø-? (i820-85), ty. klass. filolog; indførte moderne sprogvid. metoder i den klass. filologi.

'Curtius 'Rufus, *Quintus* (1. årh.), rom. historiker. Skrev en biogr. af *Alexander d. St.*

Curwood [karwud], *James Oliver* (1878-1927), arner, romanforf. *Isobel* (1913; da. *Sneens Børn* 1918), *Kazan* (1914; da. 1926).

Curzola [kurdzol«], ital. navn på den jugoslav. Ø Korcula.

Curzon [ka:zn-], *George Nathaniel*, (1921) Marquis C of Kedleston (1859-1925), brit. statsmand. Fra 1886 i Underhuset (unionist), 1898-1905 vicekongen for Indien, hvor hans deling af Bengalen medførte nat. uro., men reformer gennemførtes. 1915 Lord Privy Seal i koalitionsreg.,

1916 form. f. rådet mod luftkrigen. 1919 og 1922-23 udenrigsmin. Foreslog C-linien som po.-sovj. grænse.

Curzon-linien [ka:zn-], forslag til po.-sovj. grænse, stillet juli 1920 af eng. udenrigsmin. C; gik fra Grodno til Brest-Litovsk og videre langs Bug, over Przemysl til Karpaterne. C tilstræbte en nationalt retfærdig fordeling, men umuliggjordes ved polakernes sejr ved Warszawa aug. 1920. Ved ty.-sovj. deling af Polen 1939 fulgte C. idet dog Sovj. desuden fik Bialystok. 1944 krævede Sovj. C som grænse og gennemførte den 1945 (Polen fik Bialystok).

Cusco [kusko], by i Peru, hovedstad i det gamle inkarige, 3380 m o. h., i Østcordilleren; 45 000 indb. (1945). Talrige rester fra inkariget (bl. a. soltemplet og fæstningen Sacsahuaman) og smukke sp. kirker og paladser; univ.

Cushing [kujtø], *Harvey* (1869-1939), arner, læge, grundlægger af den mod. hjernekirurgi. Stor vidensk. produktion.

Cu'stozza [ku'sto:zsa], landsby 18 km V f. Verona, hvor østr. slog ital, 25. 7. 1848 og atter 24. 6. 1866.

cut [kat] (eng. hug, snit), 1) slag i cricket, som lader bolden beholde størstedelen af sin fart; 2) tennislag, hvorved man giver bolden tilbagerotation.

Cutch (eng. [kutf, katj]), i nd. *Kachhh* [katjh], indisk fyrstestat på halvøen C Sø f. Indus' munding; 21 364 km²; 501 000 indb. (1941).

cut'icula (lat: lille hud), 1) *zool.*, en af epithelcellernes frie overflade udskilt tyk kerel. tyndere hinde, c kan f. eks. hos leddyr være hård, undertiden kalkholdig og danner da et hudskelet; 2) *bot.*, det yderste lag af overhuden.

'cutis (lat.), hud.

Cutter [katar], C. A. (1837-1903), arner, biblioteksmand, hvis system af forfattermærker i en tillempt form benyttes s. m. decimalsystemet til mærkning af bøgerne, især i folkebibl.

Cuvier [ky'vje], *Georges* (1769-1832), fr. zoolog. Prof. i anat. i Paris 1799. Grundlægger af den mod. sammenlign. morfologi og paleontologi. Fik stor indflydelse i admin. og politik. (Portræt).

Cuxhaven [kuks'ha:fan], udhavn for Hamburg ved munden af Elben; 33 000 indb. (1939). Stor fiskerihavn, hermetikindustri; tidl. marinationst.

Cuyp [koyp], *Aelbert* (1620-91), holl. maler. Virksom i Dordrecht. Har malet lysfyldte landskaber med kvæg. *Den Lille Møde med Geden* (kunstmus., Kbh.).

C. W., eng. fork. f. *continuous waves*, kontinuerede modsv. radiotelegrafi med umodulerede bølger.

Cvetkovic [tsvætka'vjtj], *Dragisa* (f. 1893), jugoslav. politiker. Opr. knyttet til Pasic's serb. 'radikale' parti; 1939 første-min., søgte udsoning m. kroaterne og forståelse m. Aksemagterne. Tiltrådt 25. 3. 1941 tremagtspagten i Wien, styret 27. 3. ved Peter 2.s statskup.

C-vitamin, ascorbinsyre.

cwt., eng. fork. f. hundredweight.

cy'a'n [s-] (gr. *kyanos* mørkeblå) el. **di-cyd'n* (Civ), giftig luftart.

cy'a'na't [s-], salt af cyansyre.

cy'an'brinte [s-], *blåsyre*, *HCN*, farveløs, flygtig vædske, kp. 25°, lugt som bitre mandler, c er et meget stærkt, hurtigt virkende giftstoff, idet den hindrer visse enzymatiske redoksprocesser og dermed organismens iltoptagelse, hvorved indre kvælvning finder sted, c anv. til bekæmpelse af skadedyr. Saltene, cyanider, er ligeledes giftige.

cy'a 'nider [s-], salte af cyanbrinte, giftige.

cyani'di'n [s-], anthocyanidinet i anthocyanen fra den røde rose og kornblomsten.

cy'a'ninfarvestoffer, en stor gruppe naturfarvestoffer, der findes i form af glykosider, hertil farvepigmenterne i de blå og purpurfarvede kornblomster o. a.

cyani'se'ring, ukorrekt stavemåde for kyanisering.

cy'a'nit [s-], *A₂SiO₆*, triklink, blåligt mineral m. glassglans; forekommer i gnejs og glimmerskifer.

cyan'ka'lium [s-], kaliumcyanid.

cy'a'nose [s-] (gr.), den blålige farvning,

der fremkommer, især i ansigtet, på fingre og tæer, når blodet mangler ilt; forekommer også ved overdrevent brug af acetanilid (capa, cephatyl). Adjektiv: cyanotisk.

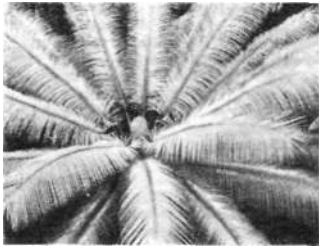
cyanoty'pi' [s-], d. s. s. blåtryk.

cy'a'nsyre [s-], *HOCN*, kendes ikke i fri

tilstand, men i form af salte, cyanater. **cyathophyllum** [syatof-] (gr. *k vat hos* øsekar + *fyllon* blad), kolonidannende tetrakoral hyppigst i devon.

cyca'de'er [sy-] (gr.), fam. af koglepalm, som hører til de nøgenfrøede. c vokser udelukkende i trop. og subtrop. egne, særlig i Amer. Fossile rester kendes allerede fra kul'tiden.

Cycas [s-], slægt af cycadeer, palmelign. træer med fjerdedelte blade. Særbø, hanplanten har i toppen en stor koglelign. hanblomst, mens hunplanten ikke har en

Blomstrende hanplante af *Cycas*.

egl. blomst, thi frugtbladene fremkommer på stammen afvekslende med løvbladene. Af fl. arters stamme fås sago. De såk. »palmeblade«, der anv. til kranser og dekorationer, fås af et par i væksthuse dyrkede arter.

cy'clamen [sy-] (gr.), 1) alpeviol; 2) blålig-rød farve.

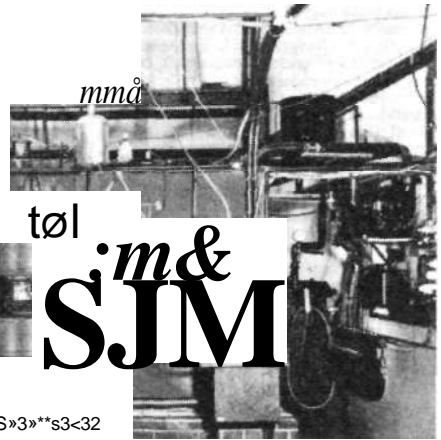
cyclo'sto'mer [s-] (gr. *kyklos* ring + *stoma* mund), d. s. s. rundmunde.

Cy'donia [sy-] (efter *Kydonia* på Kreta, hvor C vokser vildt), kvæde.

Cygnus [s-] (lat. af gr. *kyknos* svane), stjernebilledet Svanen.

Cyg'næus [s-], *Uno* (1810-88), finsk pædagog. Overinspektør for de fi. folkeskoler, forstander for seminariet i Jyväskylä. Krævede, at skolen skulle opdrage til manuelt arbejde og bevirkede, at Fini. var det første land, hvor sløjd blev obligatorisk.

cykel [syksl, 'sikal] (gr. *kyklos* hjul, kreds), transportapparat med 2 hjul i sporfølge, hvorved en person ved egen muskelkraft kan opnå en hastighed på 20 km i timen el. mere. c holdes under kørslen i balance ved cyklestens bevægelsesenergi i forb. med hans balancebevægelser. P. gr. af forgællens hældning vil styrestammens forlængelse (trækpunktet) ramme vejbanen foran hjulets berøringspunkt med denne, hvorfor forhjulet vil søge at indstille sig i kørselsretningen. Stellet består

Cyklotronen på Institutet for Teoretisk Fysik ved Kbh.s Universitet.

af stålror, samlede v. lodning i særl. fittings. Hjulenes ståleger er stramt udspændte ml. nav og fælg således, at de ligger i to lave kegler, een på hver side af hjulet, hvorfor dette får en betydelig sidestivhed. Fælgen er presset i stål og forsynet med en lufttring, bestående af dæk og slange, der er opbygget som autogumm, men er svagere dimensioneret. Hele cyklens affjedring ligger i lufttrængens elasticitet, og kørselskomforten forøges ved en affjedring af sadlen. I nyere tid har man også benyttet lufttring med lavere lufttryk (ballondæk). Kraftoverføringen til baghjulet sker oftest ved kædetræk og med en vis udveksling således, at baghjulet gør flere omdrejninger end pedalerne. Gearforholdet angives ved et tal f. eks. 84, hvilket betyder, at man for een pedalomdrejning kommer ligeså langt frem, som en høj bicycle med 84" (tommers) hjuldiameter, hvor pedalerne virker direkte på hjulakslen. Ved de sædv. c med 28" hjul svarer gear 84 til en udveksling på 3 (forreste kædehjuls (krankhjulets) tandantal skal være 3 gange så stort som bageste kædehjuls). Undertiden benyttes »kædeløst træk« bestående af 2 sæt komiske tandhjul, et ved kranken og et ved baghjulets aksel, med en mellemliggende aksel, c har nu enten frihjul el. frihøj, og dyrere c har ofte variabelt omsætningsforhold, idet der i bagnet er indbygget en gearanordning i forb. med frihjul og navbremse. I de senere år er der fremkommet nye steltyper, dels med stelrørene erstattede med fjedrende massive stålstænger, og dels med lavere stel, hvorved man sidende på sadlen kan nå jorden med fødderne, f. eks. ved trafikstop. Det samme

kan nås ved c med mindre hjul - 24" el. 26".

cyklebold, fodboldlign. spil på cykler, der kan køres både forlæns og baglæns. Bolden dirigeres især med forhjulet. Brug af fødder og hænder er forbudt. Dyrkes i Danm. i Clubben Cyklisten (grl. 1909).

cyklesport, væddeløb på cykler, afholdes på landevej el. på særlig bane. Landevejsløb er især en udholdenhedsprøve; baneløb findes i mange variationer, f. eks. sprintermarch, linieløb, handicap, forfølgelsesløb, pointløb og udskilningsløb.

'cykklisk [s-] (gr. *kyklos* kreds), som danner en kreds.

cykliske **digtere**, se kykliske digtere. **cykliske forbindelser**, kern. forb. hvori atomerne danner lukkede kæder. De opdeles dels i karbocykliske og heterocykliske, dels i alicykliske og aromatiske forbindelser.

cykliske former, i musikken betegn. for større kompositioner, der består af sammenstillede enkeltsatser, f. eks. symfoni, sonate.

cyklo- [s-] (gr. *kyklos* kreds), kreds-, ring-.

cykloheks'sa'n [s-] (*cyklo-* + gr. *heks* seks), C_6H_{12} , *heksahydrobenzol*, *heksametylen*, farveløs vædske, kp. 80°, smp. 6,5% fæs ved hydrering af benzol.

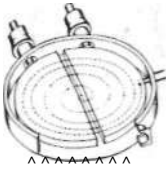
'cykloheksano'l [s-] (*cyklo-* + gr. *heks* seks), *heks alin heksahydrofenol* C_6H_5OH , farveløs vædske, kp. 162°, smp. 24°. Fremstilles ved hydrering af fenol. Anv. som opløsningsmiddel og til visse sæber.

cyklo'ide [s-] (*kyklo-* + *-ide*), en plan

kurve, der beskrives af et punkt P på en cirkel, når denne ruller på en ret linie l. **cy'klo'n** [sy-] (gr. *kyklos* kreds), egl. et system af vinde, der blæser rundt om et fælles centrum. Spec. de voldsomme hvirvelvinde i tropener, i Danm. betegn. c store områder med lavt lufttryk, omkr. hvilke vindene har en mere el. mindre udtalt kredsende bevægelse; vindstyrken når dog aldrig den store højde som i tropener. Disse c er kæmpemæssige hvirvler, undertiden af indtil et par tusinde km tværmål, som opstår ved vekselvirkningen ml. de varmere luftstrømme fra vendekredsene og de kolde fra polaregnene. c er normalt sædet for uroligt vejr, med nedbør, blæst el. storm, og ofte store temp.ændringer.

Cyk'lo'n, handelsbetegn. for cyanbrinte. **cyklo'tro'n**, elektromagnetisk apparat, konstrueret af E. O. Lawrence 1932 til accelerering af elektr. ladede atomare partikler (brint- el. heliumkerner) til meget store hastigheder, så de kan anv. til atomsønderdeling. Partiklerne accelereres v. hj. af to hule halvcirkelformede

metalektroder - duanterne - der er forbundet til en højfrekvent vekselstrømskilde (en kortbølgesender). Elektroderne er anbragt i et kraftigt magnetfelt, frembragt af en stor elektromagnet, hvorved partiklerne vil afbøjes til cirkelformede baner, der bliver desto større, jo hurtigere partiklerne går. Accelereringen sker, idet partiklerne passerer mellemrummet ml. duanterne, hvis spænding bringes til at veksle i takt med partiklernes omløb, der derved kommer til at foregå i en spiralformet bane, sammensat af stadigt voksende halv-cirkelbaner. Er vekselspændingen f. eks. 50 000 volt og foretager partiklerne 100 omløb, vil de opnå en hastighed svarende til 10 mill. volt. De fleste c har en diameter af magnetfeltet på 1-1,5 m, hvorved man har opnået partikelhastigheder på 40 mill. volt. Med den største, eksisterende c, hvor magnetfeltet har en diameter på 4,6 m og elektromagneten vejer 4900 t, har man opnået hastigheder svarende til 400 mill. volt. c har spillet en stor rolle for atomkernefysikkens seneste udvikling. (III. sp. 830-831).

▲▲▲▲▲▲▲▲

cyklotym (*cyklo-* + gr. *thymos* sjæl), hos Kretschmer betegn. for åben, uadventet, selskabelig mennesketype.

cyklus [*sy-*] (gr. *kyklos* kreds), 1) i *kronologien* et tidsrum, efter hvis forløb visse astron. kalenderiske fænomener gentager sig. Efter udløbet af en Meton'sk c (19 år) falder Månens faser meget nær på samme dato. Efter udløbet af en Sol-c (28 år) vender ugedagene tilbage til de samme datoer (undtagelse ved sekularår, der ikke er delelige med 400); - 2) *geol.*, a) større geol. udviklingsperiode begyndende med rolig periode med sedimentation og sluttende med bje-gkædedannelser; b) sedimentations-c.

cy'lin'der [*s-*] (gr. *kylin-dros* rulle), *X*) *mat.* En c-flade frembringes af en ret linie, som parallelforskydes langs en kurve. En c er et legeme, der begrænses af en c-flade og to parallelle planer. En omdrejnings-c fremkommer, når et rektangel drejes om en af siderne; 2) i *maskintekn.* et i den ene el. begge ender lukket cylindrisk hullegeme, hvori et mod c-væggen tætsluttede stempel kan bevæges frem og tilbage.

Omdrejnings-

cylindergang, gangmekanisme i alm.

lommeure.

cylinderhat ^a »høj hat«; kom ca. 1775 til Eur. fra Arner., hvor kvækerne bar den. Fra 1795 blev den alm. herremode, c af silke er stadig korrekt ved off. lejligheder.

cylinderlinse, linse, hvis overflade er slebet cylindrisk i stedet for kugleformet, c anv. som brilleglas for astigmatiske øjne.

'cymbalum [*s-*] (gr. af *kymbé* noget hult, båd), 1) slaginstrument (bækken) hos grækerne og rømerne; 2) i 10.-12. årh. kirkeligt klokkespil; 3) hakkebret, der forsynet med klaviatur er en forløber for klaveret (*cembalo*); 4) et højtliggende orgelregister (zimbel).

cy'mo'l [*s-*] (gr. *kyminon* kommen), *metylisopropylbenzol*, en veltugtende olie, kp. 176°, findes i forsk. æteriske olier. Bi-produkt ved sulfitecellulosefremstillingen.

Cynewulf ['kɪniwulf] (8. årh.), angelsaksisk digter. Vigtigste digte: *Christog Elene*.

Cyno'glossum [*sy-*] (gr. *kyon* hund + *glossa* tunge) el. *hundetunge* (vildtvoks, i Danm.); en enårig art med blå blomster er prydpilante (især til indfatning) i haver.

Cy'perus (gr.) el. *fladaks*, slægt af halvgræs-fam. med bladlærende stængler og sammentrykte, mange blomstrede småaks. En art vildtvoksende i Danm. I Afr. C papyrus (= papyrusplante).

cy'pres [*sy-*] (gr.) (*Cy'pressus*), slægt af c-fam., har skældannede, modsatte blade og kuglrunde kogler. 12 arter i Middelhavslændene, Asien og N-Arner. Alm. c skal kunne blive over 2000 år gi. I Danm. dyrkes c ikke, men det, der alm. kaldes sådan, er den uægte el. falske c (*Chamaecyparis*).

Cypr'ianus [*s-*], egl. *biskop Cypr'ianus*' el. *Cypr* i bog; indeholder trylleformler, tryllelæder og husråd. Den første da. trykte C stammer fra 1771.

Cypr'ianus, *Thascius Caecilius* (d. 258), opr. jurist, siden 248 biskop i Karthago. Martyr. Han så i kirken en frelsesanstalt, båret af bispeembedet. Bestred Romts reitslige overhøjhed.

cy'prina-ler [*s-*], ler med muslingen *Cyprina*, afsat i Eem-havet.

Cypr'i'pedium [*sy-*] (gr. *Kypris Venus* -f *pedilon* sko), *bot.*, fruesko.

Cyprus ['sai'prʊs].eng. navn på øen Kyp'ern. **Cy'præus** [*s-*], *Johan Adolf* (f. ca. 1600), siesv. præst, senere katolik. *Udgavennaales episcoporum ut Slesvicensium* (1634), en hovedkilde til sønderj. hist.

Cyran'kiewicz [tsi'ran'k'jæviti], *Józef* (f. 1909), po. politiker. Jurist, socialistisk journalist, fanget som officer 1939. Undveget, ledende i modstandsbevægelse omkr. Krakow; i ty. koncentrationslejr (Auschwitz, Mauthausen); befriet i beg. af 1945, s. å. generalsekr. f. po. Socialistiske Parti. Fra febr. 1947 po. regeringschef.

Cyrano de Bergerac [sira'no d(ə) bæ'r-ʒa'rak], *Savinien* (1619-55), fr. digter, forf. til satiriske fantasiromaner, der har været forbilleder for Swifts »Gulliver« og Holbergs »Niels Klim«, tragedien *La mort d'Agrippine* og farsen *Le pedant joué*. Hans liv er poet. behandlet i E. Rostands drama C (1897), hvor han er typen på en ridderlig og støj idealist.

Cyre'naika [*sy-*] el. [ky-], den østl. del af Libyen (N-Afr.). Opkaldt efter den gr. oldtidskoloni Kyrene.

Cyrril ['ky-], bulg. *Koril* (1895-1945), bulg. prins, broder til Boris 3., efter hvis død 1943 C overtog regentskab for Simeon 2. Skarpt sovj.fjendtlig, styrtet efter kaptulationen sept. 1944; henrettet febr. 1945.

cy'rto'graptus-skifer [*s-*], gotlandisk graptolitskifer fra Bornholm og Sv. med graptolitslægten *Cyrtograptus*.

cyst- [*s-*] (gr. *kystis* blære), blære-.

crystal'gi' [*s-*] [*cyst-* + *-algi*], smerter i urinblæren.

cyste [*s-*] (gr. *kystis* blære), blære, hulrum opstået 1) som følge af medfødte anlæg, 2) ved henfald af væv som følge af betændelser el. kartillukninger, 3) ved at visse snyltre (tinter, ekimokokker) kan danne blærer i organerne hos mennesker og dyr. -Med c betegn, også de ofte tykvægede blærer, hvori visse lavere dyr (f. eks. infusionsdyr, rundorme) kan indkapsle sig for at modstå udtørring.

cyste'i'n [*s-*], *a-am* i *no- &-merkaptopropion-syre HS -CH₂CHNH₂COOH*, kan dannes v. reduktion af cystin og kan igen oksyderes dertil.

cystenyre [*s-*], medfødt sygdom, hvor nyrevævet er omdannet til små blærer.

cy'sti'n [*s-*] (gr. *kystis* blære) (*-S · CH₂CHNH₂COOH*)₂, oksydationsprodukt af cystein. Dannes v. hydrolyse af protein-stoffer, som findes i horn og hår. Forekommer undertiden i urin og blæresten.

cy'titis [*s-*] [*cyst-* -f *-itis*], blærebetændelse.

cysto-, d. s. s. *cyst-*.

cysto'cele [systo's-] [*cysto-* + gr. *kele* svulst], blærebræk.

Cysto'i'dea [*s-*] [*cyst-* + *-oid*], uddød klasse af echinoderm, beslægtet med sølljer; kortstilkede el. ustilkede, bageret kugle-til sækformet, mest bygget af talr. uregelmæssigt ordnede plader. Kambrium til karbon, hyppigst i ordovicium.

cy'stoma [*s-*] [*cyst-* + *-oma*], blæreagtig svulst, hyppigst i æggestokken.

Cysto'pt'ris [*s-*] el. *bæg'erbregne*, bregne-slægt, af hvilken et par små, sirlige arter med fjerdede blade er alm. prydpilanter, især på stenøje.

cysto'sko'p [*s-*] [*cysto-* + *-skop*], instru-

ment til undersøgelse af blæren (cysto-skopi), rørformet, optisk apparat med elektr. lampe. Gnm. operationsc kan indføres dia te r mie le kt roder til mindre indgreb under øjets kontrol.

cysto'spasme [*s-*] (*cysto-* + *-spasme*), blære krampe.

cystosto'mi' [*s-*] [*cysto-* + *-stomi*], anlæg-gelse af blærefistel.

cy'taser [*s-*] (gr. *kytos* hulning, deraf *cyt-celle* el. *hemicellulaser*, enzymer, der spalter hemicellulose. Findes i plante-frø, f. eks. daddelkerner.

Cytisus [*s-*] (gr.-lat.), *bot.*, guldregn.

cyto- [*s-*] (gr. *kytos* hulning), celle-, celle-kerne-.

cyto'desmer [*s-*] [*cyto-* + gr. *désma* bånd], plasmastreng, der forbinder cellerne i dyrisk væv. Svarer til plasmodesmer hos planterne.

cytolo'gi' [*s-*] (*cyto-* + *-logi*), videnskaben om cellens bygning, differentiation, forplantning m. v. Omfatter bl. a. studiet af celler i blodlegemer.

cyto'lyse [*s-*] (*cyto-* + *-lyse*), celleopløsning, især opløsning af røde blodlegemer (hæmolyse) el. af bakterier (bakteriolyse).

cyto'plasma [*s-*] (*cyto-* + *plasma*) el. *celleslim*, en tykflydende, kornet vædske, som findes i alle levende celler, hvor den »udgør størstedelen af protoplasmiet, c, der er et levende stof med en meget indviklet kern. sammensætning, består væs. af æggehvide-stoffer og vand.

cytoplas'ma'tisk nedarvning, betegn. for arveløsmener, hvor det nedarvede, afkomspægende element ikke består i gener, knyttet til kromosomerne, men i ejendommeligheder ved selve celleslimen. el. smådele heri, f. eks. plastider. Kendes oftest gnm. direkte arv fra moderindvid til afkommet.

czapka ['tjapka] (po: hue), po. hue med en firkantet, dragtlig. top oven på pulden. Tidl. anv. i forsk. da. mil. afd., f. eks. livjægerkorps.

czar, anden stavemåde for tsar.

czardas, ukorrekt stavemåde for csárdás. **Czarniecki** [tjarn'jætski], *Stefan* (1599-1665), po. felther, kæmpede tappert mod Karl Gustav efter 1655, førte po. ekspeditionskorps til Danm. 1658, slog senere russ.

Czegléd, ældre stavemåde for Cegléd.

Czernin ['tjærnin], *Ottokar* (1872-1932), østr.-ung. udenrigsmin. 1916-apr. 1918, modarbejdede ty. anneksionspolitik v. Brest-Litovsk-freden, søgte forståelse m. Frankr.

Czernowitz [tjærnovits], ty. navn på Tjernovits i Ukraine.

Czerny ['tjærni-], *Carl* (1791-1857), østr. klaverspiller og komponist, elev bl. a. af Beethoven. Af hans talr. kompositioner lever kun hans etudeværker, der bruges ved klaverundervisning.

Cz'astochowa [tjæstD' ova], ty. ¹*Tschenstochowa*, by i Polen' SV f. Warszawa; 102 000 indb. (1946). Handelsby og jernbancentrum med jern- og tekstilindustri. Valfartsby (den sorte Madonna i kloster Jasna Gora [grl. 1382]). Po. modstandscentrum mod Karl Gustav i sv.-po. krig 1656.

Cæcilia [sæ'si-'i] (d. ca. 230), værnhelgen for kirkemusik. Martyr; helgendag 22. 11.

Cæcilia [sæ'si-'i] (1540-1627), sv. prinsesse, datter af Gustav Vasa. 1559 falsk beskyldt for kærlighedsforhold til sin svogers broder Johan af Østfrisland, foranlediget ved Erik 14.s ubesindighed. 1564 g.m. markgreve af Baden-Rodemachern; omflakkende liv, katolik, død fattig i Bruxelles.

Cæciliaforeninger [sæ'si-'i] (efter den hellige Cæcilia), navn på adsk. foreninger, der ved koncertopførelser arbejder for kirkemusikkens fremme. C i Kbh., stiftet af Henrik Rung, eksisterede 1851-1934.

Cæ'cilia Me'tella (1. årh. f. Kr.), datter af den rom. konsul Caecilius Creticus (d. 54 f. Kr.), g. m. søn af triumfviren Crassus. C-s gravmæle v. Via Appia er en rundbygning, 20 m i diam. (III. sp. 835).

Cædmon ['kæd-] (d. ca. 680), angelsaksisk digter. Behandlede bibelske motiver. Man tilskriver ham digtene *Genesis*, *Exodus* og *Christ and Satan*.

Cæcilia Meteltets gravmæle.

¹Cælius (d. 48 f. Kr.), rom. optimat, gik 49 f. Kr. over til Cæsar og blev prætor, 48, men angrede sit frafald og rejste oprør i I tal, mod Cæsar s. m. Milo, hvorunder han faldt.

¹Cælius, mons, en af Roms 7 høje, nv. Monte Celio.

-cæ'n [s-], d. s. s. -een.

¹Cære (lat.; i tal. *Cerheteri* [tjer'væ-]), by 35 km NV f. Rom og 6 km fra havet. Opr. bet. etruskisk stad, blomstringsperiode ca. 700-350 f. Kr., hvorfra ruiner, især gravpladser. (111. se etruskerne).

Cæsali'pini'acæ [sæ-gæ], fam. af bælgplanter fra tropenerne. Træer, el. buske og enkelte urtermedenkelt-el. dobbelt finned blade. 90 slægter med ca. 1000 arter.

¹Cæsar (da. [sæ:-], lat. [kæ-]), familie inden for den rom. patricierslægt Julius. Da de første kejsere ved adoption tilhørte familien C, blev ordet C (da. kejser) titel på romerrigets eneherskere. Karl d. St. genoptog kejserstitlen 800, ligesom Ivan 4. i Rusl. efter Byzans' undergang tog titlen C (tsar).

Cæsar (da. [sæ:-], lat. [kæ-]), *Gajus Julius* (100-44 f. Kr.), rom. statsmand, patricier, sluttede sig til Cinna's revolutionære regering og ægtede hans datter Cornelia, og var derved fra beg. modstander af senatspartiet. Kvæstor 86, ædil 65, pontifex maximus 63, prætor 62, konsul 59. Opponerede

60erne ignm. mod

senatet, forenede sig 60 med Pompejus og Crassus i l. triumvirat, gennemførte som konsul bl. a. lov om uddeling af jord til Pompejus' veteraner. Som statholder i Gallien 58-50 erobrede han hele det transalpinske Gallien, foretog to tog til Britanthen og to tog over Rhinen. 52 sluttede Pompejus forbund med senatspartiet, og 49 kom det til brud med C, der s. å. fordrev Pompejus fra Ital. og Spån., og 48 slog ham ved Farsalos i Grækenl. 47 ordnede C forholdene i Ægypten (hvor Kleopatra blev dronning), og Lilleasien, hvor han ved Zela i Pontos slog Farnakes, 46 slog han senatsshæren ved Thåpsus i Tunis og 45 Pompejus' sønner ved Munda i Spån. C var 49 blevet diktator foruden konsul i 48, 46, 45 og 44. Han styrede nu som enehersker, skånede modstanderne, foretog en mængde reformer, bl. a. af kalenderen. C var ved at forberede et felttog mod partherne, da han 15. 3.44 blev myrdet i senatet af sammensvorne under Brutus og Cassius, der frygtede, at han ville tage kongenavn. Efter Cornelias død var C til 61 g. m. Pompeja, år 49 ægtede han Calpurnia. Hans datter Julia ægtede s. å. Pompejus. AFC er overleveret *De bello Gallico* (om gallerkrigen) og *De bello civile* (om borgerkrigen), hvori C beretter om sin erobring af Gallien og beg. af borgerkrigen. Fremstillingen er enkel og usmykket, et behændigt forsvar for hans handlinger. Andre værker er gået tabt, bl. a. et stridsskrift mod den yngre Cato.

Cæsa'rea [k-] (efter *Cæsar*, d. rom. kejseres titel), fl. kejserlige byer i romerriget: 1) i Kappadokien, nu Kayseri; 2) S f. Karmel, nu (hebr.) Qisri, (arab.) Qisrÿve. cæsareopa'pisme [s-] (*Cæsar* i bet: kejser 4- lat. *papa* pave), den ordning, hvor- efter statens øverhoved tillige er Kirkens; f. eks. i det østrom. rige.

Cæ'sarion (47-30 f. Kr.), Cæsars og Kleopatras søn, fik kongenavn af Antonius, dræbt af Octavian.

cæsa'risme [s-] (efter *Cæsar*), eneherre-dømme, som hviler (el. påstås at hvile) på folkets vijs.

Cæsars forum el. *Forum Julium*, det første af Roms kejserfora, planlagt af Julius Cæsar 54 f. Kr., beg. 51 på området 0 f. Forum Romanum.

¹cæsium [s-] (lat. *cæsium* blågrå), grundstof, alkalimetall, kern. tegn Cs, atomnr. 55, atomvægt 132,9, nær beslægtet med kalium.-

cæstus [s-] (lat.), en art boksehandske, anv. af den senere oldtids professionelle nævekæmpere. Bestod af remme med indsyede metalkugler og knojerner.

cæ'su'r [s-] (lat. *cæsura* overskæring), pause i en, sædv. længere, verslinie, s. m. de nærmest omgivende stavelser tjenende til at udfylde en hel taktlængde, idet øret kræver rytmens fortsættelse. Eks: »Stormen har lagt sig til ro, // bølgen dog bæver endnu«.

coele'nti'ra'ter [sø-] (gr. *koilos* hul + *ëntera* indvolde), polygydr.

coe'lestem 'adspicit' lucem [kø'læst-] (lat.), den skuer mod det himmelske lys (indskrift under ørnen over indgangen til Kbh.s Univ.).

Cøle'sti'n [s-] (lat. *coelestinus* den himmelske), navn på 5 paver.

Cølestin 5., egl. *Pietro di Murrone* (1215-1296), benediktiner munk, stiftede 1254 celestinerordenen. Valgt til pave 1294. Trak sig tilbage efter 5 mdr.s forløb.

cøle'sti'n [s-] (lat. *coelestis* som vedr. himlen, himmelblå), *SrSO*., farveløst til blåt rombisk mineral. Forekommer i kalksten og mergel.

Cøle'sy'rien [s-] (gr. *koilos* hul), det hule Syrien, navn på dalen ml. Libanon og Antilibanon.

cøli'ba't [s-] (lat. *colebs* ugift), ugift stand, især gejstlighedens. I romerkirken gælder c alle gejstlige, i den ortodokse kun biskopperne. Reformationen afskaffede c.

cø'lo'm [s-] (gr. *kojloma* hulning), det i det midterste kimblad under fosterets udvikling dannede hulrum.

cø'lo'i'sække [s-] (gr. *koiloma* hulning), udposninger fra endotermen, af hvilke krophule, ekskretionsorganer, kønsorganer m. m. udvikles.

cølo'sta't [s-] (lat. *coelum* himmel + *stat*), spejlanordning, ved hvilken lyset fra himmellegeme kastes ind i en fast opstillet kikkert usanset himlens daglige omdrejning, benyttes især ved spektroskopiske undersøgelser af Solen.

coena 'Domini [so-', 'ko-:] (lat: Herrens nadver), betegn., især i protestant, teol., for alterets sakramente.

cøno'spe'cies [sø-'si-] (gr. *koinos* fælles + lat. *species* art), en af den sv. botaniker S. Tureson (f. 1892) indført betegn. f. samleart omfattende alle de former, der ved variation findes el. kan opstå i en art.

cø'ru'leum [s-] (lat: himmelblå), *coltinblåt* el. *koboltstannat*, lyseblåt pigment; anv. til kunstmaling og i keramikken.

D

D, d, 4. bogstav i det lat. alfabet; dets form stammer fra det gr. A (delta). Oldeng. 3 er dannet af d og lånt til oldno.

D, rom. taltegn = 500.

D, fork. f. lat. *dominus* herre, el. *domini* herrers.

D, kem. tegn for deuterium.

D, autom.-kendingsmærke 1) for Haderslev amt; 2) for Tyskl.

⊙, et mærke, der må sættes på elektr. installationsmateriel, som er godkendt i h. t. stærkstrømsreglementet i Danmark.

D foran adressen i et telegram angiver, at tlg. ønskes befordret som itelegram, d. v. s. forud for alm. tlg.

d, *mus.*, 2. tone i C-dur. D-dur har 2 Jf, d-mol 1 7.

d, (lat. *denarius*), eng. fork. f. penny, pence.

d, *kern.*, fork. af dexter (lat: højre). Betegner, sat foran en kem. forbindelses navn, at stoffet er den ene komponent (opr. højredrejende) af et optisk isomert stofpar (se optisk isomeri).

d., fork. på recepter af lat. *detur*, gives.

d'Abernon ['dåbanan], *Edgar Vincent*, Viscount of Stoked'A (1857-1941), brit. diplomat. 1883-89 finansiel rådg. f. den ægypt. reg., 1889-97 f. den tyrk. ambassadør i Berlin 1920-26, bidrog til Locarno-pagten 1925. *Memoirer An Ambassador of Peace* (1929-30).

Dabit [-'bi], *Eugène* (1898-1936), fr. »populis tisk« forf., kendt for romanen *Hotel du Nord* (1930; da. 1942).

DabrowaGornicza [ds'brova gur'nitja], po. kulmineby NV f. Krakow; 28 000 indb. (1946).

DABU, fork. f. Dansk amatør Bokse-Union.

da 'capo (ital.), *mus.*, forfra.

Dacca (eng. ['dåka]), ind. *Dhâkâ*, hovedstad i prov. Øst-Bengalen, Pakistan, ved Brahmaputra NØ f. Calcutta; 213 000 indb. (1941). Tekstilindustri. Univ. Veldyrket opland.

Dachau ['datau], ty. koncentrationslejr NV f. München, anv. fra 1933. Ved befrielsen fandtes ca. 32 000 fanger i lejren; 11 600 døde fra 1943-maj 1945.

dachsbracke['daks-] (ty. *Dachs* grævling), tysk støvorrace, stamform for gravhundene.

Dachstein ['dajftain], 2996 m h. bjerg på grænsen ml. Steiermark og Oberösterreich.

•Dacia (middelalderlatin), Danmark.

Dachstein.